

1/2013

Raporta/Rapport

Sámi logut mitalit 6

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2013

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Čujuhus: Hánnoluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samiskhs.no
www.samiskhs.no

Raporttat-čálaráidu áshuvvui Sámi Instituhta raporttaid almmuheami várás. Sámi Instituhta laktojuvvui Sámi allaskuvlii 2005:s. Sámi allaskuvla vuodđuduvvui 1989:s, ja dat lea oahpahus- ja dutkanásahus man ulbmil lea seaillohut ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas.

Denne skriftserien ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutt (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College i 2005. Sámi allaskuvla ble etablert 1989. Sámi allaskuvla er en institusjon for høyere utdanning og har som formål å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv.

Reports series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute, which was affiliated with Sámi allaskuvla / Sámi University College in 2005. Sámi University College was established in 1989. It is an institution of high education and research. Sámi University College's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture.

Raporta/Rapport 1/2013

Namma/Tittel/Title: Sámi logut muitalit 6. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2013/Samiske tall forteller 6. Kommentert samisk statistikk 2013

Olggošgovva/Omslagsbilde/Cover: Sámi allaskuvla

Hábmen/Utforming/Layout: Sámi allaskuvla

Deaddilan/Trykk/Print: Bjørkmanns, Alta

Jorgaleddjít/oversettere/translatore: Ellen Jonassen, Kari Mákreda J. Utsi, Ellen Sara Eira Buljo,

Torkel Rasmussen, Kaisa Rautio Helander, Nils Øivind Helander

Korrekturlohkki/korrekturleser/proofreader: Aud Søyland (ikke kapittel 5)

ISBN 978-82-7367-033-5

© Sámi allaskuvla 2013

Raporta/Rapport 1/2013

Sámi logut mitalit 6

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2013

Álgosátni

Dán jagi lea 200 jagi áigi go Ivar Aasen riegádii, ja dan dihte lea 2013 nammaduvvon “giellajahkin” Norggas. *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* čalmmustahttet Aasen-ávvudeami go njeallje artihkkala leat giela birra. Kaisa Rautio Helander ja Yngve Johansen čálliba sámegiela oainnusindahkama birra geaidnošilttain guoktelogigolbma jagi maŋŋil go sámegiella šattai almmolašgiellan riikkas. Torkel Rasmussen čállá almmolaš ruđaid birra sámegiela dárogiel guovttegielat suohkaniin, ja Kevin Johansen ges čállá sámegiela oahppočuoggáidbuvttadeami birra Norgga allaskuvllain ja universitehtain. Jon Todal lea geahččan sámegiela statistihkaid birra, mat leat gávdnamis, daid iešgudet servodatsurggiin, vai sáhtta dadjat movt giella vejolaččat rievddada.

Dán jagi čállá Magritt Brustad giellafáddái lassin davvi biebmosihkarvuoda birra. Paul Inge Severeide almmuha “gozihanartihkkala”, mii galggašii šaddat jahkásažžan. Tabeallat dán ja boahttevaš artihkkaliin galget gozihit movt muhtin guovddáš servodatsuorggit rievddadit jagis jahkái.

Mii Sámi statistihkaid guorahallanjoavkkus áigut giitit Ođasmáhttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta ossodatjodiheaddji, Máret Guhttora, earenoamáš buori ovttasbarggu ovddas, mii lea leamaš dan rájes go joavku álggahuvvui 2007 ja gitta dassáži go Máret manai ealáhahkii diibmá.

Guovdageaidnu, čakčamánu 2013

Sámi statistihkaid guorahallanjoavku

Else Grete Broderstad

Magritt Brustad

Kevin Johansen

Paul Inge Severeide

Jon Todal

(Jodiheaddji)

Čoahkkáigeassu

Lea čielga tendeansa statistihkain mat ovdanbuktojuvvojit ahte guovttegielatvuoda juolludeamit gielddaide ja fylkkagielddaide eai leat goassege juksan dakkár dási ahte gokčēt goluid mat gielddat ja fylkkagielddat oaivvildit alddiset leat guovttegielatvuoda dihte. Juolludeamit ovttaskas gielddaide ja fylkkagielddaide leat ovddimusat leamaš seammá dásis 2005 rájes. Dát máksá ahte ruhtadoarjja lea geahppánan go váldá vuhtii konsumahaddeindeavssa.

Juolludeamit ohcanvuđot giellaprošeavttaide leat molsašuvvan jagis jahkái. Juolludeamit geahppánit veaháš jagiin 2001-06. Dat lassánit 296,9 proseanttain áigodagas 2007-09, ja de geahppána fas 24,0 proseanttain jagi 2013 rádjái. Sámi giellaguovddážiid doaibmadoarjjajuolludeamit lassána garrasit áigodagas 2001-13 álggu 1,6 miljovna kruvnnus gitta 10,8 miljovna kruvdnui. Lassáneami sivvan lea sihke giellaguovddážiid meari lassáneapmi ja duodalaš lassáneapmi ovttaskas giellaguovddáži.

Vaenie lohkehtæjjagujmie saemien gïelesne nörjen institusjovnine, dle maereles rijhkeraasten rastah laavenjostedh saemien studijefaalenassi bïjre. Men daesnie akte dâeriesmoere sjædta dan åvteste jolleskuvlelaake Sveerjesne ij tjænghkies kuvsjh luhpehth gusnie eksamene dorjesåvva joekehts institusjovnine. Saemiedigkie byöroe Maahtoedepartemeentese raeriestidh öörnegh evtiedidh, guktie gåarede saemien kuvsjh faalehtidh sveerjen jïh sævmien institusjovnigujmie ektine, jïh læjghan eksamenem illedh jïjtse learoesijjesne.

Dan åvteste lohkehtæjjah saemien gïelesne fååtesieh dle learoesijjeh eah iktesth maehtieh dejtie seamma kuvsjide faalehtidh fierhten studijeaepien. Dellie vihkeles åehpies öörnegigujmie guktie guhkiebasse sjædta, ihke studenth maehtieh sijjen ööhpehtimmien soejkesjidh viehkine dejtie bievnesijste mah soptsestieh gåæssie dah ovmessie saemiengïelen studijefaalenassh aelkieh. Learoesijjeh byöroeh daagkerh soejkesjh biejedh gellide jaepide åvtese.

Tjænghkies saemien kuvsjh lohkehtæjjastudentide jïh jeatjah studentide eah Leah luhpie daan biejjien. Byöroe nuepieh gorredidh ihke lohkehtæjjastudenth maehtieh kuvsjh dâeriedidh mah raaktan Leah jeatjah studentide sjiehtedamme,

juktie daamtaj ij gáaredh guektiengierrth kuvsjefaalenassh vedtedh saemien gïelesne barkoefaamoen gaavhtan.

Juktie aktem stuerebe lissiehtimmiem studijepoengedorjemassesne gorredidh, sæjhta joekoen áarjelsaemien jïh julevsaemien gïelen gaavhtan, annje nuepie áarrodh jienebh aalkoekuvsjh aelkedh mah maehthieh maahtoem vedtedh juktie bæjjese vaaltasovvedh bachelorööhpehtæmman saemien gïelesne.

Studijepoengedorjemasse saemien gïelesne sæjhta annje vihkeles áarrodh juktie siebriedahken daerpiesvoetide hoksedh, jïh statusem nænnoestehtedh saemien gïelide. Dan ávteste byöroe vihth naan jaepine vuartasjidh guktie studijepoengedorjemasse saemien gïelesne lea evtiesovveme.

Sáme giela rivttiid ollašuvvan Norgga bealde dihto almmolaš geavahusas, namalassii johtolatgalbbain. Guorahallanguovlun leat válljejuvvon guhtta suohkana, mat jagi 1992 mearriduvvojedje gullat sáme giela hálddašanguvlui. Artihkkalis suokkarduvvo, mo sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat váldon vuhtii almmolaš galbemis. Analysa čájeha, ahte vaikko Sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjel 20 jagi, de sáme giela hálddašanguvlui gullelaš guđa suohkanis eai leat dát lágat vel systemáhtalaččat vuhtii váldojuvvon almmolaš johtolatgalbbain.

Sáme giella dahje sáme gielat tearpmat leat hui sporádalaččat adnon johtolatgalbbain. Ng. galbanormálas váilot njuolggadusat, mo sámelága giellanjuolggadusat berrejit váldojuvvot vuhtii johtolatgalbbain. Sámi báikenamaid virggálaš atnu lea regulerejuvvon báikenammalágas. Analysa čájeha, ahte sámi báikenamatge eai adnojuvvo johtolatgalbbain vel systemáhtalaččat.

Guorahallamat čájehit ahte muhtin lágan árbevirolaš borramušaid, nappo lagasbirrasa biepmuid, ávkkástallet relatiivalaččat ollu Davvi- Norgga ruovttudoaluin. Báikkálaš biepmuin lea dávjá biebmoávnnavallji, muhto soames biepmuin sáhttet leat, lassin ollu biebmoávdnasiidda, maiddái birasmirkkot. Dat gusto dávjá biepmuide maid mearas viežžá.

Dokumentašuvnnat leat leamaš váilevaččat persisteanta orgánalaš birasmirkkuid ja lossametállaid sisdoalu dávfus bohccobierggus. Ođđa dutkamat leat ankke

čájehan ahte bohccobierggus iešgudet orohagain Norggas leat hui unnán birasmirkkot ja ii leat vuodđu jáhkkit ahte bohccobierggu borran lea dearvvašvuodávárran olbmuide birasmirkkuid geažil. Baicca lea nuppe ládje, ahte ollu biebmoávdnasat leat bohccobierggus mearkkašahtti eanet go buohtastahtta vuoksábiergguin.

Mullju, dahje varas dorski, vuoivvas ja meadđemat, leat leamaš ja leat ain dehálaččat doalahit buori D vitamína dási davviguovlluid mearraálbmogis skábman. Álbmoga leat aŋkke váruhan borramis vuotnaguliid guolle-vuoivasa, birasmirkosisdoalu geažil.

Gealdda gaskal ártalaš biebmodoalu posiitiiva beliid, nugo alla biebmoávnashivvodat, ja negatiiva beliid, mat fas mitalit birasmirkkuid gávdnoštumis dán biebmodoalus, bájuhit dávjá Ártalaš dilemman. Ii leat diehtu man mađe eahpesihkarvuohta čadnon biebmodorvvolašvuodagažaldahkii árbevirolaš biebmodoalu dáfus lea váikkuhan sámi álbmoga biebmo- ja borramušdábiid válljemii.

Rávvagat

1. Ferte bargat viidásit vai oažžut nu buori go vejolaš ođasmahtton loguid das man oallugat ipmirdit, máhttet hupmat, lohkat ja čállit sámegillii. Dili rievdan galgá gozihuvvot.
2. Ferte gozihit vai ođasmahtton logut sámegiela gaskkustuvvojit gaskariikkalaččat.
3. Ferte bargat dan badjeliid ahte oažžut nu buori go vejolaš obbalašgeahčastaga sámegiela oahpaheamis ruovttuin. Dili rievdamiid berre gozihit ja oahpaheami ferte movttiidahttit.
4. Berre iskkat makkár eavttut leat sámegiela geavaheapmái ja movt dat duođai doaimá sosiála mediain.
5. Ferte ráhkaduvvot vuogádat mii sáhtta mihtidit ja gozihit buorráneami dahje hedjoneami sámegiella geavaheamis almmolaš hálddahasain.
6. Almmolaš skuvlastatistihkaid vuodul maid juo leat oaidnán, de ferte johtui bidjat konkrehtalaš doaimabijuid, vai bisseha sámegiela nubbingiela ohppiidlohku ii šat njejea, ja seammás háhkat eambo ohppiid (geahča muđui artihkkaliid *Sámi logut muitalit 1, 2, 3, 4 ja 5*, main lea cuiggodeapmi juste dan birra).

Sámediggi juolluda juohke jagi miljovnnaid moanaid proševttaide, muhto ii leat diehtu man ávkkálaš ovttaskas proševttat leat sámi giellabarggus. Sámediggi galggašii dan dihte árvvoštallat gáibidišgoahtit iežasárvoštallama proševtaoamasteaddjis mas ulbmilolaheapmi ja čadaheapmi bohtá ovdan. Sámediggi galggašii maid gáibidit ahte proševttaid bohtosat almmuhuvvojit ovdamearkka dihte oahpponeavvuid neahttabáikkis www.ovttas.no dahje eará heivvolaš neahttabáikkiin. Sámediggi galggašii maid systemáhtalaččat bargat loahpparaporttaiguin dakkár vuogi mielde ahte earát sáhttát ávkkástallat vásáhusaiguin. Sámediggi galggašii maid ráhkadit čilgehusa das maid doarjjavuostáiváldi galggašii čállit loahpparaportii.

Sámediggi lea juo vuhtiiváldán oasis kritihkas mii lea boahtán Sámi giellaguovddážiin. Dat leat ožžon eanet doaibmadoarjaga ja sin doaimmat leat buorebut sihkkaraston ovddosguvlui. Lea ain buoridanmunni dan dáfus ahte Sámediggi sáhtá dahkat ovttasbargošiehtadusaid giellaguovddážiin mas dat geatnegahttojuvvojit čadahit muhtin kursafálaldagaid ja ožžot dan ovddas eanet doaibmadoarjaga.

Vaenie lohkehtæjjajgumie saemien gielesne nörjjen institusjovnine, dle maereles rijhkeraasten rastah laavenjostedh saemien studijefaalenassi bijre. Men daesnie akte dariesmoere sjædta dan ávteste jolleskuvlelaake Sveerjesne ij tjáenghkies kuvsjh luhpehth gusnie eksamene dorjesávva joekehts institusjovnine. Saemiedigkie byöroe Maahtoedepartemeentese raeriestidh öörnegh evtiedidh, guktie gáarede saemien kuvsjh faalehtidh sveerjen jñh sáevmien institusjovnigumie ektine, jñh læjhkan eksamenem illedh jñjtse learoesijjesne.

Dan ávteste lohkehtæjjah saemien gielesne fáatesieh dle learoesijjeh eah iktesth maehtieh dejtie seamma kuvsjide faalehtidh fierhten studijeaepien. Dellie vihkeles áehpies öörnegigumie guktie guhkiebasse sjædta, ihke studenth maehtieh sijjen ööhpehtimmien soejkesjidh viehkine dejstie bievniesijste mah soptsestieh gáessie dah ovmessie saemiengïelen studijefaalenassh aelkieh. Learoesijjeh byöroeh daagkerh soejkesjh biejedh gellide jaepide ávtese.

Tjáenghkies saemien kuvsjh lohkehtæjjastudentide jñh jeatjah studentide eah leah luhpie daan biejjien. Byöroe nuepieh gorredidh ihke lohkehtæjjastudenth maehtieh kuvsjh dâeriedidh mah raaktan leah jeatjah studentide sjiehtedamme, juktie daamtaj ij gáaredh guektiengierrth kuvsjefaalenassh vedtedh saemien gielesne barkoefaamoen gaavhtan.

Juktie aktem stuerebe lissiehtimmiem studijepoengedorjemassesne gorredidh, sæjhta joekeen áarjelsaemien jñh julevsamien gielen gaavhtan, annje nuepie árrodh jienebh aalkoekuvsjh aelkedh mah maehtieh maahtoem vedtedh juktie bæjjese vaaltasovvedh bachelorööhpehtæmman saemien gielesne.

Studijepoengedorjemasse saemien gielesne sæjhta annje vihkeles árrodh juktie siebriedahken daerpiesvoetide hoksedh, jñh statusem nænnoestehtedh saemien gielide. Dan ávteste byöroe vihth naan jaepine vuartasjidh guktie studijepoengedorjemasse saemien gielesne lea evtiesovveme.

Norggas lea buorre giellapolitihkka, mii váldá vuhtii maiddái sámi álbmoga gielalaš rivttiid. Váttisvuotán lea dattetge ain, ahte oppalaš giellapolitihkka ii leat vel bures implementerejuvvon báikkálaš dássái. Sihke sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjelaš 20 jagi, muhto báikkálaš ja guovllolaš dási almmolaš orgánain orrot ain váilume buorit rutiinnat, mo dát lágat galget váldojuvvot vuhtii geavatlaš bargguin nugo ovdamearkka dihte almmolaš galbendoaimmain. Guovtte- ja mánggagielat tearpmat ja báikenamat anus johtolatgalbbain leat maiddái ekonomalaš konsekveanssat. Go Norggas leat gielaide guoskevaš lágat fámus, de guovddáš eiseválddit berrejit dáhkidit, ahte leat maiddái ekonomalaš rámmat bidjat fápmui lágaid mielde gáibiduvvon doaimmaid. Suohkaniin lea maiddái geatnegasvuohča čuovvut Norgga lágaid ja ovddidit, ahte Sámelága giellanjuolggadusat čuvvojuvvojit ee. johtolatgalbbaid tearbmaanus ja ahte sámi báikenamat váldojuvvojit virggálaš atnui báikenammalága gáibádusaid mielde.

Radioaktiiva nuoskkideapmi Tjernobyllihkuhisvuohča geažil lea čuohčan erenoamáš garrasit lullisámi álbmogii Gaska-Norggas. Dieđut lihkuhisvuohča dearvvašvuohčabeavttuin Norggas leat hui váilevaččat. Radioaktiiva eksponeren lei eanemusat biepmu bokte; dat váikkuhii erenomážit muhtin gielddaid sávza- ja bohccobiergobuvttadeapmái. Lihkuhisvuohča maŋnel eai leat goassege dahkan álbmotbaserejuvvon guorahallamiid borasdávdagávdnoštumis suonjareksponerema ektui Norgga lullisámi guovllus. Dutkamušat eará dearvvašvuohčadilálašvuohčain, nugo psykososiála dilis ja olbmuid, geat ássat lullisámi guovllus ja erenoamážit geat leat čadnon boazodollui, iežaset árvoštallon dearvvašvuohčas, lea sávahahtti vai galgá sáhttit háhkat eanet dieđuid das man muddui dán álbmogii lea váikkuhan ja ain váikkuha dat dáhpáhus.

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu	4
Rávvagat	7
1 Mandáhtta ja vuodus	13
1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta	13
1.2 Ráđđádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki	14
1.3 Máhttovuodu dárbun	15
1.4 Guorahallanjoavku	16
2 Man ollu rievddada sámegiela dillii Norggas?	17
Okta máhttočoahkkáigeassu	17
2.1 Sámegiela giellasiirid lohku Norggas	18
2.1.1 UNESCO ja Ethnologue	18
2.1.2 Olmmošlohkamat Norggas	21
2.1.3 Logut eará guorahallamiid vuodul	26
2.1.4 Loahppaárvoštallama mearkkašumit sámegiela giellasiirid logus	29
2.2 Sámegiela giellasiirid ruovttuin	30
2.2.1 Davvisámegiela giellasiirid Finnmárkkus 1967 – 1985	31
2.2.2 Miellaguottuid rievdan sámegiela giellasiiridimii	33
2.2.3 Sámegiela giellasiirid duháttjahkemolsumis	34
2.2.4 Davvisámegiela giellasiirid Sámi jienastuslogu jienasteddjiid gaskkas 2012	35
2.2.5 Loahppaárvoštallama mearkkašumit	38
2.3 Logut sámegiela fágain vuodđoskuvllas 1990 - 2012	39
2.3.1 Gáldut vuodđoskuvlla giellastatistihkkii	39
2.3.2 Rievddadeamit ohppiidlogus	41
2.3.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit sámegiela ohppiidlogus	42
2.4 Muhtin logut dálá davvisámegiela čállingielas	43
2.4.1 Lohkat ja čállit davvisámegillii	43
2.4.2 Davvisámegielat aviissat	45
2.4.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit	46
2.5 Sámegiela almmolaš hálddašeamis	46
2.5.1 Sámegiela hálddašeami dutkamat 1990-logus	47
2.5.2 Iskkadeamit sámegiela hálddašeamis maŋŋil 2000	49
2.5.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit	50
2.6 Čoahkkáigeassu ja árvalusat doaibmabijuide	51
2.6.1 Čoahkkáigeassu	51
2.6.2 Árvalusat doaibmabijuide	52

3	Sámedikki doarjjaortnegat sámegielaide	57
3.1	Álgu	57
3.2	Guovttegielat doarjja gielddaide ja fylkkagielddaide	58
	3.2.1 Láhkaásahus	58
	3.2.2 Historihkka	60
	3.2.3 Juolludeamit gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 1993-2005	64
	3.2.4 Juolludeami gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 2007-2013	66
	3.2.5 Árvvoštallamat	68
3.3	Giellaguovddážit	70
	3.3.1 Historihkka	70
	3.3.2 Juolludeami giellaguovddážiidda	70
	3.3.3 Giellaguovddážiid doaimmat	71
3.4	Sámedikki ohcanvuđot doarjagat sámegielaide	72
	3.4.1 Historihkka	72
	3.4.2 Ohcanvuđot gielladoarjagiid juolludeamit	73
	3.4.3 Gielladoarjagiid geavaheapmi	75
3.5	Sámedikki iežas giellabarggut	76
	3.5.1 Historihkka	76
	3.5.2 Juolludeamit sámegiela seailuheapmái ja ovddideapmái	77
3.6	Buoridanevttohusat	78
3.7	Loahpaheapmi	79
4	Studijepoengedorjemasse saemien jollebe ööhpehtimmesne	82
4.1	Aalkoe	82
4.2	Saemien jollebe ööhpehtimmie aktene histovreles vuajnosne	84
4.3	Saemien gielesn ulmie universtiteetine jñ jolleskuvline	85
4.4	Diedtejoekedimmie saemien gielesne jollebe ööhpehtimmesne	85
4.5	Studijepoengedorjemasse áarjelsaemien gielesne	86
4.6	Studijepoengedorjemasse julevsáemien gielesne	89
4.7	Studijepoengedorjemasse noerhtesaemien gielesne	90
4.8	Raeriestimmieh	95
5	Galbbaid giellaatnu muitala	99
5.1	Vuolggasadjá ja ulbmil	100
5.2	Sámegiella virggálaš giellan Norggas	101
	5.2.1 Sámelága giellanjuolggadusat	102
	5.2.2 Sámi báikenamat ja báikenammaláhka	103
	5.2.3 Suohkanláhka ja suohkaniid guovtte- ja golmmagielat namat	105
	5.2.4 Luoddaeiseválddiid rávvehusat: galbanormála	106
5.3	Luoddagalbbaid luohkkájuohku Statens Vegvesen galbamerostallama mielde	107
5.4	Galbagiella – galbbaid giellaanu analysa	109

5.4.1	Hálddahaslaš rájiid galbbat: riikka-, fylkka- ja suohkanrádjegalbbat	109
5.4.2	Tuneallaid galbbat	112
5.4.3	Dábálaš báikenammagalbbat	113
5.4.4	Luoddačujuhangelbbat	116
5.4.5	Gaskačujuhangelbbat	123
5.4.6	Bálvalusgalbbat	127
5.4.7	Ii-geográfalaš galbbat	129
5.4.8	Diehtotávvalat	130
5.4.9	Sámi báikenamaid atnu dábálaš báikenamma-, luodda- ja gaskačujuhangelbbain	131
5.5	Oktiigeassu: Mo luodda dás ovddosguvlui ?	133
6	Biebmodorvvolašvuohta davvin	140
6.1	Álggaheapmi	141
6.2	Árktalaš dilemma	141
6.3	Birasmirkkot davviguovlluid biepmuin	142
6.3.1	Persisteanta orgánalaš birasmirkkot (POPs)	142
6.3.2	Lossametállat	144
6.4	Davvi-Norgga báikkálaš biepmut ja árktalaš dilemma	145
6.4.1	Bohccobierggu ja eará bohccoorgánaid borran	145
6.4.2	Mullju – árbevirolaš biepmu davvin	150
6.5	Dárbbaslaš eanet dutkat	153
7	Sámi logut	155
7.1	Álgu	155
7.2	Álbmot	156
7.3	Oahpahus	161
7.4	Sámegeiella	163
7.5	Sisaboahu	165
7.6	Barggahus	166
7.7	Ealáhus	167
7.8	Válga	168

1 Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš lađastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Ođasmahttin-, hálddahu- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005.

Mearrádusa ulbmilin lei nannet stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuđđosa.

1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš lađastallanjoavku galgá juohke jagi ovdal golgotmánu 1.b. buktit raportta Ođasmahttin-, hálddahu- ja girkodepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajiidgeahčastaga ja árvoštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuodđun jahkásaš bušeahhtabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki.

Lađastallanjoavku galgá ságaškuššat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhtta bovdet ja oassálastit fágalaš konferánsain, seminárain ja eará sullásaš lágidemiin.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dađistaga buoridit jahkásaš raporttaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinvugiid. Raporttaid galgá nu bures go vejolaš sáhttit álkit buohtastahttit áigodagaid gaskkas.

Raportta galget ráhkadit čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššáigullelaš dataid ja árvoštallan-, guorahallan- ja dutkanbargguid dieđuid vuodul.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkat čuožžovaš statistihkaid ja dárbbalaš dataid ja dieđuid raportta ráhkadeapmái.

Ladastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkásaš raporttain. Fáttát maid sáhtta leat áigeovuodil meannudit leat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvvašvuoda ja sosiála, dákko bakte olmmošlogu rievdan, demografija, dienas
- Ealáhusat, dákko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, á árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálddašeapmi, ávnnaslaš kulturvuodu rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi
- Kulturbargu ja dábalaš kultuvra, dákko bakte dáiddašlájá, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásašuvdáneapmi

Ladastallanjoavku sáhtta cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttovuoddosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevántan.

Ladastallanjoavkku sáhttet bivdit buktit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čiekŋudit osiid materiálas daid sierra dárbbuid ektui mat Ráđđehusas dahje Sámedikkis sáhttet leat.

1.2 Ráđđádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuoigatvuohta ahte singuin galgá ráđđádallojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuoigatvuohta lea sis *ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra iešheanalis stáhtain* 6. artihkkala mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuoda olláshuhttimis das ahte ráđđádallat álgoálbmogiiguin.
- Oččodit ovttamielalašvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiid beroštumiide.
- Láhčtet vejolašvuoda ovdánahttit guimmešduoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojit.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámi servodaga dili ja ovdánahttindárbbuid birra.

Ráđđádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. paragrafas bastevas čoačkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš politihkalaš čoačkimat gaskal sámi áššiid stáhtaráđi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtaráđi searvá čoačkimiidda dárbbu mielde. Bastevas jahkebeallasaš čoačkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaibmi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš čoačkimat gaskal Sámedikki ja departemeanttaid gaskasaš sámi áššiid ovttahttinlávdegotti. Čoačkimiin galget earret eará boahttevas áigodaga áigequovdilis sámepolitihkalaš áššiid.

1.3 Máhtovuodu dárbbun

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ráđđádallanvuogádaga 8.paragrafa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhtovuodu dárbbuid. Máhtovuodu birra čuožžu ná:

- Gielda- ja guovlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovtta fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámi statistihka vuodul jahkásaččat ovddida raporta sámi servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuodđun go dihto áššiid birra leat ráđđádallamat ja ráđđádallamiin sámi servodaga ovddidandárbbuid birra ovtta dain jahkebeallasaš čoačkimiin gaskal sámi áššiid stáhtačálliid ja Sámediggepresideanta.
- Go stáhta eiseválddit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbbášuvvo vai nanne árvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejit dieđihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráđđádallamiid oktavuodas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovttamielalašvuoda ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvojit fuolahit dieđuid ja ávdnasiid mat dárbbášuvvojit čielggadeami čadaheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásaš raportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvidahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovttas nammadit jodiheaddji, nubbinjodiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjovkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi. Sii geat leat nammaduvvon leat:

Jon Todal, jodiheaddji (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)

Magritt Brustad, nubbinjodiheaddji (Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norgga árktaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Else Grete Broderstad (Sámi dutkamiid guovddáš, UiT Norgga árktaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Paul Inge Severeide (Statistalaš guovddášdoaimmahat-Statistisk sentralbyrå)

Kevin Johansen (Nordlánda Universitehta-Universitetet i Nordland)

Prošeaktajodiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

2 Man ollu rievddada sáme giela dillii Norggas?

Jon Todal, professor dr.art., Sámi allaskuvla / Samisk høgskole, Guovdageaidnu

Okta máhttočoahkkáigeassu

Statistihkka lea ávkkálaš reaidu politihkalaš barggus go galgá nannet unnitlogugiela. Jus galgá oažžut buori almmolaš giellaplánema, de lea dárbbášlaš diehtit man oallugat ipmirdit giela, man oallugat hupmet, lohket ja čállet giela, ja man boarrásat sii leat ja gos sii orrot, man ollu bearrašat eahpeformálalaččat oahpahit giela buolvvaid gaska ruovttuin, man oallugiin lea oktavuoha gielain mánáidgárddiin ja skuvllain, man ollu gullo giella dain áige guovdileamos mediain ja man mađe sáhtá hupmat giela almmolaš ásahusain.

Vaikko oažžu ge buot daid loguid, de ii leat dat doarvái, jus galgá oažžut buori giellaplánema. Jus galgá sáhttit dulkot giela, de fertet maid oažžut loguid, maid sáhtá buohtastahit ja main oaidná giela rievdamiid guhkit áigge badjel. Ferte áinnas diehtit movt giella rievddada, ovdal go sáhtá makkárge doaibmajuid bidjat johtui.

Eanas dutkammat mat sáme giela ektui leat dahkkon, leat dutkojuvvon grammatihka ja giellahistorjá birra. Diekkár dutkamis geahččá njuolgut dan giela, beroškeahhtá makkár servodatdilálašvuodas lea. Daid mañemus jagiid gal leat veahá dutkanbarggut čadahuvvon, mas leat geahččan sáme giela servodaga dili ektui maid. Eanas daid namuhuvvon bargguin leat guorahallan gažaldagaid, mat gusket giellarievdamiid, giela ealáskahttimii ja čearddalaš identitehtii. Vuodđodieđuid daidda dutkamiidda leat ožžon go leat vuđolaččat jearahallan olbmuid. Logut ja statistihkat leat ge hárve oassin sáme giela dutkamis.

Dás galgat lagabui geahččat mii goitge dain almmuhuvvon kvantitatiiva gálduin ja almmuhuvvon kvantitatiiva dutkan sáme gielas. Daid raporttaid ja artihkkaliid maid geahččat, sistisdollet ollu statistihkaid ja kvantitatiiva dieđuid maid mii digaštallat dás.

Lávdegotti vuodđojurdda lea ahte mii leat geahččan loguid mat sáhttet veahá mitalit movt sámegiela dilli rievddada. Mii leat geahččan viđa oasis: (1) man ollu lea obbalaš lohku geat hupmet sámegiela, (2) kvantitatiiva dutkan, mii mitala man ollu oahpahuvvo sámegiella ruovttuin, (3) statistihkka mas oaidná makkár giella lea válljejuvvon vuodđoskuvllas maŋnil 1990, (4) dutkan mas oaidná man ollu sámegiella lea anus almmolaš ásašusain maŋnil go leat šaddan sámegiela hálddašanguovlun ja (5) logut mat čájehit makkár sámi čállingiela dilli lea.

2.1 Sámeielagiid lohku Norggas

2.1.1 UNESCO ja Ethnologue

Fágagirjjálašvuodas áitojuvvon gielaide birra dávjá bohtá ovdan lohku man oallugat hupmet iešguđetlágán unnitlogugielaid ja man stuora oasi sii ovddastit dan ollislaš čearddalaš joavkkus. UNESCO rukseslistu áitojuvvon gielaide birra ja neahttabáiki *Ethnologue. Languages of the World* leat dávjá gáldut dakkár loguide. Dás galgat lagabui geahččet maid dat guokte riikkaidgaskasaš gáldut mitalit sámegiela birra.

UNESCO logut

UNESCO rukseslisttu, áitojuvvon gielaide birra, sadjái lea dál bohtán neahttabáiki *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*, mii rehkenastojuvvo leat luohtehahti gáldun, dieđuide mat gusket áitojuvvon gielaide birra. Eiseválddit, media ja fágačeahpit atnet áinnas loguid dán gálduin. Danne lea mávssolaš makkár dieđuid UNESCO addá sámegiela birra.

Tabealla 2.1 dás vuollelis leat UNESCO logut mat čájehit man oallugat hupmet guhtta iešguđetlágán sámegiela.

Tabealla 2.1 Ollislaš lohku sámegiela, geat hupmet guhtta iešgudetlágán sámegiela UNESCO1 loguid vuodul

Sámegiella	Sámegiela ollislaš lohku
Nuortalašgiella	300
Davvisámegiella	30 000
Julevsámegiella	2 000
Bihtánsámegiella	50
Upmisámegiella	20
Lullisámegiella	500

Tabealla čájeha sámegiela logu oktiibuot dain riikkain gos daid guhtta namuhuvvon sámegiela hupmet. UNESCO čujuha Tapani Salminena (gii lea almmuhan dieđuid UNESCO neahttabáikái) gáldun davvisámegillii ja nuortalašgillii, iige čuoččo dađi eambo gos Salminen lea ožžon daid loguid. Julevsámegiela ja upmisámegiela gáldun čujuha UNESCO girjái *The Saami Languages An introduction*, maid Pekka Sammallahti lea čállán. (Sammallahti 1998). Lullisámegiela gáldun čujuhuvvo neahttabáiki *risten.no*, neahttabáiki, maid Norgga Sámediggi hálddaša. Bihtánsámegiela gáldun čujuhuvvo ges Joshua Wilbura gieddebargu, proševttain *The Saami Documentation Project*, maid lea čadahan 2008-2011.

Mii sáhttit mannat viidasit daidda gálduide maid UNESCO lea atnán. Sammallahti (1998) girjii leat atnán gáldun dasa ahte leat 20 upmisámegiela, muhto Sammallahti (1998) girjii ii gávdno dakkár lohku. Upmisámegiela birra čállá son dušše ná: : ”Ume, Pite, Akkala and Ter depend mainly on old speakers.” (Sammallahti 1998: 1).

UNESCO lea almmuhan neahttabáiki *risten.no* gáldun dasa ahte leat 500 geat hupmet lullisámegiela. Go dien gáldu guorahallat, de oaidnit *risten.no* dadjá ahte lullisámegiela Norggas ja Ruotas leat oktiibuot sullii 2000. Dan lohku man oallugat hupmet lullisámegiela, dadjá *risten.no* ná:

”Det er også vanskelig å angi eksakte tall på dem som snakker sørsamisk, men man antar at under halvparten av sørsamene behersker språket”²

¹ Logut leat vižžon 31.01 2013 neahttabáikkis <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

² Bájuhuvvon 31.01 2013 neahttabáikkis http://www.risten.no/bakgrunn/hist/info_sorsamisk_no.html

“Lea maid váttis addit juste logu dasa ahte man oallugat hupmet lullisámegiela, muhto árvoštallo ahte leat vuollel bealli lullisápmelaččain geat máhttet giela”.

UNESCOs lea riehta go lohka 500 sápmelačča leat “vuollel bealli” 2000 sápmelaččas, muhto lea goitge eahpečielggas manne UNESCO *risten.no* gáldus boahdá ovdan ahte lohku lea juste 500.

UNESCO almmuha ahte leat 2000 geat hupmet julevsámegiela, ja dasa lea Sammalahti 1998 adnon gáldun. Dás lohka Sammalahti ahte “...the number of Lule Saami speakers is between 2000 and 3000” (Sammallahti 1998:1). Sammalahti lea ieš lingvista dahje gielladutki, ja dat girji man birra dás lea sáhka lea čállon grammatihka birra. Iige son leat ieš guorahallan man oallugat hupmet julevsámegiela, juoga maid ii leat dárbu dahkat go leat grammatihka girjji čállime. Iige Sammalahti leat almmuhan gálduid ge iežas loguide, iige leat čilgen eará ládje movt lea gávnahan ahte leat 2-3000 julevsámegiela.

Dain gálduin maid UNESCO lea almmuhan, lea dušše Joshua Wilbur gii lea ieš guorahallan. Sus leat varas logut bihttansámegielaigiid birra (jagiin 2008 – 2011), ja daid sáhtta dárkkistit. Dáid dieđuid vuodul leat UNESCO logut sámegielaigiid ektui hui eahpesihkkarat.

Ethnologue logut

Neahttabáiki *Ethnologue. Languages of the World* almmuha loguid buot gielaide birra máilmmis, ii dušše áitojuvvon gielaide birra. Dađi bahábut almmuhit dán báikki dávjá gáldun go lea sáhka áitojuvvon unnitlogu gielaide birra.

Ethnologue neahttabáikkis sáhtta gávdnat dieđuid Norgga sámegielaide birra nugo tabealla 2 čájeha dás vuollelis.

Tabealla 2.2 Sámegielagiid lohku njealji sámegielas Norggas
*Ethnologue*³ dieđuid vuodul

	Čearddalaš gullelašvuhta	Sámegielagiid lohku oktiibuot
Lullisámegiella	600	300
Bihtánsámegiella	?	?
Julevsámegiella	1000 - 2000	500
Davvisámegiella	30 000– 40 000	15 000

Ethnologue logut tabealla 2.2 gusket dušše Norgii, ja danne ii sáhte njuolgut buohtastahhtit UNESCO loguiguin tabealla 2.1, mas logut gusket buot dan njealji riikii oktiibuot.

Ethnologue almmuhii amerihkálaš gielladutki, Michael Krauss, gáldun iežas loguide. Krauss almmuhii dáid loguid artihkkalis ”The indigenous languages of the North: a report on their present state”, mat bohte ovdan logaldallamis, maid son doalai muhtin dieđalaš konferánsas Japánas 1994, ja mii maŋŋil deaddiluvvui Shoji 1997. Dan deaddiluvvon artihkkalis almmuhii Krauss gálduid juohke logu vuodul. Davvisámegiella ja julevsámegiella gáldu lea persovnnalaš gulahallan Olavi Korhonenain, ja lullisámegiella ektui lea persovnnalaččat gulahallan Olavi Korhonenain ja Knut Bergsländain. Korhonen lei sámegiel professora Upmi Universitehtas ja Bergsländ ges suoma-ugralaš gielaide professoras Oslo Universitehtas.

Sáhttit lohkat ahte *Ethnologue* loguid eai leat lohkan, muhto leat árvvoštallamat. Muhto goitge leat árvvoštallamat dahkkon olbmui, geain lea alla gelbbolašvuhta. Dasto oaidnit ahte árvvoštallamat gaskamutto 1990-logu leat ain gustojeaddji logut. Sámegielagiid logut daid iešguđet sámegielain Norggas, maid sáhtii viežžat *Ethnologies* ođđajagimánu 2013, leat danne hui eahpesihkkarat

2.1.2 Olmmošlohkamat Norggas

Ovttá áigodagas eambo go čuođi jagis ledje Norgga olmmošlohkanskoviin gažaldagat main galge ovdan boahhtit dieđut movt sámegiella ja kvenagiella leat

³ Tabealla logut leat vižžojuvvon 31.01 2013 neahttabáikkis
http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=no

anus. Vuosttaš dakkár olmmošlohkan čađahuvvui 1845. Dasto čogge juohke olmmošlohkamis dieđuid sámegiela ja kvenagiela birra gitta 1930 rádjái. Olmmošlohkan čađahuvvui juohke logát jagi, ja dat lei Statistihkalaš guovddášdoaimmahat mii doaimmahii ja ráhkadii gažaldagaid.

Juohke olmmošlohkamis 1891 rájes gitta 1930 rádjái attii Statistihkalaš guovddášdoaimmahat sierra gihppaga, mas ledje logut ja guorahallamat buot joavkkuin, maid sii oavvildedje ahte eai heiven daid dábálaš rámmaid siskkobeallái. Sápmelaččat gulle dakkár jovkui. Gihppagis, mas ledje sierra statistihkat daidda joavkkuide, ja mas vel čielggadedje daid statistihkaid, attii ipmárdusa movt daid gažaldagaid ledje ráhkadan ja movt juhke daid joavkkuid olmmošlohkamiin, ja maiddái movt Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ieš árvoštalai daid bohtosiid. Dieid gihppagiin sáhtii oaidnit rievdamiid dain namuhuvvon joavkkuin guhkit áigge badjel. Dat movt daid iešguđet joavkkuid leat defineren lea rievddadan dan áigodagas, ja dat dagaha ge váttisin buohtastahttit loguid njuolga olmmošlohkamis lohkami. Juohke gihpagis leat goitge mánga beroštahtti logu ja dieđu sámi gielladilálašvuoda birra. Diet dagaha ahte lea stuora hivvodat dieđalašvuoddu, mas sáhtta ollu eambo ávkki atnit go dat mii dan rádjái lea dahkkon.

Dan vuosttaš olmmošlohkami maŋŋil nuppi máilmmisoađi (1946) ii jerron šat jus lea gullelašvuodda sámegilli ja sámi čearddalašvuhtii. Muhto de ledje fas dakkár gažaldagat mielde 1950 olmmošlohkamis ja 1970 lohkamis (muhto ii 1960). Maŋŋil 1970 eai leat olmmošlohkamiin jearran sámegiela ja sámi čearddalašvuoda birra.

Maiddái olmmošlohkamiin maŋŋil 1950 ja 1970 olggosattii Statistihkalaš guovddašdoaimmahat sierra gihppagiid main ledje guorahallan loguid sámi gullelašvuodas ja gielas (NOS XI 1956 og Aubert 1978).

Sámeielagiid lohku Norggas olmmošlohkamiid vuodul lei nugo tabealla 3 čájeha dás vuollelis.

Tabealla 2.3⁴ Sámegielagiid lohku Norggas nugo olmmošlohkamiin lea ovdanboahhtán 1891-1970

Jahki	Sámegielaga	Olmmošlohku Norggas
1891	20 786	2 000 917
1900	19 677	2 240 032
1910	18 590	2 391 782
1920	20 735	2 649 775
1930	20 704	2 814 194
1950	8 778	3 156 950
1970	10 535	3 874 133

Mii oaidnit ahte sámegielagiid lohku olmmošlohkamiid vuodul lea leamaš eanemusat sullii 20 000 dan njealjelot jagis, 1891-1930, ja lohku lei fáhkkestaga eambo go beliin njedjan 1930 gitta 1950.

Logut tabealla 3 imaštattet manne sámegielagiid lohku ii lassánan 1891 gitta 1930, vaikko muđui Norggas lassánii olmmošlohku 2 gitta 2,8 miljovdnii seamma áigodagas. Diet orru čájeheame ahte gielalaš dáruiduhttin bearrašiin dáhpáhuvai juo álgu geahčen 1900-logu. Eará čilgehus diesa sáhtá leat movt leat jearran gažaldagaid ja movt leat juohkán daidda sierranas joavkkuide olmmošlohkama oktavuodas. Movt sápmelaččaid registrerejedje sáhtii leat hui mohkkái, go geahččá šaddanvuolgaga ja giellaeavttuide ja movt daid iešguđet ládje ovttaštatte. Eavttut sáhte, nugo ovdalis namuhuvvon, rievddadit lohkamis lohkami. Danne sáhtá leat ahte tabealla loguid ii sáhte njuolgut buohtastahttit, ja die lea sivva manne logut eai čuovo olmmošlogu lassáneami, mii muđui lei Norggas. Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ledje váttisvuodát sirret daid eavttuid, mat guske čearddalašvuhtii ja gillii. Daid leaba Einar Lie ja Hege Roll Hansen vudolaččat guorahallan girjjis *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge* (Lie og Hansen 2001:123-153).

Eanemus mearkkašahtti tabealla 3 lea go sámegielagiid lohku lei seamma vuollin 1950 lohkamis go 1930 lohkamis. Dása sáhttet váikkuhan vuogit movt leat

⁴ Sámegielagiid lohku tabealla 3 lea vižžojuvvon 1984:18. *Om samenes rettsstilling*. Oslo: Universitetsforlaget. S. 83-87. Logut dan ráiddus, mas čájeha dan obbalaš olmmošlogu Norggas, lean ožžon Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga ossodatjodiheaddjis, Paul Inge Severeides, cuoŋománus 2013.

dieduid čohkken. 1930 olmmošlohkan lei mañemus go atne objektiivva eavttuid gillii ja šaddanvuolgagii. 1950 ges lei olbmuid iežaset duohken movt muitaledje ja movt sii iežaset identifiserejedje. Geográfalaš guovllut gos dakkár gažaldagaid jerre lei dasa lassin unnon 1950 lohkamis 1930 lohkamii. Danne ledje unnit olbmot geat ožžo gažaldaga sámegeiela birra 1950.

Manne galggašii sámegeielagiid lohku njiedjat dan dihte go rievdatededje objektiivvalaš eavttuid olbmuid iežaset muitaleapmái 1950? Dat sáhtii dáhpáhuvvat jus lei unnit árvu leat sámegeielagiin 1950, ja máñggas dasto eai áigon diedihit iežaset sápmelažžan dahje hupme sámegeiela. Mañnil soadi lei oddasit huksema áigi, ja dárogiella lei mángasa mielas čadnon ođasmahttimii, juoga maid oddasit huksen mielddisbuvttii, seammás go sámegeiella gulai geafivuhtii ja ovddeš áigái. Diet bođii lassin dasa go sápmelaččat heajuhuvve čearddalašvuoda dihte, juoga mii lei dábálaš gitta nuppi máilmmi soadi rádjái.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ledje ieža maid eahpesihkkarat dolle go 1950 olmmošlohkama diedut deaivása. Go dien lohkama guorahalle, de ledje doaimmahagas dan oaivilis 1956 ahte muhtimat leat diktán almmuheames sámegeiela geavaheami ruovttus.

Máñgga suohkanis sáhttit buriin ákkain imaštallat 1959 loguid, ovdamearkka dihte Gáivuonas, Návvuonas ja Čudegiettis, gos sápmelaččaid lohku orru leamen beare unnán. Orru leamen nu ahte muhtimat, geat livčče galgan almmuhit iežaset sámegeielagiin, leat almmuhan iežaset hupmat beaivválaččat dárogiela. (Norges offisielle statistikk XI 236 1956:22)

Okta stuora oassi álbmogis dain árbevirolaš sámi ássanguovlluin ledje máñggagielaga. Sáhtii leat váttis sidjiide, geat galge lohkat, sirret geat gulle guđege giellajovkui. Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ledje oalle ollu (váttis) njuolggadusat movt galge sirret daid iešguđetge dilálašvuodaid, muhto movt čadahedje lohkkiid praktihkalaččat dien máñggagielatvuoda? Dien sáhttit mii gávnnahtit go geahččat lohkamiid soaittáhagas.

Mánga boares olmmošlohkama Norggas leat dál digitaliserejuvvon ja biddjon internehttii (geahča *digitalarkivet.no*). Diet addá vejolašvuoda ohcat olmmošlohkamiid ja nu beassat dieduid geahččat soaittáhagas. Ođdaseamos olmmošlohkan, maid dieinna lágiin beassat geahččat lea 1910 lohkan. Lean geahččan movt guokte dovddus sámi politihkkara, Daniel Mortensson ja Isak Saba, leigga registrerejuvvon 1910. Dasto lean geahččan movt lohkki lea

registreren skuvlamánáid giela skuvlainternáhtas Njávdamis Finnmárkkus. Njávdan lei guovlu gos ledje earenoamáš mán̄ga giela, ja dat lei hui dábálaš leat mán̄ggagielat (nuortalašgiella, davvisámegiella, kvenagiella, dárogiella ja ruoššagiella).

Daniel Mortensson ii orron guhkkín eret Elgås, mii dál lea Engerdal suohkan Hedemárkkus. Su eatnigiella lei lullisámegiella. Sus lei oahpaheaddjioahppu, ja son lei earenoamáš dárrolaš ja čeahppi čállit dárogillii. Mortensson lei čoahkkínjođiheadji dan vuosttaš davviriikkalaš sámpolitihkalaš čoahkkimis 1917. Olmmošlohkamis son ii leat čállon ahte lea sámegielat. Sutnje ii leat mihkkege merkejuvvon giela vuollái. Ige su bearaš leat čállojuvvon leat sámegielagin 1910, vaikko mii báikkálaš dieđuid mielde diehtit ahte su mánát hupme sámegiela. Ii lean dušše Daniel Mortensson gii ii lean merkejuvvon ahte lea sámegielat dahje dárogielat olmmošlohkamis 1910, go lei okta eará sámegielat sámpolitihkkár dien áiggis, gii lea registrerejuvvon “n”, mii mearkkaša norsktalende dahje dárogielat (ja dušše dárogielagiin). Son lei stuoradiggeáirras Isak Saba, gii čálii sámi našunálalávлага *Sámi soga lávlla*. Vaikko leage dárogiella čállon su áidna giellan, de eará oktavuodain diehtit ahte su eatnigiella lei davvisámegiella.

Eará soaittáhat geahččan olmmošlohkamis 1910 čájeha ahte mánát, geat orro skuvlainternáhtas Njávdamis Máttá-Várjjagis Finnmárkkus, leat buohkat čállojuvvon dárogielagiin. Lei danne go sii hupme dárogiela dan botta go orro skuvlainternáhtas, juoga maid leat čállán mearkkašansadjái olmmošlohkamis. Ruovttus sii gal sáhtte hupmat eará giela, muhto dat gielat eai leat registrerejuvvon lohkamis⁵.

Diet soaittáhat geahččamiin 1910 čájehuvvo ahte sámegielagat gehččojuvvo heajubun maiddái olmmošlohkamiin *ovdal* 1950. Dat viiddis mán̄ggagielatvuoh̄ta sáhtii leat dagahan registrerema váttisin. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat čálii dan birra 1956:

Sihke dat ahte sirret joavkkuid giela vuod̄ul ja šaddovuolgaga ektui šattai váddásit dađi mielde go áigi golai. Sápmelaččat ja kvenat seahkánedje dađi mielde dáččaiguin, ja sápmelaččat ja kvenat maid ieža seahkánedje. Servodatovdáneapmi lea dasa lassin mielddisbuktán ahte leat eambo

⁵ «Bodde det samer i Tromsø? Hva folketellingene forteller – og ikke forteller.» («Orro go sápmelaččat Tromssas? Maid álbmotmuitalusat muitalit – ja eai muital») artihkkalis atná Lars Ivar Hansen álbmotmuitalusaid Tromssa guovllus vuod̄đun čájehan dihte man eahpeluohtehahti dat boares álbmotmuitalusat sáhttet leat, jus galgat dain gávdnat sápmelaččaid ja sámegielagiid dán áigásaš ipmárdusas čearddalašvuodas ja eatnigielas. (Hansen 2013).

sápmelaččat ja kvenat geat hupmet dárogiela lassin iežaset gillii. (Norges offisielle statistikk XI 236 1956:20)

Mañemus go olmmošlohkamis lei gažaldat giela birra lei 1970. Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas ráhkadedje 1978 dakkár guorahallama, mas ledje gažaldagat ja vástádusat sámi gullevašvuoda birra 1970 olmmošlohkamis. Lei Vilhelm Aubert gii čađahii dien guorahallama. Aubert ákkastalai dás ahte maiddái 1970 lei (roavva) spiehkasteapmi, go eai lean nu oallugat geat almmuhedje iežaset sámegiela ja čearddalašvuoda birra, dan sivas go olbmot almmuhedje iežaset gullat baicca dáčča álbmogii dan sadjái go sápmelažžan. Sivvan maid son oaivvilda leat dan “vearuraporteremii”, lei ahte leat sápmelažžan heajuhuvvui viidát Davvi-Norggas. Gažaldat sápmelaš gullevašvuoda birra jerrui 1970 dušše Davvi-Norggas.

Aubert árvvoštalai loguid vuodul 1970-olmmoš lohkamis ahte sáhttet leat birrasii 40 000 olbmo Norggas “...jus eallineavttus juoga ládje lea sámivuohhta duogázis.” Son čielggadii hui dárkilit movt son lei bohtán juste dien lohku, muhto deattuhii maid man eahpesihkkaris logut dat ledje.

1970 logut leat dál nu boarrásat ahte daid ii sáhte šat atnit vuodđun almmolaš sámegiela plánemii. Muhto Aubert árvvoštallojuvvon logut leat ain anus juoga man nu sivas. Hui oallugat leat maññil čujuhan juste lohku 40 000, go galge čállit sápmelaččaid birra Norggas, ja čujuhuvvo juste dien lohku dego diet livčče doallevaččat. Dasa ahte mañit áiggis atnit Aubert loguid lea Torunn Pettersen čielggadan loguid kritihkalaš artihkkalis ”Samene i Norge. 40 000 i 40 år?” («Sápmelaččat Norggas. 40 000 40 jagi?») *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 5.*

Maññil 1970 lohka ii leat leamaš gažaldat giela birra olmmošlohkamiin Norggas. Ja dál eai šat čađahuvvo eambo olmmošlohka Norggas. Lohkamat dás duohko ráhkaduvvojit hálddahušlaš ja statistihkalaš registariid vuodul. Nu šaddá maid bohteáiggis veadjemeahtun atnit olmmošlohkamiid vuodđun, jus galgá oažžut vástádusa man oallugat ipmirdit, hupmet, lohket ja čállet sámegiela, gos sii orrot ja man boarrásat sii leat.

2.1.3 Logut eará guorahallamiid vuodul

Sáhttet maid eará vuogit go olmmošlohkamiid geavahit, go galgá rehkenastit sámegielagiid logu Norggas. Dalá Sámi giellaráđdi diñgui birrasiid

duhátjahkemolsuma ovttá dutkanraportta sámegeiela geavaheami birra Norggas. Dás áiggui giellaráddi geahččalit oažžut ovdan man ollu ledje sámegeielaga dien áiggi. Raporta mii bođii (Ravna 2000), lei čadahuvvon jearahallanskoviid ja telefonjearahallamiid bokte. Válljejuvvui geográfalaš guovlu gos ledje buot suohkanat Finnmárkkus, Tromssa fylkkas ledje Návvuotna, Ráisa, Gáivuotna, Ivgu, Omasvuotna, Orjješ-Ráisa, Beardu, Siellatgielda, Skánit ja Loabát ja Nordlándda fylkkas ges ledje Dielddanuorri, Evenášši, Divttasvuotna, Hápmir, Árborde ja Grane suohkanat, Davvi-Trøndelagas ges ledje Ravrvihke, Lierne ja Snoasa suohkanat, Lulli-Trøndelagas Røros ja Engerdal fas Hedemárkku fylkkas. Diein guovlluin válljejuvvojedje 11 523 telefonnummára, maidda riŋgejedje. 1480 nummaris eai vástidan, vaikko geahččaledje guđa geardde riŋget. 4292 dan reasta nummaris eai háliidan vástidit giela birra gažaldagaid. Dat mearkkaša ahte oktiibuot ledje 5751 olbmo geat ledje mielde iskkadeamis ja vástidedje gažaldagaid.

Vástádusat čájehedje ahte 4797 olbmo 5751 olbmos geat vástidedje, eai ipmirdan sámegeiela. Dasto čadahuvvui čiekŋalit jearahallan giellamáhtu birra dan measta 1000 sámegeielagis geat ledje mielde iskkadeamis. Sin gaskkas, geat eai lean sámegeielaga, válljejuvvojedje summal sullii 1000 olbmo geaid jearahalle giellamiellaguottuid birra.

Dieid dieđuid vuodul, mat bohte ovdan dán iskkadeamis, rehkenasttii Ravna (2000) ahte ledje eambo go 16 000 olbmo badjel 18 jagi geat ipmirdedje dábálaš beaivválaš sámegeiela dan geográfalaš guovllus gos iskkadeapmi čadahuvvui. Go de lasiha dan árvoštallojuvvon logu sámegeielagiin vuollel 18 jagi ja oktiibidjá man oallugat ipmirdit sámegeiela eará guovlluin go dat mat ledje iskkadeamis mielde, de gávnnahii Ravna (2000) ahte ledje 25 000 olbmo Norggas geat ipmirdedje beaivválaš sámegeiela. Dain ledje, nugo bođii ovdan vástádusain, gávccii proseanta geat dušše ipmirdedje sámegeiela, muhto eai hupman ieža giela. Dieid dieđuid vuodul árvalii raporta ahte 2000 ledje Norggas 23 000 geat máhtte sámegeiela hupmat *juoga man nu dásis*.

Lea metodalaš váttisvuohta čadahit iskkadeami dien vuogi mielde. Sierra gihpagis mii bođii mielddusin Ravna (2000), guorahalai sosiolingvista Tove Skutnabb-Kangas muhtin daid váttisvuodaid (Skutnabb-Kangas 2000). Dasa guoskáii earenomážiid váttisvuohta dan ektui movt lea válljen ja veahá vel movt daid sirre. Vaikko vel leat ge metodalaš váttisvuodát, de lea Ravna 2000 čadahan dan vuđoleamos iskkadeami mii lea dahkkon min áiggi, ja Skutnabb-Kangas lea leamaš positiivvalaš dan bargui mii lea dahkkon.

Sámi giellaráđđi galggai iežas njuolggadusaid mielde ráhkadit dilálašvuodraportta juohke njealját jagi ja addit dan Sámediggái. Sámi giellaráđđi heaittihuvvui 2002 ja Iskkadeapmi Ravna (2000) ii šaddan šat čuovvoluvvot sullásaš dutkamiiguin maŋŋil. Danne diehtit unnán movt dilli lea rievdan maŋŋil 2000.

Norga lea searvan *Eurohpá lihttu unnitlogu- dahje guovllugielaide*, ja Eurohpáráđđi iskka jeavddalaččat movt lihttu doahttala dain iešguđetge riikkain. Eurohpáráđđi lea cuiggodan dán oktavuodas Norgga stáda, go sis eai leat *ođasmahttojuvvon* logut sámegeielaiguin. Vástádussan dien cuiggodeapmái čálii Ođasmahttin- hálddahus ja girkodepartemeanta 2011 ahte sii dalle ledje fárrolaga Máhttodepartemeanttain váldán ovddasvástádusa ráhkadit ođđa raportta, mas galget “kártet gielladili sámi álbmogis indiviidadásis”. Sii čálle:

“Ulbmil dainna iskkademiin lea oaidnit man oallugat máhttet daid iešguđetlágan sámegeielaid njálmmálaččat ja čálalaččat, ja makkár oktavuodain atnet giela, ja man ollu sámegeiella adno ovttasbargogiellan mánáidgárddiin, skuvllain, bargguin, oahpahusain, astoáiggiin, báikkálašservodagain ja eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin.

Boađus iskkadeamis lea jurddašuvvon leat vuodđun giellaplánemii juohke dásis servodagas, nugo stáda, regiovnnaid ja suohkaniid dásis. Boađus galgá adnot ráhkadit ja álggahit doaibmabijuid mat galget bisuhit ja ovdánahttit sámegeielaid”.

(Ođasmáhttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta 2011)

Diet plánejuvvon iskkadeapmi čađahuvvui, ja raportta bođii 2012 (Solstad 2012). Makkár rievdamiid gávnnaheđje dan guoktenuppelohkái jagis mat ledje gollan dan rájes go Ravna 2000 raporta ilmmat?

Solstad (2012) čujuhii siidu 27 Ravna (2000) ja namuhii muhtin headjuvuodaid mat ledje dahkkon dan namuhuvvon raporttas. Viidásit daddjo Solstad (2012) ahte dieid headjuvuodaid ja “daid rámmaid maid siskkobealde dát guorahallan ferte čađahuvvot”, de lea buoremus válljet informánttaid eará vuogi mielde go dat maid Ravna (2000) lea dahkan. Nubbi vuohki lei sáddet jearahallanskovi sidjiide geat ledje čálijuvvon Sámedikki jienastuslohkui 2012. Ággan dasa lea ahte “Doppe leat sápmelaččat geat dovddastit iežaset sápmelažžan ja sidjiide soaitá de

maid leat lunddolaš vástidit dakkár jearahallanskovi go dás lea sáhka” (Solstad 2012:26)⁶.

Solstad válljii 5000 dan 14000 gaskkas geat leat iežaset čálihan Sámedikki jienastuslohkui. *Buot* jienastuslogu julevsápmelačča ja lullisápmelačča ožžo reivve gažaldagaiguin. Davvisápmelaččaid guovllus gal válljejuvvojedje.

Ledje lagabui 40 proseanta geat vástidedje. Unnimus vástidedje lulli- ja julevsámi guovlluin (Solstad 2012:11).

Solstad (2012) gávnnašii máŋga miellagiddevaš fuomášumi. Muhto daid sivaidda geažil mat leat juo namuhuvvon, de ii sáhtán dán raportta čatnat oktii dainna mii ovdal lei dahkkon, ja de ii sáhtán bohtosiid buohtastahttit Ravna 2000. Solstad 2012 raportta šattai de dilálašvuodarápporta sierra eavttuid vuodul gielladili birra dain birrasiid 14 000 olbmo gaskkas, geat 2012 leat eaktodáhtolaččat leat iežaset dieđihan Sámedikki jienastuslohkui.

Almmolaš giellaplánema dihte lea hui mávssolaš sáhttit čuovvut mielde movt giellageavaheaddjit lohku rievddada guhkit áigge badjel, nugo Eurohpáráddi maddái cuiggodii 2011. Muhto diekkár rievddademiid lea veadjemeahtun gávnnaš go buohtastahtá daid dutkanraporttaid mat leat čállon.

2.1.4 Loahppaárvoštallama mearkkašumit sámeielagiid logus

Sii geat UNESCOS ja *Ethnologue* barget áitojuvvon gielaiguin, dárbbasit seamma ládje go earát luohtehahti gálduid go galget ráhkadit statistihkaid. Go diekkár gáldut eai gávdno, de ferte dohkkehit dan buoremusa mii gávdno, ja nu leatge neahttabáikkis UNESCO *Atlas of the World's Languages in Danger* ja *Ethnologue* čohkken dieđuid iežaset statistihkaide sámeielaid birra. Dieid árvvus adnon gálduid logut sámeielaid birra, eai leat goitge eambo dahje unnit luohtehahti go logut maid sáhtá gávdnat ollu eará gálduin. Váttisvuohta lea ahte diet neahttabáikkis leat nu árvvus adnon lohkkiiide ahte sin logut leat sihkkaris logut, vaikko eai leat ge dan.

⁶ Vuogit leat ollu vuđoleappot válddáhallas ja čilgejuvvon Solstad 2012 go dat mii dás lea refererejuvvon.

Sámegiela birra dieđut boares olmmošlohkamiin ferte dulkot ovdal go daid sáhtta almmuhit. Vaikko movt dál de dulkoš olmmošlohkamiin 1890 logus gitta 1970, de čájehit dat ahte dien áigodagas lea leamaš giellamolsun sámegielas dárogillii máŋgga bearrašis ja gilis Norggas. Vilhelm Aubert gii guorahalai 1970-lohkama, čálii maid dan birra loahppaárvoštallamis. Eai maŋŋil ge leat dutkanraporttat lohkan eará. Diet giellamolsun lea maid dat seamma go maid báikedovdit sáhttet mitalit. Mis eai leat goitge sihkkaris logut man viiddis dat giellamolsun sámegielas dárogillii lea leamaš. Eatge dieđe juste goas dat álggii, eará go dan ahte jáhkkimis álggii iešguđet áiggis iešguđet guovllus.

Maŋŋil 1970 olmmošlohkama lea Ravna 2000, gii lea čadahan vuđoleamos iskkadeami gávnnahit sámegiela giid obbalaš logu Norggas. Diet raporta čoahkkáigeassá ahte duhátjahkemolsumis sáhte leat sullii 23 000 olbmo Norggas geat máhte hupmat muhtin sámegiela juoga man nu dásis. Maŋŋil 2000 eai leat čadahuvvon iskkadeamit mainna daid loguid sáhtta buohtastahttit. Danne eat dieđe movt dat lea viidásit rievdan.

Eai leat álo biddjon seamma definišuvnnat vuodđun dasa geat leat lohkon sámegiela giid. Ravna 2000 lea meroštallan ahte muhtin lea sámegiela jus sáhtta čuovvut beaivválaš ságastallamis mielde sámegillii. Dien meroštallama dihte lea ollu stuorit joavku, go dat mii ovdal lei dábalaš lohkat olmmošlohkamiin.

Lea váttisvuohta go iskkadeamit eai dahkko jeavddalaččat ja dakkárat maid sáhtta buohtastahttit, nu ahte sáhtta čájehit man guvlui sámegiela giid lohku rievdá. Eurohpáráđdi lea cuiggodan Norgga eiseválddiid dainna váilevašvuodain Norgga minortehpolitihkas, ja Norga ferte gávnnahit movt čoavdá dán ášši.

2.2 Sáme giela giellasirdin ruovttuin

Lea mearkan ahte unnitlogugiella lea ealas go buolvvaid gaskkas oahpahuvo eahpeformálalaš vuogi mielde ruovttuin. Jus okta giella ii oahpahuvo bearrašiin ruovttuin, de lea giella sakka áitojuvvon. Bidjat doaibmabijuid johtui nannen dihte giela ii leat nu ollu ávki, go dat ahte giela hupmet beaivválaččat ruovttuin bearrašiid siskobealde. Danne lea gažaldat jus giella oahpahuvo ruovttuin hui mávssolaš buot almmolaš giellaplánemii.

Go Aubert lei guorahallame 1970 olmmošlohkama (ovdalis namuhuvvon), de čálii son ná dan ektui go oahpahit sámegiela ruovttuin dan áiggis:

”Av dette materialet er det nærliggende å slutte at to samisktalende foreldre stort sett er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for at barna skal vokse opp med samisk som morsmål.” (Aubert 1978:53)

Dahje sámegillii: «Dán materiála vuodul lea hui jáhkehahtti ahte guokte sámegielat váhnema leaba mávssolačča, muhto ii fal doarvái eaktun, jus mánát galget bajásšaddat sámegielain eatnigiellan.»

Eará sániiguin dadjat: 1970 logus Norggas lei dainna lágiin ahte jus lei dušše nubbi váhnen gii humai sámegiela, de lei hárve ahte son oahpahii giela mánáide. Jus goappaš váhneamat leigga sámegiela, lei stuorit vejolašvuotta ahte soai humaiga sámegiela mánáiguin, muhto goitge ii lean dat ge áibbas sihkar.

Dál lea guhkes áigi mannan dan rájes go Aubert dien čálii. Okta guovddáš gažaldat lea jus diet vuohki movt oahpahit sámegiela buolvvaid gaskka lea rievdan jagiid maŋŋil. Gávdnojit dutkammat mat leat guoskkahan dien gažaldaga.

2.2.1 Davvisámegiela giellasirdin Finnmárkkus 1967 – 1985

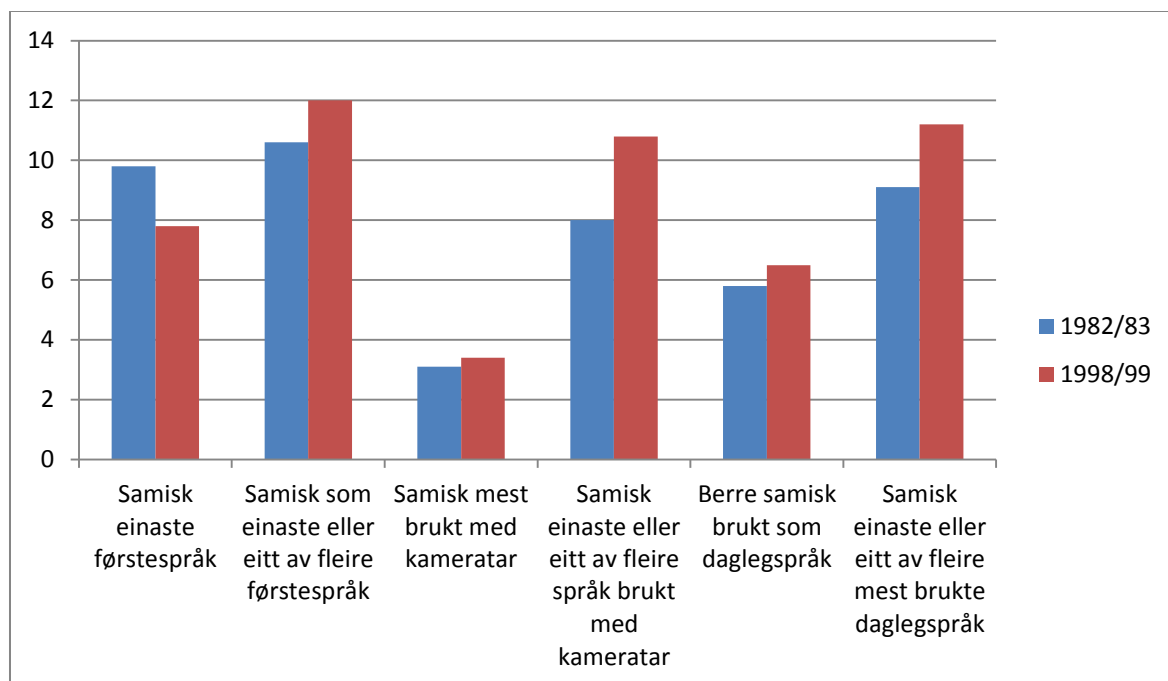
Yngve Johansen čadahii 1980- ja 1990-logus guokte stuorit (ja dakkára maid sáhhtá buohtastahttit) jearahallaniskadeami Finnmárkku nuoraidskuvlla ohppiid gaskkas (Johansen 1986 ja Johansen 1999). Iskkadeapmi lei lášmmohallama, skuvlamovtta ja čearddalašvuoda birra. Giella ii lean váldofáddán goappáge iskkadeamis, muhto skovis, mii sáddejuvvui 1572 nuoraidskuvlaoahppái Finnmárkkus 1983 ja 1999 sáddejuvvui 1491 nuoraidskuvlaoahppái fylkkas, jerrui maid giellamáhtu birra ja makkár giela duohtavuodas hupmet olbmáiguin. Fárrolaga Nils Dannemarkain almmuhii Johansen 2001 artihkkala gos guorahalaiga ja buohtastahtiiga dan guokte iskkadeami. Artihkkala namma lei: ”Ungdomsskoleelever og språkvalg i Finnmark i 1982/83 og 1998/99” (Dannemark og Johansen 2001) ⁷ (dahje sámegillii: “Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmárkkus 1982/83 ja 1998/99”).

Ledje sullii 80 proseanta ohppiin geat vástidedje goappaš iskkademiin, ja logut berrešii addit juogalágan vuodu dadjat movt vejolaš giellarievdamat leat nuoraid gaskkas Finnmárkkus leamaš 1980 ja 1990- loguin.

⁷ Geahča maiddái Dannemark, Nils (2000). ”Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmárkkus 1992/83 ja 1998/99” I *Sámegiela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárášjohka: Sámediggi. S. 45 - 57

Govva 1 dás vuollelis čájeha movt soai leaba buohtastahtán vástádusaid giellaanu ruovttugielas ja olbmážiid gaskkas 1998/99 ja 1982/83⁸.

Govva 2.1 Davvisámegiella vuosttašgiellan ja Finnmárkku nuoraidskuvlaohppiid beaivválašgiella 1982/83 ja 1998/88⁹

1982/83 muitaldje 9,8 % ohppiin ahte sámegiella lei sin áidna ruovttugiella. Diet proseanta njejai 7,8 % 1998/99. Jus mii bidjat vástádusaid oktii go daddjo ahte “sámegiella lea áidna vuosttašgiella” ja “sámegiella lea okta moatti vuosttašgielas”, de gávndat ahte vuosttašgiella proseanta lassánii 10,6 1982/83 gitta 12 1998/99. Maiddái dát raporterejuvvon giellageavaheapmi olbmáid gaskkas lassánii seamma ládje 1982/83 gitta 1998/99 Dannemark ja Johansena (2001) loguid vuodul.

Giellamáhttu ja giellaatnu nuoraidskuvlaohppiid gaskkas lea váikkuheaddjin makkár giela oahppit ohppe ruovttus mánnán. Sii geat vázze nuoraidskuvllas skuvlajagis 1982/83, leat riegádan áigodagas 1967/1969, ja sii geat vázze nuoraidskuvllas 1998/99, leat riegádan áigodagas 1983-1985. Govva 1 orru čájehame ahte sámegiellaatnu njiedjan ruovttuin bisánii muhtumin 1980-logus. Dannemark ja Johansen (2001) logut čájehit movt raporterejuvvon sámegiella

⁸ Govva lea Dannemark og Johansen 2001:45 mielde.

⁹ Oahppit Guovdageainnu nuoraidskuvllas/ Kautokeino barneskole eai leat mielde dan vuoddomateriálas.

atnu lea proseanttaid mielde lassánan dien áigodagas. Čálliguovttos čeahkkáigeassiba nuoraid sámegealla geavaheami birra ná:

“Lohkomateriála orru čájeheame ahte dat ovdána proseanttaid mielde. Orru maid nu ahte eambo mánát ohppet dál guokte giela guovttegielat bearrašiin go 1982/83. 1982/83 lei dávjá dárogiella válljejuvvui áidnagiellan sámi-dáru ruovttuin, seammás go informántat dan mañit iskkadeamis leat eambo dieđihan iežaset guovttegielagin. Lei stuorit proseantaoassi informánttain geat 1998/99 dieđihedje iežaset aktiivvalaččat atnit sámegealla.” (Dannemark ja Johansen 2001:41)

Ahte sámegeallageavaheapmi nuoraidskuvlaagis lassánii, seammás go ledje unnit geain lei sámegealla áidna ruovttugiellan, sáhtta mearkkašit ahte okta dehálaš oassi lea rievdan dan áiggis mañnil olmmošlohkama 1970. Aubert čálii, nugo leat oaidnán, ahte 1978 orui nu ahte sámegealla áidna ruovttugiellan lei “dárbblaš eaktu”, jus mánáide galggai oahpahit sámegealla. Logut Dannemark ja Johansena (2001) sáhtta mearkkašit ahte sámegealla 1980- logus álkibut sáhtii oahpahuvvot guovttegielat bearrašiin go 1970-logus. Soittii ahte dalle dohkkehuvvui buorebut jus eadni ja áhčči humaiga goabbat giela iežaska mánáiguin?

Muhto diet proseantaerohus Dannemark ja Johansena (2001) artihkkalis lea unni. Lassáneapmi ohppiid gaskkas geat hupme sámegealla vuosttašgiela dásis lei 1,4%, ja diet erohus lea beare unni jus galggašeimmet sáhttit lohkat ahte dat duodai lei ovdáneapmi. Danne fertet Dannemark ja Johansena loguid geahččat eará kvantitatiivlaš iskkademiiguin, mat maid sáhttet dadjat juoidá bearrašiid sámegealla oahpaheamis.

2.2.2 Miellaguottuid rievdan sámegealla giellasirdimii

Dat mii dalle gohčoduvvui “stáda oahpahuskantuvra” Nordlánddas, Tromssas ja Finnmárkkus, álggahedje 1996 fárrolaga Sámi oahpahusráđiin guorahallat makkár eavttut leat oahppat sámegealla nubbingiellan vuodđoskuvllas Norggas. Raporta dan iskkadeamis almmuhuvvui 1998 ja sisttisoalai ollu tabeallaid ohppiid gielladilálašvuodain dan namuhuvvon joavkkus (Todal 1998). Dán oktavuodas sáddejuvvui jearahallanskovvi *buot* ohppiide, geain lei sámegealla nubbingiellan Norggas 4.klássas gitta 9.klássii (vuodđoskuvla lei dien áiggis ovcci jagi). Sihke ohppiide, váhnemiidda ja oahpaheddjiide sáddejuvvui skovvi. 69 proseanta ohppiin ja váhnemiin vástidedje jearahallamis, ja oahpaheaddjit vástidedje 77 proseanta.

Dien jearahallamis jerrui váhnemiin man bures sii máhtte sámegiela ja man mutto sii oahpahedje giela mánáidasaset ruovttus. Váhnemat vuodđoskuvlaohppiin, geain sámegiella lei nubbingiellan, almmuhedje 48 % etniin ja 43 % áhčiin ahte sii ieža hupme sámegiela “oalle bures” dahje “hui bures”. Muhto dušše 5 % dain seamma etniin ja 4 % dain seamma áhčiin lohke ahte sii hupme “eanemus sámegiela” dahje “aivve sámegiela” iežaset mánáiguin ruovttus (Todal 1998:62-66). Todal (1998) logut gustojit davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii oktii Norgga bealde ráji.

Birrasiid 40 % sámegiela nubbingielaohppiin vuodđoskuvllain Norggas 1996 lei eadni dahje áhčči (dahje goappašagat), geat iežaset mielas hupme sámegiela bures, muhto geat goitge eai hupman giela iežaset mánáiguin. Muhto diet váhnemat fertejit goitge háliidan mánát galge oahppat sámegiela, go eaktodáhtolaččat ledje mánáide välljen sámegiela skuvlafágan. Diet eahpekonsekveanta doaibmaminsttar sáhttá čilgejuvvot dainna lágiin ahte mánggagielat váhnemat välljejit giela mánáidasaset go mánát leat smávvát. Diet giellageavahus, mii bođii ovdan iskkadeamis dan mañemus viđa skuvlajagi mánáin vuodđoskuvllas 1996, váikkuha dasa movt ruovttuin välljejedje dahkat 1981 gitta 1996. Maññil sáhttet guottut sámegiela ektui rievdan váhnemiin.

Logut Todal (1998) čájehit maiddá ahte muhtin oassi sámegielat váhnemiin 1980-logus eai oahpahan sámegiela mánáidasaset, muhto muhtimat goitge 1990-logus rievdatedeje guottuid ja välljejedje sámegiela skuvlafágan iežaset mánáide, vai sii goitge ohppet sámegiela.

Todal (1998) loguid vuodul lea veadjemeahttun dadjat maidige man stuora oassi sámegielat váhnemiidda dat guoská Norggas, go mii eat dieđe maidige man ollu sámegielat váhnemat leat oktiibuot. Logut mitalit dušše veahá dan joavkku birra geat aktiivvalaččat välljejedje sámegiela nubbingiellan skuvllas 1996, ja juste diein bearrašiin galggai giellaválljen mearkkašit ahte guottut sámegiela ektui leat rievdan viđenuppelohkái jagis 1981 rájes gitta 1996 rádjái. Diekkár vejolaš rievdan guottuin doarju ge Dannemark ja Johansen 2001 loguide, mat čájehit dien áiggi tendeansa.

2.2.3 Sámegeiela giellasirdin duhátjahkemolsumis

Dás badjelis lea mitaluvvon Ravna (2000) giellaiskkadeami birra maid Sámi giellaráddi álggahii. Diet iskkadeapmi čohkkii maiddá dieđuid giellaoahpaheami birra ruovttuin. Ravna (2000) gávnnašii ahte sámegielat informánttat, geain ledje

mánát, almmuhedje 34 % ahte sin mánát eai máhte sámegiela. Diet guoskkahii váhnemiid, geain ledje “mánát juohke agis”. Diet čájeha ahte giellarievdan sámegielas dárogillii dáhpáhuvai oalle ollu ruovttuin.

Okta beroštahti fuomášupmi maid Ravna (2000) gávnnahii lei ahte dilálašvuohta orui dego rievdamme áigodagas jahkeduhátmolsuma rádjái. Sámegielat váhnemat, geain ledje mánát *vuollet* 18 jagi, almmuhedje 42 % ahte sin mánát hupme sámegiela “hui bures”. Sis geain ledje mánát *badjel* 18 jagi, lohke 28 % iežaset mánáid hupmat hui bures sámegiela (Ravna 2000:33-36). Dieid loguid ferte dulkot nu ahte 2000 lei tendeansa sámegielat váhnemiin oahpahit giela ollu eambo go ovdal. Mánát, geat ledje 2000 vuollet 18 jagi, ledje riegádan gaskal 1982 ja 2000. Rievdan ferte dáhpáhuvvan dien áiggis.

Ravna (2000) loguid dulkon lea das gitta man doallevaččat leat su välljejuvvon gáldut iskkadeamis, muhto Ravna (2000) logut heivejit oktii, nugo mii oaidnit, tendeanssaide loguide sihke Dannemark ja Johansen (2001) ja Todal (1998).

2.2.4 Davvisámegiela giellasirdin Sámi jienastuslogu jienasteddjiid gaskkas 2012

Dutkit Solstad (2012) raporttas, mii lea lagabui čilgejuvvon ovdalis, jerre maddái informánttain sin giellamáhtu birra. Diet raporta lei olbmuid birra, geat 2012 dieđihedje iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Dušše sii geain lea jienastanvuoigatvuohta, leat jienastuslogus, danne ii lean oktage informánta vuollet 18 jagi.

Tabella 2.4 vuollelis čájeha man stuora proseanta Solstad 2012 informánttain ipmirdedje davvisámegiela guđa iešguđet ahkejoavkkus.

Tabealla 2.4 Man bures *ipmirdat* don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja joavkkuide juhkkon agi mielde 2012¹⁰.

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, buot dilálašvuodain	41	35	34	43	44	61	41
Juo, ollu (go guoská oahpes áššiide)	12	18	16	16	15	21	16
Dušše veahá oahpes dilálašvuodain	22	23	22	20	22	10	20
In baljo veaháge, sáhtán dovdat soames sáni	25	25	28	21	19	9	22
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Logut	115	198	258	304	255	106	1236

Tabealla speadjalastá giellasirdima mii bearrašiin lea davvisámegielas dárogillii. Buot stuorimus proseanta sis, geat ipmirdit sámegiela “buot dilálašvuodain”, gávdnat sin gaskkas geat ledje badjel 70 jahkásačča 2012 (61 %). Diet proseanta lea ollu unnit nuorat buolvvas, earenoamážiid sin gaskkas geat 2012 ledje gaskal 30 ja 50 jahkásaččat. Dasto lea fas alladit proseanta, geat ipmirdit sámegiela “buot dilálašvuodain”, sii gaskkas geat ledje gaskal 18 ja 30 jagi.

Tabealla 2.4 lea moalkát sirrejuvvon joavkkuide. Sáhtá leat váttis diehtit mii lea erohus sin gaskkas geat ipmirdit sámegiela “juohke dilálašvuodain” ja sii geat leat vástidan ahte ipmirdit “ollu sámegiela”. Ja mii de lea erohusaid sis geat leat vástidan ahte ipmirdit “dušše veahá” ja sii geat “eai ipmir baljo maidige”? Jus galgat dahkat joavkkuid čielgaseabbon, de sáhttit unnidit logu njealjis guvtežii. Vuosttaš jovkui bidjat sin geat iežaset lohket bures ipmirdit sámegiela ja nubái fas sin geat máhttet unnán dahje eai maidige. Dasto oažžut bohtosa nugo tabealla 2.5 čájeha dás vuollelis:

Tabealla 2.5 Man bures ipmirdat don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja juhkkojuvvon agiide

	18+	30+	40+	50+	60+	70+
Bures dahje oalle bures	53	53	50	59	59	82
Veahá dahje ii maidige	47	48	50	41	41	22
Supmi %	100	101	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106

Tabealla 2.5 čájeha ain čielga giellarievdama. Sii geat eanemusat ipmirdit sámegiela, leat badjel 70 jahkásaččat. Sin gaskkas ledje 82 % geat lohke iežaset

¹⁰ Tabealla lea Solstad 2012:130-132 mielde.

ipmirdit sáme giela “bures”. Nuorabuid gaskkas lea unnit proseanta. Buot unnimus lei proseanta sin gaskkas geat ledje gaskal 40 ja 50 jagi, ja dás lea 50 % geat almmuhedje iežaset ipmirdit davvisáme giela bures. Dát čájeha ahte lea dáhpáhuvvan giellamolsun.

Sii, geat leat badjel 40 jagi, lea alit proseanta geat ipmirdit davvisáme giela bures go sin gaskkas geat leat gaskal 40 ja 50 jagi, muhto erohus lea dušše 3 %. Diet mearkkaša ahte giellamolsun lea bisánan.

Tabella 2.6 dás vuolábealde čájeha proseanttaid mielde juohkáseami sis geat 2012 vástidedje ahte máhtte *hupmat* davvisáme giela.

Tabella 2.6 Man bures *humat* don davvisáme giela? Proseanttaid mielde ja juhkon agi mielde 2012.¹¹

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, lea áibbas lunddolaš	36	32	28	40	43	63	39
Juo, eanas manná bures	7	6	9	10	13	15	10
Dušše muhtin dilálašvuodain	23	29	20	21	20	9	21
In, dušše soames sáni	34	33	43	29	24	12	30
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

Logut tabella 6 čájehit seamma tendeanssa máhttit *hupmat* davvisáme giela, nugo tabella 4 čájehii ahte ipmirdit giela. Dat informántat geat ledje badjel 70 jahkásaččat, ledje sii guđet eanemusat lohke iežaset *hupmat* giela. Diet proseanta njejai dain nuorat ahkejoavkkuin, ja unnimus proseanta lei informánttain gaskal 40 ja 50 jagi. Dasto ledje eambbogat geat *hupme* sáme giela sin gaskkas geat ledje 18 ja 40 jagi.

Jus mii unnidit dan njeallje vástádus vejolašvuoda tabella 2.6 guovtti vejolašvuhtii ja gohčodit daid “human davvisáme giela bures dahje oalle bures” ja “human davvisáme giela unnán dahje in obanassiige”, de šaddá proseanttaid mielde rievdan nugo tabella 2.7 dás vuollelis.

¹¹ Tabella lea Solstad 2012:130-132 mielde ráhkaduvvon.

Tabealla 2.7 Man bures humat don davvisámegiela? Proseanttaid mielde ja agi mielde juhkkovuvvon 2012

	18+	30+	40+	50+	60+	70+
Bures dahje oalle bures	43	38	37	50	56	79
Veahá dahje ii obanassiige	57	62	63	50	44	31
Supmi %	100	100	100	100	100	100
Loguid supmi	115	198	258	304	255	106

Go buohtastahtta tabealla 6 ja 7 de čájeha ahte tendeansa šaddá dat seamma leaš dal unnit dahje eambo joavkkut. Logut čájehit giellamolsuma boarráseamos buolvvas gaskkaleamos buolvii, ja de orru tendeansa leamen ahte giella lea ealáskahttojuvvon buolvvas gaskal 18 ja 30 jagi.

Sii geat 2012 ledje gaskal 40 ja 50 jagi, leat riegádan áigodagas 1962-72, ja sii geat ledje 18 ja 30 jagi leat riegádan áigodagas 1982 – 1994. Solstad (2012) loguid tendeansa, nugo leat oaidnán tabeallain 2.4, 2.5, 2.6 ja 2.7, lei ahte giellaoahpaheapmi bearrašiin lassánii 1980- ja álggus 1990-logu.

Diet heivejit bures oktii daidda tendeanssaide, maid leat das ovdalis oaidnán, maid Todal (1998), Ravna (2000) ja Dannemark ja Johansen (2001) leat almmuhan.

2.2.5 Loahppaárvoštallama mearkkašumit

Logut dán kapihttalas čájehit ahte dáhpáhuvai giellamolsun sámegielas dárogillii gitta 1970-lohkui. Dat mearkkaša muhtin ráje ovdalaš sámegiela bearrašat heite dien áiggis sámegiela hupmat iežaset mánáiguin ja álge dárustit ruovttuin. Mis eai goitge leat logut man ollu bearrašiin dás lea sáhka.

Go buohtastahttit loguid Todal (1998), Ravna (2000), Dannemark ja Johansen (2001) ja Solstad (2012) de čájehit ahte 1980-logus rievddai dat muhtin muddui, go sámegiela bearrašat álge eambo go ovdal sámegiela hupmat iežaset mánáiguin. Die lei treanda mii lea nannen sihke sámi giellamáhtu ja dan movt geavahit giela.

Vaikko mánáidlohku, geat máhttet hupmat sámegiela, lea lassánan álggus 1980-logu, de ii dárbaš dat mearkkašit ahte sámegielaidd obbalaš lohku lea eambo dan áigodagas. Mánngga gilázis, gos giellamolsun lei guhkás bohtán birrasiid

1980, de ledje jáhkkimis eambo sámeielat boarrásat geat jápme go sámeielat máná/nuora geat bajásšadde. Dien ektui leat áigodagas maŋŋil 1980 leamaš guokte vuostálas tendeanssa. Dien gilvvu bohtosa mearrida lohku olbmui, geain sámeigiella lea aktiivvalaš beaivválašgiellan.

2.3 Logut sámeigiella fágain vuodđoskuvllas 1990 - 2012

Skuvla lea mávssolaš ásahus sihke giellagaskkusteapmái, giellaovdáneapmái ja bargui mii addá gillii váikkuhanfámu. Eanas unnitlogu gielain áŋggirdit bargat dan badjelii ahte ovddidit iežaset giela skuvlii.

Sihke 1700- ja 1800-logus lei sámeigiella skuvlajiella. Muhto dáruiduhttinpolitihkka maŋemus lahkis 1800-logus ožžo diekkár oahpahusa dađistaga unnut.

Sámeielloahpahus ii bohtán johtui ovdal 1967 fas, álggos lohkan- ja čállinoahpahussan davvisámegillii soames mánáide Sis-Finnmárkkus, geain váhnemat eaktodáhtolaččat välljejedje dan. 1968 oahpahuuvui lullisámeigiella Snoasa sámeskuvllas, mii álggahuuvui dan jagi.

Minstarplánain 1987 álggii sámeielloahpahus Norggas fásta vugiid mielde, go de ledje fágaplánat sihke vuosttaš- ja nubbingillii ja doaimbi guovttegielatvuohta mii lei namuhuvvon mihttu goappaš surggiide ((Kyrkje og utdanningsdepartementet 1987: 148 - 180, Girko- ja oahpahusdepartementa 1988: 7-8).

2.3.1 Gáldut vuodđoskuvlla giellastatistihkkii

1990 rájes gitta dálázii lea vejolaš gávdnat luohtehahti loguid man oallugat leat välljen sámeigiella vuosttaš- ja nubbingiellan vuodđoskuvllas Norggas. Jon Todal doavttirgráda nákkosgirjjis *Jos fal gáhttet gollegielat* bidjá son listu, mas son lea juste čájehan man oallugat leat välljen sámeigiella vuodđoskuvllas juohke skuvlajagis 1990-logus. Logut dien nákkosgirjjis leat vižžon dalá Sámi oahpahráđi jahkediedáhusain ja suohkana reivviin. Dieđut leat belohakkii divvojuvvon báikkálašmáhtu vehkiin. Listu nákkosgirjjis čájehii loguid suohkaniid dásis, ja čájehii maiddái makkár fágaplána (vuosttašgiella, nubbingiella, sámi giella ja kultuvra) oahppit ledje välljen dain iešguđet suohkaniin. (Todal 2002:87-101)

Statistihkka lea 1990-logus fievrreduvvon viidásit, dieđusge ii leat nu dárkilit čilgejuvvon. 2008 almmuhuvvui vuosttaš *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* raporta, ja dan rájes lea skuvlastatistihkka jahkásaččat odasmáhttojuvvon ja čielggaduvvon artihkkaliin. Logut, mat leat čállojuvvon *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* artihkkaliidda, giela birra skuvllain, lea Oahpahusdirektoráhtta gii lea háhkan ja gii dál váldá vuostá raporttaid suohkaniin.

Todal (2002) loguin ja *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 1-5* loguin sáhttá ráhkadit gova nugo čájehuvvo tabealla 6 dás vuollelis. Logut ravddamus olgeš ráiddus (ollislaš lohku vuodđoskuvllaohppiin Norggas) leat vižžon go persovnnalaččat lea gulahallan álbmotstatistihka ossodathoavddain, Paul Inge Severeide, Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas.

Tabealla 2.8 Sámeviel ohppiid lohku vuodđoskuvllas Norggas 1990/91-2011/2012

Skuvlajahki	Vuosttaš- giella	Nubbin- giella	Sámeviel- oahppit oktiibuot	Oahppit Norggas oktiibuot
1990/91	593	621	1214	473 078
1991/92	626	736	1362	467 501
1992/93	695	800	1495	462 360
1993/94	743	937	1680	468 061
1994/95	789	909	1698	471 846
1995/96	791	964	1755	478 540
1997/98	897	1218	2115	560 849*
1999/00	971	1376	2347	570 803
2005/06	998	2057	3055	622 031
2006/07	1020	1652	2672	621 013
2007/08	1027	1515	2542	618 589
2008/09	1043	1474	2517	616 139
2009/10	1010	1336	2346	615 927
2010/11	971	1274	2245	615 973
2011/12	940	1213	2153	614 413

*skuvlaodastusas 1997 šattai skuvla logijagi skuvla, mii ovdal ovcci jagi. Diet daguha ahte 1997 manjil lea okta jahki eambbo go ovdal 1997.

Ohppiid logut geat čuvvo dan ovdalaš fágaplána “sámi giella ja kultuvra”, lea tabeallas rehkenastojuvvon “sámeviel nubbingiella” loguide dassá go dat vuosttaš namuhuvvon fága váldui eret 2006.

Skuvlajagiin 1996/97 ja 1998/99 váilu olles lohku, ja skuvlajagiin 2000/2001 – 2004/05 váilot ges logut maid sáhtta buhtastahttit eará loguiguin tabeallas. Die lea sivva manne tabealla 6 eai leat logut juste dien skuvlajagiin.

Eai buot sámegiella nubbingiella logut áigodagas ovdal 2000 leat seamma go Todal (2002) sámegiella nubbingiella logut. Sivvan dasa lea go Todal (2002) gieđahallá sierra juohke fágaplána, mii lea leamaš anus ja mii ii lean “sámegiella vuosttašgiellan”. Tabealla 2.6 badjelis čájeha buot mii áigodagas 1990/91 gitta 1999/00 ii lean “sámegiella vuosttašgiellan”, dat lea oktiičaskon ja gohčoduvvui “sámegiella nubbingiellan”.

Livčče leamaš stuora beroštupmi guorahallat movt ohppiidlohku rievddada vejolaš sámegielohppiid ektui. Muhto dan ii leat vejolaš dahkat go eat dieđe man oallugiin lea riekti oažžut sámegieloahpahusa Norggas.

2.3.2 Rievddadeamit ohppiidlogus

Sámegielohppiid oktiibuot lohku

Jus buhtastahttit vuosttaš jagi tabeallas (1990/91) dainna maŋemus jagiin tabeallas (2011/12), de oaidnit ahte sámegielohppiidlohku lea lassánan Norgga vuodđoskuvllas. Dat mearkkaša 75 % lassáneapmi.

Ige dat leat nu ahte diet 75 % lassáneapmi lea jeavddalaččat lassánan. Gitta 2005/06 lassánii lohku jahkásaččat, ja dan jagi lei sámegielohppiid lohku 1843 eambo go 1990/91 (mii mearkkaša +151 % 15 jagis). Maŋgil 2005/06 njiejai sámegielohppiid lohku jahkásaččat, ja bealli dain odđa ohppiin ledje heaitán 2011/12. Lohku lei de njiedjan birrasii seamma dássái go lei 1997/98.

Tabealla čájeha maid ahte vuosttašgiellaohppiid ja nubbingiellaohppiid lohku lea rievddadan goabbat ládje.

Ohppiidlohku geain lea sámegiella vuosttašgiellan

Ohppiidlohku geain lea sámegiella vuosttašgiellan lei 58 % eambo 2011/12 go 1990/91. Dás lea lassáneapmi leamaš ollu eambo jeavddalaš go sámegielohppiid lohku oktiibuot. Oaidnit maid tabeallas ahte vuosttašgiellaohppiid lohku lassánii jeavddalaččat ja ledje eanemusat 1043 oahppi skuvlajagis 2008/09, go de fas njiejai veahá jagiid maŋgil.

Sámegiella vuosttašgiella ohppiidlogu lassáneami, mii lei 1990-logus gitta 2008/09, sáhtta belohakkii čilget ahte 2008/09 duđai ledje eambo skuvlamánát geain lei sámegiella vuosttašgiellagelbbolašvuohta go gávccinuppelohkái jagi áigi. Bohtosat Todal (1998), Ravna (2000), Dannemark ja Johansen (2001) ja Solstad (2012), maid juo leat mitalan ovdalis, dorjot diekkár árvvoštallama.

Muhto lei maddái nu ahte muhtin oahppit, geain 1990-logus duđai lei sámegiella vuosttašgiellagelbbolašvuohta, goitge välljejedje dárogiela vuosttašgiellan skuvllas. Diet ii soaitte leat leamaš nu dábalaš maŋŋil, ja dat rievdan sáhtta dagahan ahte sámegiella vuosttašgiella ohppiidlohku lassánii 2000-logus, almma ahte mánát geain duđai lei vuosttašgiellagelbbolašvuohta gielas lassánedje.

Ohppiidlohku geain sámegiella lei nubbingiellan

Tabellas oaidnit sámegiela nubbingielaohppiidlohku lassánii beliin 1990/91 rájes gitta 2011/12. Dás rievddada goitge lohku dien áigodagas, go skuvlajagis 2005/06 lei ohppiidlohku 2057, mii lei eanemus goassege, ja de fas njiejai 1213 oahppái 2011/12.

Vejolaš sivat dan stuora njiedjamii maŋŋil 2005/06 leat giedahallojuvvon Todal (2011). Diet artihkal digaštallá sivaidda nugo mánáidlohku lea njiedjan daidda árbevirolaš sámii guovlluin dien áigodagas go dás lea sáhka, fágaplána *Sámi giella ja kultuvra* lea heaittihuvvon skuvlarievddadeamis 2006, váttisvuohta heivehit sámegielfága nubbingiellan skuvlaárgabeaivái olggobealde sámii hálddašanguovllu ja vearu guovttegielatmálla atnán skuvllain, gos addet sámegiela nubbingiella oahpu sihke siskkobealde ja olggobealde sámii hálddašanguovllu.

2.3.3 Loahppaárvvoštallama mearkkašumit sámegiela ohppiidlogus

Giellaválljen skuvllas lea mávssolaš dovdomearka makkár dilis sámegiella lea servodagas. Eará servodatsurggiid ektui leat dá luohhtevaš logut sámegielas. Dát logut čájehit maŋŋil 1990 leat ollu lassánan oahppit geat ožžot sámegieloahpahusa vuodđoskuvllas Norggas. Dat guoská sámegilli sihke vuosttaš- ja nubbingiellan, muhto sámegieloohppiid lohku, geain sámegiella lei nubbingiellan, álggii fáhkkestaga njiedjat 2006. Jagiid maŋŋil njiejai lohku ollu, vaikko lohku 2011 lei vuos ollu eambo go 1990.

Ohppiidlohku, geain sámegeiella lei vuosttašgiellan, lassánii jeavddalaččat, ja mii maŋŋil bisui dássedin, dasa sáhtte leat máŋga siva. Okta sivva sáhtta leat eahpeformálalaš sámegeielloahpaheapmi ruovttuin lassánii dan maŋemus 25 jagis. Máŋga dutkanbarggu leat seamma oaivilis ahte diet giellaoahpaheapmi duodai lea lassánan (geahča maiddái kap ovdalis).

2.4 Muhtin logut dálá davvisámegeiella čállingielas

Leat áibbas unnán badjel vihttalogi jahkásaš sámegeielaga, geat skuvllas leat oahppan čállit sámegeiella (dan birra kap. 2.3 álggus dás badjelis). Olbmot sáhttet máhttit lohkat ja čállit sámegeillii, vaikko eai leat ge oahppan dan mánáidskuvllas, juoga maid máŋggas árvideamis leat dahkan. Lea álkit oahppat lohkat ovttá giela, go čállit dan. Sidjiide geat čállingiella leat oahppan skuvllas lea leamaš álkit. Dás galgat oaidnit movt davvisámegeiella lohkan- ja čállinmáhtolašvuotta lei 2012 Norgga beale ráji.

2.4.1 Lohkat ja čállit davvisámegeillii

Solstad (2012) raporttas lea tabealla mii čájeha davvisámegeiella lohkan- ja čállinmáhtolašvuoda guđa ahkejoavkkus. Informánttat leat välljejuvvon sin gaskkas geat leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui.

Tabealla 7 dás vuollelis čájeha man bures dat iešguđet ahkejoavkku iežaset mielas lohket davvisámegeiella 2012.

Tabealla 2.9¹² Man bures lohket davvisápmelaččat sámegeiella? Proseanttaid mielde ja juhkkojuvvon agiide

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, manná bures lohkat juohkelágan teavsttaid	34	31	26	27	20	21	26
Juo, nu guhká go teaksta lea dábálaš fáttá birra	14	16	16	18	18	25	17
Juo, go teaksta lea hui álki	23	24	17	21	22	23	21
In máhte lohkat sámegeiella	30	30	41	33	40	32	35
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

¹² Tabealla lea Solstad 2012:132 mielde.

Tabealla čájeha nuoramusaid gaskkas eatnasat lohke álkit “juohkelágán teavsttaid”, go dat boarráseappot 2012. Tabeallas oaidnit ahte 21 % sis, geat ledje badjel 70 jahkásačča, lohke máhttit lohkat juohkelágán teavsttaid álkit, seammás go 34 % vuollet 30 jagi lohke dan seamma. Muhto diekkár dulkomat tabealla ektui eai atte daid duohta erohusaid nuoramusain ja boarrásepmosiin.

Álgo vuorus han lei ollu stuorit proseanta badjel 70 jahkásaččain, geat *hupme* sáme giela, go sin gaskkas geat ledje vuollet 30 jagi (geahča tabealla 2.5 badjelis), ja dien dáfus šaddá ollu stuorit proseanta *oassi* dain nuorat sáme gielagiin, go dain boarrásiid sáme gielagiin, geat lohket sáme giela álkit. 36 % dain nuoramusain iskkadeami välljejuvvon joavkkus *hupme* sáme giela njuovžilit (tabealla 2.5), ja 34 % lohke ges álkit (tabealla 2.7). Dat mearkkaša ahte eanas oassi davvisáme gielagiin vuollet 30 jagi lohket sáme giela álkit.

Badjel 70 jahkásaččain ledje 63 % geat *hupmet* sáme giela njuovžilit (tabealla 2.5), seammás go 21 % lohket álkit (2.7). Diet čájeha stuora erohusa sáme giela lohkanmáhtolašvuodas sáme gielagiid boarráseamos ja nuoramus ahkejoavkkuid gaskkas.

Tabealla 2.10 dás vuolletis čájeha man bures dat iešguđet ahkejoavkkut iežaset mielas *čálle* davvisáme giela 2012.

Tabealla 2.10¹³ Man bures *čállet* davvisápmelaččat sáme giela? Proseanttaid mielde ja juhkkjuvvon ahkejoavkkuide

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Oktiibuot
Juo, lea áibbas lunddolaš	25	23	15	16	11	8	16
Juo, muhto ferten de eambo	15	16	18	17	13	15	16
Dušše veahá, nugo álkis dieđuid ja dajaldagaid	24	25	16	20	20	24	21
In máhte čállit sáme gillii	36	36	51	47	47	53	47
Supmi %	100	100	100	100	100	100	100
Lohku	115	198	258	304	255	106	1236

Dát tabealla čájeha ain stuorit erohusaid boarráseamos ja nuoramus ahkejoavkkuid gaskkas, go lohkanmáhtolašvuoda ektui. Vaikko ledje ge 63 % dain boarrásepmosiin geat *hupmet* sáme giela njuovžilit (tabealla 2.5), de ledje dušše 8% geat *čálle* giela álkit (tabealla 2.8). 36 % nuoramusain *hupmet* sáme giela njuovžilit (tabealla 2.5), ja 25 % *čálle* dan álkit (tabealla 2.8). Tendeanssaid maid

¹³Tabealla lea Solstad 2012:132 mielde

oidnit go geahččat buot daid tabeallaid 2.5, 2.6, 2.7 ja 2.8, de eat sáhte dulkot eará go ahte leat hui buorit bohtosat vuodđoskuvlla oahpahusas sihke sámegillii ja sámegielas.

Boarrásepmosat eai beassan oahppat čállit sámegiela skuvllas, ja nuoramusain lei dakkár oahpahus čađa áiggi skuvllas.

2.4.2 Davvisámegiela aviissat

Lea čanastat dasa man oallugat lohket sámegiela álkit, ja man stuora deaddilanlohku sámegiela aviissas sáhtta šaddat. *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 3* lea Johan Ailo Kalstad čállán ovttá artihkkala, maid lea gohčodan “Sámi mediat - oppslutning, omfang og rammebetingelser” (Kalstad 2010). Kalstad čilge dás “sámi media” eambo go “sámegiela media”. Muhto son ráhkadii maid tabealla, mii čájehii movt dingojeddjiid lohku lea, earenoamážiid davvisámegiela, aviissain leamaš.

Diet guokte sámegiela aviissa *Áššu* ja *Min Áigi* searvvaiga oktan aviisan 2008, man namma šattai *Ávvir*, ja mii álgi olggosaddot vida gearde vahkkui.

Tabealla 2.11 dás vuollelis čájeha daid aviissaid deaddilanlogu rievddademiid jagiin 2000 gitta 2009 rádjái.

Tabealla 2.11 Deaddilanlohku sámegiela aviissain 2000 - 2012¹⁴

Jahki	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010	2011	2012
Áššu	969	1003	1129	1117	1084	1021	975	1008	-	-	-	-
Min Áigi	964	1142	1197	1072	1211	1179	1177	1104	-	-	-	-
Ávvir									1204	1271	1088	1047
Supmi	1933	2145	2326	2189	2295	2200	2152	2112	1204	1271	1088	1047

Dás oaidnit ahte dušše *Min Áiggis* lei stuorit deaddilanlohku 2004, go dan oktiičaskon aviissas *Ávviris* lei 2009.

Kalstad namuhii mánga jáhkehahti árvvoštallama manne dat manai nie deaddilanloguin, muhto ii ovttage árvvoštallamis leat dahkamuš gielain. Leage maid váttis dulkot makkárga gielalaš sivaidda daidda rievddademiide.

¹⁴ Tabealla lea Kalstad 2011:36 mielde ja Tor Sara, Ávvir

Nuppe dáfus leat oaidnán ahte sámegiela lohkanmáhtolašvuohta sámegielaigiin lea buorránan.

Muhto loguin badjána gažaldat man ollu vejolaš diŋgojeaddji sáhttet leat davvisámegiela aviissas. Mii sáhtta leat eanemus lohku? Mii diehtit ahte lohkket ovtta aviissas leat álo eambo go diŋgojeaddjit. Ja dán oktavuodas diehtit ahte stuora oassi dain vejolaš sámegiela diŋgojeddjiid ja lohkkiid mielas “ii leat álki lohkat juohkelágan teavsttaid sámegillii”. Diet guoská hui mángasii 2012, geat ledje badjel 50 jahkásaččat ja geat eai goassige beassan oahppat sámegiela skuvllas. Sámegiela radiosáddagat olahit dan dihte hui ollu eambbogiidda go čálalaš sámegiela mediát goassige sáhttet dahkat.

Váilu dutkan mii čájeha movt sámegiela čállingiella doaibmá dál lagasservodagain. Eat ge dieđe movt sámegiella doaibmá sosiála mediain. Livčče somá diehtit leago doppe álkit lohkat ja čállit sámegiela go “dain boares mediain”?

2.4.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit

Statistihkat Solstad 2012 čájehit hui stuora ávkki leamaš sámegieloahpahas vuodđoskuvllas. Nannet lohkan- ja čállinmáhtolašvuođa sámegielaigiid eatnigillii lea áibbas čielgasit nanneme sámegiela obbalaččat.

Dárbašit eambo dutkama movt nuoraid gaskkas duodai lea lohkan- ja čállingiella. Diekkár dutkan ii guoskka dušše giellafágaid ektui, muhto maiddái pedagogihkka ja mediafágat sáhtášii atnit dies ávkki.

2.5 Sámegiella almmolaš hálddašeamis

Ii oktage suohkan dahje eará hálddašanorgána lean geatnegáhtton atnit sámegiela ovdal go Sámeláhka doaibmagođii 1992. Diet ii mearkkaš ahte sámegiella ii lean ovdal leamaš anus, muhto systemáhtalaččat ja láhkageatnegahtton giellaatnu lei áibbas ođas.

Go giellanjuolggadusat doaibmagohte Sámelágas 1992, de ásahuvvui maid sámegillii sierra geográfalaš hálddašanguovlu. Dáppe galggai dárogiella ja sámegiella leat dásálaga hálddašeamis, ja sámegielas lei earenoamáš nanu riektesuodjalus. Sámegiela hálddašanguovlu (dás duohko gohčoduvvo hálddašanguovlun) fátmasta dán logi suohkanan 2013 Guovdageaidnu,

Karášjohka, Deatnu, Unjárga ja Porsángu Finnmárkku fylkkas, Gáivuotna ja Loabát Tromssa fylkkas, Divttasvuotna Nordlánddas ja Snoasa ja Raavrhvijkke Davvi-Trøndelagas. Álggos ledje hálddašanguovllus dušše dat guhtta vuosttaš suohkana, mat dás ovdalis leat namuhuvvon. Dat njeallje eará suohkana Loabát, Divttasvuotna, Snoasa ja Raavrhvijkke leat ieža háliidan maŋnil searvat dasa. Dat mearkaša ahte suohkanstivra lea mearridan stádas ohcat lobi dasa beassat mielde.

Lassin dan logi namuhuvvon suohkanii, lea vel njealji davimus fylkkasuohkanis earenoamáš sámezielalaš geatnegasvuohta, ja dávjá rehkenastojit mielde hálddašanguvlui. Maiddái stáda ásahusain lea earenoamáš geatnegasvuohta, earenoamážiid go barget hálddašanguovlluin.

Hálddašanguovllus gálget olbmot sáhttit sámezielain gulahallat almmolaš ossodagaiguin ja ásahusaiguin. Maiddái oahpahuslágas, mánáidgárdelágas ja báikenammalágas leat earenoamáš gáibádusat suohkaniidda hálddašanguovllus. Earret eará lea buohkain vuoddoskuvlaagis ja geat orrot hálddašanguovllus, automáhtalaččat riekti sámegieloahpahussii – sorjjasmeahtun ruovttugillii dahje čearddalašvuhtii.

Hálddašanguovlu lea reaidu, mii álkida eiseválddiid ollašuhttit geatnegasvuodaid, mat Norggas leat našunála lágaid ja riikkaidgaskasaš lágaid bokte sámegiela ektui. Diet ortnet dagaha ahte almmolaš doaibmabijut šaddet eambo sihkkareabbo go muđui livčče leamaš, go hui oallugat sámegielagiin Norggas, árvvu mielde orrot siskkobealde daid geográfalaš guovlluid.

Sámedikkis ja departemeanttas lea maŋnil hálddašanguovllu ásaheamis 1992 leamaš dárbu čuovvut mielde movt sámegiela ásahemiin hálddašangiellan lea mannan. Go dien leat galgan guorahallat, de leat jagiid mielde diŋgon dutkama mas kvantitatiivalaččat leat lahkonaŋ gažaldaga. Mii galgat dás oaidnit dan dutkama bohtosiid.

2.5.1 Sámegiela hálddašeami dutkamat 1990-logus

1996 ráhkadii Sámi giellaráđđi raportta mii gohčoduvvui: *“Giellaealáskahttin ja sámeziel- dárogiel guovttegielatvuohta almmolaš ásahusain. Guorahallan movt sámegiella adno hálddašangiellan suohkaniin sámegiella hálddašanguovllus”* (Øzerk og Eira 1996). Soai čohkkiiga dieđuid giellamáhtu birra hálddašanguovllu suohkaniid bargiid gaskkas ja movt duođai adno sámegiella ja dárogiella dain

seamma hálddahusain. Dien áiggis eai lean go guhtta suohkana mielde hálddašanguovllus.

Øzerk og Eira (1996) jugiiga daid suohkanbargiid njealji jovkui, mas joavku 1 lei nannoseamos go jurddaša guovttegielatvuoda birra. Dien jovkui bijaiga olbmuid geat ipmirdedje, lohke, hupme ja čálle sihke sámegiela ja dárogiela. Joavku 1 olbmot sáhtte meannudit áššiid goappaš gielaide juohke dásis. Joavku 4 lei heajumus go jurddaša guovttegielat hálddašeami. Dan jovkui bijaiga olbmuid geat ledje dušše dárogielaga ja geat ollásii dárbašedje dulkka ja jorgaleddjiid juohke dilálašvuodas gos sámegiella adnui, leaš dál njálmmálaččat vai čálalaččat. Eanas olbmot gulle joavkkuide 2 ja 3, mat ledje joavkkut goabbat bealde, nugo ovdalis mitaluvvon. Ledje goitge erohusat suohkaniid gaskkas.

Eanemus bargiid, mat gulle joavku 1 ledje gielddahálddahusas Unjárggas. Doppe ledje 31 % guovttegielalaš bargi, geat gulle dan nannoseamos jovkui. Gáivuonas ledje unnimus bargit dan joavkkus, dušše 5 % dan joavkkus. Dušše 13% suohkanbargiin Kárášjogas gulle dan heajumus (ovttagielat) jovkui, seammás go 78 % Gáivuonas gulle dan jovkui.

Raporttas gehčče maid sámegiela duohta anu hálddahusain. Dás lei Guovdageaidnu bajimusas, go doppe sámegiella eanemus adnui čoahkkimiin, čállosiin, referáhtain jna. Øzerk ja Eira loguin boahťa ovdan ahte ledje stuora erohusat giellamáhtu ja giellageavaheami ektui suohkanis suohkani. Diet erohusat speadjalastet dilálašvuoda olggobealde suohkanhálddahusa, go juo ledje nu stuora erohusat suohkanis suohkani, dan ektui man nanus sámegiella lea beaivválašgiellan olbmuid gaskkas.

Øzerk ja Eira (1996) ávžžuheigga suohkaniid ángiruššat veahkehit bargiid ovttá ceahki badjeli, geat gulle 2., 3., ja 4. jovkui. Álkimus livččii loktet ovttá ceahki joavku 2 joavku 1. Diet mielddisbuvttášii maid stuora positiivvalaš ávkki sámegiela čállingillii suohkaniin.

Øzerk og Eira (1996) vuogádat movt leaba juohkán bargiid njealji jovkui passiiva giellamáhtu ja aktiivvalaš giellamáhtolašvuoda vuodul, ja diet galggašii leat buorre vuoddu bargat viidásit sámegiela nannemin suohkaniin. Vuogádat attii Sámi giellaráddái ja Sámediggái reaiddu mainna boahťeáiggis mihtida man ollu ovdána dahje manná ruovttoluotta sámegiella dain iešguđet suohkanhálddahusain.

Sámi giellaráđđi anii dien reaiddu viidásit ja almmuhii loguid jahkedieđáhusas movt dat lea ovdánan, dassázii go ráđđi biddjui Sámedikki vuollái 2002 ja rievdaduvvui Sámedikki giellastivran.

2.5.2 Iskkadeamit sámegiela hálddašeamis maŋŋil 2000

Njeallje jagi maŋŋil Øzerk ja Eira (1996) raportta bohte guokte ođđa raportta, mat ledje hálddahusaid sámegiela anu birra: *Undersøkelse av bruken av samisk språk* (Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra) (Ravna 2000) maid Sámi giellaráđđi lei diŋgon ja *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for Samelovens språkregler* (Guovttegielavuoda bálvalusdoaimma. Geavaheddjiidiskadeapmi hálddašanguovllus Sámelága giellanjuolggadusaid mielde) (Skålnes og Gaski 2000).

Ravna (2000) ii mana viidáseappot Øzerk og Eira (1996) vuogádagas ja joavkkuin, iige leat juohkán geográfalaččat, maid vuodul lohkkiide livčče vejolaš buohtastahttit dainna raporttain. Muhto dan ođđasit raporttas ledje mánga ávkkálaš dieđu suohkaniid dilálašvuodain birrasiid 2000.

Skålnes ja Gaski (2000) aniiga aktiivvalaččat Øzerk ja Eira (1996) raportta ja Sámi giellaráđi jahkedieđáhusaid go galggaiga čilget dilálašvuoda. Muhto Skålnes ja Gaski (2000) lei eará bargu go dan guovtti eará dutkanbarggus, mat ovdalis leat namuhuvvon. Skålnes ja Gaski galggaiga geahččat hálddašanguovllu *geavaheddjiid čalmmiiguin* ja kártet man duhtavaččat ledje sámegielat geavaheaddjit dainna guovttegielatvuoda bálvalusain. Soai gávnaiga erohusaid hálddašanguovllu siskkobealde, muhto soai čoahkkáigesiiiga ahte Sámelága giellanjuolggadusaid ásaheapmi lei ávkkuhan, ja eanas geavaheaddjit ledje duhtavaččat go besse iežaset eatnigielain gulahallat go almmolaš ásaheapmi lea oktavuoha. Geavaheddjiin ledje baicca duhtameahtumat eará diŋgaiguin go gielain, nugo guhkes vuordináiggit. Muđui lei mearkkašahtti go vejolašvuoha sámegielain gulahallat almmolašvuodas 2000 lei heajumus doppe gos geavaheddjiid mielas livčče buot eanemus mávssolaš, namalassii doaktára luhtte ja sosiálakantuvrras.

Skålnes ja Gaski (2000) raporta ii leat maŋŋil čuovvoluvvon earáin, vai livčče oaidnán man guvlui diet manná, go geahččá geavaheaddji čalmmiiguin.

Jagiin maŋŋil go Sámi giellaráđđi heaittihuvvui, de ráhkadii dat ođđa Sámedikki giellastivra juobe guokte oanehis raportta, mas guorahalle sámegiela almmolaš

hálddašeamis (Sámedikki giellastivra 2004 ja 2008). Dás leat maid oalle ollu dárbbášlaš dieđut, muhto raporttain ii boahtán ovdan makkár treanda lei loguin guhkit áigge badjel.

Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta ruhtadii 2012 ovttá raportta mii gohčoduvvui *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* (Sámi oaidninsaji kárten suohkansuorggis) (Angell mfl. 2012), ja Sámediggi ruhtadii seamma jagi raportta *Samisk språkundersøkelse* (Sámi giellaiskkadeapmi) (Solstad mfl. 2012). Goappaš raporttain 2012 gehčče movt sámegeiella adno suohkanhálldahusain, ja ožžo ođđa ja mávssolaš dieđu movt dilli lea. Muhto diet eaba čatnasan daidda ovddit bargguide dainna lágiin ahte livčče vejolaš guorahallat tendeanssaid guhkit áigge badjel.

Orru ahte Sámi giellarádis lei eambo systemáhtalaš ja ulbmilaš jurddašeapmi sámegeiella dilálašvuodaplánemis, go dat maid Sámedikkis ja departemeantas lea leamaš maŋŋil go Sámi giellaráddi heaittihuvvui 2002. Dutkanraporttaid sisdoalus, maid leat diŋgon maŋŋil 2002, leat leamaš erohusat, ja guovddáš temát dilálašvuodaplánemis eai leat čuovvoluvvon.

2.5.3 Loahppaárvoštallama mearkkašumit

Loahppaárvoštallan dás go leat geahčadan daid čilgehusaid ja dutkanraporttaid sámegeiella hálddašeamis birra, 1996 rájes gitta 2012 rádjái, šaddá ahte dain ii sáhte oaidnit makkár tendeanssat sámegeiella geavaheamis leat leamaš suohkanhálldahusain hálddašanguovllu siskkobealde dán áigodagas. Vaikko raporttat leat sihke beroštahti ja buorit dutkamat iešalddis, de vudjot dat daid čohkkejuvvon dieđuid sisa muhtin dihto áigodagas, juohkehaččas iežas lahkonanvuogit, gažaldagat, doahpagat, joavkojuohkimat ja juohkehaččas iežas vuogit movt vállje informánttaid. Nie šaddá veadjemeahttun buohtastahttit bohtosiid, ja nu maid veadjemeahttun movt ovdánemiin lea mannan.

Go daid raporttaid leat geahčadan dás, de orru ahte ovdalaš Sámi giellarádis lei eambo systemáhtalaš ja ulbmilaš jurddašeapmi dasa mii guoskái sámegeiella dilálašvuodaplánemii, go dat mii Sámedikkis ja departemeantas lea leamaš maŋŋil go giellaráddi heaittihuvvui 2002. Dutkanraporttaid sisdoallu, mat leat diŋgojuvvon maŋŋil 2002, lea rievddadan, ja guovddáš fáttat dilálašvuodaplánemis eai leat čuovvoluvvon.

2.6 Čoahkkáigeassu ja árvalusat doaibmabijuide

2.6.1 Čoahkkáigeassu

Lea stuora, váttis ja divrras bargu kártet man ollu sámegiela gávdnojit. Diet bargu ii leat dahkkon. Danne eat sáhte diehtit ge sihkkarit jus sámegiela lohku lea rievddadan.

Diehtit goitge ahte lea guhkit áiggi leamaš giellamolsun sámegiela dárogillii mángga bearrašis ja gilis, várra earenoamáziid dan vuosttaš golmmalogi jagis maŋŋil nuppi máilmmisoađi. Orru maid ollu mii čájeha ahte guottut ja doaimmat jorggihedje buorin sámegillii muhtumin 1980-logus. Die lea treanda man birra livččiimet háliidan eambo diehtit.

Mis leat luohtehahti logut sámegiela válljemii vuodđoskuvllas. Danne mis leat sihkkaris dieđut dasa ahte stuorimus váttisvuohta dál lea go heitet sámegiela nubbingiela oahpahasas. *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* cuiggodii dien dili juo dan vuosttaš raportas 2008, maid gohčodedje ”*Samisk språk i grunnskolen – jevn vekst og brått fall*” dahje sámegillii ”*Sámegiella vuodđoskuvllas - jeavddalaš lassáneapmi ja fáhkka njiedjan*”. Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 4 artihkkalis ”*Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk*” dahje sámegillii ”*Duodalaš njiedjan sámegiela nubbingiela fágas*” cuiggodeimmet juo 2011 ahte ii váillo máhttu dili birra dahje makkár doaimmaid *sáhtášii* bidjat johtui. Lea baicca doaimmaid bidjat mii dárbbasuvvo, eaige eambo guorahallamat.

Lea unnán kvantitatiiva dutkan dahkkon sámegiela čállingiela doaimmas ođđaáigásaš sámi servodagas. Dan birra dárbbasit mii eambo diehtit. Nuoraide lea giella sosiála medias mávssolaš. Muhto movt giella adno sosiála mediain, dan birra mis ii leat makkárge kvantitatiiva diehtu.

Movt sámegiella geavahuvvo almmolaš hálddašeamis, lea unnán kártejuvvon – vaikko gávdnojit ge mánga dutkanraportta fátta birra. Ii mearkkaš ahte dutkanraporttat leat heittogat iešalddis go dat leat sierra, muhto go raporttaid ii sáhte buohtastahttit. Dás ferte Sámediggi ja departemeanta guorahallat daid raporttaid maid leat ožžon, ja dasto diŋgot viidasit dutkama, mii čuovvu dehálaš osiid dainna lágiin ahte oažžut dieđuid jus vejolaččat lea *rievdan* áiggi mielde. Dušše dalle sáhtta ráhkadit ulbmilaš doaibmabijuid.

2.6.2 Árvalusat doaibmabijuide

1. Ferte bargat viidasit vai oažžut nu buori go vejolaš ođasmahtton loguid das man oallugat ipmirdit, máhttet hupmat, lohkat ja čállit sámegillii. Dili rievdan galgá gozihuvvot.
2. Ferte gozihit vai ođasmahtton logut sámegiela gaskkustuvvojit gaskariikkalaččat.
3. Ferte bargat dan badjelii ahte oažžut nu buori go vejolaš obbalašgeahčastaga sámegiela oahpaheamis ruovttuin. Dili rievdamiid berre gozihit ja oahpaheami ferte movttiidahttit.
4. Berre iskkat makkár eavttut leat sámegiela geavaheapmái ja movt dat duođai doaibmá sosiála mediain.
5. Ferte ráhkaduvvot vuogádat mii sáhtta mihtidit ja gozihit buorráneami dahje hedjoneami sámegiella geavaheamis almmolaš hálddahasain.
6. Almmolaš skuvlastatistihkaid vuodul maid juo leat oaidnán, de ferte johtui bidjat konkrehtalaš doaibmabijuid, vai bisseha sámegiela nubbingiela ohppiidlohku ii šat njejea, ja seammás háhkat eambo ohppiid (geahča muđui artihkkaliid *Sámi logut muitalit 1, 2, 3, 4 ja 5*, main lea cuiggodeapmi juste dan birra).

Gáldut

Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefsen, Paul Pedersen, Vigdis Nygaard (2012). *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*. Alta: NORUT.

Aubert, Vilhelm (1978). *Den samiske befolkning i Nord-Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå

Bore, Ragnhild Rein (2012) «Mannen er så vaskeekte lapp som i våre dager kan presteres».

Artikkel lasta ned 13.03 2013 frå Statistisk sentralbyrå sine heimesider, internettadresse <http://www.ssb.no/a/histstat/artikler/art-2006-02-06-01.html>

Dannemark, Nils og Yngve Johansen (2001). ”Ungdomsskoleelever og språkvalg i Finnmark i 1982/83 og 1998/99” *Maal og Minne* 1. S.41-63.

Dannemark, Nils (2000). "Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmárkkus 1982/83 ja 1998/99" I *Sámegeiela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárášjohka: Sámediggi. S. 45 – 57.

Digitalarkivet. Internettadresse: <http://www.arkivverket.no/digitalarkivet>

Eira, Inger Marie Gaup (2001). *Samisk språk i Norden - Status og domeneutredning*. Utredning nr 3. Kautokeino: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt.

Etnologue. *Languages of the World*: Internettadresse: http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=no

Europarådet (1992). *Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk*. Strasbourg, 5.XI. internettadresse: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_no.pdf

Fishman, Joshua (1991). *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.

Girko- ja oahpahusdepartementa (1988). *Minstarplána vuoddoskuvlii. 2. oassi: Sámi fágaplánat*. Oslo: Aschehoug.

Grunnskolenes info-system på Internett, internettadresse: <http://www.wis.no/gsi>

Hansen, Lars Ivar (2013). «Bodde det samer i Tromsø? Hva folketellingene forteller – og ikke forteller.» I *Ottar* nr. 295 s. 25 – 33.

Johansen, Yngve (1986). *Kroppsøvingfaget på ungdomsskoletrinnet og elever med samisk miljøtilhørighet i Finnmark fylke*. Hovudoppgåve. Levanger: Levanger lærerhøgskole.

Johansen, Yngve (1999). *Etnisitet og skolemotivasjon blant ungdom i samiske områder*. Kautokeino: Sámi allaskuvla.

Kleven, Ole-Magne, Trygg Jakola, Lone Hegg, Jan Aslaksen (2009). *Evaluering. Bruk av tospråklighetsmidlene*. Finnur.

Lie, Einar (2001): *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge*. Universitetsforlaget.

Kommunal- og regionaldepartementet (2002). *Utgifter knyttet til tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene*. Rapport fra arbeidsgruppe. Oslo.

Krauss, Michael (1997). "The indigenous languages of the North: a report on their present state" I Shoji, Hiroshi og Juha Janhunen (red) *Northern Minority Languages. Problems of Survival*. Osaka: National Museum of Ethnology s.1 – 34.

Kyrkje og utdanningsdepartementet (1987). *Mønsterplan for grunnskolen*. Oslo: Aschehoug.

Michalsen, Rune (2007). *Utvidelsen av forvaltningsområdet for samisk språk gjennom endringa av sameloven § 3-1. rettslige virkninger og vern av samisk språk*. Masteroppgave i rettsvitenskap. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

NOU 1984: 18. *Om samenes rettsstilling*. Oslo: Universitetsforlaget.

Norges offisielle statistikk V. 182 (1912). *Folketellingen i Norge. 1. desember 1910. Finner og lapper. Hjemvendte norskamerikanere. Dissentere. Blinde, døve og sindssyke*. Kristiania: Det statistiske centralbyrå/ Aschehoug & Co.

Norges offisielle statistikk IX. 17 (1933). *Folketellingen i Norge. 1. desember 1930. Samer og kvener. Andre lands statsborgere. Blinde, døvstumme, åndssvake og sinnssyke*. Oslo: Det statistiske centralbyrå/Aschehoug & Co.

Norges offisielle statistikk XI 236 (1956): *Folketellingen 1. desember 1950. Åttende hefte. Personer født i utlandet - Fremmede statsborgere -Bruken av samisk og kvensk*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Nygaard, Vigdis, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad, Karl Jan Solstad (2012). *Evaluering av samiske språksentre*. Rapport 6. Alta: NORUT.

Pettersen, Torunn og Gaup, Johanne (2001). *Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester*. Utredning nr.1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Pettersen, Torunn (2006). ”Etnisk identitet i offisiell statistikk – noen variasjoner og utfordringer generelt og i en samisk kontekst spesielt”. I Stordal, Vigdis(red.): *Samisk identitet. Kontinuitet og endring*. Guovdageaidnu/Kautokeino: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt. S. 53–84.

Pettersen, Torunn (2012). ”Samene i Norge. 40 000 i 40 år?” i *Samiske tall forteller 5. Kommentert samisk statistikk 2008 – 2012*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S.18-21.

Pettersen, Torunn (2012). “Sápmelaččat Norggas. 40 jagi 40 000?” *Sámi logut muitalit 5 Čielggaduvvon sámi statistihkka*. 2008 - 2012 Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S 18-21.

Rasmussen, Torkel (2005). *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegielaigiid demografija ja buolvvaidgaskasaš sirdaseapmi Norggas ja Suomas*. Romsa: Romssa universitehtta.

Ravna, Ellen (2000). *Undersøkelse av bruken av samisk språk. Om bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder, offentlige institusjoner, samiske*

organisasjoner og samiske bedrifter. Rapport. Tana: Samisk Nærings- og Utredningscenter.

Ravna, Ellen. (2000b). *Tabellhefte. Undersøkelse av bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder*. Tana-Oslo: Opinion og SEG.

Risten.no. Internettadresse:

http://www.risten.no/bakgrunn/hist/info_sorsamisk_no.htm

Sametingets språkstyre (2004). *Bruken av samiske språk*. Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget.

Sametingets språkstyre (2008). *Bruken av samiske språk*. Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget.

Sámi logut muitalit 1- 5 Čielggaduvvon sámi statistihkka. 2008 - 2012 Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Sammallahti, Pekka (1998): *The Saami languages: An introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Torp, Eivind (1986): "Registrering av etnisitet i folketellinger." I: *Heimen*. Nr. 2, 1986. S. 67-77.

Shoji, Hiroshi og Juha Janhunen (red) (1997): *Northern Minority Languages. Problems of Survival*. Osaka: National Museum of Ethnology.

Skutnabb-Kangas, Tove (2000). *Kommentárat raportii Iskkadeapmi sámegeiela geavaheami birra*. Deatnu: SEG/Sámi giellaráddi.

Skålnes, Sigrid og Margrete Gaski (2000). *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltnings-området for Samelovens språkregler*. Prosjektrapport 2000:17. Oslo: NIBR.

Solstad, Karl Johan, Áila Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen, Marit Solstad (2012). *Samisk språkundørsøkelse*. Bodø: Nordlandsforskning/ Nordlándá dutkam.

Statens utdanningskontor i Finnmark/ Stáhta oahppokantuvra Finnmárkkus (1999). *Opplæring i samisk i grunnskolen i Finnmark skoleåret 1999/200*. Vadsø.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2006/ Sámi statistihkka 2006*.: Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2008/ Sámi statistihkka 2008*. Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2010/ Sámi statistihkka 2010*: Oslo-Kongsvinger.

Sørli, Kjetil og Broderstad, Ann Ragnhild (2011). *Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting*. Tromsø/ Oslo: UNIT/ NIBR.

Todal, Jon (1998). *Opplæringa i samisk som andrespråk. Ei undersøking av vilkåra for å lære samisk i grunnskulen*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Todal, Jon (2000). "Sámegiela mánáid lohku 1990-jagiin." I *Sámegiela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárásjohka: Sámediggi. S. 29 – 34.

Todal, Jon (2002). *Jos fal gáhttet gollegielat. Vitalisering av samisk i Noreg i 1990-åra*. Tromsø: Humanistisk fakultet. Universitetet i Tromsø.

Todal, Jon (2003). "The Impact of Norwegian language policy at the micro-level: Saami language maintenance and school-based revitalization." I , Huss, Leena mfl. (red): *Transcending Monolingualism. Linguistic Revitalisation in Education*. Swets & Zeitlinger Publishers. S.117 – 129.

Todal, Jon (2008). Samisk språk i grunnskolen – jevn vekst og brått fall. I *Sámi logut mitalit/ Samiske tall forteller 1*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S.60 – 71.

Todal, Jon (2011). Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk" I *Sámi logut mitalit/ Samiske tall forteller 4* Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, s. 19-42.

UNESCO: *Atlas of the World's Languages in Danger*. Internettadresse:
<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

Øzerk, Kamil og Inger Marie G. Eira (1996). *Giellaodasmahttin ja sámegiela-darogiel guovttegielalaš-vuohta almmolaš ásahusain. Guorahallan movt sámegiella geavahuvvo hálddahušgiellan gielddain mat gullet Samegiela hálddašanguvlui*. Guovdageaidnu: Sámi giellaráđdi.

Øzerk, Kamil og Inger Marie G. Eira (1996). *Språkrevitalisering og samisk-norsk tospråklighet i offentlige etater. En studie av bruken av samisk som forvaltningspråk i kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk*. Kautokeino: Samisk språkråd.

3 Sámedikki doarjjaortnegat sámegielaide

Torkel Rasmussen, Sámegiela ja journalistihka lektor, Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu

Čoahkkáigeassu

Lea čielga tendeansa statistihkain mat ovdanbuktojuvvojit ahte guovttegielatvuoda juolludeamit gielddaide ja fylkkagielddaide eai leat goassege juksan dakkár dási ahte gokčet goluid mat gielddat ja fylkkagielddat oaivvildit alddiset leat guovttegielatvuoda dihte. Juolludeamit ovttaskas gielddaide ja fylkkagielddaide leat ovddimusat leamaš seammá dásis 2005 rájes. Dát máksá ahte ruhtadoarjja lea geahppánan go váldá vuhtii konsumahaddeindeavssa.

Juolludeamit ohcanvuđot giellaprošeavttaide leat molsášuvvan jagis jahkái. Juolludeamit geahppánit veaháš jagiin 2001-06. Dat lassánit 296,9 proseanttain áigodagas 2007-09, ja de geahppána fas 24,0 proseanttain jagi 2013 rádjái. Sámi giellaguovddážiid doaibmadoarjjajuolludeamit lassána garrasit áigodagas 2001-13 álgu 1,6 miljovna kruvnnus gitta 10,8 miljovna kruvdnu. Lassáneami sivvan lea sihke giellaguovddážiid meari lassáneapmi ja duodalaš lassáneapmi ovttaskas giellaguovddáži.

3.1 Álgu

Sámediggi juolluda badjelaš 70 miljovna kruvnnu jagi 2013 njealji bušehttapostii maid ulbmil ollásit dahje oasis lea nannet ja ovddidit sámegielaide. Dán artihkkalis giedahallojit dát njeallje bušehttapoastta. Lea sáhka ruhtadoarjjagis gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielatvuhtii, Sámedikki doarjjaortnegis sámi giellaguovddážiidda, ohcanvuđot doarjjaortnegis sámi giellaprošeavttaide ja juolludemiin davviriikkalaš sámi giellaovttasbargui ja Sámedikki iežas giellaprošeavttaide. Artihkkalis čájehuvvo mo dát

doarjjaortnegat leat ásahuvvon ja mo Sámediggi lea juohkán ruhtadoarjagiid. Deattuhuvvo erenoamážit čájehit daid doarjjaortnegiid ekonomalaš ovdáneami.

Gávdnojit maid eará doarjjaortnegat maid ulbmil lea ovddidit sámegeielaid go bajábeale namahuvvon doarjjaortnegat. Sámediggi juolluda ovdamearkan doarjaga sámi mánáidgárddiide, sámi organisašuvnnaide ja sámi girjjálašvuhtii ja dáidda- ja kulturčalmmustemiide. Stáhta juolluda preassadoarjaga sámi áviissaide ja Finnmárkku fylkkamánni juolluda doarjaga oahpahussii mii lea sámegeielas ja sámegeillii vuoddoskuvllas. Dán artihkkala ulbmil ii leat guorahallat dákkár doarjjaortnegiid.

Artihkkala materiála lea ovddimusat vižžojuvvon Sámedikki bušehtain ja jahkedieđáhusain áigodagas 1993-2013. Muhtin dieđut leat vižžojuvvon Gieldda- ja regionáladepartemeantta bargojoavkku raporttas mas árvvoštallá gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielatvuodagoluid (Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002). Artihkal lea maid huksejuvvon Finnut dutkanlágádusa guovttegielatvuodaruđaid geavaheami árvvoštallamis (Kleven et al. 2009), Norut dutkanlágádusa Sámi giellaguovddážiid árvvoštallamis (Nygaard et al. 2012:6), Norut kártemis sámi perspektiivvas gielddasektoris (Angell et al. 2012) ja Norut árvvoštallamis Sámedikki ohcanvuđot doarjjaortnegis sámegeielaide (Josefsen et al. 2013:1). Láhkaavsttat ja láhkaásahusat maidda čujuhuvvojit, leat vižžon neahttabáikkis www.lovddata.no.

Juolludeamit gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielatvuhtii lea stuorámus bušehtapoasta mii giedáhallojuvvo dán artihkkalis. Danne lea lunddolaš geavahit eanemus saji juste dasa. Artihkkalis čállojuvvo sihke “sámegeiella” ja “sámegeielat” nubbi ovttaidlogus ja nubbi eanetlogus. Eanaš doarjjaortnegiin leage sáhka sámegeielain, muhto lean välljen geavahit hámiid mat geavahuvvojit originála gálduin.

3.2 Guovttegielat doarjja gielddaide ja fylkkagielddaide

3.2.1 Láhkaásahus

Sámediggi lea 1993 rájes hálddašan doarjjaortnega sámi dulkonbálvalusaide ja gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielatvuhtii sámegeiela hálddašanguovllu siskkobealde. Ornet ásahuvvui 1985:s, ja lei dalle ruhtadoarjja sámi dulkonbálvalusaide. Gielddadepartemeanta hálddašii ortnega gitta dassáži go sirdojuvvui Sámediggái 1993:s. Dan rájes lea Sámediggái maid sirdojuvvon fápmudus mearridit doarjjaortnega njuolggadusaid. Dallego doarjjaortnet sirdojuvvui Sámediggái lei ulbmil ahte ornet govččašii lassigoluid mat gielddain

ja fylkkagiielddain ledje dulkonbálvalusaide, jorgalemiide, gielladoaimmahagaide, giellaguovddážiidda ja lassánan áššemeannudeapmái guovttegielat hálddašeami ja guovttegielat bálvalusaid dihte. (Giellda- ja regionáladepartemeanta 2002: 4; 14).

Sáme giela stáhtus ja geavaheapmi lea regulerejuvvon Lágas Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra (Sámeláhka 1987:56) mii bodii fápmui 1989. Ođđa kapihtal 3 Sáme giella (Sámeláhka 1990: 78) lasihuvvui sámeláhkii 1990 ja bodii fápmui 1992 rájes. Dát kapihtal gohčoduvvo dávjá giellaláhkkan dahje sámi giellaláhkkan. Sáme giela geavaheapmi almmolaš oktavuodain lea maiddái regulerejuvvon earret eará oahpahuslágas, sámi oahppoplánabuktosis, mánáidgárdelágas, lágas sosiála bálvalusaid birra, lágas pasieantavuoigatvuodain, lágas dearvvasvuoda-suorggibargiin, kirkolágas ja báikenammalágas.

Dát láhkamearrádušat ja eandalit sámelága 3. kapihtal *Sámi giella*, leat dahkan doarjjaortnegiid guovttegielatvuhtii áigeiguovdilin. Sámelágas daddjojuvvon ahte dáro- ja sáme giela leat ovttáárvosaš gielat (§ 1.5) ja ahte álbmogis lea vuoigatvuhta geavahit sáme giela almmolaš oktavuodain Sáme giela hálddašanguovllus mii álggu rájes fátmastii guhtta giellda: Unjárgga, Deanu, Kárašjoga, Porsáŋgu, Guovdageainnu ja Gáivuona. Vuosttas vihtta giellda leat Finnmárkku fylkkas ja loahpas namahuvvon giella Romssa fylkkas. Sáme giela hálddašanguovlu lea maŋŋá viiddiduvvon ja dasa leat lasihuvvon čuovvovaš giellat: Divtasvuodna Norlándda Fylkkas 2005, Snoase Davvi-Trøndelágas 2008, Loabát Romssa fylkkas 2009 ja Reevhrvijke Davvi-Trøndelágas 2013. Sáme giela hálddašanguovlu gusto maiddái Norgga njealje davimus fylkii: Finnmárkku, Tromssa, Norlándda ja Davvi-Trøndelága. (Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta 2013; Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk 2005: 657)

Sáme giela hálddašanguovllus gustojit čuovvovaš gáibádušat almmolaš doaimmaide (Sámeláhka; geahča maid Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta 2013):

- Dieđáhusat almmolaš orgánain mat galget olles dahje osiide álbmogis hálddašanguovllus, galget leat sihke sáme giellii ja dárogillii. Skoviid maid galgá atnit báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánaide hálddašanguovllus, galget leat sihke sáme giellii ja dárogillii (§ 3-2).
- Sus gii sáme giellii váldá oktavuoda báikkálaš almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuhta oažžut vástádusa sáme giellii (§ 3-3).
- Sus guhte háliida sáme giela atnit suodjalan dihtii beroštumiidis báikkálaš ja guovlulaš almmolaš dearvvasvuoda- ja sosiálagádusain, lea vuoigatvuhta oažžut bálvalusa sáme giellii (§ 3-5).
- Sis guđet barget báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánas mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuhta oažžut bálkáhuvvon virgelobi

háhkan dihtii alcceseaset sámeგიelmáhtu go orgána dárbbáša dakkár máhtu (§ 3-7).

- Gielddastivra sáhtta mearridit ahte sámeგიella galgá leat dássálagaid dároგიelain olles dahje muhtin osiin gieldda hálldahas (§ 3-9).

Oahpahušláhka, mánáidgárdeláhka ja báikenammaláhka bidjet maid erenoamáš gáibádusaid gielddaide sámeგიela hálddašanguovllus: Lea gieldda ovddasvástáduš addit sámi mánáide mánáidgárdefálaldaga mii lea huksejuvvon sámeგიelas ja – kultuvrras (mánáidgárdeláhka § 8). Sámi oahppoplánabuvttus – Máhttolokten Sápmi – galgá geavahuvvot gieldda vuodđoskuvllain (oahpahušlága ášahuš § 1-1). Go geavaha máŋggagielat báikenama geaidnogalbbain, de galgá sámeგიel báikenamma leat bajimusat (báikenammaláhka ášahuš § 7).

3.2.2 Historihkka

Sámediggi lea 1993 rájes hálddašan doarjjaortnega sámeგიela dulkonbálvalusaide ja guovtteგიelatvuhtii Sámeგიela hálddašanguovllu gielddain ja fylkkagielddain. Doarjjaortnet ášahušvui 1985, ja lei dalle doarjja sámeგიela dulkonbálvalusaide man juolludeapmi lei 0,6 miljovna kruvnnu. Juolludeapmi lea dađistaga lassánan ja doarjjaortnet viiddiduvvui maiddái gokčat guovtteგიelat hálddašemi goluid. Dalle go sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui 1992 lei várrejuvvon 16,35 miljovna ruvnnu dulkonbálvalusaide ja guovtteგიelatvuhtii sámeგიela hálddašanguovllu gielddaide ja fylkkagielddaide.

Govus 3.1 Guovttegielatvuodadoarjagat gielddaide ja fylkkagielddaide

Doarjjaortnet	Orgána	Áigodat	Mearkkašumit
Doarjjaortnet sámi dulkonbálvalusaide ja guovttegielat hálddašeapmái	Gieldda-departemeanta	1985-92	Doarjjaortnega njuolggadusat eai leat guorahallojuvvon
Doarjja dulkonbálvalusaide ja guovttegielatvuhtii gielddain ja fylkkagielddain	Sámediggi	1993-2001	Juolludus addojuvvui sihke vuodđodoarjjaoassin ja loahppa juolluduvvui olmmošlogu ja oahppiidlogu vuodul dain geat lohket sámegiela vuodđoskuvllas. 1999 rájes maid Sámedikki jienastuslogu olmmošlogu vuodul
Smiehttanvuloš doarjja gokčat guovttegielatvuoda goluid vuodđoskuvllas	Finnmárkku fylkkamánni	1995-2001	Juogaduvvon sámegiela hálddašanguovllu gielddaid ohcamušaid vuodul
Guovttegielatvuoda-doarjja gielddaide ja fylkkagielddaide	Sámediggi	2001-11	Biddojuvvon oktii smiehttanvuloš doarjagiin gokčat guovttegielatvuoda goluid vuodđoskuvllas. Juhkkojuvvon gielddaide olmmošlogu, Sámedikki jienastuslogu ja oahppiidlogu mielde geat lohket sámegiela vuodđoskuvllas
Guovttegielatvuoda-doarjja gielddaide ja fylkkagielddaide	Sámediggi	2012-	Addojuvvo vuodđooassin, bálvalanoassin ja ovddidanoassin. 2012-14 lea álggahanáigodat. Njuolggadusat váldojuvvojit atnui ollásit 2014 rájes.

Gielddadepartemeanta hálddašii doarjjaortnega sámi dulkonbálvalusaide ja guovttegielatvuhtii gitta dassázi go sirdojuvvui Sámediggái 1993. Seammás sirdojuvvui Sámediggái fápmudusa mearridit njuolggadusaid. Govvosis 3.1 boahdá ovdan ahte guovttegielatvuodadoarjaga njuolggadusat leat nuppástuvvan áiggi mielde. Doarjjaortnegiid ulbmilat leat, oanehaččat mitaluvvon, leamaš

buhtadit lassigoluid mat gielddain ja fylkkagielddain leat dulkonbálvalusaide, jorgaleapmái, gielladoaimmahagaide, giellaguovddážiidda ja lassánan áššemeannudeapmái guovttegielat hálddašeami ja bálvleami dihte. (Gieldda- ja regionáldepartemeanta 2002: 4; 14; Bargo ja servodahttindepartemeanta 2008.)

Guorahallamat 1990-logus čájehedje dattetge ahte gielddaid lassigoluit guovttegielatvuoda dihte, eai buhtaduvvon, ja dasto ásahuvvui smiehttanvuloš doarjja mii galggai gokčat guovttegielatvuoda lassigoluid vuodđoskuvllas. Dát ortnet bodii dalá guovttegielatvuoda doarjjaortnega gielddaide ja fylkkagielddaide lassin. Finnmárkku fylkkamánni hálddašii áigodagas 1995-2001 dán smiehttanvuloš doarjaga. Doarjja lassánii 1,9 miljovna ruvnus jagis 2000 gitta 10,2 miljovna ruvdnui jahkái 2001. Sámediggi válddii dáid ruđaid hálddašeami badjelassas 2002 rájes, ja dan rájes lea doarjja guovttegielatvuhtii vuodđoskuvllas biddjon oktii guovttegielatvuoda doarjjaortnegiin gielddaide ja fylkkagielddaide. (Gieldda- ja regionáldepartemeanta 2002: 15.)

Gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielatvuoda juolludeami njuolggadusat leat moanaid háviid rievdaduvvon. 1999 rádjái vuodđosubmi, mii lei 3,5 proseantta olles juolludeami, juogaduvvui dásselága Sámegea hálddašanguovllu guđa gieldda gaskkas. Stuorámuš oassi juolludeamis (57 proseantta) juogaduvvui gielddaid gaskkas olmmošlogu vuodul ja vuodđoskuvlla oahppiid logu vuodul geat lohket sámegea vuosttas dahje nubbingiellan skuvllas. Gielddat sáhtte maid ohecat ruđa proševttaide maid ulbmil lei ovddidit sámegea. Dát ortnet heivehuvvui 1999 ja njuolggadusat vále dan rájes maid vuhtii galle gielddaássi ledje Sámedikki jienastuslogus. Sámediggi mearridii 2001 odđa njuolggadusaid maid mielde galggai juogadit guovttegielatvuodadoarjaga. Das dohko galggai addit rámmajuolludeami Sámegea hálddašanguovllu gielddaide ja fylkkagielddaide. Doarjjaortnegis ledje dalle sihke ruđat maid ovdal ledje juolludan gielddaide ja juolludeamit giellaprosšovttaide Sámegea hálddašanguovllus (Sámedikki jahkediđáhus: Kapihtal 3; Gieldda- ja regionáldepartemeanta 2002: 18-19.)

Geavatlaččat Sámediggi jotkkii dattetge geavahit ovdeš juolludaneavttuid 2001 rájes ja goitge 2009 rádjái. Sámediggi lea e-poasttas beaiváduvvon 30.01. 2009 čilgen ahte:

Sámediggi lea iežas jahkásaš bušeahttameannudeamis mearridan ruhtadoarjaga sturrodaga maid juohke gieldda ja fylkkagieldda oážžu. Dan lea Sámediggi dahkan (Sámedigge- čálli čilgehus) ráđi evttohusa vuodul Sámediggái. Geavatlaččat lea geavahan juogadančovdosa mii lei njuolggadusain 2001 rádjái go lea ráhkadan evttohusa. (Kleven et al. 2009: 12.)

Dat mearkkaša ahte lea juogadan guovttegielatvuodadoarjaga olmmošlogu, Sámedikki jienastuslogu ja oahppiid logu mielde geat lohket sámegiela vuoddoskuvllas. Go geahčada doarjjasupmiid gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 2007-13 de fuopmáša ahte supmit leat ovttalárganat jagis jahkái eanaš gielddain. Seammás čájehit logut Statistihkaid guovddášdoaimmahagas, Vuoddoskuvllaid diehtujuohkinvuogádagas internehtas ja Sámedikkis nuppástusaid sihke gielddaid olmmošlogus, Sámedikki jienastuslogus ja oahppiid logus geat lohket sámegiela vuosttas dahje nubbingiellan vuoddoskuvllas.

Sámediggi čilge e-poasttas 27.09. 2013 ahte sii eai leat ožžon lassáneami guovddáš eiseválddiin guovttegielatvuodadoarjagii. Danne ii leat leamaš vejolaš lasihit doarjaga.

Sámediggi álggahii barggu rievddadišgoahit njuolggadusaid 2009:s. Danne Sámediggi ii háliidan 2009 manjá dahkat stuorát nuppástusaid juolludemiide ovdalgo ođđa njuolggadusat váldojuvvojit atnui nu guhká go Sámediggi ii ožžon lassáneami guovddáš eiseválddiin guovttegielatvuodadoarjagii. (Sametinget 2013)

Finnut buktá raporttastis *Árvvoštallan. Guovttegielatvuodadoarjaga geavaheapmi* (Kleven et al. 2009) viehka olu ávžžuhusaid mo sáhtášii juogadit guovttegielatvuodadoarjaga ja mo sáhtášii buoridit raporttaid ja rehketoaluid. Sámediggi leage váldán vuhtii daid ávžžuhusain go mearridii guovttegielatvuodadoarjaga ođđa juolludaneavttuid (Sámedikki ášši 011/11).

Dáid ođđa juolludaneavttuid mielde guovttegielatvuodadoarjja rievdá das ahte leat gollostivrevjuvon dasa ahte šaddat ulbmilstivrevjuvon 2012 rájes. Ođđa modeallas lea golmmaoasat meroštallanvuohki das mo doarjja juolluduvvo sámegiela hálddašanguovllu gielddaide.

1. Vuoddoassi: Vuoddoassi lea 35 proseantta ollislaš guovttegielatvuodarámmas gielddaide ja juogaduvvo luohtta hálddašangielladaid gaskkas.

2. Bálvalanoassi: Bálvalanoassi lea 40 proseantta ollislaš guovttegielatvuodarámmas gielddaide ja juogaduvvo hálddašangielladaide dáid mihttoovttadagaid vuodul: Galle vuoddoskuvllaoahppis lea sámegiella vuosttašgiellan deattuhuvvo 44 proseanttain. Galle vuoddoskuvllaoahppis lea sámegiella nubbingiellan deattuhuvvo 25 proseanttain. Gallis gielddas leat čálihuovvan Sámedikki jienastuslohkui deattuhuvvo 31 proseanttain.

3. Ovddidanoassi: Ovddidanoassi lea 25 proseantta ollislaš guovttegielalašvuodarámmas gielddaide. Ovddidanoassi muddejuvvo doaimmaid ja čadahuvvon doaibmabijuid vuodul jagis jahkái, ja ovttaskas gieldda ja Sámedikki gaskasaš ovttasbargošiehtadusa vuodul. Ovddidanoasi sturrodaga ovttaskas gildii mearrida sámediggeráđdi.

Ođđa njuolggadusat válđojuvvojit dađistaga atnui áigodagas 2012-14. Dalle go 2012 bušeahhta mearriduvvui eai lean ovttasbargošiehtadusat gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin vuolláičállojuvvon. Dat dagahii ahte Sámedikkis ii lean vuoduštusat mearridit ovddidanoasi ovttaskas gielddaide ja fylkkagielddaide 2012 bušeahhta. 2013:s lea juogadan doarjaga ođđa njuolggadusaid mielde earret ovddidanoasis. Dan galgá juogadit mannan jagi doaimmaid ektui, ja dannego Sámediggi ii lean ožžon raporttaid mat ledje čállojuvvon ođđa njuolggadusaid hárrái, de ii lean vuoddu maid mielde sáhtii árvvoštallat ovddidanoasi. Danne Sámedikki dievasčoahkkin válljii juohkit ovddidanoasi nu ahte submi šattai seammá go ovddit jagiid doarjagat. Gielddat sáddejit dál raporttaid jagi 2012 ovddas Sámediggái. Dát leat vuosttas raporttat maid Sámediggi oažžu maŋŋá go ođđa ovttasbargošiehtadusat leat bohtán fápmui 01.01. 2012 rájes. Dát raporttat leat vuodđun go árvvoštallá ovddidanoasi 2014 ovddas. Nuppiin sániin lea 2014 bušeahhta vuosttas bušeahhta mas ovddidanoassi árvvoštallojuvvo doaimmaid ja čadahuvvon doaibmabijuid mielde, nu mo juolludaneavttuid mielde galggašii. (Sámediggi 2013.)

3.2.3 Juolludeamit gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 1993-2005

Vuolábealde ovdanbuktojuvvo oppalaš geahčastat juolluduvvon guovttegielatvuodadoarjaga sturrodagas áigodagas 1993-2003. Jagiin 1996 ja 1999 lea lasihuvvon govvosii fylkkamánni smiehttanvuloš doarjja gielddaide maid guovttegielatvuoda golut eai lean buhtaduvvon.

Govus 3.2 ja govus 3.3 čájehit ovddideami dan guđa gielddas ja guovtti fylkkagielddas mat ledje fárus Sámegiela hálddašanguovllus álggu rájes 1993. Govvosiin leat golbma jagi ovdanbukton jagiid gaskkas ja dat loahpahuvo jagi 2005. Sámegiela hálddašanguovlu viiddiduvvui ovttain gielddain - Divtasvuona suohkaniin - Norlánddas jagi 2006 ja ođđa ovdanbuktin álgá dan maŋŋá.

Govus 3.2 Guovttegielatvuodadoarjagat gielddaide 1993-2005

Giellat	1993	1996	1999	2002	2005
Unjárga	1 748	1 991	1 835	2 234	2 864
Deatnu	2 340	2 848	2 816	4 089	4 957
Poršáŋgu	2 054	2 822	3 214	3 610	5 225
Kárášjohka	3 268	3 670	4 413	5 052	7 141
Guovdageaidnu	3 963	4 045	4 472	5 421	7 601
Gáivuotna	1 173	1 947	1 787	2 479	3 472
Oktiibuot:	14 546	17 323	18 537	22 885	31 260

Gáldut: Giellada- ja regionáladepartemeanta 2002 : 19; 21; Kleven et al. 2009: 12

Govus 3.3 Guovttegielatvuodadoarjagat fylkkagielddaide 1993-2005

Fylkkagiellada	1993	1996	1999	2002	2005
Finnmárku	1 760	1 016	416	1 057	1 400
Tromsa	0	483	533	808	1 190
Oktiibuot	1 760	1499	949	1 865	2 590

Gáldut: Giellada- ja regionáladepartemeanta 2002: 19-21; Kleven et al. 2009: 12

Govus 3.2 ja govus 3.3 čájehit ahte juolludeamit guovttegielatvuhtii gielddain lassánit veaháš 1990 –logus, muhto juolludeamit fylkkagielddaide geahppánit. Muhtin giellat vásihit maidái geahppáneami 1996 ja 1999 gaskkas. Dat nuppástusat bohtet das ahte juolludaneavttut gielddaid gaskkas ja fylkkagielddaid gaskkas rievdaduvvojit.

Mearkkašahtti lassáneapmi guovttegielatvuodadoarjagis sihke gielddaide ja fylkkagielddaide dáhpáhuvá 2002 ja 2005 gaskkas go guovttegielatvuodadoarjja gielddaide lassána 8,375 miljovna ruvnnuin dahjege 36,6 proseanttain, ja guovttegielatvuodadoarjja fylkkagielddaide lassána 725 000 kruvnnuin dahjege 38,9 proseanttain. Lassáneapmi bohtá dan maŋŋá go bargujoavku maid Giellada- ja regionáladepartemeanta lei nammadan, celkkii loahppaboádušin ahte gielddaid dalá golut guovttegielatvuoda dihte giellada hálddašeamis ja vuoddoskuvllaid lassi hálddašeamis ja doaimmain, eai buhtaduvvon. Vaikko vel árvvoštallamii válddii fárrui smiehttanvuloš doarjaga mii gielddaide lei juolluduvvon 2002, de bargujoavku oaivvildii ahte dušše Unjárgga gildii buhtaduvvojedje giellada

duodalaš golut guovttegielatvuoda dihte. Dan viđa eará gielddas lei erohus duodalaš goluin ja fidnejuvvon doarjagis 12,334 miljovna ruvnu. (Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: 35.)

Guovttegielatdoarjja gielddaide lei oktiibuot 22,885 miljovna ruvnu 2002:s. Dat lassánii 31,260 miljovdnii 2005 rádjái. Áin lei juolludeapmi 3,24 miljovna ruvnu uhcit go dan maid Gieldda- ja regionáladepartemeantta bargojoavku lei atnán dievaslaš buhtadussan guovttegielatvuoda goluide 2002.

3.2.4 Juolludeami gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 2007-2013

Áigodagas 2001-2011 Sámediggi geavahii seammá njuolggadusaid guovttegielatvuoda doarjaga juohkimis gielddaide ja fylkkagielddaide. Sámedikki mearrádusa mielde áššis 011/11 *Ođđa meroštallannjuolggadusat guovttegielalašvuodadoarjagiid juolludeapmái* guovttegielatvuodadoarjja rievdá das ahte leat gollostivrevjuvvon dasa ahte šaddat ulbmilstivrevjuvvon 2012 rájes. Ođđa juolludaneavttut váldojuvvojit atnui áigodagas 2012-14.

Govus 3.4 Guovttegielatvuodadoarjagat gielddaide 2007-2013

Gieldda	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Unjárga	2 850	2 863	2 863	2 863	3 021	3 021	3 021
Deatnu	5 069	5 082	5 082	5 082	5 082	5 082	5 082
Porsángu	5 299	5 313	5 313	5 313	5 313	5 313	5 313
Karášjohka	7 307	7 320	7 320	7 320	7 320	7 320	7 320
Guovdageaidnu	7 541	7 554	7 544	7 544	7 544	7 544	7 544
Gáivuotna	3 463	3 476	3 476	3 476	3 476	3 476	3 476
Divtasvuodna	3 008	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021
Snoase		3 021	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021
Loabát				3 021	3 021	3 021	3 021
Raavrhviyhke							2 500
Oktiibuot	34 537	37 650	37 650	40 671	40 829	40 829	43 329

Gáldut: Sámedikki bušehtat 2007-2013

Govus 3.4 čájeha ahte guovttegielatvuodadoarjja gielddaide oppalaččat lassána 25,5 proseanttain áigodagas 2007-13. Seammá áigodagas viiddiduvvo Sámegeiela hálddašanguovllu golmmain gielddain. Snoase 2008:s, Loabát 2010:s ja Raavrhviyhke 2013:s. Doarjja ovttaskas gielddaide lassána 13 000 ruvnuin 2007:s gitta 2008 rádjái. Dan maŋŋá lea juolluduvvon submi leamaš seammá

áigodagas 2008-13. Spiehkastat lea Unjárgga gielda man doarjja lassánii 158 000 ruvnnuin dahjege 5,5 proseanttain 2010:s gitta 2011 rádjái.

Govus 3.5 Guovttegielatvuodadoarjagat fylkkagielddaide 2007-2013

Fylkkagielda	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Finnmárku	1 411	1 400	1 400	1 400	1 400	1 400	1 400
Tromsa	1 201	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Norlánda	1 201	1 300	1 300	1 300	1 300	1 300	1 300
Davvi-Trøndelága		1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Submi	3 813	5 100	5 100	5 100	5 100	5 100	5 100

Gáldut: Sámedikki bušehtat 2007-2013

Govus 3.5 čájeha ahte guovttegielatvuodadoarjja fylkkagielddaide lassána 1,223 miljovna ruvnnuin dahjege 47,2 proseanttain áigodagas 2005-07. Measta olles lassáneapmi bohtá das ahte Norlánda fylkkagielda oažžu 1,201 miljovna ruvnu 2007:s. Dát dáhpáhuvá go Norlánda fylkkagielda oažžu geatnegasvuodaid sámelága giellanjuolggadusaid hárrái dan sivas ahte Divtasvuona suohkan šaddá oassin Sámegea hálddašanguovllus

Govus 3.5 čájeha maid ahte guovttegielatvuodadoarjja fylkkagielddaide lassána 1,287 miljovna ruvnnuin dahjege 33,8 proseanttain áigodagas 2007-13. Olles lassáneapmi bohtá jagi 2008. Dat dáhpáhuvá dallego Davvi-Trøndelága fylkkagielda oažžu geatnegasvuodaid sámelága giellanjuolggadusaid hárrái dan sivas ahte Snoase tjielte (gielda) šaddá oassin Sámegea hálddašanguovllus

Muđui lea guovttegielatdoarjja ovttaskas fylkkagielddaide leamaš seammá áigodagas 2007-12 earret muhtin uhca geahpideapmi golmma davimus fylkkas 2007 ja 2008 gaskkas.

Govus 3.6 Guovttegielatvuodadoarjagat gielddaide 2005-2012 indeaksaregulerejuvvon

Giella	2005	2012	2005-12 regulerejuvvon	2005-12 Submi
Unjárga	2 864	3 021	3 270	-249
Deatnu	4 957	5 082	5 659	-577
Porsáŋgu	5 225	5 313	5 965	-652
Kárášjohka	7 141	7 320	8 152	-832
Guovdageaidnu	7 601	7 544	8 677	-1 133
Gáivuotna	3 472	3 476	3 964	-488
Oktiibuot	31 260	31 756	35 687	-3 931

Gáldut: Sámedikki bušehtat 2005; 2012; SSB 2013

Govus 3.6 čájeha guovttegielatvuodadoarjaga maid dat guhtta gieldda mat ledje álgoálggus fárus Sámegeiela hálddašanguovllus, leat ožžon jagiin 2005 ja 2012. Dás čájehuvvo maid mii doarjjasubmi livččii jos livččii lassánan dábálaš haddeja bálkálassáneami ektui nu gohčoduvvon konsumahaddeindeavssa ektui. Árvvoštallamat leat dahkkon Statistihkaid guovddášdoaimmahaga konsumahaddeindeaksarehkenmašiinnain (SSB 2013). Árvvoštallan čájeha ahte dat guhtta gieldda duodalaččat ožžot 3,9 miljovna ruvnu uhcit guovttegielatvuodadoarjjan 2012:s go 2005:s. Buot gielddat fidnejit duodalaččat uhcit doarjaga. Guovdageainnu suohkan lea eanemusat vuoittáhallas go suohkan duodalaš doarjja 2012:s lea 1,1 miljovna ruvnu uhcit go 2005:s. Unjárgga giella lea buoremusat birgen, muhto dan gieldda doarjja duodalaš geahpideapmi lea maid 249 000 ruvnu.

3.2.5 Árvvoštallamat

Finnut dutkanlágádus lea árvvoštallan Sámedikki ulbmiliid doarjjaortnegiin nu mo bođii ovdan juolludanreivviin gielddaide ja fylkkagielddaide áigodagas 2003-07. Ulbmilin lea leamaš seailuhit, nannet ja ovddidit sámegeiela geavaheami almmolaš hálddašeamis. Bajimussii biddjon ulbmil lea leamaš ahte gielddahálddašeapmi šaddá dievaslaččat guovttegielagin nu ahte sámegeielagat ja dárogielagat ožžot dásseárvosaš gielddalaš bálvalusaid. Lea maid doarjjaortnega ulbmil sihkarastit ovttaskasolbmuid vuoigatvuodaid sámelága giellanjuolggadusaid hárrái. Maŋimus jagi go Finnud árvvoštalai ortnega lei jagi 2007. Dalle lei ulbmil dušše čadnon gáibádusaide sámelágas ahte galgá leat guovttegielat báikkálaš ja fylkkagielddalaš hálddašeapmi. (Kleven et al. 2009: 4; 46.)

Sámedikki ulbmil guovttegielatvuodadoarjagiin lea geavatláččat ovdánan dihto guvlui nu ahte ulbmil lea stuorát go dušše deavdit gáibádusaid guovttegielat hálddašeapmái ja ollašuhttit sámelága giellanjuolggadusaid. Raporttat vuostáiváldiin ja sin gulahallamat Sámedikkiin čájehit moanaid ovdamearkkaiguin ahte háliida geavahit ruhtadoarjaga nannet sámegiela ja – kultuvrra oppalaš dásis. Gielddat ja fylkkagielddat leatge geavahan doarjaga olu doaibmabijuide mat eai leat vealtameahttumit čatnasan sámelága giellanjuolggadusaide, muhto daid sáhttá baicce gohčodit kultuvrralaš doaibmabidjun ja identitehtahuksejeddji ja doaladumi ráhkadeaddji doaibmabidjun. (Kleven et al. 2009: 46-47.)

Finnut raporttas ii báze eahpádus das ahte ollu čadahuvvon doaibmabijut leat leamaš fárus ovddidit sámegiela. Ollu doaibmabijut leat maiddáai ovddidan ja dahkan sámekultuvrra oainnusin. Guovttegielatvuodadoarjaga haga livčče mearkkašahti uhcit doaibmabijut čadahuvvon. Muhtin gielddat leat vástidan ahte eai livčče álggáge geavahan ruđa sámegiela doaimmaide jos eai livčče fidnen guovttegielatvuoda doarjaga. (Kleven et al. 2009: 47-48.)

Dallego dáhtui gielddaid árvvoštallat man muddui juolludeapmi lea leamaš fárus ovddidit sámegiela geavaheami, de lei gaskamearálaš árvu vástádusain 4,4 ráidallasas mii manai 1-5 (Kleven et al. 2009: 47). Dás galgá atnit muittus ahte lea vuostáiváldiid iežaset árvvoštallan muhtin doarjagis maid sii ožžot. Lea almmatge miellagiddevaš fuopmášit ahte sii atnet oasseulbmila ollašuhttima leat stuorisin. Finnut cealká dattetge loahppaboadusin ahte dušše Kárášjoga giela, Guovdageainnu suohkan ja Tromssa fylkkagiela ollašuhttet sámelága giellanjuolggadusaid gáibádusaid ollásit (Kleven et al. 2009: 48).

Gitta 2007 rádjái ii gáibiduvvon ahte rehketoallu galggai leat fárus go raporterejedje gielladoarjaga geavaheami birra, ja Finnutas ii leat leamaš vejolaš dárkileappot analyseret ruhtageavaheami. Datge ii leat leamaš vejolaš dán artihkkala rámmaid siskkobealde. 2007 ovddas leat buktojuvvon rehketoalut, muhto dáid rehketoaluid kvalitehta lei nu mánggalágan ahte ii lean vejolaš dallege árvvoštallat masa ruhta lei geavahuvvon. Dušše Porsáŋgu giela lei buktán čielga rehketoalu mii maiddáai čájehii masa sii ledje geavahan guovttegielatvuodadoarjaga. (Kleven et al. 2009: 51.) Finnut buktá iežas raporttas viehka olu ávžžuhusaid das mo sáhttá juogadit guovttegielatvuodadoarjaga ja mo sáhttá buoridit raporttaid oktan rehketoaluiguin. Sámediggi leage váldán vuhtii daid ávžžuhusain go mearridii odđa juolludaneavttuide guovttegielatvuodadoarjaga juolludeapmái (Sámedikki ášši 011/11).

3.3 Giellaguovddážit

3.3.1 Historihkka

Sámi giella- ja kulturguovddáš Porsáŋggus áhahuvvui vuosttas sámi giellaguovddážin 1994 (Nygaard et al. 2012: 4). Dasto čuovui Gáivuona suohkan seammá jagi go áhahii *Sámi giellaguovddáža*. Giellaguovddážit *Várdobáiki sámi guovddáš* Evenášši suohkanis ja *Árran julevsáme guovdásj* Divtasvuona suohkanis áhahuvvojedje 1999:s.

2000-logu mielde leat áhahuvvon sámi giellaguovddážit ovcci eará gildii ja 13 sámi giellaguovddáža ožžot 2013:s doaibmadoarjaga Sámedikkis. Eará giellaguovddážit namahuvvojit vuolábealde. Dain lea juogo álggahanjahki dávggáid siste dahje dego dan golmma mañimuš namahuvvon giellaguovddážis, vuosttas jahki go ožžo doaibmadoarjaga Sámedikkis, dávggáid siste. *Isak Saba guovddáš* Unjárgga gielddas (2002), *Deanu giellagáddi* Deanu gielddas (2002), *Gáisi Giellaguovddáš* Romssa suohkanis (2004), *Aajege – Saemien gieles- jih maahtoejarnge* Plasje tjieltes (2005), *Álttá Sámi Giellaguovddáš* Álttá suohkanis (2006), *Ástávuona giellagoahtie* Loabága suohkanis (2009), *Gielem nastedh* Snoase tjieltis (2011), *Gieleaernie* Raavrhvijkke tjieltes (2013) ja Omasvuona giellaguovddáš Omasvuona suohkanis (2013). (Nygaard et al. 2012: 4; Sámedikki bušeahtta 2013: Kapihtal 4.4.1.)

Álgojagiin Sámi giellaráddi juolludii prošeaktadoarjaga giellaguovddážiidda maidda guovddážit ohce jahkásaččat (Nygaard et al. 2012: 5). Dasto Sámediggi áhahii njuolga vuodđodoarjaga daid sámi giellaguovddážiidda mat dalle ledje áhahuvvon Porsáŋgui, Gáivutnii, Divtasvudnii ja Evenáššái. 2002 rájes addojuvvui maid doarjja giellaguovddáži mii lei Unjárggas. Doarjjasubmi sihke 2001:s ja 2002:s lei guhtege giellaguovddáži 400 000 ruvnnu. Doarjjaortnega ulbmil lei ráhkadit čielgasut dili guovddážiid boahte áiggi doaimmaid várás ja sihkkarastit dárbbášlaš doaimmaid. Giellaguovddážit galget ieža fuolahit ruhtadoarjaga iežaset eará doaimmaide. (Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: 20.)

3.3.2 Juolludeami giellaguovddážiidda

Sámediggi juolludii 2013:s oktiibuot 10,826 miljovna ruvnnu doaibmadoarjjan 13 giellaguovddáži.

Govus 3.7 Juolludeami sámi giellaguovddážiidda áigodagas 2001-2013

	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013
Giellaguovddážiid mearri	4	6	8	9	10	11	13
Doarjja juohke giellaguovddáži	400	400	450	464	520	567	602
Oktiibuot	1 600	2400	3 600	4 176	5 200	5 670	10 826

Gáldut: Gieldda ja regionáladepartemeanta 2002; Sámedikki bušehtat, Nygaard et al. 2012: 7

Govus 3.7 čájeha ahte juolludeapmi giellaguovddážiidda lea leamaš relatiiva stuorra lassáneapmi 1,6 miljovna ruvnu 2001:s gitta 10,826 miljovna ruvdni 2013:s. Ferte geahččat ášši dan oktavuodas ahte giellaguovddážiid lohku lea lassánan mearkkašan veara njealjis gitta golmmanuppelohkái dán áigodagas. Vuoddoarjagis ovttaskas giellaguovddážiidda ii leat leamaš ná dramáhtalaš lassáneapmi, muhto datge lea lassánan 400 000 ruvnus gitta 602 000 ruvdni áigodagas 2001-2013. Lassáneapmi lea 50,5 proseantta jos ii váldde vuhtii dábálaš bálká- ja haddelassáneamis. Go váldá vuhtii konsumahaddeindeavssas lea lassáneapmi 23,3 proseantta (SSB 2013). 2013:s lea maid várrejuvvon golbma miljovna ruvnu ovddidanprošeavttaide mas dušše giellaguovddážit sáhttet oheat doarjaga. (Sámedikki bušehtta 2013.)

3.3.3 Giellaguovddážiid doaimmat

Norut -dutkanlágádus árvvoštallá dán logi giellaguovddáža doaimmat mat ožžot vuoddoarjaga Sámedikkis 2010. Árvvoštallan čájeha ahte buot giellaguovddážiin leat giellakurssat iežaset doaimma vuodđun. Dasa lassin máŋggat giellaguovddážit dahket iešgudetlágan dokumentašuvdnabargguid ja almmuhit sámegeielat materiálaid. Giellaguovddážit ráhkadit sámegeielat giellašiljuid mánáide ja nuoraide, dat oahpahit sámegeiela ollesolbmuide ja čadahit doaladumiide váikkuheaddji bargguid. Ollesolbmuide oaivvilduvvon oahppu sáhtta groavvasit juohkit guovtti oassái man nubbi oassi lea háleštan-, lohkan- ja čállinkurssat olbmuide geat máhttet olu sámegeiela, ovdamearkan máhttet sámástit, muhto eai máhte lohkat ja čállit sámegeiela. Nubbi oassi leages iešgudetlágan álgokurssat olbmuide geat eai máhte sámegeiela. Muhtin giellaguovddážiin lea maid gáiddusoahpahuš vuoddo- ja joatkkaskuvllaid oahppiide dehálaš komponentan iežaset bargguin. Muhtin guovddážit leat ges árrat juo fáluhišgohtán gelbbolašvuoda addi kurssaid ovttasbarggus universitehtain ja allaskuvllaiguin. Eará guovddážit eai leat dan vuoruhan, muhto ollu giellaguovddážit leat jagi 2010 maŋŋá leamaš fárus Sámedikki viđa-jagi

ollesolbmuid oahppoprográmmas mas leat čađahan guovttelágan kurssaid, juogo čállinkurssaid sámegeiela daidda geain lea sámegeiella eatnigiellan ja/dahje SAAL-kurssaid álgoeahppun daidda geat eai máhte sámegeiela. Kursaoassálastiin galgá leat lohkašvuohta ja almmuhit iežaset studeantan Sámi allaskuvlii ja ožžot eksámena maŋŋá oahppočuoggáid. (Nygård et al. 2012.)

Giellaguovddážit leat stuorámuš joavku mii ohcá doarjagiid Sámedikkis giellaprošeavttaide. Dat lea giedahallojuvvon vuolábealde 3.4. kapihttalis *Sámedikki ohcanvuđot doarjagat sámegeielaide* iige namuhuvvo dađe dárkileappot dáppe. Lea veara fuopmášit ahte raportta mielde mas Norut árvvoštallá Sámedikki ohcanvuđot doarjagiid sámegeielaide (Josefsen et al. 2013: 56), geavahit giellaguovddážit menddo olu áiggi čállit ohcamušaid ja raporttaid ja hálddašeamái eará doaimmaid ektui. Danne go giellakurssat leat buot giellaguovddážiin váldobargun, de evttohuvvo ahte Sámediggi baicce galggašii addit giellaguovddážiidda bargodokumeantta mas kurssat ja eará vejolaš doaimmat livčče fárus. Dáinna livččii luvven resurssaid ovddidanbargguide mat dagašedje ahte áiggi mielde olahivčče eanet olbmuid ja oččošedje buorebut heivehuvvon kurssaid ja eará doaimmaid. Norut evttoha ráhkadit ovttasbargošiehtadusaid giellaguovddážiid ja Sámedikki gaskkas ja maiddái lasihit giellaguovddážiid doaibmadoarjaga dahje ahte attášii daidda eará guhkit áiggi ruhtadeami. Maŋimuš evttohusa lea Sámediggi juo čuovvolan go jagi 2013 bušehtas lea juolludan eanet doaibmadoarjaga giellaguovddážiidda. (Sámedikki bušehtta 2013: geahča maid govvosa 3.7 bajábealde).

3.4 Sámedikki ohcanvuđot doarjagat sámegeielaide

3.4.1 Historihkka

Sámedikkis lea iežas doaibmanáigodagas leamaš iešgudetlágan ohcanvuđot doarjjaortnegat main maŋggalágan doaibmit leat sáhtán ohcat doarjaga giellaprošeavttaide sihke Sámegeiela hálddašanguovllu siskkobeaide ja olggobealde (Josefsen et al. 2013: 8). Doarjjaortnega vuodustus Sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde lei 1990-logus ja 2000-logu álggus njeallje iešgudetlágan giellaplána maid Sámediggi lei dohkkehan. 2001:s ledje várrejuvvon 2,4 miljovna ruvnu dakkár prošeavttaide. (Gieldda- ja regionáldepartemeanta 2002: 20.) Dasa lassin sáhtte gielddat Sámegeiela hálddašanguovllus ohcat prošeaktadoarjaga doarjjaortnegis guovttegielatvuohta gielddain ja fylkkagielddain. 2003 rájes rahppojuvvui vejolašvuohta eará doaibmiide ohcat doarjaga prošeavttaide Sámegeiela hálddašanguovllu siskkobeaide. (Sámedikki jahkedieđáhus 2004. Kapihtal 2.5.7 gielddat).

Sámedikki lea maid várren ruđa giellaprošeavttaide Sámeálbmot foandda dietnasis 2007 maŋŋá. Stuorradiggi ášahii Sámeálbmoga foandda geassemánus 2000 kollektiivvalaš buhtadussan sámi álbmogii ovdeš áiggi dáruiduhttinpolitihka dihte. Fondii biddjojuvvui 75 miljovna ruvnu. Jahkásaš dienas foanddas dahká 4,5 miljovna ruvnu. Sámediggi mearridii geavahišgoahtit ruđa 2007, ja okta golmma áŋgirusšansuorggis lea giellaprográmmat maid ulbmil lea “eanet aktiiva giellageavaheaddjit”. Sámi giellaráđdi hálldašii Sámedikki prošeaktadoarjjaortnegiid sámeagielaide 2002 rádjái. Áigodagas 2002-11 lei Sámedikki juolludanstivrras hálldašanovddasvástádus buot ohcanvuđot doarjagiin. Ođđajagimánu 1. beaivvi rájes 2011 heaittihuvvui juolludanstivra ja Sámediggeráđdi válddii badjelasas hálldašit buot Sámedikki doarjjaruđaid oktan ohcanvuđot doarjagiin giellaprošeavttaide. (Josefsen et al. 2013: 8.)

3.4.2 Ohcanvuđot gielladoarjagiid juolludeamit

Ii leat vuoruhuvvon háhkat dieđuid juolludemiin giellaprošeavttaide ovdal jagi 2001 dannego dasa gáibiduvvon olu bargu.

Govus 3.8 Juolludeamit giellaprošeavttaide áigodagas 2003-2013

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hálldašan- guovllu siskkobealde	1600	2000	1160	1160	1360	1360	2200	2450	3450		
Hálldašan- guovllu olggobealde	2450	2450	2550	2330	2850	2850	3810	4160	4160	7610	5910
Sámeálbmot foanda	-	-	-	-	-	2000	4000	1500	1200	1200	1700
Ruhta Sámeálbmot foandda haga	4050	4450	3710	3490	4210	4210	6010	6610	7610	7610	5910
Oktiibuot:	4050	4450	3710	3490	4210	6210	10010	8110	8810	8810	7610

Gáldut: Sámedikki jahkediđáhus 2004; Josefsen et al. 2013: 8; Sámedikki rehketdoallu 2005; Sámedikki bušeahttat 2007-2013

Govus 3.8 čájeha juolludemiid giellaprošeavttaide Sámeagielaide hálldašanguovllu siskkobealde ja olggobealde ja dietnasat Sámeálbmoga foanddas mat leat geavahuvvon giellaprošeavttaide. Sáhtta namuhit ahte jagi 2001 ja 2002 Sámediggi juolludii 2,406 ja 2,450 miljovna ruvnu giellaprošeavttaide Sámeagielaide hálldašanguovllu olggobealde. Dan áigodagas ii lean vejolaš ohat doarjaga giellaprošeavttaide Sámeagielaide hálldašanguovllu siskkobealde. Uhccán

saji dihte leat jagi 2001 ja 2002 supmit guđđojuvvon namutkeahtá govvois 3.8. Ođđa njuolggadusat leat váldojuvvon atnui 2012 rájes ohcanvuđot gielladoarjagiid giedahallamis, iige earut šat bušehtas proševttaid gaskkas mat leat Sámeagiela hálddašanguovllu siskkobealde ja olggobealde. Iige leat šat sierra poasta mas dietnasat Sámeálbmoga foanddas leat namuhuvvon, muhto Sámedikki bušehtain lea mearkkašumiin fuopmášahtán ahte geavahuvvo 1,2 miljovna ruvnnu jagi 2012 ja 1,7 miljovna ruvnnu jagi 2013 Sámeálbmot foandda dietnasis giellaproševttaide. (Sámedikki bušehtta 2012; 2013).

Govvois 3.8 boahdá ovdan ahte juolludeamit sámi giellaproševttaide lassánit 4,05 miljovna ruvnnus gitta 7,61 miljovna ruvdnui áigodagas 2003-13. Lassáneapmi lea 3,56 miljovna ruvnnu dahje 87,9 proseantta. Go váldá vuhtii dábálaš bálká- ja haddelassáneamis lea lassáneapmi 60,4 proseantta (SSB 2013).

Áigodagas 2004-06 geahppánit juolludeami 4,45 miljovna ruvnnus gitta 3,49 miljovna ruvdnui dahjege 21,6 proseantta. Jagi 2008 rájes váldo ruhta Sámeálbmot foandda dietnasis giellaproševttaide ja dat addá mearkkašahti lassáneami giellaproševttaid oppalaš juolludemiide. Jagi 2010 olaha bajimus dási. Dalle geavahuvvo njeallje miljovna ruvnnu Sámeálbmoga foandda dietnasis ja submi sámi giellaproševttaide lea oktiibuot 10,01 miljovna ruvnnu.

Vidajagi áigodagas 2008-13 Sámediggi geavaha badjelaš 40 miljovna ruvnnu ohcanvuđot giellaproševttaide. Dan 40 miljovnnas bohtet 11,6 miljovna Sámeálbmot foandda dietnasis. Jos dienas Sámeálbmot foanddas dollojuvvo olggobealde árvvoštallamiin áigodagas 2008-11, de lassánit liikká juolludeamit sámi giellaproševttaide sihke Sámeagiela hálddašanguovllu siskkobealde ja olggobealde. Jagi 2012 rájes ii earut giellaproševttaid gaskkas mat čadahuvvojit Sámeagiela hálddašanguovllu siskkobealde ja olggobealde, ja áigodagas 2011-13 geahppánit doarjagat ohcanvuđot giellaproševttaide 7,61 miljovnnas gitta 5,91 miljovna ruvdnui go ii váldde dietnasa Sámeálbmot foanddas fárrui árvvoštallamii. Geahpideapmi lea 22,3 proseantta ja duodalaš geahpideapmi lea 24,3 proseantta go váldá vuhtii dábálaš bálká- ja haddelassáneami (SSB 2013).

Juolludemiid juohkáseapmi proševttaide Sámeagiela hálddašanguovllu siskkobealde ja olggobealde čájeha ahte juolluduvvui eanet ruhta proševttaide Sámeagiela hálddašanguovllu olggobealde go siskkobealde. 2011 rájes eai leat logut mat čájehivčče dákkár juohkáseami. Jagi 2011 bušehtas lahkoniit dán guovtti ortnega bušehtasturrodagat nubbi nuppi. Sámediggi čilge sivvan dasa leat ahte Sámeagiela hálddašanguovlu lea viiddiduvvon ođđa gielddaiguin ja Sámediggi lea ožžon eanet ohcamušaid Sámeagiela hálddašanguovllus (Josefsen et al. 2013:9; Sámedikki bušehtta 2011). Jagi 2012 lei bušehtii bidjan seammá ollu ruđa go 2011 oktiibuot 8,81 miljovna ruvnnu. Dán supmis leat maid dietnasat Sámeálbmot foanddas. Áigodagas 2012-13 juolluduvvon submi geahppána 7,61

miljovna ruvdnui oktan Sámeálbmot foandda dietnasiin. Geahpideapmi lea 13,6 proseantta.

3.4.3 Gielladoarjagiid geavaheapmi

Giellaprošeavttaid njuolggadusat main bohtet ovdan makkár giellaprošeavttaide lea vejolaš ohcat doarjaga, leat moanaid háviid nuppástuvvon. 2013:s sáhtá ohcat doarjaga: giellakurssaide ollesolbmuide, giellakurssaide maid ásahusat dahje organisašuvnnat ovttasráđiid lágidit rastá riikarájaid, giellašiljuide mat nannejit njálmmálaš giellafievrrideami buolvvaid gaskkas, giellaleairraide mánáide ja nuoraide, tearbmaprošeavttaide, báikenammaprošeavttaide ja prošeavttaide main ovddidit, jorgalit dahje heivehit applikašuvnnaid sámegillii.

Muhtin guorahallamis giellaprošeaktadoarjaga geavaheami birra mañimuš guhtta jagi, lea jearran nannego giellaprošeaktadoarjagiid sámegiela, lasihitgo sámegiela geavaheami ja olahago doarjjaortnet sámi álbmoga? Guorahallamis celkojuvvo ahte vaikko doarjjaortnega supmit leat uhcit, de dat buktet mánggabealat giellaprošeavttaid olu báikkálaš servodagaide. (Josefsen et al. 2013:6.)

70 proseantta ohcciin ožžoge doarjaga. Stuorámus oassi čadahuvvon giellaprošeavttain lea davvisámegiela várás. 238 juolludeamis manne 173 davvisámegielat prošeavttaide, 49 máttasámegielat prošeavttaide, 15 julevsámegielat prošeavttaide ja okta bitamsámegielat prošeavttii. Ii mihkkege geavahuvvon nuortasámegielat prošeavttaide. Vaikko ollu juolludeamit leat davvisámegielat prošeavttaide, de ii sáhte dadjat ahte davvisámegiella lea leamš vuoruhuvvon. Baicce nuppegežiid. Go guorahallá makkár prošeavttat eai ožžon doarjaga, de čájehuvvo ahte proseanttaid mielde ožžo eanet mátta- ja julevsámegiela prošeavttat doarjaga go davvisámegielat prošeavttat. (Josefsen et al. 2013: 15; 18).

Stuorámus doaibmi gielladoarjjamárkanis lea giellaguovddážit. Dat ožžo viđajagi áigodagas 2007-11 doarjaga 107 giellaprošeavttii. Gielddat bohtet nubbin 39 prošeavttain. Vuodđoskuvllain ja skuvllaid astoáigedoaimmain leat leamaš 21 giellaprošeavtta ja mánáidgárddiin gávcci. Ii-almmolaš sámi ásahusat dego vuodđudusat ja oasussearvvit leat ožžon doarjaga 16 prošeavttii, ja sámi beroštumiidorganisašuvnnain leat leamaš 14 prošeavtta. Norgga almmolaš ásahusat leat maid ožžon doarjaga 13 sámi giellaprošeavttii, ja logi ovttaskasolbmui lea juolluduvvon dákkár doarjja. Muđui leat lágádusat ožžon doarjaga guđa prošeavttii ja musea ovttá prošeavttii. Ferte atnit mearkkašan veara ahte sámi organisašuvnnat ja ovttaskasolbmot leat ožžon doarjaga dušše 14 ja logi prošeavttii. Sáhtá leat nu ahte prošeavttaid čadaheapmái gáibiduvvojit nu ollu resursat lágideaddjis ahte dušše stuorát organisašuvnnain dego gielddas dahje

giellaguovddázis lea doarvái gelbbolašvuolta čadahit daid. (Josefsen et al. 2013: 20; 46-50.)

Iešgudetge lágideaddjit leat ožžon doarjaga 238 prošeaktii maid doaimmat leat viehka viidát. Sáhtta oanehaččat juohkit daid čuovvovaš kategoriijaide: oahpahuš sámegiela, sámegiela ja báikenamaid dokumentašuvdna, sámegiela materiála buvttadeapmi, ođđa terminologija ovddideapmi, ja sámegiela geavaheami lágideapmi. 30 giellakursii lea ožžon doarjaga, 22 giellalávgun-/giellabeassiprošeaktii ja guđa kursii mas sámegiella lea leamaš oahpahušgiellan, lea ožžon doarjaga. 26 juolludeami leat mannan oppalaš gielladoaimmaide. Kategoriija lea loahppakategoriija prošeavttaide mat eai heive eará sadjái dahje ii leat leamaš vejolaš oazžut čielgasa man kategoriijai dat gullet vuđolaš guorahallama haga. Sámegiela giellašiljuid lágideamis leat leamaš 21 prošeavtta, 11 prošeavttas lea váldoulbmil leamaš giddet fuopmášumi mánáide ja nuoraide. Eará prošeavttat leat leamaš sámegiela almmuheamit (ovcci prošeavtta), seminárat/lágideamit/festiválat (ovcci prošeavtta), kursamateriála ráhkadeapmi (ovcci prošeavtta), jorgalit sámegillii (gávccii prošeavtta), teáhter ja filbma (čieža prošeavtta). Fágalaš doaimmat dego fáddáeahkedat, girjjálašvuodáeahkedat, sátneostohkammat ja diekkárat leat ovddastuvvon viđain prošeavttain. Árbevirolaš sámi doaimmain ja gelbbolašvuodáloktemis dego skuvlen ja oahpahuš bargiide lea guđesge leamaš vihtta prošeavtta. Golbma prošeavtta leat gokčán oahpaheaddjiid bálkká go oahpahuš lea leamaš sámegillii vuodđoskuvllas. Mátkkit ja oahppomátkkit leat leamaš guovtti prošeavttas. Doaimmat vuoras olbmuid lea ovttá prošeavtta áigumuš. (Josefsen et al. 2013: 22-23.)

3.5 Sámedikki iežas giellabarggut

3.5.1 Historihkka

Sámedikki bušeahtapoasta *Sámegiela seailuheapmi ja ovddideapmi* lea čoahkkepoasta Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargui ja prošeavttaide Sámedikki iežas hálddus sámegiela bisuheami ja ovddideami várás. 2013:s Sámediggi juolludii 3,5 miljovna ruvna daid ulbmiliidda. Mihttomearri lea ahte sámegiella geavahuvvo ja oidno buot servodatsurggiin. Strategiijat dan mihttomeari olaheamis lea gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin háhkat buriid rámmaeavttuid sámegiela várás. Dat galgá váikkuhit dasa ahte sámegiella geavahuvvo eambo njálmmálaččat ja čálalaččat, ahte sámegiela geavaheamis lea alit stáhtus ja buoret dihtomielalašvuolta ja ahte lea buoret vuodđu sámegiela viidásit ovddideapmái. (Sámedikki bušeahtta 2013: 32.)

3.5.2 Juolludeamit sámegeiela seilluheapmái ja ovddideapmái

Govus 3.9 čájeha ahte lea várrejuvvon 3,5 miljovna ruvnnu sámegeiela seilluheapmái ja ovddideapmái 2013. Lea 1,4 miljovna ruvdnosaš geahpideapmi 2012 ektui, muhto geavatlaččat lea 500 000 ruvdnosaš lassáneapmi 4,9 miljovna ruvdnui danne go prošeakta “Sámegeiela giellakampánja” lea sirdojuvvon poasttas “Sámegeiela seilluheapmi ja ovddideapmi” vuollekapihttalii 4.3 Sámegeiela geavaheapmi. (Sámedikki bušeahtta 2013.)

Govus 3.9 Juolludeamit sámegeiela seilluheapmái ja ovddideapmái 2011-2013

	2011	2012	2013
Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu	941	1 000	1 500
Hállansyntesa	0	1 000	1 000
Sámegeiela sátnedihtorvuorká	0	500	500
Terminologiiija ja báikenamat	0	500	500
Ráđđehusa sámegeiela doaibmaplána čuovvuleapmi	0	1 400	0
Submi	941	4 400	3 500

Gáldu: Sámedikki bušeahtta 2013

Bušeahttapoasta “Sámegeiela seilluheapmi ja ovddideapmi” lei odas 2012 bušeahtas ja danne lea váttis addit duodalaš gova Sámedikki barggus seilluhit ja ovddidit sámegeiela ovttasbarggus eará doaibmiiguin dego Davviriikkalaš giellaovttasbarggus ja prošeavttaid bokte mat lea Sámedikki iežas hálddus. Dákkár doaibmabijut leat iešguđetge báikkiin ovddet jagiid bušeahtain. Easkka 2012:s leat prošeavttat Sámedikki iežas hálddus šaddan sierra poastan bušeahtas. 2012 rájes lea Sámi giellalávdegoddi maid sirdojuvvon Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargui, ja 2013 bušeahtas leat prošeavttat maid Sámediggi ieš čadaha ja Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu čállojuvvon seammá vuollekapihttalii “Juolludeamit sámegeiela seilluheapmái ja ovddideapmái”. (Sámedikki bušeahtta 2012: 17; 20; Sámedikki bušeahtta 2013: 32). Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu lea dáhpáhuvvan Sámi giellalávdegottis 1997 rájes ovttasbargun Norgga, Ruota ja Suoma Sámedikkiid gaskkas. (Sámedikki jahkedieđáhus 1996: kapihtal 5.2.9), ja bušeahtaid ja jahkedieđáhusaid geahčadeamis dan áigodagas boahdá ovdan ahte Sámediggi lea geavahan ruđa miehta Sámi giellaovttasbargui dan áigodagas, muhto ii leat leamaš vejolaš addit oppalaš gova dan geavaheamis.

Sámediggi lea maid dorjon eará prošeavttaid maid ieš dahje ovttas earáiguin lea čadahan. Ovdamearkan lea dorjon sámi oahpponeavvoguovddáža ásaheami 3,5 miljovna ruvnnuin jagi 2011 bušeahttakapihttalis *Sámi giella*. Ruhta sirdojuvvui dalle poasttas 801 *Erenoamáš prošeavttat* mii lei geavahuvvon ovddet jagiid

bušeahtain (Sámedikki bušeahtta 2011). Sámediggi lea maid geavahan giellaruđaid iešguđetlágan oanehut dahje guhkit áiggi prošeavttaide dego elektrovnnalaš sátnegiriji ovddideapmái ja dihtorteknologiijaprošektii maid Romssa universiteahtta dál lea váldán badjelassas.

Hállansyntesa maid Sámediggi lea dorjon ovttain miljovna ruvnnuin lea dihtorprográmma mii áđđestallá olbmo hállama. Sámi hállansyntesa lea earret eará sámegiela divvunprográmma lasseveahkkeneavvu, ja maiddái čállinveahkki dysletihkariidda ja earáide geain leat stuorát dahje unnit čállin- ja hállanválttisvuodát. Prošeakta álggahuvvui 2012:s ja galgá gárvvistuvvot 2013:s. Sámi sátnedihtorbánku mii dorjojuvvo 500 000 ruvnnuin 2013:s lea ođđa neahttabálvalus, mas lea prošeaktanamma “Risten 2”. Dat galgá leat sátnegirija- ja tearbmareaidun olles sámi álbmogii ja eará geavaheddjiide dálá resurssaid vuodul. Ođđa fáilaldaga ulbmilin lea ahte dáláš terminologiija lea álkit olahahetti buohkaide. Dasa lassin lea Sámediggi juolludan 500 000 ruvnnu terminologiija- ja báikenamatprošektii maid ieš čađaha. Prošektii fágabirrasat bovdejuvvojit ovttasbargui Sámedikkiin álggahit terminologiija- ja báikenammaprošeavttaid. Ulbmil lea ahte dárbbášlaš terminologiija ovddiduvvo ja sámi báikenamat registrerejuvvojit. (Sámedikki bušeahtta 2013: 32-34.)

3.6 Buoridanevttohusat

Lea leamaš hástaleaddji bargu háhkat loguid dán artihkkalii maid sáhtta veardidit guhtet guimmiideasetguin. Ulbmilat nuppástuvvet ja njuolggadusat rievdaduvvojit. Lea politihkalaš proseassa boadus ja lunddolaš oassi politihkalaš orgána barggus, muhto dat ráhkada maid moivvás dili maid juohke áidna almmolaš orgána galggašii garvit.

Lea leamaš váttis oazžut čielgasa masa juolludeamit gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielatvuhtii geavahuvvojit. Sivvan dasa lea ahte dat ii boade ovdan Sámedikki bušeahtain, iige Sámedikki jahkedieđáhusain. Finnur (Kleven et al. 2009) buktá mánggaid rávvagiid raporttas *Árvvoštallan. Guovttegielatvuoda doarjagiid geavaheamit* mo sáhtta juogadit guovttegielatvuodadoarjaga ja mo sáhtta buoridit raporttaid ja rehketoaluid. Sámediggi leage váldán vuhtii dáid rávvagiin go mearridii geavahišgoahit ođđa juolludaneavttuid guovttegielatvuodadoarjaga juolludeamis (Sámediggi ášši 011/11). Dát njuolggadusat váldojuvvojit dál atnui, ja ođđa njuolggadusat dáidet dahket álkibun árvvoštallat doarjaga geavaheami.

Mii guoská Sámedikki ohcanvuđot doarjjaortnegii giellaprošeavttaide, de čujuhuvvo kritihkkii mii lea bohtán ovdan Norut dutkanlágádusa raporttas *Evaluering av Sametingets søkerbaserte tilskuddsordninger for samisk språk*

(Josefsen et al. 2013: 59): Sámediggi juolluda juohke jagi miljovnnaid moanaid prošeavttaide, muhto ii leat diehtu man ávkkálaš ovttaskas prošeavttat leat sámi giellabarggus. Sámediggi galggašii dan dihte árvvoštallat gáibidišgoahit iežasárvoštallama prošeaktaoamasteaddjis mas ulbmilolaheapmi ja čadaheapmi bohtá ovdan. Sámediggi galggašii maid gáibidit ahte prošeavttaid bohtosat almmuhuvvojit ovdamearkka dihte oahpponeavvuid neahttabáikkis www.ovttas.no dahje eará heivvolaš neahttabáikkiin. Sámediggi galggašii maid systemáhtalaččat bargat loahpparaporttaiguin dakkár vuogi mielde ahte earát sáhttát ávkkástallat vásáhusaiguin. Sámediggi galggašii maid ráhkadit čilgehusa das maid doarjjavuostáiváldi galggašii čállit loahpparaportii.

Sámediggi lea juo vuhtiiváldán oasis kritihkas mii lea bohtán Sámi giellaguovddážiin. Dat leat ožžon eanet doaibmadoarjaga ja sin doaimmat leat buorebut sihkkaraston ovddosguvlui. Lea ain buoridanmunni dan dáfus ahte Sámediggi sáhttá dahkat ovttasbargošiehtadusaid giellaguovddážiin mas dat geatnegahttojuvvojit čadahit muhtin kursafálaldagaid ja ožžot dan ovddas eanet doaibmadoarjaga.

3.7 Loahpaheapmi

Lea dán artihkkalis čujuhuvvon ovddideapmái Sámedikki juolludemiin guovttegielatvuhtii gielddain ja fylkkagielddain áigodagas 1993-2012, Sámedikki juolludemiin giellaguovddážiidda áigodagas 2001-13, Sámedikki juolludemiin ohcanvuđot giellaprošeavttaide áigodagas 2001-2013 ja Sámedikki juolludemiin seailuhit ja ovddidit sámegeiela áigodagas 2011-13. Sámediggi juolluda oktiibuot 70 miljovna ja 365 000 ruvnnu daid bušeahhtapoasttain maid mihttomearrin ovddimusat lea nannet ja ovddidit sámegeielaid.

Sámedikki juolludeamit doarjjaortnegii guovttegielatvuolta gielddain ja fylkkagielddain lassánit olles áigodagas ja Sámedikki juolluda oktiibuot 48,429 miljovna ruvnnu gielddaide ja fylkkagielddaide 2013:s. Dat juogada 43,329 miljovna ruvnnu logi gildii ja 5,1 miljovna ruvnnu njealji fylkkagildii. Lassáneapmi 2000-logu álggu juolluduvvui gokčat gielddaid ja fylkkagielddaid duodalaš goluid guovttegielatvuoda dihte. 2007 rájes eai lassán juolludeamit ovttaskas gielddaide, muhto lassáneapmi gokčá baicce goluid mat bohtet go odđa gielddat šaddet oassin Sámegeiela hálddašanguovllus. Go váldá vuhtii dábálaš bálká- ja haddelassáneami, de lea ovttaskas gielddain ja fylkkagielddain duohtavuodas leamaš geahpideapmi guovttegielatvuodajuolludemiin.

Sámedikki juolludeamit giellaguovddážiid doaimmaide lassánii 1,6 miljovna ruvnnus gitta 10,826 miljovna ruvnnui áigodagas 2001-13. Giellaguovddážit mat ožžot doaibmadoarjaga, lassáneapmi njealjis golmmanuppelohkái.

Doaibmadoarjja guhtege guovddáži lassánii 400 000 ruvnnus 2001:s gitta 602 000 ruvdnu 2013:s.

Sámedikki juolludeapmi ohcanvuđot doarjagiidda lei 2001:s 2,406 miljovna ruvnu. Doarjja sáhtii dalle juolluduvvot giellaproševttaide Sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde. Áigodagas 2001-06 lei juolludeami sturrod 2,4 ja 4,4 miljovna ruvnu gaskkas. Sámediggi geavahišgohtá dietnasa Sámeálbmot foanddas proševttaide 2007 maŋŋá ja ohcanvuđot doarjagat giellaproševttaide olahit bajimus dási 2009:s go juolluduvvui 10,01 miljovna ruvnu daidda. Dan maŋŋá lea juolludeamit ohcanvuđot giellaproševttaide geahppánan ja 2013:s Sámedikki juolluda 7,61 miljovna ruvnu dakkár proševttaide.

Sámedikki juolludeamit sámegeiela seailuheapmái ja ovddideapmái lea ođđa čoahkkepoasta 2012 rájes. Lea váttis buhtastaddat jagiid 2012 ja 2013 loguid ovddit jagiid loguiguin. Sámediggi juolludii 3,5 miljovna ruvnu dán bušeahhtapoasttas 2013:s.

Gáldut

Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefsen, Paul Pedersen & Vigdis Nygaard 2012: *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*. Norut Northern Researc Institute. Norut rapport 2012:5. Oppdragsgiver: Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet. Oslo.

Bargo- ja servodahttindepartemeanta 2008: Stortingsmelding. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken. Kapittel 5.2 Samisk språk- og kulturkompetanse i offentlig sektor. Online: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/2007-2008/stmeld-nr-28-2007-2008-/6/2.html?id=512875> Lohkkojuvvon 21.05. 2013

Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk 2005: 657: Lovdata: Online <http://www.lovdata.no/for/sf/fa/xa-20050617-0657.html> Lohkkojuvvon 21.05. 2013

Gieldda- ja regionáladepartemeanta 2002: Raporta bargojoavkkus: *Guovttegielalašvuodagolut suohkaniin ja fylkkasuohkaniin*. Gieldda- ja regionáladepartemeanta. Oslo. <http://www.regjeringen.no/upload/kilde/krd/rap/2002/0018/ddd/pdfv/155293-tosprakligsamisk.pdf> Lohkkojuvvon 21.05. 2013

Josefsen, Eva, Áila Márge Varsi Balto & Marit Solstad 2013: *Evaluering av Sametingets søkerbaserte tilskuddsordninger for samisk språk*. Norut rapport 2013: 1. Barggaheaddji: Sámediggi. Kárášjohka.

Kleven Ole-Magne, Trygg Jakola, Lone Hegg & Jan Aslaksen 2009: Raporta njukčamánu 2009. *Árvvoštallan. Guovttegielatvuoda doarjagiid geavaheamit*. Finnut Consult A/S. Barggaheaddji: Sámediggi. Kárášjohka.

Nygaard, Vigdis, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad Karl Jan Solstad 2012: *Sámi giellaguovddážiid árvvoštallan*. Norut raporta 2012: 16. Barggaheaddji: Sámediggi. Kárášjohka.

Ođasmahttin-, hálddahu- ja girkodepartemeanta 2013: *Samelovens språkregler og forvaltningsområdet for samisk språk* Online: http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/samiske_sprak/samelovens-sprakregler-og-forvaltningsom.html?id=633281#2 Lohkkojuvvon 21.05. 2013

Sámediggi 2013: E-poasta Sámedikki ossodatdirektevrras Anne Britt K. Hætta 27.09. 2013.

Sámedikki ášši 011/11: *Ođđa meroštallannjuolggadusat guovttegielalašvuodadoarjagiid juolludeapmái*: Sámedikki dievasčoahkkin njukčamánu 8.-11. beivviid 2011. Čoahkkingirji 01/11. Sámediggi. Kárášjohka. s, 234-43.

Sámedikki bušehtat 2007-2013: Sámedikki bušeahtamearrádusat juolludeamit sámegeielaide. Sáddejuvvon Sámedikki hálddahuas guovvamánu 21. ja 22. beavvi 2013.

Sámedikki jahkediedáhus 1996: *Samisk språkarbeid*. Online: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/19961997/stmeld-nr-41-1996-97-/25.html?id=191272> Lohkkojuvvon: 23.05. 2013

Sámedikki jahkediedáhus 2004: Online: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/dok/regpubl/stmeld/20042005/stmeld-nr-44-2004-2005-/2/5/7.html?id=408008> Lohkkojuvvon 16.05. 2013.

Sámedikki rehketoallu 2005: Stortingsmelding nr 7 (2006-2007). Om Sametingets virksomhet i 2005. Arbeids og inkluderingsdepartementet. Online: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/20062007/stmeld-nr-7-2006-2007-.html?id=408425> Lohkkojuvvon: 22.05. 2013

SSB 2013: Statistihka guovddášdoaimmahaga konsumahaddeindeaksarehkkenmašiidna internehtas. Online <http://www.ssb.no/kpi> Geavahuvon 05.06. ja 20.09. 2013

4 Studijepoengedorjemasse saemien jollebe ööhpehtimmesne

Kevin Johansen, Cand.polit. Tromsø Universiteeteste/Universidad de Granada.
Senijovraeriestæjja Nordlaanten Fylhkenålma

Åeniedimmie

Faagealmetjh mah maahtoem saemien gielesne jollebe daltesisnie utnieh, leah daerpies jis edtja gorredidh siebriedahke dam daerpies saemien maahtoem åtna. Akten baelien gosse jollebe saemien maahtoe læsseneminie, dle vihkeles vuartasjidh mejtie studijepoengedorjemasse saemien gielesne, mij vâaromem åtna illesovveme eksamenh saemiengielesne jollebe ööhpehtimmie-institusjovnine, læsseneminie jallh vaaneneminie.

Studijeprogrammh saemien gielesne jollebe daltesisnie sijhtieh meatan årrodh statursem nænnoestehtedh dejtie saemien gielide, dovne saemien siebrie-dahkesne, men aaj stoerresiebriedahkesne. Tjaalege evtiedimmiem jollebe ööhpehtimmesne saemien gielesne vuartesje dej minngemes vijhte jaepiej, dovne åarjelsaemien, julevsaaemien jih noerhtesaemien gielese. Daan boelhken eksamenh saemien gielesne leah illesovveme Saemien jolleskuvlesne, Tromsø universiteetesne, Nordlaanten universiteetesne jih Noerhte-Trööndelagen jolleskuvlesne.

4.1 Aalkoe

Gellie jaepieh dle akte stoerre iedtje orreme dejtie saemien learohketaallide skuvlesne, jih mennie mieresne dah bæjjese jallh vâålese juhtieh. Dennie mubpene bielesne dle unnebe iedtje orreme dan jollebe saemien gieleööhpehtæmman.

Jollebe ööhpehtimmie saemien gieline lea joekoen vihkeles jis saemien edtja gieline årrodh mah siebriedahken gaajhkine suerkine åtnasuvvieh. Akte dejstie veartenen uvtemes lingvistijste, amerijhkanen-juvden Joshua Fishman, gaektsie daltesh gielaåtnose nuhtjie, mestie jih mennie daltesisnie giela åtnasåvva:

1. *Gielen orresistie dāvvodh*
2. *Aahka gon aajjah jih såemies aahkovh aajjovh gielen soptsestieh*
3. *Giela fuelhkesne, hiejesne jih kraannaj luvnie åtnasåvva*
4. *Ovbyjjes ööhpehtimmesne åtnasåvva*
5. *Skuvlegiele*
6. *Barkoegiele*
7. *Åtnasåvva maassemeedijistie jih byögkeles etaatine*
8. *Åtnasåvva gaajhkene lehkesne jih aktene jolle daltesisnie*

Guktie vuajnebe kategoriseradimmeste dle gielaåtnoen jollemes daltese gosse giela *gaajhkene lehkesne* jih *aktene jolle daltesisnie* åtnasåvva. Van lihkebe akte giela lea 8. daltesasse, van nænnoesåbpoe giela sæjhta årrodh. Ihke saemien gielh edtjeh jielije gieline årrodh siebriedahkesne jih eah ajve viermiegieline, dah tjuerieh amma bööremes åtnasovvedh dejnie jeanatjommes sijjine siebriedahkesne, jih dah mah saemiestieh tjuerieh buektiehtidh gielen nuhtjedh daejnie sijjine. Terminologijeevtiedimmie jih åtnoe saemien gielste jollebe ööhpehtimmesne jih dotkemisnie lea vihkeles biehkieh ihke gorredidh saemien maahta gaajhkene lehkesne åtnasovvedh, jih aktene jolle daltesisnie.

Dan åvteste gaajh vihkeles daajroem utnedh studijepoengedorjemassen bijre saemien gielasne, jih evtiedimmie destie guhkiem vovejnedh. Daate maahta viehkiehtidh sjæjsjalimmieh vaeltedh råajvarimmiej bijre mah leah tjelke ulmiej vööste stuvreme, juktie åtnoem saemien gielste nænnoestehtedh jollebe daltesisnie, jih vuarjasjidh gusnie daerpies joekehtamme tsavtsvierhtiejgumie.

Daate tjaalege sæjhta studijedorjemassen bijre jollebe ööhpehtimmieinstitutjovnine årrodh, mah studijh faalehtieh saemien gielasne jollebe ööhpehtimmesne. Tijjemerie sæjhta årrodh daej vijhte evtiebi studijeaepiej. Illesovveme dåakteregraadh eah meatan vaaltasovvh daennie vuesiehtimmesne. Daesnie vuesiehtibie dan gærjese Samiske tall forteller 4.

4.2 Saemien jollebe ööhpehtimmie aktene histovreles vuajnosne

Universiteete Oslosne lij dihte voestes institusjovne mij saemien jollebe ööhpehtimmiem Nöörjesne faalehti. Dah professovratem saemien gielesne utni eevre bäästede 1870-låhkose. Mænngan aaj kuvsh saemien gielesne evtiedin Tromsøn universiteetesne. Akten boelhken saemien kuvsh aaj gaskem jeatjah lohkehtæjjaööhpehtimmesne Altesne. Saemien jolleskuvle tseegkesovvi 1989. Aajkoe lij saemien siebriedahken daerpiesvoeth hoksedh, jñh saemien maahtoem nænnoestehtedh.

Gosse Tromsøn Universiteetem tseegki 1972, dle tjærtesti institusjovnen lin jijnjh laavenjassh mejtie edtji Noerhte-Nöörjesne gorredidh, juktie siebriedahkejieleden daerpiesvoeth hoksedh aktene vijries goerkesisnie. Joekoen daerpiesvoetide dejtie saemien årroejdie tjærtesti¹⁵, jñh ööhpehtimmie saemien gielesne lea vadtasovveme UiT'sne aalkovistie¹⁶. Støerredigkien gïetedimmien gaavhtan St. bievnesistie 34 (2001-2002) *Kvalitetsreformen om høyere samiske utdanning og forskning*, dle universiteetese aktem nasjovnaale diëdtem vedti saemien jñh aalkoealmetjen dotkemen, ööhpehtimmien jñh vuesiehtimmien åvteste. Akte dejstie vihkielommes råajvarimmijste, gosse universiteete edtji sov jijtse saemien strategiesoejkesjem saetniedehtedh, lij saemien gielem nænnoestehtedh.

Saemien jolleskuvle jñh Tromsøn universiteete åajvahkommes kuvsh noerhtesaemien gielesne faalehti¹⁷. Studenth mah jollebe ööhpehtimmiem sijnhtin julev- jñh årjelsaemien gielesne daamtaj sveerjen universiteetide vöölkin juktie gielestudijh desnie tjirrehtidh.

Jaepien 1980 Lærerutdanningsrådet govlesadi Levanger lærerhøgskole'ine (mij akte bielie Noerhte-Trööndelagen Jolleskuvleste sjïdti jolleskuvlereformen mænngan 1994), jñh vaajteli Levanger lærerhøgskole edtji diëdtem vaeltedh juktie bieliejaepieektievoetem årjelsaemien gielesne tseegkedh. Studije eelki tjaktjen 1981, jñh 1988 aktem stipendijatem seehti årjelsaemien gielesne.

¹⁵ Saemien dotkeme jñh ööhpehtimmie Tromsøn Universiteetesne, reektehtse ruffien 1989, NOU 200:3

¹⁶ Jis aktem veelebe buerkiestimmiem sijnht dehtie aarebi ööhpehtimmeste saemien gielesne UiT'sne, vuartesjh lissietjaalegem Saemien dotkemasse jñh jollebe ööhpehtæmman UiT'sne, 1989

¹⁷ Gåabpegh institusjovnh leah giehtelamme jallh giehtelieh saemien jollebe ööhpehtimmie maam maehete lohkedh mænngan tjaalegisnie. Kuvsh leah daesnie aamhtesh jñh studijh aktene jollebe ööhpehtimmieinstitusjovnesne mah studijepoengh vedtieh, jñh ij dihte vielie siejhme diejvесе kuvse mij gaajhke sårhts maahtoelutnjemem feerhmie.

Bodø lærerhøgskole (mij mænngan Bådåddjon Jilleskuvline sjïditi jïh dan mænngan Nordlaanten Universiteete) aktem artiumkuvsjem julevsaemien gïelesne tseegki 1980-låhkoen aalkoelisnie. Jaepien 1985 julevsaemien 1 eelki 30 studijepoengine ¹⁸. Jaepien 1985 aktem stipendijaatem seehtin julevsaemien gïelesne, jïh jolleskuvlelektovrem seehtin jaepien 1999. Jolleskuvlelektovre lij akte tjïelke illedahke stipendijaatebarkoste dan åvteste dïhte voestes åejvefaageeksamene julevesaemien gïelesne illesovvi 1999.

Jaepien 2000 aktem professovrem II julevsaemien gïelesne seehtin. Jaepien 2012 dïhte voestes bachelordåehkie julevsaemien gïelesne bæjjese vaaltasovvi Nordlaanten universiteetesne, abpe 21 studentigujmie.

4.3 Saemien gïelen ulmie universtiteetine jïh jolleskuvline

Ihke saemien gïelh edtjeh jielije siebriedahkegïeline årrodh dellie vihkeles dah maehtieh dejnie jeanatjommes sijjine siebriedahkesne åtnasovvedh, naemhtie Fishman tjïerteste. Dan åvteste daerpies såemies jollebe byjjes maahtoem saemien gïeline utnieh. Jollebe ööhpehtimmiefaalenassh saemien gïelesne viehkehteminie saemien gïeli staatusem lutnjedh, dovne saemiej luvnie, men aaj stoesiesiebriedahkesne. Gellie goerehtimmieh Leah vuesiehtamme gïelem *bååstede vaeltedh* lea akte vihkeles bielie aalkoealmetji jïh unnebelåhkoej jïjtjenænnoestimmeste.

Siebriedahkesne dle ahkedh jienebh jienebh mah almetji mietie gihtjeh, mej jollebe saemiengïelen maahtoe, dovne ööhpehtimmesne, byråkratijesne, goh gïelebarkijh jïh meedijesne, juktie ajve naan institusjovnh neebnedh. Jollebe ööhpehtimmiefaalenassh saemien gïelesne Leah aaj eevre vihkeles ihke saemien edtja maehthedh *dotkemegïeline* åtnasovvedh.

4.4 Dïedtejoekedimmie saemien gïeese jollebe ööhpehtimmesne

Saemien jolleskuvle aktene eevre sjïere sijjesne dan åvteste dah saemien dovne ööhpehtimmie-, dotkeme- jïh reeremegïeline åtna, jïh aaj dam bijjemes dïedtem åtna abpe saemien jollebe ööhpehtimmien åvteste Nöörjesne. Tromsøn

¹⁸ Don aejkien gohtjesovvi vektall, akte vektall lea seamma goh golme studijepoengh

universiteetine ektine dah dam stööremes studijepoengedorjemassem utnieh saemien gielesne, åajvahkommes noerhtesaemien gielesne.

Jaepien 1986 Noerhte-Trööndelagen jolleskuvle (don baelien nomme lij Levanger Lærerhøgskoe) dam byjjes diedtem åarjelsaemien jollebe ööhpehtimmien åvteste åadtjoeji. Nordlaanten universiteete (don baelien nomme lij Høgskolen i Bodø) diedtem julevsaemien jollebe ööhpehtimmien åvteste åadtjoeji Ööhpehtimmie- jih dotkemedepartemeenteste jaepien 1989. Goh manne leam bijjielisnie vuestiehtamme dle lij aaj jollebe gielestudijh Nordlaantesne jih Noerhte-Trööndelagesne åvtelen dah neebneme institusjovnh dam byjjes diedtem departemeenteste åadtjoejin.

Akti veajkoej dle jienebh jollebe ööhpehtimmieinstitusjovnh laavenjosteme juktie kuvsjide evtiedidh, åarjelsaemien 3 lea vuesiehtimmien gaavhtan akte laavenjostoe Noerhte-Trööndelagen jih Tromsøn Universiteeten gaskem¹⁹. Saemiedigkien geervelierehtimmieprogramme saemien gielesne, Saemien jolleskuvlesne, kuvsjh geervelierehtimmieprogrammen tjirrh jieniebinie gieline faalehte 2012-13. Åarjelsaemien gielesne daejtie kuvsjide faalehte Aajeginie ektine – åarjelsaemien giele- jih maahtoejarnge Röörosne.

4.5 Studijepoengedorjemasse åarjelsaemien gielesne

Goh neebneme aalkolisnie dle Noerhte-Trööndelagen jolleskuvle diedtem åtna åarjelsaemien jollebe ööhpehtimmien åvteste, men kuvsjh aaj faalehte Tromsøn Universtiteetine ektine, jih Saemien jolleskuvle kuvsjh Aajeginie ektine faalehte.

Tabelle 4.1 Studijepoengedorjemasse Noerhte-Trööndelagen Jolleskuvlesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Åarjelsaemien 1	102				
Åarjelsaemien aalkoelierehtimmie					90
Åarjelsaemien 2		180	60		150
Åarjelsaemien lidteratuvre jih kultuvre				42	6
Åarjelsaemien gieledaajroe				102	60
Med joik som utgangspunkt Vueline goh aalkove			138		120
Allesth	102	180	198	144	426

¹⁹ Åarjelsaemien 3 lea akte kuvsjje 2000-daltesisnie mij maahtoem vadta maasterinie aelkedh. Dah studijepoengh dehtie kuvsjeste Tromsøn Universiteetese bætieh.

Dihthe ällesth studijepoengedorjemasse årjelsaemien gïelesne aktem joekoen tjïelke evtiedimmiem prosentine vuesehte, 418 prosenth vijhte jaepine! Seamma tjïjen lij akte viesjies aalkoe ajve 102 studijepoengigujmie ällesth, jaepien 2008. Dan mænngan studijepoengh tjarke læssanieh jaepien 2009, jih ånnetji læssanieh jaepien 2010. Jaepien 2011 aktem vueliedimmiem åadtjobe åvtelen akte joekoen hijven jaepie sjædta 2012, 426 studijepoengigujmie.

Akte fåantoe man åvteste akte tjïelke evtiedimmiem studijepoengedorjemassesne årjelsaemien gïelesne lea dan åvteste akte sjïdtije voerkesvoete jih iedtje årjelsaemien jollebe ööhpehtæmman sjïdteme. Akte jeatjah fåantoe lea dan åvteste studijefaalenassh årjelsaemien gïelesne læsseneminie. Aarebi jïjnjh studenth årjelsaemien Sveerjesne lohkin, daelie vielie åtna mej gaskem maahta veeljedh nöörjen learoesijjine.

Jaepien 2012 eksamenh vijhte joekehts årjelsaemien faagine illesovvin, mearan jaepien 2008 eksamene ajve aktene kuvjsjesne illesovvi. Vååjnoe goh akte stuerebe gellievoete studijefaalenassinie iedtjem skreejrie saemien lohkedh. Tabelle aaj vuesehte dah kuvjsjefaalenassh jeerehtieh jaepeste jaapan. Mearan studijepoengh lea dorjesovveme årjelsaemien 2 golmine vijhte jaepijste, dle ajve eksamenem illeme årjelsaemien 1 ikth.

Ånnetji ierielimmeste ajve 90 studijepoengh Leah ällesth dorjesovveme årjelsaemien aalkoelierehtimmesne. Daate kuvjsje ij åvtedaajroeh årjelsaemien gïelesne tsihkestehtieh, seammalaakan goh årjelsaemien 1 jih årjelsaemien 2. Jeatjah lehkeste aktem gaajh stöerre iedtjem vihtesjamme saemien aalkoekuvsjide, ij goh unnemes Tromsøn Universiteetesne bachelorine jih maasterinie saemien gïelesne goh ammesgïele.

Seapan dle akte ånnetji stuerebe kontinuiteete maahta stuerebe studentelåhkoem årjelsaemien gïelese gorredidh. Seamma tjïjen dle vaenie lohkehtæjjah jih akte gaertjiedamme låhkoe dejstie maehtieh saemien lohkedh, jeahta ij sjïhth maereles årrodh gaajhkide kuvsjide faalehtidh fierhten jaepien, jis dam buektiehtamme. 426 studijepoengh dan ellen bööremes jaepien 2012, Leah seamma goh 7.1 ekvivalenth jallh studenteektievoeth, guktie annje dle naa gille studenth mej bijre soptsestibie. Saaht guktie, dle hijven studijepoengedorjemasse årjelsaemien gïelesne læssene. Jis daate akte evtiedimmiem mij jaarhka, dle sæjhta joekoen vihkeles årrodh juktie gïelemaahtoem årjelsaemien gïelesne bæjjese bigkedh.

Tabelle 4.2 Studijepoengedorjemasse Saemien jolleskuvlesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Duedtie jih jaarjelsaemien gïeleteorije			180		

Tabelle aktem kuvsjem vuesehte gusnie studijepoengh dorjesovveme ikth. Saemien jolleskuvle akte gaajhkesaemien perspektijvem átna, jih naemhtie diedtem átna gaajhki saemien gïeli ávteste abpe Saepmesne. Guktie tabellesne 1.1. vööjnimh dle Noerhte-Trööndelagen jolleskuvle dah jeanatjommes jaarjelsaemien gïelestudenth átna, dan ávteste dah aktem sjïere diedtem utnieh jaarjelsaemien gïelen ávteste.

Tabelle 4.3 Studijepoengedorjemasse jaarjelsaemien gïelesne állesth

	2008	2009	2010	2011	2012
Noerhte-Trööndelagen Jolleskuvle	102	180	198	144	426
Saemien jolleskuvle			180		
Állesth	102	180	378	144	426

Gosse daesnie vuartasjibie jaarjelsaemien studijepoengedorjemassem állesth, dle dorjemasse Saemien jolleskuvlesne jaepien 2010 viehkehteminie guktie dihte állesth studijepoengedorjemasse jaarjelsaemien gïelesne 2010 lea naa lihke dam ellen bööremes jaepien 2012. Dan ávteste Saemien jolleskuvle ajve studijepoengh darjoeji jaarjelsaemien gïelesne ajve daan akten jaepien, dle gïerve maam akt vihties jiehtedh aamhten bijre, men maakta sán læjhkan aerviedidh jis jienebh institusjovnh kuvsjh saemien gïelesne faalehtieh, dle dihte állesth studijepoengedorjemasse saemien gïelesne sæjhta læssanidh. Dah fãantoeh man ávteste naemhtie maehtieh jïjnjh árrodh. Mijjieh daejrebe lihkevoete learoesæjjan lea akte fãantoe gosse lea ohtsemi bijre daagkeridie kuvsjide, aaj saemien. Lissine dle jienebh faalehtæjjah maehtieh lissiehtassem vedtedh dejtie saemien studijefaalenasside, dan ávteste dah joekehts vuajnoem jih faageles geatskanimmiem kuvsjide utnieh.

4.6 Studijepoengedorjemasse julevsaemien gielesne

Nordlaanten Universiteete diedtem átna julevsaemien jollebe ööhpehtimmien ávteste Nöörjesne. Jeenjemasth kuvsjide faalehte goh fleksijbele háalemh studijetjáanghkoegujmie Árran julevsaemien jarngesne Dragesne, jih campusesne Bådáddosne.

Tabelle 4.4 Studijepoengedorjemasse julevsaemien gielesne

	2008	2009	2010	2011	2012
LulesamiskJulevsaemien 1		138	288	18	
Lulesamisk Julevsaemien 2			150	258	
Bachelore julevsaemien gielesne					306
Állesth		138	438	276	306

Aaj julevsaemien gielesne aktem hijven evtiedimmiem studijepoengedorjemassesne vovejnebe. Jaepien 2008 idtji akte studijepoenge julevsaemien gielesne dorjesovvh. Jaepien 2009 138 studijepoengigujmie eelki. Dej njieljie jaepiej, 2009 raejeste 2012 raajan dle lissiehtimmie 222 prosentth orreme! Díhte bööremes jaepie lij 2010. Mijjieh vovejnebe jaapan 2010, dellie lij julevsaemien 1 mij aktem storre dorjemasse utni, 288 studijepoengh, mearan julevsaemien 2 aktem mahte seamma stoerre dorjemasse utni jaepien mænngan. Maahta váájnedh goh akte naa stoerre dáehkie studentijste orreme mah dejtie göökte kuvsjide vaadtseme, jih dan mænngan bachelorine julevsaemien gielesne aalkeme gosse díhte studijefaalenasse tseegkesovvi.

Dennie aktene bielesne maahta billedh julevsaemien dan ávteste lea jijnjh dejstie nuepijste náhtadamme, juktie gosse daate dáehkie lea bachelorine orreme dle sæjhtha vaenie orre studentth árrodh dáárrehtidh. Men læjhkan ij sijhth jiehtedh ij leah studijepoengedorjemasse julevsaemien 1 jih julevsaemien 2 jaepien 2012 dan ávteste ij naan studentth iedtjem átneme daejnie kuvsjine, men juktie dah eah faalasovvh daan jaepien. Gosse kuvsjh jaabnan tjírrehtamme sjidtieh, sijjeste fierhten jaepien, ij gáaredh iktesth jiehtedh mejtie jienebh jallh vaenbh daej mietie gihtjieh. Állesth 21 studentigujmie bachelorprogrammesne julevsaemien gielesne Nordlaanten Universiteetesne maahta stoerre studijepoenge-dorjemasse veanhtadih julevsaemien gielesne gelliej jaepiej ávtese.

4.7 Studijepoengedorjemasse noerhtesaemien gïelesne

Saemien jilleskuvlesne åajvahkommes gaajkh kuvsjh saemien gïelesne. Daennie tabellesne ajve saemien gïelekuvsjh veeljeme, jïh ij jeatjah kuvsjh mah leah saemien gïelesne jallh kuvsjh saemien sisveginie²⁰. Gosse lea saemien gïelekuvsjefaalenassi bïjre, dle Saemien jilleskuvle aktene sjïere tsiehkesne dan åvteste dah mahte 100 kuvsjh faalehte saemien gïelesne²¹. Daate lea medtie golme njealjehstsh gaajhkijste saemien gïelekuvsjijste mejtie jollebe learoesijjine Nöörjesne faalehtieh.

Tabelle 4.5 Studijepoengedorjemasse Saemien jolleskuvlesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Noerhtesaemien semestereaamhte	270	252	300	300	30
Noerhtesaemien aalkoekuvjsje 1	72				
Noerhtesaemien morfologije jïh syntakse				78	
Saemien gïele jïh lidteratuvre 1			210	12	
Saemien gïele jïh saemien lidteratuvre 2		480	168	18	
Saemien gïele jïh saemien lidteratuvre 3	330	42			
Bachelore saemien gïelesne jïh lidteratuvresne		18		372	402
Saemien dæjpeles lierehtimmesne, aalkoelohkeme bielie 1		408		180	270
Saemien dæjpeles lierehtimmesne, aalkoestudijume, bielie 2			180	210	150
Ållesth	672	1200	858	1170	852

Tabelle 4.5 vuesehte Saemien jolleskuvle lea dïhte institusjovne mij dah jeanatjommes studijepoengh dorjeme saemien gïelesne boelhken, ållesth 4752. Dan åvteste Saemien jolleskuvle aaj jeenjemes studijefaalenassh åtna, dle aktem tjïelke ektiedimmiem studijefaalenassen jïh studijepoengedorjemassen gaskem vuejnebe, juktie van jienebh studijefaalenassh akte learoesijjïe saemiengïelesne faalehte, van stuerebe studijepoengedorjemasse sjædta. Aalkoekuvjsjsh saemien gïelesne eah seamma stoeerre lãhkoem studijepoengedorjemasseste Saemien jolleskuvlesne utnieh goh jeatjah learoesijjïne, dan åvteste daesnie akte stuerebe lãhkoe studentijste mij saemien ietniengïeline åtna. Tabelle aaj vuesehte jaepien

²⁰ Saemien jolleskuvlesne tjïrrehteminie, goh neebneme åajvahkommes gaajkh kuvsjh saemien gïelesne. Lohkehtæjjaõõhpehtimmine aaj jïjtsh aamhth saemien gïelesne. Dah eah leah meatan daesnie.

²¹ Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning (Butenschøn-moenehtsen reektehtse 2012)

2009 lij dihte bööremes jaepie studijepoengedorjemassese Saemien jolleskuvlesne daan boelhken, jñh taallh bæjjese jñh väälese jåhteme boelhken. Daate lea jeatjahlaakan goh dejnie jeatjah learoesijjine mah saemien gïelekuvsjh jollebe daltesisnie faalehtieh, mah lissiehtimmiem åtneme mahte abpe tïjjen. Maahta joekehts fãantoeh årrodh man åvteste naemhtie. Jeatjah tjaaleginie learohkelåhkoem vuartesjeminie mij saemien maadthskuvlesne jñh jåarhkeskuvlesne åtna. Daesnie maahta vuejnedh staarine jñh stuerebe sijjine daelie jienebh learohkh saemien veeljeh, mearan learohkelåhkoeh ij leah læssanamme dejnie aerpievuekien saemien dajvine. Maahta vääjnedh learohkelåhkosne saemien gïelesne saemien dajvine, mahte gaajhkh learohkh meatan mah lin maahteme saemien veeljedh, mearan staarine dle jienebh orreme mah lin maahteme saemien veeljedh.

Gosse dihte ållesth studijepoengedorjemasse saemien gïelesne læssene, dle saemien siebriedahke læjhkan vitnije, saht mennie institusjovnesne studijepoengh dorjesuvvieh. Akte vieksiesvoete saemien siebriedahkese jñh saemien studentidie dah maehtieh veeljedh saemien lohkedh jieniebinie institusjovnine, jñh tjuara aaj aerviedidh akte kvalitatijve vieksiesvoete gosse jienebh institusjovnh saemien gïelekuvsjem faalehtieh.

Tabelle 4.6 Studijepoengedorjemasse Tromsø Universiteete²²

	2009 ²³	2010	2011	2012
Saemien ammesgïeline, aalkoekuvvsje I		420	160	680
Noerhtesaemien ammesgïeline, Dæjpeles noerhtesaemien II	50		70	
Noerhtesaemien ammesgïeline, grammatihke I			250	
Noerhtesaemien ammesgïeline, grammatihke II	120	20	160	60
Noerhtesaemien ammesgïeline Grammatihkhe III		45		15
Saemien gïeledaejreme, Saemien gïelehistovrije jïh komparatijve dialektologije	50	30		50
Saemien gïeledaejreme, gïelestruktuvre noerhtesaemien II	30			
Saemien gïeledaejreme, Introduksjovne saemien lingvistihken bijre		20		50
Saemien gïeledaejreme, Gïele siebriedahkesne jïh guektiengïelevoete		20		50
Saemien gïeledaejreme, sjïerelohkeme saemien syntaksen bijre		10	20	
Saemien gïeledaejreme, Teorije jïh vuekie	10		10	10
Saemien gïeledaejreme, morfosyntakse jïh syntakse			30	
Saemien gïeledaejreme, tjaelemekuvvsje			30	
Sjïereaamhte saemien gïeledaejremisnie		60	10	
Saemien lidteratuvredaejreme, noerhtesaemien aalkoealmetjelidteratuvre	30	10	40	
Saemien lidteratuvredaejreme, bïarasïbpoe saemien diktadimmie aktene kultuvrehistovreles vuajnosne		20		50
Saemien lidteratuvredaejreme, daajbaaletje saemien diktadimmie		10		30
Saemien lidteratuvredaejreme, daajbaaletje provsa		10		10
Sjïereaamhte saemien lidteratuvredaejremisnie		10		
Daajbaaletje saemien lyrihke		20		10
Saemien teekstetoelhkestimmiehïstovrije jïh aalkoealmetjelaejhteme	30			
Saemien gïelepraksish		10		40
Noerhtesaemien ammesgïeline, noerhtesaemien lidteratuvre/kultuvredaejreme		30		30
Maasteregraadelaavenjasse saemien gïelesne			120	
Ållesth	320	745	900	1085

²² Taallh jaapan 2008 eah gïävnes.

²³ Taallh jaapan 2009 eah gïävnes

Guktie tabelleste vuejnebe dle Tromsøn Universiteete dam stööremes studijepoengedorjemassem åtna saemien gïelesne dej minngemes jaepiej, jïh institusjovne aaj joekoen jïjnïh ovmesse kuvsjh faalehte. Tromsøn Universiteete aktem lissiehtimmiem åtna studijepoengedorjemassesne fierhten jaepien. Jaepien 2009 raejeste 2010 raajan studijepoengedorjemasse vielie goh guektiengïerth desnie sjædta, lissiehtimmie dan mænngan ånnetji geahpene, men abpe tïjjen akte lissiehtimmie dorjemassesne.

Jis vuejnebe mennie saemien gïelekuvsjine mah jeenjemes studijepoengh dorjesuvvieh Tromsøn Universiteetesne, dle noerhtesaemien ammesgïeline dihte stööremes. Dah ovmesse noerhtesaemien gïelekuvsjh ammesgïeline bijjelen aktem lehkiem dehtie ållesth studijepoengedorjemasseste utnieh, dej minngemes golme jaepiej. Daate dorjemasse aaj læssene fierhten jaepien 2010 raejeste 2012 raajan. Abpe 2000-låhkoen akte tjïelke strategeles barkoe Tromsøn Universiteetesne saemien aalkoelïerehtimmesne. Jïh daelie UiT akte orre maasterefaagem aalka lohkehtæjjaööhpehtimmesne mij edtja jïenebh lohkehtæjjah ööhpehtidh learoehkidie mah saemien 2. gïeline sijhtieh²⁴.

Tabelle aktem stoerre iedtjem saemien lieredh vuesehte dej gaskem mah eah saemien ietniengïeline utnieh jïh laedtiej luvnie. Tjuara badth jiehtedh daate hijven, jïh viehkehte aktem dåaresthkultuvrelle goerkesem bigkedh, akte poenge maam ENn sjïeresaadtesæjja aalkoealmetji reaktide James Anaya akten digkiedimmesne tjiertesti, mænngan FN-reektehtsem böökti saemiej tsiehkien bëjre Noerhtlaantine²⁵. Jïenebh vuesiehtimmieh jeatjah unnebelåhkoe-gïeledajvijste vuesiehtieh ihke hijven orreme gïelese gosse mubpieh aaj dam lierieh jïh dam nuhtjïeh.

Ihke saemien edtja maehthedh åtnasovvedh jollebe daltesisnie, dellie vihkeles ij ajve studijepoengh illesovvh saemien ammesgïelesne, men ietniengïeleutnijh aaj jollebe ööhpehtimmiem saemien gïelesne vaeltieh. Jis ibie meatan vaeltieh saemien ammesgïeline, dle daam tabellem åådtje noerhtesaemien studijepoengedorjemassese Tromsøn Universiteetesne:

²⁴ Vuartesjh saarniem: http://uit.no/nyheter/artikkel?p_document_id=331963&p_dim=88205

²⁵ Åehpiedehteme tsiengelen 13.b. 2013. Vielie bievnesh daesnie:

<http://webtv.uit.no/Mediasite/Play/ad3ef1b61b20436aaff268e20e3ccdef1d>

Tabelle 4.7 Studijepoengedorjemasse eksklusijve aalkoekuvshj Tromsøn Universiteetesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Illesovveme studijepoengh eksklusijve saemien ammes-gieline		150	230	260	300

Tabelle 4.7 aktem jiebne lissiehtimmiem vuesehte illesovveme studijepoengine saemiengielen kuvsjine, mejtie ij maehtieh tjjelkestidh goh ammesgiële /aalkoelierehtimmie. Daate sæjhta jiehtedh iedtje juktie jollebe ööhpehtimmiem saemien giëlesne vaeltedh, ovrehte seamma jijnje læssene ietniengiëleutnijidie goh mubpide, jih vuesehte UiT aktem vihkeles sijjiem åtna juktie saemien giëleööhpehtimmiem gorredidh Nöörjesne jih Noerhtelaantine.

Tabelle 4.8 Studijepoengedorjemasse noerhtesaemien ållesth:

	2008	2009	2010	2011	2012
Saemien jolleskuvle	672	1200	858	1170	852
Tromsøn Universiteete		320	745	900	1085
Ållesth	672	1520	1603	2070	1937

Guktie tabelleste 4.8 vuejnebe dle akte stoerre lissiehtimmie orreme studijepoengedorjemassesne noerhtesaemien giëlesne 2008 raejeste 2011 raajan, mearan akte vueliedimmie jaepien 2012. Naemhtie guktie Jon Todal lea vuesiehtamme gærjesne «Samiske tall forteller 4» dle akte vueliedimmie orreme learohkelåhkosne dej minngemes jaepiej mij saemien mubpiengieline åtna maadthskuvlesne, mænngan akten boelhken lij akte naa stoerre lissiehtimmie dennie seamma learohkelåhkosne²⁶. Mejtie daate våajnoes sjædta dennie guhkiebasse ööhpehtimmesne, juktie vaenebh mah skraejriem utnieh jollebe ööhpehtimmiem saemien giëlesne vaeltedh, jallh vuajnoeh siebriedahkesne mah saemien giëlem tsevtsieh dovne maadthskuvlesne, jaarhkeööhpehtimmesne jih jollebe ööhpehtimmesne mah darjoeh guktie learohkelåhkoeh læssanieh jallh vaananieh gaajhkine daltesinie seamma aejkien?

²⁶ Jon Todal gærjesne Samiske tall forteller 4.

Mijjeh daejrebe sjejhme gjelefaagh aktem stoorre vueliedimmiem åtneme gellie jaepieh, dovne jaarhkeööhpehtimmesne jñh jollebe ööhpehtimmesne, gusnie jienebh gjeleotnjegh leah hiejhtesovveme dej minngemes jaepiej. Daate vuesehte noerh eah gjelefaagh veeljh sijjen studijesne. Aaj daate maahta gelliej fåantoej gaavhtan årrodh, men gosse reerenasse krievenassem obligatovreles lierehtimmien bijre mubpiengjelesne jaarhkeööhpehtimmesne laahpehti, dellie kanne vååjni goh gjele læjhkan ij lij dan *vihkeles*? Læjhkan, jis vuesiehtimmien gaavhtan vaenebh spaanske gjelem luhkieh nöörjen learoesijjine dle dihte maahta nåake årrodh Nöörjese, men spaanske gjele ij leah annje akte hævhtadihks gjele. Jis vaenebh veeljeh saemien lohkedh, dle dihte maahta nåake årrodh dejtie saemien gjeleide mah raaktan *leah* hævhtadihks.

Tabelle 4.9 Allesth studijepoengedorjemasse saemien gjelesne

	2008	2009	2010	2011	2012
Åarjelsaemien	102	180	378	144	426
Julevsaemien		138	438	276	306
Noerhtesaemien	672	1520	1603	2070	1937
Allesth	774	1838	2419	2290	2669

Tabelle 4.9 aktem lissiehtimmiem studijepoengedorjemassesne saemien gjelesne vuesehte 2008 raejeste daan mearan. 2012 lea dihte ellen bööremes jaepie, men 2010 aaj stoorre dorjemassem åtan. Daate sæjhta jiehtedh jienebh jienebh saemien luhkieh jñh jienebh jienebh eksamenem illieh saemiengjelelen studijinie. Daate joekoen hijven, jñh akte tjielke vaajtelasse orreme dovne Saemiedigkeste jñh staaten åejvieladtjijste. Ij leah ierielimmeste studijepoengedorjemasse sagke stuerebe noerhtesaemien gjelesne, goh julev- jñh åarjelsaemien, men viertiestamme låhkojne gjeleåtnojste dejnie ovmesse saemien gjeleline dle studijepoengedorjemasse julev- jñh åarjelsaemien gjelesne ij leah unnebe.

4.8 Raeriestimmieh

Daate tjaalege lea vuartaşjamme studijepoengedorjemassem saemien gjeleline jollebe ööhpehtimmieinstitusjovnine Nöörjesne. Njiejie institusjovnh dagkerh kuvsjh²⁷ faalehtieh daelie, Saemien jolleskuvle, Noerhte-Trööndelagen

²⁷ Goerehtalleme nöörjen byjresijstie saemien dotkemen jñh jollebe ööhpehtimmien sisnjeli: stoeredahke, dåarrehtimmie, beetnehdåarjoe, gjele jñh laavenjostoe, Notaate NIFUste – Nordisk institutt for studier av

Jolleskuvle, Nordlaanten Universiteete jñh Tromsøn Universiteete. Goh statistihke vuesehte dle akte lissiehtimmie orreme studijepoengedorjemassesne saemien gïelesne, mearan jijnjh jeatjah gïelefaagh vueliehkåbpoe ohtsijelåhkoem jñh vueliehkåbpoe studijepoengedorjemassem utnieh goh vijhten jaepien gietjeste. Dan gaavhtan gujht tjuara maehdedh jiehtedh studijepoengedorjemasse viehkehte jollebe daltesidie bætedh Fishmanen gïeleåtnoedaltesinie.

Juktie aktem sjidtijie jolle maahtoedaerpiesvoetem saemien gïelesne hoksedh, dle daerpies studijepoengedorjemassem tjåadtjoetidh gaajhkine saemien gïeline. Butenschøn-moenehtse tjierteste dåarrehtimmie saemien jollebe ööhpehtæmman aalka joe maanagiertesne, guktie daerpies dåarrehtimmie barkedh saemiegïelen faalenasside dovne maanagiertesne, maadthskuvlesne, jåarhkeööhpehtimmesne jñh universiteetese jñh jolleskuvlese.

Vihkeles ovmesse institusjovnh aktem åejviediedtem kuvsvi åvteste utnieh dejnie ovmesse saemien gïeline, men læjhkan daate ij edtjh heerredidh jeatjah institusjovnh aaj maehdieh viehkiehtidh studijepoengedorjemassine faagesne. Laavenjostoe institusjovni gaskem lea daesnie vihkeles. Byöroe dan åvteste SAK 7-laavenjostoem tjerkebe nænnoestehdedh.

Jalhts maahta jiehtedh studijepoengedorjemasse gaajhkine saemien gïeline lea hijven, dle taallh viertiestamme jeatjah gïeligujmie annje naa smaave. Daate sæjhta jiehtedh jienebh dejstie kuvsvijste maehdieh vaahresne årrodh hiejhtesovvedh dan åvteste dah eah dienstem learoesæjjan vedtieh. Juktie saemien gïelh leah tjiertestamme goh *eevre hævhtadihks* jñh *itjmies hævhtadihks* UNESCOste, tjuara dejtie aktene sjïere vuajnosne vuejnedh. Naemhtie guktie Tromsøn Universiteetesne dorje, byöroe dan åveste åvteguvvine årrodh dejtie jeatjah jollebe ööhpehtimmieinstitusjovnide, goh Nordlaanten universiteete jñh Noerhte-Trööndelagen jolleskuvle. Jalhts vuelege dåarrehtimmie jñh studijepoengedorjemasse viertiestamme jeatjah faagigujmie, dle UiT tjåadtjohte jñh nænnoestahta dejtie saemiengïelen studijeotnjegidie. Statistihke aaj aktem tjielke ektiedimmiem vuesehte gaskem låhkoem saemien kuvsvijste mejtie akte institusjovne faalehte, jñh dam tjåenghkies studijepoenge-dorjemassem saemien gïelesne. Dan åvteste staaten åejvieladtjh jñh Saemiedigkie byöroe skraejrieh vuarjasjidh, guktie institusjovnh skreejresuvvieh jienebh saemiengïelen kuvsvjh faalehtidh. NOKUT²⁸ krievenassh kvantiteeten jñh kvaliteeten bijre beaja dejtie institusjovnide mah edtjeh jollebe ööhpehtimmiem faalehtidh, aaj saemien

innovasjon, forskning og utdanning.

²⁸ Nasjovnaale kvaliteeteåårgane ööhpehtimmesne

gïelese. Dah kvaliteetekrievenassh tjuerieh seamma årrodh saemien gïelide, goh jeatjah faagide. Saemien ööhpehtimmie edtja jolle kvaliteetem utnedh. Men dej kvantitatijve krievenassi gaavhtan dle säemies institusjovnh eah buektehth kuvsjh tseegkedh juktie dah eah dejtie byjjes kvantiteetekrievenasside steerh. Jienebh dejstie kvantitatijve krievenassijste eah gåaredh steeredh dejtie saemien kuvsjide²⁹. Daesnie Saemiedigkie byöroe NOKUTine jïh Maahtodepartemeentine rååresjidh juktie maereles vuekieh gaavnedh daan aamhtesen bëjre³⁰.

Meedija daamtaj saemien lierehtimmiem jïh ööhpehtimmiem ållermaahta gosse nåake heannadimmiej bëjre jïh gosse mievreste saemien gïele lea nåhkedeminie daelie. Juktie hijven learoehkelåhkoem jïh hijven studijepoengedorjemassem gorredidh gïelesne dle vihkeles saemien gïelh åehpiedehtedh goh nuhteligs jïh vihkeles. Gosse Nordlaanten Universiteete 21 studenth åadtjoeji dam voestes jaepiem bachelorööhpehtimmeste tjirrehti, dellie dïhte lij buerebe goh lin veanhtadamme. Dellie Nordlaanten Universiteete veelji julevsaemien gïelem åvtese buektedh goh akte gïele mij lij læsseneminie, jïh akte dïrrege murreds barkoenuepiejgumie. Ij lea naan juerie daate lij joekoen hijven.

Vaenie lohkehtæjjajgumie saemien gïelesne nõörjen institusjovnine, dle maereles rijhkeraasten rastah laavenjostedh saemien studijefaalenassi bëjre. Men daesnie akte dåeriesmoere sjædta dan åvteste jolleskuvlelaake Sveerjesne ij tjåenghkies kuvsjh luhpehth gusnie eksamene dorjesåvva joekehts institusjovnine. Saemiedigkie byöroe Maahtodepartemeentese raeriestidh öörnegh evtiedidh, guktie gåarede saemien kuvsjh faalehtidh sveerjen jïh såevmien institusjovnijgumie ektine, jïh læjhkan eksamenem illedh jïjtse learoesijjesne.

Dan åvteste lohkehtæjjah saemien gïelesne fååtesieh dle learoesijjeh eah iktesth maetieh dejtie seamma kuvsjide faalehtidh fierhten studijeaepien. Dellie vihkeles åehpies öörnegigumie guktie guhkiebasse sjædta, ihke studenth maetieh sijjen ööhpehtimmien soejkesjidh viehkine dejstie bievniesijste mah soptsestieh gåessie dah ovmessie saemiengïelen studijefaalenassh aelkieh. Learoesijjeh byöroeh daagkerh soejkesjh biejedh gellide jaepide åvtese.

Tjåenghkies saemien kuvsjh lohkehtæjjastudentide jïh jeatjah studentide eah Leah luhpie daan biejjien. Byöroe nuepieh gorredidh ihke lohkehtæjjastudenth maetieh kuvsjh dåeriedidh mah raaktan Leah jeatjah studentide sjiehtedamme,

²⁹ Daesnie ussjede uvtemes vuesiehtimmien gaavhtan man gellie faagealmetjh institusjovne tjuaara utnedh faagesuerkesne juktie aktem studijeprogrammem tseegkedh.

³⁰ Butenschön-moenehtse digkede daam dåeriesmoeretjoelmem 8. kapihtelisnie sov reektehtsisnie.

juktie daamtaj ij gåaredh guektiengieth kuvsjefaalenassh vedtedh saemien gïelesne barkoefaamoen gaavhtan.

Juktie aktem stuerebe lissiehtimmiem studijepoengedorjemassesne gorredidh, sæjhta joekoen åarjelsaemien jïh julevsaemien gïelen gaavhtan, annje nuepie årrodh jienebh aalkoekuvsjh aelkedh mah maethieh maahtoem vedtedh juktie bæjjese vaaltasovvedh bachelorööhpehtæmman saemien gïelesne.

Studijepoengedorjemasse saemien gïelesne sæjhta annje vihkeles årrodh juktie siebriedahken daerpiesvoetide hoksedh, jïh statusem nænnoestehtedh saemien gïelide. Dan åvteste byöroe vihth naan jaepine vuartasjidh guktie studijepoengedorjemasse saemien gïelesne lea evtiesovveme.

Gaaltijh

-Database for statistikk om høgre utdanning (www.dbh.nsd.uit.no)

-Fishman, Joshua A. 1991: Reversing Language Shift. Multilingual Matters Ltd, Clevedon

-Guhkes bálgáid mielde – sámi dutkama ja alitoahpahusa birra

(Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning)

Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning (Butenschøn-utvalget). Avlevert Kunnskapsdepartementet 20.6.2012

-Langfeldt, Liv og Inge Ramberg (u.d.): Kartlegging av norske miljøer innen samisk forskning og høyere utdanning: omfang, rekruttering, finansiering, språk og samarbeid. Notat fra NIFU

-Samiske tall forteller 4. Sámi allaskuvla 2011

-Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner. NOU 2000:3. Avgitt september 1999

-St.bïevn. 34 (2001-2002). Kvalitetsreformen. Om samisk høyere utdanning og forskning

-Todal, Jon: «Samisk språk i barnehage og skule 2011/12» gærjesne: Samiske tall forteller 5. Sámi allaskuvla 2012

5 Galbbaid giellaatnu muitala

Kaisa Rautio Helander, vuosttašamanueansa, PhD, Sámi allaskuvla,
Guovdageaidnu

Yngve Johansen, prošeaktajođiheaddji, Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu

Čoahkkáigeassu

Dán artihkkalis guorahallojuvvo sámegiela rivttiid ollašuvvan Norgga bealde dihto almmolaš geavahusas, namalassii johtolatgalbbain. Guorahallanguovlun leat válljejuvvon guhtta suohkana, mat jagi 1992 mearriduvvojedje gullat sámegiela hálddašanguvlui. Artihkkalis suokkarduvvo, mo sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat váldon vuhtii almmolaš galbemis. Analysa čájeha, ahte vaikko Sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjel 20 jagi, de sámegiela hálddašanguvlui gullevaž guđa suohkanis eai leat dát lágat vel systemáhtalaččat vuhtii váldojuvvon almmolaš johtolatgalbbain.

Sámegiella dahje sámegielat tearpmat leat hui sporádalaččat adnon johtolatgalbbain. Ng. galbanormálas váilot njuolggadusat, mo sámelága giellanjuolggadusat berrejit váldojuvvot vuhtii johtolatgalbbain. Sámi báikenamaid virggálaš atnu lea regulerejuvvon báikenammalágas. Analysa čájeha, ahte sámi báikenamatge eai adnojuvvo johtolatgalbbain vel systemáhtalaččat.

Suohkaniin lea maiddái geatnegasvuohta čuovvut Norgga lágaid ja ovddidit, ahte Sámelága giellanjuolggadusat čuvvojuvvojit ee. johtolatgalbbaid tearbmaanus ja ahte sámi báikenamat váldojuvvojit virggálaš atnui báikenammalága gáibádusaid mielde.

Guovtte- ja mánggagielat tearpmaid ja báikenamaid anus johtolatgalbbain leat maiddái ekonomalaš konsekvanssat. Go Norggas leat gielaide guoskevaš lágat fámus, de guovddáš eiseválddit berrejit dáhkkit, ahte leat maiddái ekonomalaš rámmat bidjat fápmui lágaid mielde gáibiduvvon doaimmaid.

Norggas lea buorre giellapolitihkka, mii váldá vuhtii maiddái sámi álbmoga gielalaš rivttiid. Váttisvuohtan lea dattetge ain, ahte oppalaš giellapolitihkka ii leat vel bures implementerejuvvon báikkálaš dássái. Sihke sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjelaš 20 jagi, muhto báikkálaš ja guovllolaš dási almmolaš orgánain orrot ain váilume buorit rutiinnat, mo dát lágat galget válđojuvvot vuhtii geavatlaš doaimmain.

5.1 Vuolggasadji ja ulbmil

Dán artihkkalis guorahallojuvvo sámegiela rivttiid ollašuvvan Norgga bealde dihto almmolaš geavahusas, namalassii johtolatgalbbain. Guovddážis lea suokkardit, mo sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat váldon vuhtii almmolaš galbemis. Guorahallanguovlun leat välljejuvvon suohkanat, mat jagi 1992 mearriduvvojedje gullat sámegiela hálddašanguvlui, namalassii Finnmárkku fylkkas dát vihtta suohkana: Guovdageaidnu, Kárášjohka, Porsángu, Deatnu ja Unjárga, ja Romssa fylkkas Gáivuona suohkan. Dán guđa suohkanis lea sámegiella leamaš guhkimusat almmolaš giellan, namalassii badjelaš 20 jagi. Danin aiddo dáid suohkaniid galbendili guorahallan sáhtá buktit dehálaš dieđuid das, makkár áigeperspektiivvain gielalaš vuoigatvuođat, mat leat nannejuvvon sámelága giellanjuolggadusain ja báikenammalágain, leat dássái ollašuvvan sámi guovllus Norggas.

Analysa vuodđun leat johtolatgalbbat, mat čájehit dili nugo galbbaid atnu lei ovdal skábmamánu 2012 (ja Unjárgga gielddas Storravuonas Vuonnabahtii ovdal njukčamánu 2013). Rievdadusat mat ležžet dáhpáhuvan dan rájes, eai leat mielde dán guorahallamis. Johtolatgalbbaid joavkkus leat analysii välljejuvvon luodda- ja diehtogalbbat. Galbbaid lea Finnmárkku suohkaniin govven Yngve Johansen, ja Gáivuona suohkanis leaba govven Ramona Pedersen ja Leif Ivar Nilsen. Kaisa Rautio Helander lea govven jagi 2007 gova 10, mii ii gula dutkanguovllu galbbaid jovkui. Yngve Johansen lea ráhkadan tabeallaid ja artihkkala čuvvosa govvalisttuid. Kaisa Rautio Helander lea čállán artihkkala analysa. Artihkkala sámegiel teavsttas atnit tearpmaid *galba* ja *galben* synonyman *šilta* ja *šilten* -tearpmaide. Ulbmilin lea kvantitatiivvalaš vugiin guorahallat, man

muddui sámegeiella ja sámegeiel báikenamat leat dohkkehuvvon dakkár luoddagalbemis, man stáda orgána Statens vegvesen fuolaha. Dás ii dutkojuvvo dakkár galben, mii lea suohkaniid ovddasvástádussan, nugo omd. suohkaniid luottaidd galbbat ja suohkaniid institušuvnnaid galben. Analysa vuolggasadjin leat fysalaš johtolatgalbbat ja daidd giellaatnu. Dás ii biddjojuvvo deaddu dasage, makkár báikkid álgoálggus leat dahje eai leat galbejuvvon. Dákkár perspektiiva livččii maiddái miellagiddevaš, daningo dat sáhtášii buktit dieđuid das, makkár orgánat mearridit guđe báikái biddjojuvvo galba ja makkár kriteraid vuodul (gč. Trafikkskilt 2012a, 24; vrd. Helander 2008, 107, 196–198). Dán guorahallamis ii leat dattetge leamaš vejolašvuhta giddet fuomášumi dan perspektiivva guorahallamii. Kapihttalis 5.3 čilgejuvvojit dárkileappot, makkár galbajoavkkut leat mielde guorahallamis. Miellidusin leat analysa johtolatgalbbaid govat. Go teavsttas čujuhuvvo galbbaid báikenamaide dahje tearpmaide, de dat leat mildosa galbalisttus.

5.2 Sámegeiella virggálaš giellan Norggas

Sámegeiela atnui almmolaš luoddagalbemis váikkuhit golbma lága, namalassii sámelága giellanjuolggadusat, báikenammaláhka ja suohkanláhka. Sámelága giellanjuolggadusat gusket oppalaččat sámegeiela geavaheapmái virggálaš giellan. Báikenammalága mielde hálddašuvvo báikenamaid virggálaš atnu, muhto suohkaniid virggálaš guovttegielat namat mearriduvvojit suohkanlága vuodul.

Shohamy (2006, 51) čállá, ahte giellapolitihkka lea áigumušaid almmuheapmi dahje manifestašuvdna, muhto dábálaččat ii leat giddejuvvon nu olu fuomášupmi dasa, man muddui dát politihkka lea geavadis duohtandahkkon dahje implementerejuvvon. Son fuomášuhtá maiddái, ahte vaikko vel politihkalaš ulbmilat livčče eksplisihtalaččat, dat ii dattetge vel dáhkit dan, ahte giellapolitihkka ollašuvvá praktihkas. Giellageavahus sáhtá muhtumin leat maid vuostálagaid mearriduvvon politihkain. Almmolaš johtolatgalbbaid guorahallan addá dieđuid das, mo Norgga bealde sámegeilli guoskevaš giellapolitihkka lea ollašuvvame geavatlaš dilis. Luoddagalbbaid giellaanu kvantitatiivvalaš guorahallan čalmustahtá dan, man muddui sámegeiella lea dohkkehuvvon gielalaš duovdagiid almmolaš giellan. Ovdal go analyseret dárkileappot galbendili sámegeiela hálddašanguovllu guđa suohkanis, de suokkardit oanehaččat guovddáš lánkavuodu, mii lea vuolggasadjin dasa, ahte sámegeiella galgá váldojuvvo vuhtii galbendoaimmain.

5.2.1 Sámelága giellanjuolggadusat

Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid birra (ng. Sámeláhka) lea bohtán Norggas fápmui jagi 1989. Sámelága giellanjuolggadusain leat nannejuvvon sámi álbmoga gielalaš vuoigatvuodát erenoamážit dain suohkaniin, mat leat meroštallojuvvon gullat sáme giela hálddašanguvlui. Giellanjuolggadusat bohte fápmui jagi 1992. Sáme giela hálddašanguovlu lea dađistaga viiddiduvvon, nu ahte dál, jagi 2013 dasa gullet logi suohkana davvi-, julev- ja lullisámi guovllus (gč. dárkileappot Sámediggedieđáhus 2012; FOR 2005).

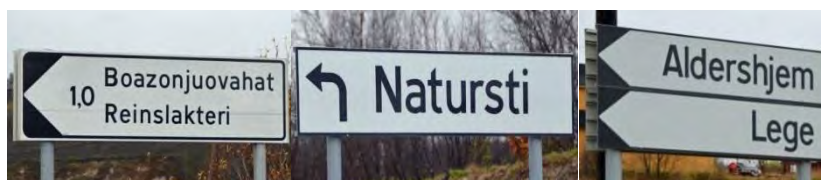
Sámelága § 1-5 mielde sáme giela hálddašanguovllus leat sáme giella ja dárogiella seammaárvosas gielat. Sámelága giellanjuolggadusain § 3-2 celkojuvvo ná:

almmolaš orgánaid dieđáhusat, mat leat oaivvilduvvon juogo olles dahje oassái hálddašanguovllu álbmogis, galget leat sihke sáme- ja dárogillii (Sámeláhka 2008).

Almmolaš luoddagalben lea guovddáš diehtu, mii lea oaivvilduvvon hálddašanguovllu álbmogii. Danin guorahallat, man muddui luoddagalbemis leat dássázii vuhtiiváldojuvvon sámelága giellanjuolggadusat ja leago sáme giella mielde almmolaš galbbaid buohtalas giellan.

Go almmolaš galbbaid giellaanu guorahallá, de leat das guokte beali: nuppe dáfus sáhtta guorahallat, makkár báikenamat ja man gillii adnojuvvojit galbbain, ja nuppe dáfus lea maiddá jearaldat, leago sáme giela terminologijja dohkkehuvvon almmolaš galbbaide buohtalagaid dárogiel tearpmaiguin. Galbbat, maid luoddaeiseválddit gohčodit ii-geográfalaš galban, bálvalusgalban ja diehtotávvalin, leat dakkárat, main leat gielalaš tearpmat. Danin dakkár galbbaid giellaatnui váikkuhit maiddá sámelága giellanjuolggadusat.

Govva 1. Ovdamearkan ng. ii-geográfalaš galbbat, mat čájehit ahte muhtumin sáme giel tearbma lea váldojuvvon vuhtii galbemis, muhto ii álo. Govat gurutbealde ja gasku leat Guovdageainnu suohkanis ja olgešbeale galbbat leat Unjárgga gielddas.

Govva 2. Ovdamearkkat ng. bálvalusgalbbain, main muhtumin lea sámeigiella tearbma dohkkehuvvon buohtalagaid dárogiel tearpmain, muhto ii álo. Ovdamearkkat leat gurutbealde Porsáŋggus, gasku Unjárggas ja olgešbealde Kárášjogas. Bálvalusgalbbaid báikenamaid atnu mearriduvvo báikenammalága mielde.

5.2.2 Sámi báikenamat ja báikenammaláhka

Sámelága giellanjuolggadusaid lassin Norggas lea maiddá báikenammaláhka, mii bodii fápmui jagi 1991 (Stadnamnlova 1990). Norga lea áidna riika Davvi-riikkain, gos lea báikenammaláhka. Fuomášan veara lea dat, ahte báikenammaláhka guoská olles Norgii. Danin sámi báikenamaid láhkasuodji ii fátmmas dušše fal sámeigiella hálddašanguovllu suohkaniid, muhto buot guovlluid, gos sámi báikenamat leat anus (gč. báikenammalága § 9-2). Sámeigiella hálddašanguovllus lea sámi báikenamain rievtti mielde duppal láhkasuodji, daningo sihke sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka nannejit sámi báikenamaid virggálaš anu. Báikenammalága § 9-2 celko báikenamaid anu birra ná:

Almmolaš orgánat galget geavahit omd. kárttain, galbbain ja registariin dárogiel namaid lassin maiddá dakkár sámi ja kveana namaid, maid guovllu olbmot, geat orrot fásta dahje gain lea ealáhusa vuodul oktavuoha dan báikái, geavahit.

Báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3 mielde sámeigiella hálddašanguovllus galget báikenamat merkejuvvot dán ortnegis: sáme-, dáro-, kveanagiella. Luoddaeiseválddiid iežaset rávvagiin, ng. galbanormálas geardduhuvvo dát seamma ortnet váldonjuolggadussan sámeigiella hálddašanguovllus (omd. Trafikkskilt 2012a, 57).

Go galbbaid báikenammaanu guorahallá ja dan, leatgo sámi namat váldon mielde galbbaide, de lea relevánta muitit, ahte báikenamat sáhttet leat guorahallanguovllus anus muhtumin ovttá, guovtti dahje golmma gillii.

Jus báikkis lea namma dušše fal sámegillii, de báikenammalága láhkaásahusaid § 6 mielde dan nama galgá atnit virggálaš oktavuodain iige nama galgga jorgalit dahje heivehit eará gillii. Dát njuolggadus lea mielde maiddá galbanormálas (gč.

Trafikkskilt 2012a, 56). Geavadis dat mearkkaša dan, ahte jus omd. Luoddagalbbas lea sámegiel namma, de das ii dábálaččat váillo dárogiel namma, daningo dan báikkis ii dalle leat dárogiel namma.

Govva 3. Ovdamearkkat sámii báikenamain Kárášjogas, Guovdageainnus ja Deanus. Dáin báikkiin eai leat buhtalasnamat dáro- ja/dahje kveanagillii. Báikenamat leat galbejuvvon báikenammalága láhkaásahusaid § 6 mielde.

Go fas luoddagalbbas lea dušše fal dárogiel namma, de lea dájvá sáhka dan birra, ahte sámii namma ii leat dohkkehuvvon vel buhtalasnamman galbaide.

Govva 4. Dárogiel namat Unjárggas, Gáivuonas ja Porsáŋggus. *Nyborg* lea sámegillii *Rovvejohka*, *Skardalen*-nama buhtalasnamma lea *Skárfvággi* ja *Stabbursnes* lea *Rávttošnjárga*.

Ovdal go báikenammaláhka bođii fápmui, de olles sámii guovllu gilinamat leat leamaš dohkkehuvvon almmolaš galbaide dušše fal dárogillii. Dán dillái leat historjjálaš, nammapolitihkalaš sivat, muhto dán oktavuodas ii leat vejolaš vuodjut duogášdillái dárkileappot (gč. eanet omd. Helander 2008; 2009a, 2009b; 2013a; 2013b). Dát nammapolitihkalaš historjá váikkuha ain erenoamážit luoddagalbbaid giellaválljemii nugo kapihtala 5.4 kvantitatiivvalaš analysa čájeha.

Báikenammalága § 9-1 mielde almmolaš orgánat galget atnit báikenamaid mearriduvvon čállinvugiid. Jus man nu báikenammii ii leat ovddežis juo virggálaš anus dohkkehuvvon čállinvuohki, de báikenammalága § 5 mielde čállinvuohki galgá álggos mearriduvvot. Dat mearriduvvon čállinvuohki galgá dasto váldojuvvot almmolaš atnui. Norgga beale Sámis lea ain dat dilli eanaš guovlluin, ahte suohkanat galget vuos giedahallat báikenammalága § 5-2 mielde giliid ja eará ássanguovlluid sámegiel namaid ja mearridit daid čállinvugiid. Dan dihte jus luoddagalbbas lea dušše fal dárogiel namma, de sивvan sáhtá leat dat, ahte

suohkan ii leat vel mearridan sámegeiel gilinama čállinvuogi. Gova 4 namat *Nyborg* ja *Skardalen* leat dakkár ovdamearkkat, ahte suohkanat eai leat mearridan gilinamaid sámegeiel čállinvugiid *Rovvejohka* ja *Skárfvággi* báikenammalága mielde, vaikko nammaáššit leat dan lága mielde sáddejuvvon daidda suohkaniidda máŋga jagi dassái juo mearrideapmái.

Nuppe dáfus fas sáhtta leat nu, ahte suohkan lea juo mearridan gilinammii buhtalas sámegeiel nama čállinvuogi, muhto geaidnodoaimmahat ii leat váldán vuhtii dan sámegeiela čállinvuogi almmolaš galbbain. Dakkár ovdamearka lea govas 4 namma *Stabbursnes*, masa Porsáŋgu gielda lea mearridan juo jagi 1993 buhtalas sámi namman *Rávttošnjárga*. Nammamearrádušas leat gollan juo guoktelogi jagi, muhto dát sámegeiel namma ii leat velge váldon vuhtii galbemis (vrd. maddái Helander 2013a).

Norggas lea almmolaš báikenammaregistar (ng. SSR), mii lea báikenammalága gáibádusaid mielde ášahuvvon (vrd. báikenammalága § 12). Dán registaris leat dohkkehuvvon ja mearriduvvon báikenamaid čállinvuogit. SSR lea rabas buohkaide([gč.http://www.statkart.no/Kart/Stedsnavn/Sentralt-stadnamregister-SSR](http://www.statkart.no/Kart/Stedsnavn/Sentralt-stadnamregister-SSR)).

Báikenammavuorkká ulbmilin lea, ahte buot almmolaš orgánat ja earát, geat galget atnit dohkkehuvvon ja mearriduvvon nammahámiid, galget dárkkistit báikenamaid dán registaris ja atnit namaid báikenammalága mielde. Dán artihkkalis lea namaid mearrideami stáhtus dárkkistuvvon aiddo fal SSR-registaris.

5.2.3 Suohkanláhka ja suohkaniid guovtte- ja golmmagielat namat

Sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniin leat virggálaš namat guovtti gillii, ja Porsáŋgu gieldda namma lea golmma gillii.

Govva 5. Sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniin leat virggálaš namat guovtti dahje golmma gillii.

Suohkaniid namat eai mearriduvvo báikenammalága mielde, muhto suohkanlága mielde (Kommuneloven 1992). Suohkanlága § 3-3 mielde suohkana nama rievdadeami mearrida Gonagas. Geavadis suohkaniid guovtte- ja golmmagielat

namaid lea mearridan Gielddadepartemeanta. Ovdal go suohkana namat mearriduvvojit, de berre viežžat cealkámušaid dan suohkanis dahje dain suohkaniin, maidda ášši guoská. Suohkannamaid virggálaš atnui váikkuhit sámelága giellanjuolggadusat (vrd. maiddái Helander 2001).

5.2.4 Luoddaeiseválddiid rávvehusat: galbanormála

Báikenamma- ja giellalágaid lassin johtolatgalbbaid giellaatnui váikkuhit ng. luoddaláhka ja dan láhkaásahusat. Luoddaláhkaásahusaid vuodul ráhkaduvvon njuolggadusat leat čohkkejuvvon ng. galbanormálii (dár. skiltnormalen), man Luoddadirektoráhtta mearrida. Galbanormála galget luoddaeiseválddit, suohkanat ja politiija čuovvut (Trafikkskilt 2012a, 3).

Dán oktavuodas guorahallat oanehaččat, makkár njuolggadusat leat sámegiela ja sámi báikenamaid ektui galbanormálas. Čielga rávvagat, mo sámelága giellanjuolggadusat berrešedje váldojuvvot vuhtii erenoamážit dakkár johtolatgalbbain, main leat gielalaš tearpmat dahje makkár nu dieđut, orrot váilume luoddaláhkateavsttas ja rávvehusain. Galbanormála oppalaš mearrádusain guorahallojuvvo galbbaid giellaatnu, muhto das giddejuvvo fuomášupmi girje- ja ođđadárogiehta atnui (Trafikkskilt 2012b, 37–38). Guovttegielat tearbmaatnu sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin sámi giellalága vuodul ii oba namuhuvvoge galbanormálas.

Mánngagielat báikenamaid atnu gal lea váldon vuhtii luoddaeiseválddiid rávvehusain. Galbanormálas addojuvvojit sihke rávvagat ja ráddjehusat mánngagielat báikenamaid anu birra. Dat mearrádusat leat báikenammalága vuodul ráhkaduvvon (Trafikkskilt 2012a, 54–57). Galbanormála rávvehusaid mielde báikenammagalbbain sáhtta atnit golbma giela, muhto diehtotávvaliin, luodda- ja gaskačujuhangalbbain ii galgga atnit eambo go guokte giela (Trafikkskilt 2012a, 57).

Báikenammalága láhkaásahusain § 7-4 celko, ahte jus praktihkalaš sivaidd geažil lea erenoamáš váttis atnit mánnga nama, de sáme-, dáro- ja kveanagiela gaskkas nama válljedettiin galgá deattuhit, guđemuš nama lea guhkimus árbevierru ja guđemuš nama dovdet buoremusat dan báikkis. Dát láhkaparagrafa giellaválljenprisihppa lea namuhuvvon maiddái galbanormálas, muhto láhkaásahusaid § 7–4 deattuhus “*praktihkalaš sivaidd geažil erenoamáš váttis*” ii leat galbanormálas namuhuvvon. Das celko baicce ná: Go lea *dárbbášlaš* válljet dáro-, sáme- ja kveanagiela nama gaskkas, de galgá deattuhit, guđemuš nama lea

guhkimus árbevierru ja guđemuš nama dovdet buoremusat dan báikkis (Trafikkskilt 2012a, 57). Dát njuolggadus lea dan dihte čielgasit láivvit go mii lea báikenammalága láhkaásahusaid § 7-4.

Galbanormálas čuvvojuvvo maiddái báikenammalága láhkaásahusaid § 7 njealját oasi njuolggadus, man mielde dárogiela namanai sáhtta guođdit eret virggálaš anus čuovvovaš dáhpáhusain: dárogiel namma ii dárbbáš leat mielde, jus dat namma lea sámi dahje kveana namas dáruiduhttojuvvon hápmi, earrána unnán das iige leat dábálaš anus dárogiel hámis, omd. dárogiel *Skaidi* sámi namas *Skáidi*. Sajáiduvvan dárogiel namaid, nugo omd. *Kautokeino* ja *Karasjok*, ii sáhte välljet eret.

Galbanormálas leat maiddái njuolggadusat namaid meari ja ortnega birra (Trafikkskilt 2012a, 57). Go adnojuvvojit mánggagielat galbbat ja dain leat mearriduvvon atnit sihke doppit ja lagat guovllu báikkiid namat, de berre dábálaččat dušše juoppá goappá guovllu namma adnojuvvot. Go galbbas adnojuvvo eanet go okta namma, de mearridanorgána mearrida namaid ortnega. Báikki giellaatnu berre váldot dás vuhtii. Sámegiela hálddašanguovllus galget namat leat dán ortnegis: sáme-, dáro- ja kveanagiella. Báikenamaid ortnegii guoskevaš njuolggadus čuovvu báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3.

Lea mearkkašan veara, ahte galbanormálas ii namuhuvvo, ahte mánggagielat báikenamaid atnu ii guoskka dušše fal sámegiela hálddašanguovllu suohkaniidda, muhto buot eará guovlluide maiddái, gos nammaatnu deavdá báikenammalága § 9-2 eavttuid (gč. maiddái kapihtala 5.2.2).

5.3 Luoddagalbbaid luohkkájuohku Statens Vegvesen galbamerostallama mielde

Dán artihkkala kvantitatiivvalaš analysas guorahallojuvvo, makkár galbbain ja man mánga galbbas adnojuvvojit sámegiella ja sámi báikenamat. Galbbaid klassifiserema vuodđun leat Stáda geaidnodoaimmahaga siskkáldas rávvehusat (Trafikkskilt 2012a ja b). Dás vuollelis čilgejuvvo oanehaččat galbajoavkkuid juohku, mii lea analysa vuodđun.

Nubbi vuohki lahkoniit dán fáttá livččii analyseret, makkár sámegiel tearpmat ja báikenamat leat adnon ja man gallii guhtege tearbma ja báikenamma lea biddjon galbii. Dát lahkonanvuohki gáibidivččii mihá viidát suokkardallama, go masa dán oktavuodas lea vejolaš vuoddjut. Muhtin tabeallaid buohta leat lokten

ságastallamii ovttaskas namaid anu. Dan lassin govus 5.1 kapihttalis 5.4.9 lea ráhkaduvvon ovdamearkan, mo galbbaid kvantitatiivvalaš guorahallama sáhttá lahkoniit maiddái nu, ahte ovttaskas báikenamat leat vuolggasadjin ja daid atnu guorahallojuvvo iešguđegelágan galbajoavkkuin.

Ii-geográfalaš galbbaid guorahallan lea ráddjejuvvon nu, ahte analyseret tearmaanu. Báikenamaid guorahallan lea dan joavkkus guđđojuvvon eret. Bálvalusgalbbain leat tabeallat sirrejuvvon nu, ahte báikenamaid atnu ja gielalaš tearpmat atnu guorahallojuvvojit sierra. Analysas leat čuldojuvvon eret galbbat, mat čujuhit priváhtta fitnodagaide, daningo fitnodagaid namaid vällje priváhta riektesubjeakta. Dakkár tearbma- ja nammaválljen ja maiddái giellaatnu ii gula giellalága iige báikenammalága njuolggadusaide.

Analysas leat mielde čuovvovaš galbajoavkkut, ja dás leat daid galbbaid váldodovdomearkkat namuhuvvon oanehaččat:

Rádjegalbbat, mat leat: **Riikkarádjje-**, **fylkkarádjje-** ja **suohkanrádjje-** galbbat. Sihke fylkkarádjje- ja suohkanrádjje- galbbat lea alihat, dain lea vilges teaksta ja juogo fylkka dahje suohkana vearjogovva.

Tuneallanammagalbbat: Galbbat leat alihat, ja dain lea vilges čála ja tunealla symbola.

Dábálaš báikenammagalbbat: Galbbat leat alihat ja teaksta lea vielgat.

Luoddačujuhangalbbat: Galbbat leat fiskadat ja teaksta lea čállon čáhpes bustávaiguin. Dán joavkkus leat mánga vuollejoavkku Stáda geaidnodoaimmahaga klassifiserenvuogi mielde, muhto dán analysas gieđahallojuvvojit luoddačujuhangalbbat oktan joavkun.

Gaskačujuhangelbbat: Galbbat leat fiskadat ja čála lea čáhppat. Galbbain almmuhuvvo gaska dábálaččat stuoribuš báikkiide dahje hierárkkalaččat nu, ahte doppelimus báiki almmuhuvvo bajimusas ja lagat báikkid dan vulobealde.

Bálvalusgalbbat: Galbbat leat alihat ja čála lea vielgat. Bálvalusgalbbain sáhttet leat maid symbolat, ja dat merkejuvvojit čáhppadin vilges vuodu ala. Dán analysas leat mielde bálvalusgalbbat, main sáhttet leat sihke báikenamat ja tearpmat. Maiddái nátionála turistaluottaid galbbat leat dán joavkkus mielde.

Ii-geográfalaš galbbat: Galbbat leat vielgadat ja teaksta lea čáhppat. Ii-geográfalaš galbbain sáhtta almmuhuvvot maiddái gaska. Dáin galbbain sáhttet leat tearpmat, báikenamat ja fitnodagaid namat. Dán analysii leat válljejuvvon galbbat, main leat gielalaš tearpmat.

Diehtotávvalat: Galbbain dahje távvaliin leat muittuhusat omd. čuovggaid anu, militeara guovlluid dahje muohtaplavenáiggiid birra. Galbbain lea dábálaččat alit ivdni ja vilges teaksta, muhto sáhttet leat maid rukses galbbat, main lea čáhpes teaksta.

5.4 Galbgiella – galbbaid giellaanu analysa

5.4.1 Hálddahaslaš rájiid galbbat: riikka-, fylkka- ja suohkanrádjegalbbat

Analysas guorahallojuvvojit golmmalágan hálddahusrádjegalbbat: riikka-, fylkka- ja suohkanrádjegalbbat. Guorahallanguovllu suohkaniin leat oktii buot 5 riikkarádjegalbba. Buot galbbain lea riikka namma dušše fal dárogillii.

Dutkanguovllu riikkarádjegalbbaide lea mihtilmas, ahte dat eai leat galbejuvvon ovttalágan vuogi mielde. Guovdageainnu suohkanis lea fylkka- ja suohkanrádjegalbbaid lágan alit-vilges galba ja guokte dábálaš báikenammagalbba málle

mielde ráhkaduvvon galbba. Kárášjoga gielddas leat fas guokte fiskes-čáhppes galbba. Deanu gielddas leat guokte riikarastildanbáikki, muhto dain eai leat makkárge riikkarádjegalbbat.

Galbanormála mielde berrešii riikkarádjegalbbas leat riikka veartjogovva ja namma goappáge dárogillii dahje girjedárogillii ja sámegillii (Trafikkskilt 2012c, 96).

Govva 6. Riikkarádjegalba Guovdageainnu suohkanis. Galbbas lea riikka namma sihke girje- ja ođđadárogillii, muhto sámegiel riikkanamma *Norga* ii leat dohkkehuvvon mielde.

Govas 6 čájehuvvon galba Guovdageainnu suohkanis čuovvu hámi dáfus luoddaeiseválddiid rávvehusaid. Nammaválljen ii leat dattetge dán galbbasge rávvehusaid mielde, daningo riikkanamma ii leat čállon sámegillii muhto ođđadárogillii. Analysaguovllu eará riikkarádjegalbbain lea riikka namma čállojuvvon dušše fal girjedárogillii. Dutkanguovllu suohkaniid riikkarádjegalbbain lea ain dievaslaš eahpesystemáhtalašvuohta sihke galbbaid hámis ja nammaanus.

Golmma suohkanis leat fylkkarádjegalbbat. Buot dát galbbat leat seammás maiddái riikkarájiid alde, namalassii go Suomas bohtá Norgga beallái dán golmma suohkanii. Dán analysii gullá maiddái Gáivuona suohkan Romssa fylkkas, muhto dan suohkanis ii leat fylkkarádjegi. Danin Romssa fylkkarádjegalba ii leat mielde analysas.

Tabealla 5.1 Fylkkarádjegalbbat

	Dáru	
	N	Oassi
Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune	1	1/1
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	1	1/1
Deanu gielda/Tana kommune	2	2/2

Finnmárkku fylkka namma namuhuvvo oktii buot njealji galbbas. Buot galbbain lea fylkka namma dušše fal dárogillii iige ovttage fylkkarádjegalbbas leat

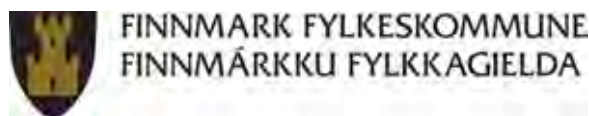
sámegiell buohtalasnamma dohkkehuvvon mielde.

Govva 7. Finnmarkku fylkka namma lea guorahallanguovllu almmolaš fylkkarádjegalbbain dušše dárogillii.

Sámelága giellanjuolggadusaid mielde gullet njeallje davimus fylkkasuohkana, Finnmarkku, Romsa, Nordlándá ja Davvi-Trøndelága, sámegiela hálddašanguvlui (FAK 2013). Lea mearkašan veara, ahte omd. Finnmarkku fylkkagiielda geavaha sámi buohtalasnama iežas logoin omd. reiveárkkain ja Finnmarkku fylkkagiielda ruovttusiiddus internehtas nugo govas 8 čájehuvvo. Johtolatgalbbain ii leat sámi buohtalasnamma váldon vel atnui.

Govva 8. Finnmarkku fylkkagiielda namma guovtti gillii.

Goalmmát hálldahuslaš rájiid galbajoavku, mii lea mielde dutkamušas, leat suohkanrájiid galbbat.

Tabealla 5.2 Suohkanrádjegalbbat

	Sámi/ dáru		Dáru/ sámi/ kveana		Dáru	
	N	Oassi	N	Oassi	N	Oassi
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune	2	2/2				
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	3	3/3				
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	4	4/4				
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			3	3/6	3	3/6
Deanu gielda/ Tana kommune	5	5/6			1	1/6
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	4	4/4				
Oktii buot	18	18/25	3	3/25	4	4/25

Guorahallanguovllu suohkaniin leat oktii buot 25 suohkanrádjegalbba, ja 18 dain galbbain leat guovtti gillii, golbma (3) galbba leat golmma gillii ja njealji (4)

galbbas lea suohkana namma merkejuvvon dušše dárogillii.

Porsáŋgu gielda lea áidna gielda dán guđa suohkanis, mas lea suohkannamma virggálaččat golmma gillii (gč. gova 5). Dattetge suohkanrádjegalbbaid atnu juohkása Porsáŋgus nu, ahte bealli (3/6) galbbain leat galbejuvvon golmma gillii, ja bealli (3/6) leat ain dušše dárogillii. Porsáŋgu lea maiddái áidna suohkan, gos dárogiel namma lea bajimusas suohkanrádjegalbbain. Eará suohkaniin lea sáme giela suohkannamma bajimusas. Galbenvuohki, mas sáme giela namma lea bajimusas, čuovvu báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3, man mielde sáme giela hálddašanguovllus galget báikenamat merkejuvvot dán ortnegis: sáme-, dáro-, kveanagiella. Galbanormála mieldenai dát ortnet berre čuvvojuvvot (Trafikkskilt 2012a, 57). Gáivuonas, Guovdageainnus, Kárašjogas ja Unjárggas leat suohkaniid virggálaš guovttegielat namat váldon vuhtii suohkanrádjegalbbain daningo buot suohkanrádjegalbbat leat galbejuvvon guovtti gillii. Suohkana namat leat maiddái merkejuvvon galbbaide báikenammalága láhkaásahusain ja galbanormálas namuhuvvon ortnega mielde. Deanu gielddas leat guhtta suohkanrádjegalbba, ja viđa galbbas (5/6) lea suohkana namma guovtti gillii, muhto ovttá galbbas (1/6) lea Deanu gieldda namma ain dušše dárogillii.

5.4.2 Tuneallaid galbbat

Dutkanguovllus leat Gáivuonas ja Porsáŋgus guokte tunealla. Dain tuneallain leat oktii buot njeallje galbba.

Tabealla 5.3 Tuneallanammagalbbat

	Sámi/dáru		Dáru	
	N	Oassi	N	Oassi
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune	4	4/4		
Porsáŋgu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			4	4/4

Tuneallaid namaid merken juohkása nu, ahte Gáivuonas lea goappáge tunealla namma guovtti gillii ja fas Porsáŋgus lea goappáge tuneallas namma dušše dárogillii. Bealli (4/8 dahje 50 %) tuneallanamain, namalassii Gáivuona suohkana tuneallanammagalbbat, čuvvot danin sámelága giellanjuolggadusaid ja báikenammalága. Nubbi bealli, namalassii Porsáŋgu gieldda tuneallanammagalbbat, eai čuovo báikenammalága njuolggadusaid.

5.4.3 Dábálaš báikenammagalbbat

Dábálaš báikenammagalbbaid joavkkus leat stuorámuš oassi galbbain dakkárat, mat čujuhit giliide, ja danin dain galbbain leat gilinamat. Dábálaš báikenammagalbbaid jovkui gullet maiddái galbbat, mat čujuhit omd. luonddubáikkiide nugo johkii, várreguvlui dahje artefávttaide nugo šaldái.

Govva 9. Dábálaš báikenammagalbbat Unjárggas, Kárášjogas ja Deanus. Gurutbealde govas lea galbejuvvon gilli, gaskamuš govas johka ja olgešbealde lea šaldi.

Stáda geaidnodoaimmahaga dieđuid mielde maiddái galbbat, main lea omd. diehtu, man máŋga metera meara bajábealde mii nu báikkiid lea, gullet dábálaš báikenammagalbbaid jovkui. Danin dakkár galbbaid báikenamat leat dán analysas rehkenastojuvvon mielde dán jovkui. Dutkanguovllu galbbain lea maiddái okta galba Deanu gielddas, mas lea diehtun *Riksgrense Finland 300 m*. Dát galba muittuha bálvalusgalbbaid ja diehtotávvaliid, muhto geaidnodoaimmahaga dieđuid mielde dát galbanai meroštallojuvvo dábálaš báikenammagalban. Dán galbbas leat rehkenastán riikkanama *Finland* mielde tabellii 5.4.

Tabealla 5.4 Dábálaš báikenammagalbbat

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru/ sámi/ kveana		Dáru	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune			1	8			11	92
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	20	91	2	9				
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	9	69	4	31				
Porsáŋgu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni	1	4			16	55	12	41
Deanu gielda/ Tana kommune	27	46	12	20			20	34
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune			13	87			2	13
Oktii buot	57	38	32	21	16	11	45	30

Tabealla logut čájehit, man galle dábálaš báikenammagalbba leat oktii buot dan guđa suohkanis. Dát logut eai njuolga mital dan, galle nama leat dain galbbain, daningo muhtumin sáhtá leat seamma namma máŋgga galbbas, jus omd. gilli lea galbejuvvon guovtti dahje máŋgga guovllus. Vuorddehahti livččii, ahte jus

seamma báikenamma lea biddjon mángga galbii, de daid galbbaid nammaatnu livččii merkejuvvon ovtta vuogi mielde. Ná ii dattetge álo leat, go omd. Deanu gielddas leat njeallje dábálaš báikenammagalbba, mat čujuhit gillái, man sámi namma lea *Deanušaldi* ja dárogiel namma *Tana bru*. Golmma galbbas lea gilinamma dušše fal dárogillii, ja ovtta galbbas lea gili goabbáge buohtalasnamma dohkkehuvvon mielde. Danin dán galbajoavkku galbendilis leat ain eahpesystemáhtalašvuodát.

Gáivuona suohkanis ja Unjárgga gielddas ii leat oktage dábálaš báikenammagalba, mas lea namma čállojuvvon dušše sámegillii. Dáin suohkaniin leat ovttagielat galbbat, main lea namma čállojuvvon dárogillii. Unjárgga gielddas leat guokte galbba dahje 13 % dán joavkku galbbain dárogillii. Giláža namma *Nyborg* (gč. gova 4) lea áidna namma dán galbajoavkkus, mii ii leat vel guovtti gillii galbejuvvon, daningo Unjárgga gieldda ii leat vel mearridan buohtalasnama *Rovvejohka* giláža virggálaš čállinvuohkin.

Gáivuona suohkanis lea stuorámus oassi dábálaš báikenammagalbbain ain dušše fal dárogillii, namalassii 92 % dahje 11 galbba. Dán suohkanis ii leat dáid galbbaid nammaanús vel váldon vuhtii báikenammaláhka, mii geatnegahtta suohkana mearridit maiddái sámi báikenamaid čállinvugiid ja dan maŋŋá luoddaeiseválddiid atnit maiddái sámi buohtalasnamaid galbemis. Sihke Unjárggas ja Gáivuonas leat guovttegielat galbbat, main leat namat sihke sáme- ja dárogillii. Gáivuona suohkanis lea dattetge dušše fal okta guovttegielat, dábálaš báikenammagalba (nammabárra *Olmáivággi* ja *Manndalen*), mii lea 8 % suohkana dán joavkku galbbain. Unjárggas fas eanaš oassi dán joavkku galbbain (87 %) leat juo galbejuvvon guovtti gillii, mii čuovvu báikenammalága njuolggadusaid. Dáin galbbain nammaortnet čuovvu báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3 ja galbanormála.

Njealji suohkanis, namalassii Guovdageainnus, Kárášjogas, Porsáŋggus ja Deanus, leat dábálaš báikenammagalbbat, main báikenamma lea čállojuvvon dušše fal sámegillii. Nugo juo kapihttalis 5.2.2 čilgejuvvui, de dat báikenamat, mat leat biddjon galbbaide dušše fal sámegillii, leat dakkár namat, maidda eai leat buohtalasnamat dáro- dahje kveanagillii (gč. gova 3). Eanaš oassi dain ovttagielat sámegiel galbbain leat biddjon dál maŋimus jagiid áigge, go sihke sámelága giellanjuolggadusat ja maiddái báikenammaláhka leat juo leamaš fámus moaddelogi jagi.

Guovdageainnu suohkanis lea 20 galbbas báikenamma sámegillii, mii lea 91 % dán joavkku galbbain dan suohkanis. Guovtti galbbas (9 %) lea báikenamma guovtti gillii. Dát lea guovddášgili *Guovdageainnu* namma, mas lea dárogiel nammahápmi *Kautokeino* maiddá mielde.

Karášjogas leat 9 galbbas dahje 69 % dán joavkku galbbain sámegiel namma. Dan lassin leat njeallje galbba dahje 31 % galbbain guovtti gillii. Dán njealji galbbas lea okta ja seamma nammabárra, namalassii gilnamma *Karášjohka* ja *Karasjok*. Deanu gielddas lea measta bealli, namalassii 27 galbba dahje 46 % dábálaš báikenammagalbbain dakkárat, main lea báikenamma sámegillii. Porsáŋgu gielddas lea okta dábálaš báikenammagalba dahje 4 % buot dán joavkku galbbain dušše sámegillii.

Porsáŋgu gieldda lea áidna dán guorahallanguovllu gielddain, gos dábálaš báikenammagalbbat leat golmma gillii. Gielddas leat 16 galbba dahje 55 % galbbain golmma gillii. Dán galbbain leat dohkkehuvvon buot golbma, mearriduvvon nama almmolaš atnui, mii čuovvu sihke báikenammalága ja galbanormála njuolggadusaid. Porsáŋgus lea vel 12 galbbas dahje 41 % galbbain báikenamma dušše dárogillii. Dán joavkkus leat namat, maid čállinvuogit leat mearriduvvon sihke sáme- ja kveanagillii, muhto dát buohtalasnamat eai leat vel váldon vuhtii báikenammagalbbain.

Deanu gielddas leat ain 20 galbba dahje 34 % buot dábálaš báikenammagalbbain dárogillii. Sámi buohtalasnamat eai leat váldojuvvon daidda galbbaide. Deanu gieldda dábálaš báikenammagalbbaid dárkilis guorahallan čájeha, ahte gielddas lea ain čielga geográfalaš erohus, gos sámi báikenamat leat váldojuvvon vuhtii dán joavkku galbbain ja gos fas eai. Deanu gielddas Deanušaldi gilis bajás, namalassii ovddeš Buolbmága gieldda hálddahuovvullus, leat maŋimuš jagiid áigge galbejuvvon olu gilážat ja sámi báikenamat leat váldon almmolaš atnui. Eará guovlluin Deanu gielddas eai leat gilážiid sámi báikenamat vel váldon vuhtii dábálaš báikenammagalbbain, vaikko sámi namaid čállinvuogit livččege juo dohkkehuvvon nugo omd. *Vestertana* ~ *Deanodat* dahje mearriduvvon nugo omd. *Torhop* ~ *Gohppi* (1994). Oassi dán joavkku galbbain leat dakkárat, ahte Deanu gieldda ii leat vel mearridan sámi buohtalasnamaid čállinvugiid báikenammalága mielde.

Olles guorahallanguovllus (earret Porsáŋgu gielddas) leat dábálaš báikenammagalbbain sullii viđadas dahje 21 % dakkár galbbat, mas lea sihke sámegiel ja dárogiel namma mielde galbbas. Dáidda galbbaide lea mihtilmas, ahte báikkiid

namat leat álgoálggus sámegillii ja ovddeš nammapolitihkalaš doaimmaid boadusin leat báikkiide dađistaga sajáidahttojuvvon maiddái dárogiel namat, omd. nu ahte sámi namma lea jorgaluvvon dárogillii (nugo omd. *Fanasgieddi* > *Báteng Deanu* gielddas ja *Ođđajohka*³¹ > *Nyelv Unjárgga* gielddas) dahje nu ahte namma, mii adnojuvvo dárogillii, lea rievtti mielde sámi nama boares čállinvuohkeheivehus, nugo omd. *Buolbmát* > *Polmak* (eanet dán áššis omd. Helander 2008; 2009c; 2013b). Dárogiel namat leat guhká leamaš dohkkehuvvon áidna namman johtolatgalbbaide. Go sámi namat leat dál dohkkehuvvome virggálaš atnui, de váldojuvvojit sámiid gielalaš rievttit vuhtii ja báikenammalága ulbmilat leat ollašuvvame nugo dat galget.

Dábálaš báikenammagalbbaid joavkkus leat sámegillii oktii buot 57 galbba dahje 38 %, mii lea stuorámus oassi dán joavkku galbbain. Sámegillii ja dárogillii leat 32 galbba dahje 21 %, dáro-, sáme- ja kveanagillii leat 16 galbba dahje 11 % ja 45 galbba dahje 30 % galbbain leat dain suohkaniin dušše fal dárogillii.

Lea fuomášahti, ahte suohkaniid mielde leat mearkkašahti erohusat nugo tabealla 5.4 čájeha. Gáivuona suohkanis Romssa fylkkas lea dušše ovtta galbbas, mii vástida 8 % galbbain, váldojuvvon vuhtii báikenammalága gáibádus dohkkehít maiddái sámi buortalasnama almmolaš atnui. Oktii buot 92 % Gáivuona suohkana dán joavkku galbbain leat ain dušše fal dárogillii. Dán suohkana dilli orošii čujuheame maiddái fylkkaid gaskasaš erohusaide. Finnmárkku fylkka geaidnodoaimmahat lea guorahallanguovllu suohkaniin váldigohtán vuhtii báikenammalága njuolggadusaid dábálaš báikenammagalbbaid giellaanus, muhto nu ii oro dahkkon vel Romssa fylkkas, ii Gáivuona suohkanisge, mii lea gullan sámegiela hálddašanguvlui juo jagi 1992 rájes.

5.4.4 Luoddačujuhangalbbat

Luoddačujuhangalbbat leat dábálaččat luoddaearuin, ja dán analyssa galba-joavkkus leat rievtti mielde guovttelágan galbbat. Nuppi jovkui gullet dat galbbat, mat čujuhit báikkálaččat suohkana giliide dahje eará lagašbirrasa báikkiide. Dat galbbat oahpistit dávjá váldoluottas earotbeallái. Nuppi jovkui fas gullet galbbat,

³¹ Sámi namma lea mearriduvvon riekta *Ođđajohka*, muhto dábálaš báikenammagalbbas lea ain čállinmeattáhus, daningo namma lea čállojuvvon galbii *Oddajohka*. Davvisámegiela čállinvuogis leat sihke *d* ja *đ*, mat leat sierra grafemat.

mat čujuhit dobbelii ja danin dat leat rávan luoddaearuin, guđe guvlui berre vuoddjät dahje joatkit mátkki.

Luoddačujuhangelbbaid vuodul leat ráhkaduvvon golbma tabealla. Galbbaid váldojuogu vuodđun lea dat, čujuhitgo galbbaid báikenamat dakkár báikkiide, mat leat sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniin vai dakkár báikkiide, mat leat hálddašanguovllu olggobealde. Goalmmát tabeallas leat mielde báikenamat, mat čujuhit báikkiide Davvi-Suomas. Go luoddačujuhangelbbaid juohká hálddašanguovllu siskko- ja olggobeallái čujuheaddji galbbaide, de lea das seammás maid erohus báikkálaš dási lokalitehtaid ja doppit guovllu báikkiid namaid anu gaskkas.

Ovttá galbbas sáhttet leat mánga nama ja muhtumat dain sáhttet čujuhit hálddašanguovllu siskkobeale suohkaniidda ja nuppit fas báikkiide hálddašanguovllu olggobealde. Dan dihte tabeallaid logut čujuhit báikenamaide ja dasa, mainna lágiin báikenamat leat daidda galbbaide merkejuvvon. Dát logut eai čujut njulgestaga galbbaid reála mearrái, muhto buorebutge báikenamaid mearrái ja giellaatnui dain galbbain. Tabellain ii leat viidáseappot sirrejuvvon guđe suohkana báikkiide namat čujuhit, muhto juogu kriteran lea, gullágo báiki hálddašanguovllu suohkanii vai ii.

Lea fuomášan veara nugo juo kapihttalis 5.2.2 lea čilgejuvvon, ahte báikenamáláhka guoská maiddá sámegeiela hálddašanguovllu olggobeale suohkaniidda. Dan dihte dakkár suohkaniinnai berrejit sámegeiel báikenamat váldojuvvot vuhtii virggálaš oktavuodain báikenamálága njuolggadusaid mielde.

Tabealla 5.5 Luoddačujuhangelbbaid namat dakkár báikkiide, mat leat sámegeiela hálddašanguovllus

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru/ sámi		Dáru	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune							54	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	28	70					12	30
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune	24	63	8	21			6	16
Porsáŋgu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni	4	7			3	5	54	88
Deanu gielda/ Tana kommune	6	11	16	28			35	61
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune							13	100
Oktii buot	62	23	24	9	3	1	174	67

Luoddačujuhangelbbain, mat čujuhít hálddašanguovllu siskkobeale suohkaniid báikkiide, lea stuorámuš oassi namain merkejuvvon dušše fal dárogillii, oktii buot 174 báikenama. Dat lea 67 % dahje guokte goalmádasoasi galbbain adnojuvvon namain. Dán nammajoavkkus leat mánja dakkár nama, maid sámegeala buohtalasnamat leat juo mearriduvvon báikenammalága mielde nugo omd. namat *Kolvik ~ Sarvvesvuotna* Porsáŋggus ja *Høyholmen ~ Suoidnesuolu* Deanus. Luoddačujuhangelbbaid nammaanus eai leat dattetge váldon vuhtii sámegeala buohtalasnamat, ja danin báikenammalága ja galbanormála njuolggadusat eai leat čuvvojuvvon.

Gáivuona suohkanis leat buot luoddačujuhangelbbain dušše fal dárogiel namat, oktii buot 54 nama. Ii ovttage galbbas leat váldojuvvon vuhtii sámegeala buohtalasnamma. Nugo kapihttalis 5.4.3 čilgejuvvui, de Gáivuona suohkanis lea dušše fal okta dábálaš báikenammagalba guovtti gillii, namalassii nammabárra *Olmáivággi ~ Mandalen*. Luoddačujuhangelbbain ii dátge sámi namma leat vel dássái dohkkehuvvon almmolaš atnui.

Unjárgga gielddasnai leat buot luoddačujuhangelbbaid namat ain dušše fal dárogillii, oktii buot 13 nama. Dán joavkkus leat buohtalasnamat, mat leat juo mearriduvvon báikenammalága mielde ja leat biddjon dábálaš báikenammagalbbaide eará suohkaniin, muhto luoddačujuhangelbbaide eai leat dakkár buohtalasnamat vel biddjon. Dákkár namat leat omd. *Deanušaldi ~ Tana bru* Deanus ja *Leavdnja ~ Lakselv ~ Lemmijoki* Porsáŋggus. Unjárgga gielddas lea galbejuvvon luoddačujanvugiin gilinaamma *Karlebotn*. Giella lea mearridan dán báikki sámi buohtalasnama *Stuorravuonna* čállinvuogi juo jagi 1995. Dát namma ii leat merkejuvvon vel makkárge galbii buohtalagaid *Karlebotn*-namain.

Deanu, Porsáŋggu ja Kárášjoga gielddain leat luoddačujuhangelbbat, main leat namat juogo sámegillii, sámegillii ja dárogillii dahje dušše dárogillii. Porsáŋggu gielddas leat 88 % luoddačujuhangelbbaid báikenamain ain dušše fal dárogillii, oktii buot 54 nama. Dán joavkkus leat maiddái namat, maid čállinvugiid Porsáŋggu giella lea mearridan sámegilliinai juo 1990-logu álggus, nugo omd. *Snekkernes ~ Snihkkárnjarga* (1993), *Sandvik ~ Njarga* (1994) ja *Kolvik ~ Sarvvesvuotna* (1994). Sámi buohtalasnamat eai leat váldojuvvon vuhtii luoddačujuhangelbbain, vaikko čállinvuogit leat báikenammalága mielde mearriduvvon juo 20 jagi dassái. Áidna namma, mii Porsáŋggus lea guovtti gillii merkejuvvon luoddačujuhangelbbain, lea nammabárra *Karasjok ~ Kárášjohka*. Dat lea golmma galbbas, mii lea 5 % galbbain. Dárogiel namma lea merkejuvvon bajimussii dain galbbain ja danin namaid ortnet ii čuovo báikenammalága láhkaásahusaid § 7-3

iige galbanormála njuolggadusaid. Porsáŋgu gielddas leat luoddačujuhan-galbbaid namain 7 % sámegillii. Geavadis dat lea dušše fal ovtta giláža namma *Suovdi*, mii lea njealji galbbas. Dán gilis lea namma dušše fal sámegillii ja danin luoddačujuhangalbba namma sáhtá leat dušše sámegillii.

Porsáŋgu gielddas lea maiddá luoddačujuhangalba, mas lea nammahápmi *Igeldas*. Dán analysas nammahápmi lea dulkojuvvon dárogielas adnojuvvon namman daningo sámegiela rievttis nammahápmi lea *Ikkaldas*. Lea čielggas, ahte jura luoddagalbbas adnojuvvon čállinvuohki *Igeldas* lea áiggi mielde leamaš doarjjan sajáidahttime aiddo dan nammahápmi dárogiela atnui. Porsáŋgu giela lea jagi 1993 mearridan, ahte giláža namat leat dárogillii *Igeldas* ja sámegillii *Ikkaldas*. Sámi namma ii leat 20 jagis vel váldojuvvon vuhtii luoddačujuhan-galbba nammaanus.

Deanu gielddas lea guđa galbbas dušše sámi namma, mii lea 11 % buot dán joavkku galbbain. Namma *Kárášjohka* lea guovtti galbbas ja namma *Gárgogeahči* lea njelljii galbejuvvon. Muđuid lea Deanu gielddas ain stuorámuš oassi, 61 % dahje 35 nama hálddašanguovllu luoddačujuhangalbbain dušše fal dárogillii. 16 nama dahje 28 % namain leat guovtti gillii, sihke sáme- ja dárogillii. Lea mearkkašahti, ahte Guovdageainnu suohkanis leat 12 galbbas (28 %) namma dušše fal dárogillii. Ovcci galbba báikenamma čujuha sámegiela hálddašanguovllu suohkaniid guovddáš giliide, *Kautokeino* 5 galbbas ja *Karasjok* 4 galbbas. Dáid giliid dárogiel namaide leat mearriduvvon álgoálgosaš sámegiel namat *Guovdageaidnu* ja *Kárášjohka* juo ovdal go báikenammaláhka bođii fápmui. Gilinamma *Guovdageaidnu* lea dohkkehuvvon virggálažžan juo jagi 1979 ja namma *Kárášjohka* jagi 1989. Dát sámi namat eai leat velge (jagi 2013) váldon systemáhtalaččat vuhtii luoddačujuhangalbbain.

Guovdageainnu suohkanis juohkásit dán joavkku luoddačujuhangalbbat nu, ahte galbbaid báikenamat leat merkejuvvon juogo dušše sámegillii dahje dušše dárogillii. Dakkár luoddačujuhangalbbat, main livčče buohtalas sáme- ja dárogiel namat nugo omd. *Kárášjohka* ~ *Karasjok*, eai Guovdageainnu suohkanis vel leat.

Sihke Kárášjogas ja Guovdageainnus leat eanemustá galbbat, mat čujuhit dakkar giliide, main lea namma dušše fal sámegillii nugo omd. *Vullošnjárga* Kárášjogas ja *Čunovuohppi* Guovdageainnus. Kárášjoga gielddas leat 24 nama sámegillii ja dat lea 63 % galbbain. Guovdageainnu suohkana luoddačujuhangalbbain lea oktii buot 28 galbbas dahje 70 % galbbain namma dušše sámegillii. Dáid galbbaid giellaatnu addá rievttis gova sámi báikenamaid anus dain sámi suohkaniin, go

gilážiid namat leat álgoálggus jura sámegillii ja dáidda báikkiide eai oba leatge buohtalasnamat eará gillii.

Mánnga dain namain leat mearriduvvon rievttis sámegiela čállinvugiin juo ovdal go báikenammaláhka bođii fápmui. Jagi 1984 Kulturdepartemeanta mearridii Sis-Finnmárkkus muhtin gilážiid namaid čállinvugiid riehta davvisámegillii, nugo omd. *Gárggoluoppal* ja *Goaskinnjavvi* (Kulturdep. 1984). Dát Kulturdepartemeanta mearridan sámi gilinamaid čállinvuogit, mat biddjojuvvojedje dađistaga 1980-logus johtolatgalbbaide, leat áidna dákkár luoddačujuhanganalbbat olles sámi guovllus Norggas, main sámi báikenamat leat rievttis čállinvugiin merkejuvvon galbbaide ovdal go báikenammaláhka bođii fápmui.

Tabealla 5.6 Luoddačujuhanganalbbaid namat dakkár báikkiide, mat leat sámegiela hálddašanguovllu olggobealde

	Dáru/ kveana		Dáru	
	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune			37	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune			9	100
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune			7	100
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			32	100
Deanu gielda/ Tana kommune			54	100
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	4	24	13	76
Oktii buot	4	3	152	97

Dán joavkku luoddačujuhanganalbbaide leat čállojuvvon dárogillii 152 nama oktii buot 156 namas. Dat lea 97 % dán joavkku báikenamain. Lea hui mearkkašahtti, ahte buot eará suohkaniin earret Unjárggas, leat visot sámi hálddašanguovllu olggobeale báikkiid namat luoddačujuhanganalbbain aivve fal dárogillii.

Unjárgga gielddas lea okta nammabárra dohkkehuvvon luoddačujuhanganalbbaide guovtti gillii. Dát namma čujuha gillái Máttá-Várjjaga gielddas, ja gili namma lea merkejuvvon galbii dárogillii *Bugøynes* ja kveanagillii *Pykeijä*. Nugo kapihttalis 5.2.4 namuhuvvui, de galbanormála njuolggadusaid mielde luoddačujuhanganalbbain sáhtta atnit guokte nama (Trafikkskilt 2012a, 57). Dán gili sámegiel namma lea *Buodggát*, muhto Máttá-Várjjaga gielda ii leat vel mearridan dán sámi nama čállinvuogi virggálažžan.

Dán galbajoavkku báikenamain leat dakkár namat sámegiela hálddašanguovllu olggobealde, maida leat juo mearriduvvon sámegiel buohtalasnamat, nugo omd.

Čáhcesuolu (mearr. 1993) ja *Áltá* (mearr. 2005). Dát namat eai leat váldon vuhtii luoddačujuhangelbaid giellaanus. Suohkaniid dábálaš báikenammagalbbain dát seammá sámi buohtalasnamat leat gal juo mielde.

Dán joavkku galbbain lea maiddái namma *Kirkenes*, masa lea báikenammalága mielde evttohuvvon sámi ja kveana buohtalasnamma juo 1990-logus. Máttá-Várjjaga giella ii leat vel dássáige mearridan daid árbevirolaš buohtalasnamaid. Dan sajis gávpoga dárogiel namma *Kirkenes* lea čállojuvvon kyrillalaš alfabehtain Máttá-Várjjaga gielladas.

Govva 10. 2000-logu álggus biddjon luoddačujuhangelbbat Máttá-Várjjaga gielladas.

Gova 10 galbbat eai gula dán dutkamuša analysaoassái, daningo dát galbbat leat Máttá-Várjjaga gielladas. Dát govva lea dattetge ovdamearkan, mo báikenammaláhka rihkkojuvvo. Deanu giella lea mearridan juo 1990-logus *Tana bru* buohtalas sámi namman *Deanušaldi*, muhto namma ii leat dohkkehuvvon dás mielde luoddačuheapmái. Kyrillalaš alfabehtain čállojuvvon *Kirkenes*-namma lea dohkkehuvvon galbii, vaikko dasa ii leat makkárga vuodđu báikenammalágas. Luoddaeiseválddiid rávvehusain leat oppalaš rávvagat, mo sáhtta čujuhit báikkiide, mat leat eará riikkain (Trafikkskilt 2012a, 57).

Rávvehusain namuhuvvojit maiddái Ruošša beale báikkid ná:

For visning til russiske mål skal skiltelementet vise stedsnavnet med både latinske og kyrilliske skrifttegn.

Gova 10 vuolit galbba báiki, *Girkonjarga*, lea Norgga bealde Máttá-Várjjaga gielladas, iige dat galba čujut Ruošša beallái. Danin dán galbbas lea galbanormála njuolggadus boastut dulkojuvvon. Dákkár galben rihkku báikenammalága, daningo guovllu árbevirolaš gielat eai leat dohkkehuvvon galbbaide, muhto baicce nama merken kyrillalaš alfabehtain lea vuoruhuvvon. Dát ovdamearka čájeha, mo fylkka luoddaeiseválddit ovttas ovttaskas suohkaniin sáhttet rihkkut sihke sámelága giellanjuolggadusaid ja báikenammalága.

Luoddačujuhangelbbaide gullá maiddái čuovvovaš galbajoavku, mas leat mielde dakkár báikenamat, mat čujuhit Davvi-Supmii.

Tabealla 5.7 Luoddačujuhangelbbat Suoma beale báikkiide

	Sámi/ suoma		Suoma/ sámi		Suoma	
	N	%	N	%	N	%
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	2	100				
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune			4	100		
Deanu gielda/ Tana kommune	15	100				
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	3	75			1	25
Oktii buot	20	80	4	16	1	4

Kárášjoga, Deanu, Guovdageainnu ja Unjárgga gielddas leat 25 luoddačujuhangelbba, mat čujuhit stuorábuš báikkiide Davvi-Suomas. Galbbaid nammaatnu čájeha, ahte fylkka luoddaeiseválddit leat eanaš háviid dohkkehan maiddái sámi namaid luoddačujuhangelbbaide. Dát lea galbanormála njuolggadusaid mielde daningo rávan lea atnit daid čállinvugiid, mat adnojuvvojit dan riikkas, gosa galbbat čujuhit (Trafikkskilt 2012a, 57):

For vegvisning til mål i andre land skal vedkommende lands skrivemåte benyttes for de aktuelle stedsnavn, hvis ikke annet er fastsatt i visningslista.

Dán joavkku luoddačujuhangelbbaid báikkid leat sámiid ruovttuguovllus Suomas, ja danin dain báikkiin leat virggálaš namat sihke sámegillii ja suomagillii (Sámi giellaláhka 2003). Suoma beale báikkid, mat leat Norgga beale galbbain, leat davvisáme- ja suomagillii *Eanodat ~ Enontekiö*, *Ohcejohka ~ Utsjoki*, *Avvil ~ Ivalo*. Ovtta galbbas Kárášjoga gielddas lea *Ivalo* buohtalasnamman anáraš namma *Avveel* iige davvisámegiel namma *Avvil*, mii livččii vuorddehahti daningo galbbat leat Norgga bealde davvisámegiela guovllus.

Deanus, Guovdageainnus ja Unjárggas leat Suoma beale namat čállojuvvon báikenammalága váldonjuolggadusa mielde nu, ahte sámegiel namma lea vuosttažin ja dasto suomagiel namma. Kárášjoga gieldda luoddačujuhangelbbain lea dattetge eará ortnet, daningo suomagiel namma lea čállojuvvon bajimussii ja dasto sámi namma. Unjárgga gielddas lea nammabárra *Avvil ~ Ivalo*. Golmma galbbas lea goabbáge buohtalasnamma mielde, muhto ovtta galbbas lea dušše suomagiel namma *Ivalo* merkejuvvon galbii.

Olles luoddačujuhangelbbaid joavkku namaanus lea ain stuora eahpesyste- máhtalašvuohta. Dalle go báiki lea sámi hálddašanguovllu siskkobeaide, de lea muhtumin sámi buohtalasnamma dohkkehuvvon mielde galbii. Muhtumin fastten

sullasaš galbbain seammá buohtalasnamma ii leat váldon mielde. Danin luoddačujuhangelbbain ii leat vel oppanassiige systemáhtalaš vuohki, goas sámi báikenamma biddjo galbii ja goas ii, vaikko mángga nama čállinvuohki lea mearriduvvon juo 1990-logus. Dan lassin lea mearkkašan veara, ahte sámi hálddašanguovllu olggobeale báikkiide čujuheaddji galbbain váilot systemáhtalaččat sámi buohtalasnamat. Dakkár galbenvuohki lea báikenammalága vuostá, daningo dat láhka ii leat ráddjejuvvon guoskat dušše fal sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniidda.

Suoma beale báikkiid nammabárat leat áidna namat Norgga beale sámi hálddašanguovllu olggobealde, mat leat luoddačujuhangelbbain čállojuvvon guovtti gillii ja main lea sámegeiela báikenammanai dohkkehuvvon galbii. Dát nammabárat čájehit čielgasit, ahte luoddaeiseválddit sáhttet atnit nammabáraid maiddái luoddačujuhangelbbain, muhto das fuolakeahhtá Norgga beale báikkiid namat eai leat galbejuvvon guovtti gillii báikenammalága njuolggadusaid mielde. Dan lassin Norgga beale suohkanatge eai leat vel dohkkehan buot buohtalasnamaid, mat berrešedje dasto adnojuvnot luoddačujuhangelbbain.

5.4.5 Gaskačujuhangelbbat

Gaskačujuhangelbbaid analysas guorahallojuvvojit báikenamat golmma tabeallas seamma lánkai go luoddačujuhangelbbainnai. Tabeallaid juohku čuovvu maiddái seammá málle go luoddačujuhangelbbaid tabeallain.

Tabealla 5.8 Gaskačujuhangelbbat báikkiide, mat leat sámegeiela hálddašanguovllus

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru/ sámi		Dáru	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune							1	100
Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune	22	48					24	52
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune	4	11	7	18			27	71
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni					1	5	18	95
Deanu gielda/ Tana kommune	1	2	10	19			41	79
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune			1	25			3	75
Oktii buot	27	17	18	11	1	1	114	71

Gáivuona suohkanis lea okta gaskačujuhangelba, man báiki lea sámegiela hálddašanguovllus. Dát leat *Olderdalen*, mii lea Gáivuona suohkanis. Galba lea dušše dárogillii. Gáivuona gaskačujuhangelbbain eai leat hálddašanguovllu eará suohkaniid namat mielde daningo dat suohkan lea geográfalaččat sierra viđa eará suohkanis, mat gullet dán analysii.

Porsángu lea nubbi giella, gos ii leat oktage gaskačujuhangelba, mas sámi hálddašanguovllu báikenamma livččii adnojuvvon guovtti gillii riektá báikenammalága mielde. Ovtta galbbas lea nammabárra *Karasjok* ~ *Karášjohka*, muhto namaid ortnet ii čuovo báikenammalága lánkaásahusaid váldonjuolggadusa iige galbanormálage. Porsángu gielladas lea maiddá gaskačujuhangelba, mas lea dušše dárogiel namma *Karasjok*.

Porsángu gielladas lea guovddášgili namma *Lakselv* merkejuvvon 14 gaskačujuhangelbii. Dán gilinamas leat juo 1990-logus mearriduvvon golmma gillii virggálaš namat, muhto ain, 20 jagi nammamearrádusa maŋŋá, lea dušše dárogiel namma anus gaskačujuhangelbbain.

Lea mearkkašahti, ahte gaskačujuhangelbbain leat sámi guovllu guovddáš giliid báikenamat nugo *Guovdageaidnu* ja *Karášjohka* hui eahpesystemáhtalaš vuogi mielde váldon vuhtii galbemis. Eanaš háviid leat dáid giliid dárogiel namat *Kautokeino* ja *Karasjok* adnojuvvon gaskačujuhangelbbain.

Guovdageainnu suohkanis lea namma *Karasjok* adnojuvvon 5 gaskačujuhangelbbas. Maiddá gilinamma *Kautokeino* lea ain dušše dárogillii 18 galbbas. *Karášjoga* gielladas leat namat adnojuvvon eahpesystemáhtalaččat ná: namma *Karasjok* lea 9 gaskačujuhangelbbas ja nammabárra *Karášjohka* ~ *Karasjok* lea 4 galbbas. Nugo ovddabealde juo namuhuvvui, Porsángu gielladas lea namaid ortnetges nuppe gežiid *Karasjok* ~ *Karášjohka*, mii lea ovtta gaskačujuhangelbbas.

Guovdageainnu suohkanis leat oktii buot 22 nama dahje 48 % dán joavkku namain, mat leat merkejuvvon gaskačujuhangelbbaide sámegillii. Lea dehálaš fuomášit, ahte galbbaide leat merkejuvvon golbma báikki, namalassii *Gievdneuoika*, *Šuoššjávri* ja *Biedjovaggi*. Namma *Šuoššjávri* lea čállojuvvon njelljii *Karášjoga* gielladas gaskačujuhangelbbaide.

Deanu gielladas lea 41 gaskačujuhangelbbas báikenamma merkejuvvon dárogillii. Dat lea 79 % dahje measta njeallje viđadasoasi dán joavkku galbbain. Gosii ovtta

viđadasoasis, namalassii 19 % galbbain dahje 10 galbbas leat báikenamat merkejuvvon guovtti gillii. Ovtta galbbas lea namma sámegillii.

Deanu gielddas lea mearkkašan veara, ahte buohtalas báikenamat leat adnojuvvon erenoamáš eahpesystemáhtalaččat: 21 galbbas lea namma *Tanabru*, muhto 4 galbbas guovtti gillii *Deanušaldi ~ Tanabru*. 5 galbbas lea nammabárra *Kárášjohka ~ Karasjok*, ja 9 galbbasges lea namma dušše fal dárogillii *Karasjok*. Sihke *Deanušaldi* ja *Kárášjohka* leat mearriduvvon buohtalasnamat, muhto luoddaeiseválddit eai leat váldán vuhtii buohtalasnamaid oppanassiige konsekveanta vuogi mielde. Deanu gieldda gaskačujuhangelbbain lea maiddái báikenamma *Levajok* oktii buot 8 galbbas. Gieldda lea mearridan juo jagi 1994 gilázii maiddái álgoálgosaš sámegiela nama *Leavvajohka*. Dábálaš báikenammagalbbas gal lea dán báikki namma *Leavvajohka* čállon riekta, muhto gaskačujuhangelbbain atnet luoddaeiseválddit ain dušše fal boares dáruiduhtton nammahámi.

Tabealla 5.9 Gaskačujuhangelbbat báikkiide, mat leat sámegiela hálddašanguovllu olggobealde

	Dáru	
	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune	12	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	9	100
Kárášjoga gieldda/ Karasjok kommune	7	100
Porsáŋggu gieldda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni	56	100
Deanu gieldda/ Tana kommune	38	100
Unjárgga gieldda/ Nesseby kommune	22	100
Oktii buot	144	100

Sámi hálddašanguovllu guđa suohkanis leat gaskačujuhangelbbain oktii buot 144 báikenama, mat čujuhít báikkiide sámegiela hálddašanguovllu olggobealde. Buot dát namat leat merkejuvvon dárogillii. Galbbain ii leat obanassiige váldojuvvon vuhtii, ahte báikenammaláhka guoská maiddái sámegiela hálddašanguovllu olggobeale suohkaniidda. Sámi buohtalasnamat berrešedje váldojuvvot vuhtii maiddái dákkár galbbain. Dán joavkku galbbain leat báikenamat nugo *Vadsø*, *Alta* ja *Skibotn*, ja daidda namaide leat juo mearriduvvon sámi buohtalasnamat (gč. kapihtala 5.4.4). Dan lassin galbbain leat máŋga nama, maidda suohkanat eai leat vel mearridan sámegiela čállinvugiid, nugo omd. *Kirkenes* ja *Ifjord*.

Guovdageainnu suohkanis leat golbma gaskačujuhangelbba, main ii leat báikenamma muhto dárogiel tearbma *Riksgrensen*. Dát galbbat eai leat mielde 5.9 tabealla loguin, daningo galbbain ii leat báikenamma. Mearkkašahti lea, ahte galbbain adnon tearbma lea dušše dárogillii eaige sámelága giellanjuolggadusat leat váldon vuhtii.

Tabealla 5.10 Gaskačujuhangelbbat Suoma beale báikkiide

	Sámi/suoma		Suoma	
	N	oassi	N	oassi
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune			4	4/4
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune			2	2/2
Deanu gielda/ Tana kommune	6	6/7	1	1/7
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	1	1/1		
Oktii buot	7	7/14	7	7/14

Gaskačujuhangelbbain, maid namat čujuhit Suoma beallái, leat bealli namain (7 nama) čállojuvvon sáme- ja suomagillii ja bealli namain (7 nama) leat merkejuvvon suomagillii. Dat namat, mat leat dušše suomagillii, leat dattetge dakkárat, maida leat buhtalasnamat sámegillii ja mat leat Suoma bealde virggálaš anus maddái sámegillii, nugo omd. *Gáregasnjárga ~ Karigasniemi* dahje *Avvil ~ Ivalo*. Norgga beale galbbain leat buhtalasnamat nugo omd. *Avvil ~ Ivalo* muhtumin adnojuvvon galbbain, muhto eai systemáhtalaččat.

Nugo kapihttalis 5.4.4 tabealla 5.7 analysas čájehuvvui, de luoddačujuhangelbbain leat sáme- ja suomagiel namat adnojuvvon juo oalle systemáhtalaččat. Gaskačujuhangelbbain eai leat nammabárat vel konsekveanta váldon vuhtii. Suoma bealde čuvvojuvvo sámi giellaláhka systemáhtalaččat almmolaš luoddagalbemis (gč. omd. Helander 2013a). Danin Norgga bealdenai berrejit Davvi-Supmii čujuheaddji báikenamat merkejuvvot seamma láhkai go mo dat adnojuvvojit Suoma bealde, namalassii goappáge gillii (vrd. maddái Trafikkskilt 2012a, 57).

5.4.6 Bálvalusgalbbat

Bálvalusgalbbaid joavkkus guorahallojuvvojit sihke galbbat, main leat báikenamat ja galbbat, main leat tearpmat. Fitnodagaid namat leat čuldojuvvon eret analysas nugo juo kapihttalis 5.3 lea čilgejuvvon.

Tabealla 5.11 Bálvalusgalbbaid báikenamat

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru		Eaŋgals	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune			2	50	2	50		
Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune	12	75	4	25				
Karášjoga giella/ Karasjok kommune	2	25	4	50	2	25		
Porsáŋggu giella/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni					21	88	3	12
Deanu giella/ Tana kommune	2	15			11	85		
Unjárgga giella/ Nesseby kommune	6	35	6	35	5	30		
Oktii buot	22	27	16	19	41	50	3	4

Bálvalusgalbbain lea 22 galbbas sámegiel báikenamma. Dat lea badjelaš okta njealjádasoassi dahje 27 % galbbain. Dat galbbat leat Guovdageainnus, Karášjogas, Deanus ja Unjárggas nugo omd. *Ássebákti* Karášjogas. Dáin namain eai leat buhtalasnamat dáro- dahje kveanagillii.

16 galbbas, mii lea 19 % namain, lea sihke sáme- ja dárogiel namma mielde. Dalle go báikkis lea maidái dárogiel namma, de sámi báikenamma ii leat álo dohkkehuvvon mielde buhtalasnamman. Dat mearkkaša, ahte luoddaeiseválddit eai čuovo dán joavkkusge konsekveanta nammaan, muhto erohusat orrot dás manname suohkaniid mielde. Guovttegielat namat leat bálvalusgalbbain Gáivuonas, Guovdageainnus, Karášjogas ja Unjárggas. Gáivuona galbbain lea rievtti mielde ásausa namma, mii lea galbejuvvon guovtti gillii. Deanu ja Porsáŋggu gielddaid bálvalusgalbbain eai leat váldon sámi buhtalasnamat mielde, vaikko namat livčče muđuid anus guovtti gillii nugo omd. *Rávttošvuopmi ~ Stabbursdalen* ja *Vuollegeavvnis ~ Storfossen*.

Deanu gielddas leat báikenamat dárogillii 85 % galbbain ja Porsáנגgus lea 88 % namain dárogillii. Dáid suohkaniid bálvalusgalbbaid nammaválljemis eai leat dan dihte čuvvojuvvon báikenammalága ja galbanormála njuolggadusat. Porsáנגgu gielddas lea golmma galbbas namma *Silfar Canyon*. Dát namma lea ráhkaduvvon turisttaid váste eaŋgalsgillii. Guovllu gielat eai leat dán galbbas obanassiige váldon vuhtii.

Tabealla 5.12 Bálvalusgalbbaid tearpmat

	Sámi		Sámi/ dáru		Dáru	
	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune					2	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	4	50			4	50
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune			4	50	4	50
Porsáנגgu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni					6	100
Deanu gielda/ Tana kommune					18	100
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune					9	100
Oktii buot	4	8	4	8	43	84

Bálvalusgalbbaid tearbmaatnu lea eanaš dušše dárogillii sáme giela hálddašanguovllu suohkaniin, daningo 43 tearpma 51 tearpmas leat dárogillii. Dat lea 84 % dán galbajoavkku tearbmaanus. Guovdageainnu suohkanis lea njealji galbbas giellan sáme giella, mii vástida 8 % bálvalusgalbbain. Karášjoga gielddas leat njealji galbbas buohtalagaid sáme- ja dárogiella. Dat mearkkaša, ahte easka 8 % bálvalusgalbbain lea sihke sáme- ja dárogiella váldon vuhtii galbbaid tearbmaanus.

Dutkanguovllus leat ain suohkaniid mielde erohusat dađi mielde, makkár sáme giel tearpmat leat váldon atnui bálvalusgalbbain ja leago sáme giella dohkkehuvvon dan galbajoavkkus buohtalagaid dárogielain vai ii. Karášjoga gielddas leat bálvalusgalbbat, main tearpmat leat biddjon sihke sáme- ja dárogillii, nugo omd. *kulturmuittut* ~ *kulturminner* (gč. gova 2). Seammá tearbma Unjárgga bálvalusgalbbain lea merkejuvvon dušše dárogillii. Karášjoga gielddas lea maiddái *sámi musea* ~ *samisk museum* čállojuvvon bálvalusgalbbaide guovtti gillii. Eará suohkaniid sullasaš galbbain lea adnon dárogiel tearbma *museum* iige sáme giel tearbma *musea* leat váldon mielde. Dát ovdamearkkat čájehit, ahte bálvalusgalbbaid tearbmaanus eai čuvvojuvvo sámelága giellanjuolggadusat vel systemáhtalaččat.

5.4.7 Ii-geográfalaš galbbat

Dán analysas leat ráddjen guorahallat ii-geográfalaš galbbain dušše tearpmaid giellaanu. Maiddái ii-geográfalaš galbbain berre váldit vuhtii sámelága giellanjuolggadusaid § 3–2 sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniin.

Tabealla 5.13 Ii-geográfalaš galbbaid tearbmaatnu

	Sámi		Sámi/ dáru		Suoma/ dáru/ eaŋgl		Sámi/ eaŋgl		Dáru	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune									16	100
Guovdageainnu suohkan Kautokeino kommune			7	16					36	84
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune	2	7	8	28					19	65
Porsáŋgu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni									38	100
Deanu gielda/ Tana kommune			4	8	2	4	4	8	41	80
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune									11	100
Oktii buot	2	1	19	10	2	1	4	2	161	86

Ii-geográfalaš galbbain leat tearpmat adnojuvvon ain eanemustá dárogillii sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniin, 86 % dahje 161 galbbas. Tearpmat nugo omd. *taxi* ja *radio* adnojuvvojit olu gielain eaige dat leat rievtti mielde dušše dárogiel tearpmat, muhto buorebutge riikkaidgaskasaš tearpmat. Go galbbain leat dárogiel tearpmat nugo omd. *vegkirke*, *eldresenter* ja *idrettsplass*, de sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniin galggaše sámelága giellanjuolggadusaid mielde váldit vuhtii maiddái sámegeielat tearbmaanu.

Dán galbajoavkku áidna tearbma, mii lea galbejuvvon dušše sámegillii, lea *golfbána* Karášjoga gielddas (7 %). Guovdageainnu, Karášjoga ja Deanu gielddain leat muhtin ovdamearkkat das, ahte tearbmaatnu lea dohkkehuvvon muhtumin guovtti gillii ii-geográfalaš galbbaide. Karášjoga gielddas leat tearpmat nugo *rådđeviessu* ~ *rådhus*, *apotehka* ~ *apotek* ja *kulturmuittut* ~ *kulturminner*. Guovdageainnu suohkanis lea guovtti gillii omd. *boazonjuovahat* ~ *reinslakteri*.

Guovttegielat galbbaid oassi ii leat go vuos 10 % galbbaid tearbmaanus. Nugo tabealla čájeha, de ii-geográfalaš galbbaid giela válljemis leat erohusat suohkaniid mielde, daningo Gáivuona suohkanis ja Porsáŋgu ja Unjárgga gielddain ii leat

dain galbbain vel váldon vuhtii sámegeiel tearbmaatnu. Unjárgga gielddas lea guovtti ii-geográfalaš galbbas nammabárra *Enarestien* ~ *Anarášmáđii*, muhto danin go dát leat báikenamat, de dat eai leat tabealla loguin mielde. Unjárgga gieldda ii-geográfalaš galbbain eai leat sámegeiel tearpmat vel váldojuvvon atnui. Danin lea dilli ain nu, ahte sámelága giellanjuolggadusat eai leat vel mangeláhkai systemáhtalaččat váldon vuhtii sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniid ii-geográfalaš galbbain.

5.4.8 Diehtotávvalat

Diehtotávvaliid tabeallas eai leat Gáivuona suohkan ja Unjárgga gieldda mielde, daningo dain suohkaniin eai leat diehtotávvalat.

Tabealla 5.14 Diehtotávvalat

	Dáru/ suoma		Dáru/ eangals/ ruošša		Dáru/ eangals/ duiskka/ suoma		Dáru	
	N	oassi	N	oassi	N	oassi	N	oassi
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune					3	3/3		
Karášjoga gieldda/ Karasjok kommune	1	1/2			1	1/2		
Porsáŋgu gieldda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			4	4/6			2	2/6
Deanu gieldda/ Tana Kommune	4	4/8			2	2/8	2	2/8
Oktii buot	5	5/19	4	4/19	6	6/19	4	4/19

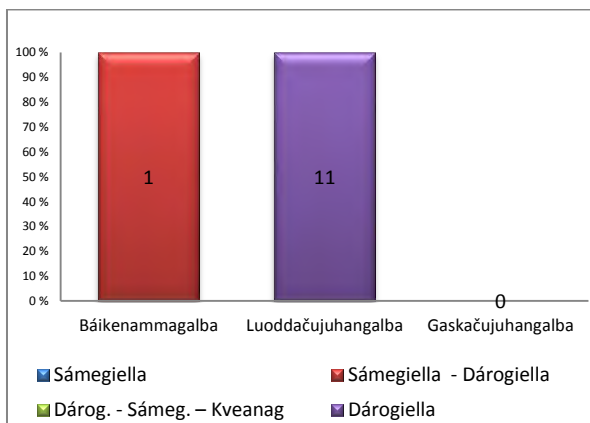
Dutkanguovllu suohkaniin leat oktii buot 19 diehtotávvala. Ii ovttage diehtotávvalis leat diehtu čállojuvvon sámegeillii, mii mearkkaša, ahte sámelága giellanjuolggadusaid § 3–2 giellagáibádus ii leat váldon vuhtii. Mearkkašan veara leat diehtotávvalat Karášjoga ja Deanu gielddas, mat leat riikkaráji lahka. Dain galbbain lea diehtu Suoma ja Norgga ráji tuollostašuvnnaid birra, ja nu dát diehtu guoská sihke Norgga ja Suoma beale olbmuide. Sihke Norggas ja Suomas lea fámus sámi giellaláhka, muhto ii dainge galbbain leat diehtu biddjon sámegeillii.

5.4.9 Sámi báikenamaid atnu dábálaš báikenamma-, luodda- ja gaskačujuhangelbbain

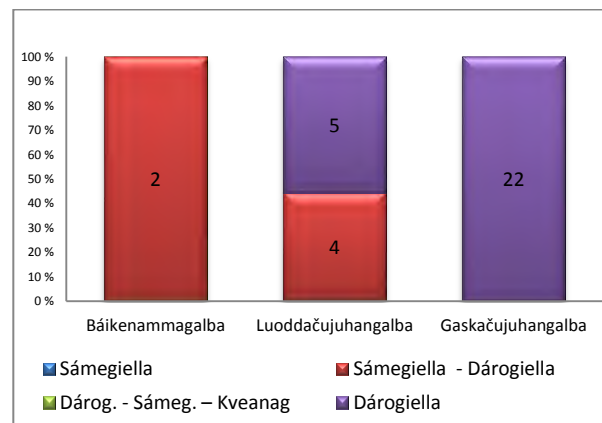
Dán kapihttalis buohtastahttojuvvo, mo sámegiela hálddašanguovllu guđasuohkana guovddášgiliid namat leat galbejuvvon golmma galbajoavkkus: dábálaš báikenamma-, luoddačujuhan- ja gaskačujuhangelbbain. Dán oasi analysii leat válljejuvvon Romssa fylkkas *Olmáivággi ~ Manndalen* ja Finnmárkkus *Guovdageaidnu ~ Kautokeino*, *Karášjohka ~ Karasjok*, *Lakselv ~ Leavdnja ~ Lemmijoki*, *Deanušaldi ~ Tana bru* ja *Vuonnabahta ~ Varangerbotn*.

Govus 5.1 Johtolatgalbbat sámegiela hálddašanguovllu guđa suohkanis. Ovdamearkan leat suohkaniid guovddáš giliid namat.

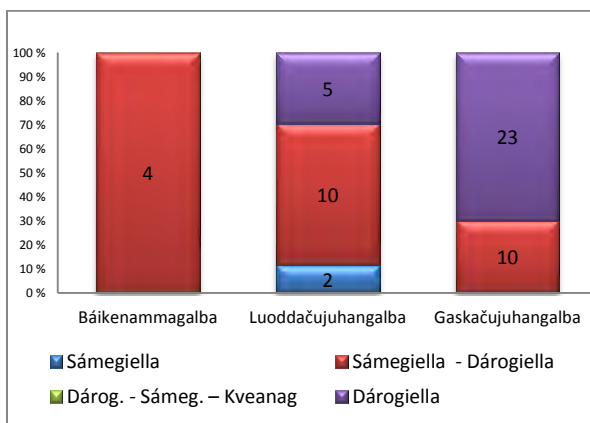
Olmáivággi – Manndalen

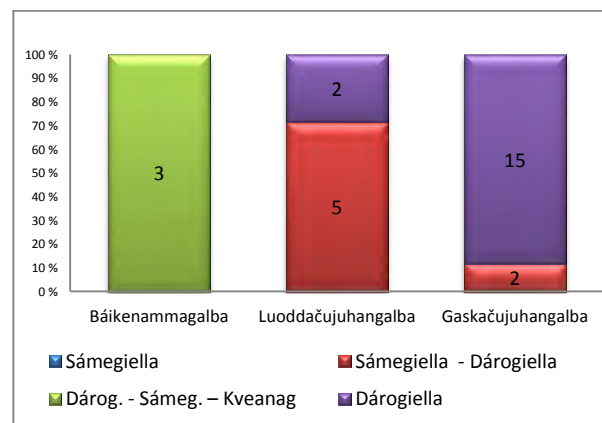
Guovdageaidnu – Kautokeino

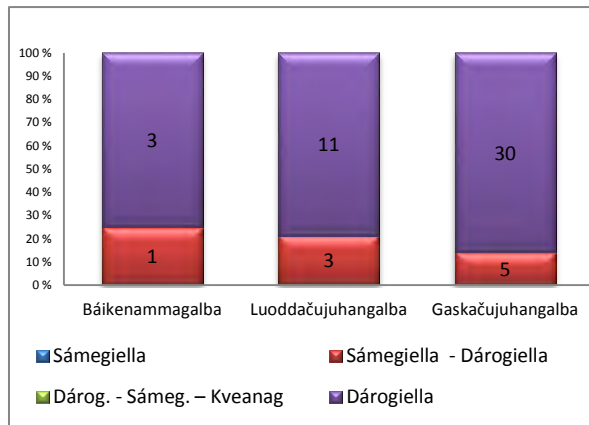
Karášjohka – Karasjok

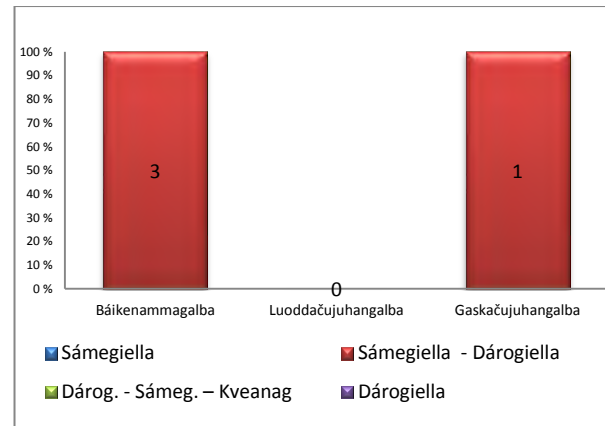
Leavdnja – Lakselv – Lemmijoki

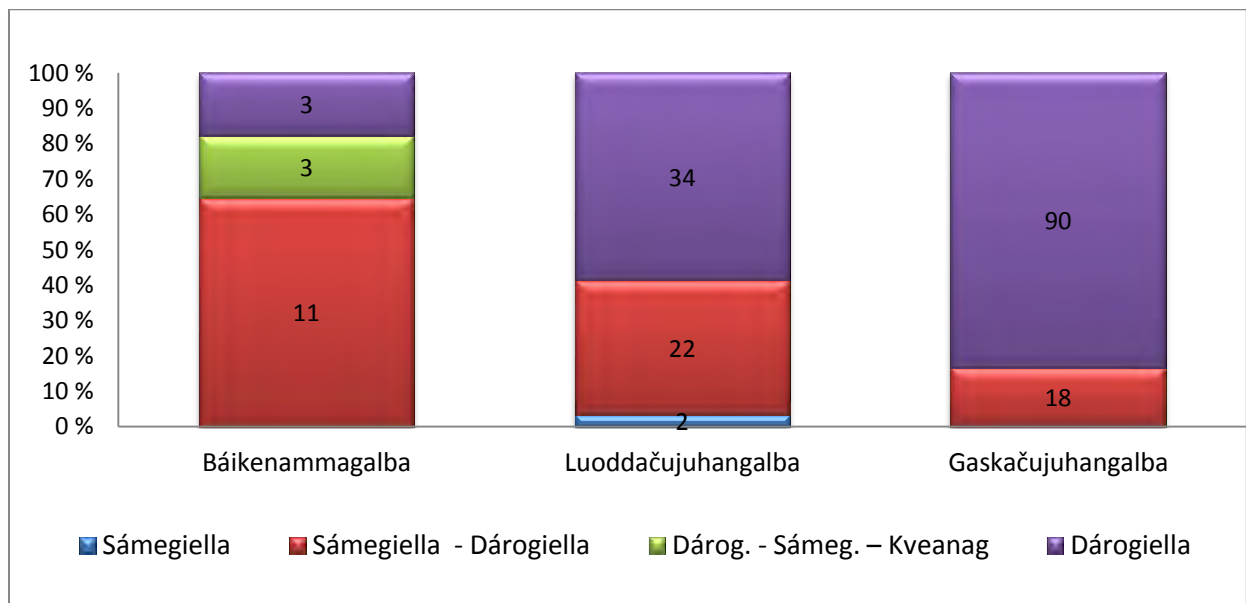
Deanušaldi – Tana bru

Vuonnabahta – Varangerbotn

Oktti buot sámegiella hálddašanguovllu guđa suohkanis

Ovttaskas nammabáraid analysa čájeha, ahte *Kárášjohka* lea áidna namma, mii lea dušše sámegillii galbejuvvon guovtti luoddačujuhangelbbas. Muđuid leat buot eará namat adnojuvvon juogo buohtalasnamman, dahje dušše fal dárogiel namma lea adnojuvvon galbbas.

Go buohtastahtá dán govvosa dábálaš báikenamma-, luoddačujuhanga- ja gaskačujuhangelbbaid, de sámii namaid mearri dađistaga unnu luodda- ja gaskačujuhangelbbain. Dábálaš báikenammagalbbain lea sámegiel buohtalasnamma 11 guovttegielat ja 3 golmmagielat galbbas. Dat lea 80 % dán nammajoavkku dábálaš báikenammagalbbain. Áidna namma, mii ii leat systemáhtalaččat dábálaš báikenammagalbbas, lea *Deanušaldi*, mii lea vel golmma galbbas dušše dárogillii.

Romssa bealde lea gal dábálaš báikenammagalbbas 100 % guovtti gillii, muhto dás lea sáhka dušše ovttá galbbas, masa lea biddjon namma *Olmáivággi ~ Manndalen* báikenammalága mielde guovtti gillii.

Luoddačujuhanganalbain lea sámi buohtalasnamma mielde sullii 40 % galbbain, namalassii 24 galbbas oktii buot 58 galbbas. Romssa fylkkas fas luoddačujuhanganalbain lea 100 % nammaatnu dušše fal dárogillii. Geavadis dat mearkkaša, ahte namma *Manndalen* lea 11 luoddačujuhanganalbain, iige sámi buohtalasnamma *Olmáivággi* leat dain galbbain váldojuvvon mielde. Ii ovttage gaskačujuhanganalbain leat Romssa fylkkas báikenamma guovtti gillii.

Nammabáraid dárogiel namma adnojuvvo áidna namman eanemustá gaskačujuhanganalbain, oktii buot 90 galbbas. Sáme- ja dárogillii leat namat merkejuvvon 18 geardde, mii lea badjelaš 10 % gaskačujuhanganalbain mearis.

Lea mearkkašahti, ahte omd. sámi namma *Guovdageaidnu* ii adnojuvvo ovttage gaskačujuhanganalbain, muhto dárogiel namma *Kautokeino* lea oktii buot 22 galbbas dán dutkanguovllus. Galbanormálas lea čielga ráva, ahte guovttegielat namat sáhttet adnojuvvot sihke luodda- ja gaskačujuhanganalbain (gč. kap. 5.2.4 ja maiddái Trafikkskilt 2012a, 57). Dát njuolggadus ii leat dattetge dássáži čuvvojuvvon systemáhtalaččat.

Govus 5.1 čájeha čielgasit, ahte vaikko dát sámi buohtalasnamat lea juo máŋga jagi dassái mearriduvvon, de dat illá váldojuvvojit virggálaš atnui, dahje ahte nammabáraid atnu ii leat Norgga beale Sámis vel lahkage systemáhtalaš.

5.5 Oktiigeassu: Mo luodda dás ovddosguvlui ?

Dán artihkkalis lea čájehuvvon, ahte vaikko sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjel 20 jagi, de sámegiela hálddašanguvlui gullelaš guđa suokkanis eai leat dát lágat vel systemáhtalaččat vuhtii váldojuvvon almmolaš johtolatgalbbain.

Sámelága giellanjuolggadusain § 3-2 celko, ahte diedáhusat, mat leat oaivvilduvvon juogo olles dahje oassái hálddašanguovllu álbmogis, galget leat sihke sáme- ja dárogillii (Sámeláhka 2008). Johtolatgalbbaid terminologiija gullá dakkár dieduide, mii lea guovllu álbmogii oaivvilduvvon, ja danin sámelága giellanjuolggadusaid berre váldit vuhtii maiddái johtolatgalbbaid giellaválljemis ja tearbmaanus. Analysa čájeha, ahte sámegiella dahje sámegielat tearpmat leat hui sporádalaččat váldon vuhtii johtolatgalbbain. Ii-geográfalaš galbbaid ja

bálvalusgalbbaid tearbmagiela válljemis leat erohusat suohkaniid mielde. Diehtotávvaliin ii leat sámeigiella váldon vel vuhtii obanassiige.

Luoddaeiseválddiin váilot njuolggadusat, mo sámelága giellanjuolggadusat berrejit váldojuvvot vuhtii johtolatgalbbain, dalle go sámeigiela hálddašanguovllu suohkaniin adnojuvvojit tearpmat dahje gielalaš dieđut. Galbanormálas leat namuhuvvon girje- ja ođđadárogiella, muhto ii sámeigiella eaige sámelága giellanjuolggadusat (vrd. Trafikkskilt 2012b, 37).

Johtolatgalbbaid sámeigiela terminologijabargu ii sáhte leat dušše ovttaskas suohkana ovddasvástádussan, muhto terminologalaš gažaldagat galget dárkkistuvvot ja guorahallojuvvojit sámi giellaorgánain, vai almmolaš galbbain adnojuvvojit normerejuvvon ja dohkkehuvvon sámegiel tearpmat. Galbanormálii berre dan dihte lasihit njuolggadusaid, mo sámeigiella galgá váldojuvvot vuhtii sámeigiela hálddašanguovllus ja ahte tearpmat ja sámegiel dajaldagaid galget sámi giellaorgánat dárkkistit ja dohkkehit. Sámeigiela vuhtiiváldin maiddá almmolaš galbemis lea oassi sámi álbmoga gielalaš vuoigatvuodaid ollašuttimis. Dan dihte almmolaš orgánaid geatnegasvuohka lea fuolahit, ahte maiddá dat giellaláhka čuvvojuvvo. Sámi báikenamaid virggálaš atnu lea regulerejuvvon báikenamallágas. Analysa čájeha, ahte dábálaš luoddagalbbain leat sámiid gielalaš rievttit dássáži ollašuvvan buoremusat, daningo ovttagielat sámi namaid ja buohtalasmaid leat dađistaga galbegoahtán.

Analysa čájeha dattetge, ahte sámi báikenamat eai adnojuvvo johtolatgalbbain vel systemáhtalaččat. Vaikko mánggat galbbat leat biddjon manimuš 20 jagi áigge go báikenamalláhka lea leamaš fámus jagi 1991 rájes, de muhtumin leat sámi namat dohkkehuvvon mielde, nuppe vuoro fas seammalágan galbbain lea anus dušše dárogiel namma. Analysaguovllus leat maiddá erohusat suohkaniid mielde, daningo muhtumin nammabárra lea váldon vuhtii ovttas suohkana galbbain, muhto ii nuppi suohkana seammalágan galbbain. Danin sámegiel báikenamaid anus leat ain eahpesystemáhtalašvuodát dan guđa suohkanis. Fylkkaid luoddaeiseválddiin orrot váilume buori siskkáldas rutiinnat, mo nannet johtolatgalbbaid giellaanu čuovvuma ja dárkkisteami, daningo dálá dilli ii leat dohkálaš lágaid ulbmiliid ektui.

Lea čielggas, ahte ii sáhte vuordit, ahte go man nu báikenama čállinvuohki mearriduvvo, de dat galggašii dakkaviđe biddjot galbbaide. Lea dattetge gažaldat, man guhká dahje man galle jagi galgá vuordit ovdal go mearriduvvon čállinvuohki váldojuvvo vuhtii báikenamaid almmolaš anus. Báikenamalláhkii

dárbbasuvvojit čielgasat njuolggadusat dan birra, makkár áiggis mearriduvvon čállinvuogit galget leat almmolaš anus.

Galbanormálas leat njuolggadusat, ahte báikenamaid galgá kontrolleret ovdal go ođđa galbbat biddjojuvvojit (Trafikkskilt 2012a, 56). Njuolggadusain čuožžu ná:

Ved all utskifting av gamle vegvisningsskilt og oppsetting av nye skilt skal det kontrolleres om skrivemåten av visningsmålene er i samsvar med reglene i stadnamnlova. Den viktigste kilden er Sentralt stedsnavnregister ved Statens kartverk.

Dát guorahallan lea čájehan, ahte luoddaeiseválddit eai čuovo álo dán njuolggadusa erenoamážit luodda- ja gaskačujuhanganalbbaid giellaanus, daningo mearriduvvon sámi buohtalasnamat eai biddjo álo ođđa galbbaide. Dat mearkkaša dan, ahte ođđa galbbat biddjojuvvojit báikenammalága njuolggadusaid vuostá. Sámi hálddašanguovllu suohkaniin leat maŋimus jagiid áigge ođastuvvon erenoamážit luodda- ja gaskačujuhanganalbbat nugo gova 11 ovdamearkkat čájehit. Galbbain leat ain báikenamat dušše fal dárogillii.

Govva 11. 2000-logus ođastuvvon luodda- ja gaskačujuhanganalbbat Guovdageainnus ja Kárášjogas.

Gova 11 galbbat čájehit, ahte juo 1990-logus mearriduvvon sámegeiel báikenamaid čállinvuogit eai leat dohkkehuvvon galbbaide báikenammalága ja galbanormála njuolggadusaid mielde. Dát leat ovdamearkkat, mo báikenamma-láhka ja galbanormála eai čuvvojuvvo.

Báikenammalága láhkaásahusain § 7-4 celko, ahte jus lea praktihkalaš sivaidd geažil earenoamáš váttis atnit maŋga nama, de sáhtá válljet namaid gaskkas dihto kriteraid mielde. Nugo galbbaid nammaatnu lea dálá dilis, de sámi namat eai leat dábálaččat guđđojuvvon eret dán paragrafa vuodul. Ii sáhte leat praktihkalaččat erenoamáš váttis atnit omd. luoddačujuhanganalbbas sámi buohtalasnama, go seammalágan luoddačujuhain lea muhtumin biddjon sámi buohtalasnama galbii. Gova 11 galbbain lea maiddá veadjemeahtun dulkot, ahte livččii praktihkalaš sivaidd geažil erenoamáš váttis atnit maiddá sámegeiel namaid dain galbbain nugo eaktun lea láhkaásahusaid mielde. Dát galbenvuohki čujuha baicce

dasa, ahte lea ain sáhka eahpesystemáhtalašvuodas dan hárrái, mo sámi báikenamat válđojuvvojit vuhtii johtolatgalbbain.

Lea dattetge mearkkašahtti, ahte galbanormálas lea njuolggadussan, ahte go lea dárbbášlaš válljet dáro-, sáme- ja kveanagiela nama gaskkas, de galgá deattuhit, guđemuš namas lea guhkimus árbevierru ja guđemuš nama dovdet buoremusat dan báikkis. (Trafikkskilt 2012a, 57). Dát njuolggadus, ahte go lea dárbbášlaš válljet nama, ii čuovo báikenammalága láhkaásahusaid § 7-4, man mielde galgá leat praktihkalaš sivaidd geažil earenoamáš váttis atnit máŋga nama, ovdal go sáhtá válljet eret buohtalasnamaidd. Galbanormála njuolggadus berre danin rievdaduvvot čavgabun nu, ahte dat čuovvu láhkaásahusaid.

Dán artihkkala analysa čájeha maiddái, ahte sámi báikenamat, mat leat sámeagiela hálddašanguovllu olggobealde, illá válđojuvvojit vuhtii johtolatgalbbain. Báikenammaláhka ii guoskka dušše fal sámi hálddašanguovllu suohkaniidd sámi namaide, muhto buot sámi namaidd virggálaš atnui, go dat devdet báikenammalága § 9-2 kriteraid. Galbanormálii lea dárbu lasihit čielga dieđuid dán ášši birra, daningo dat ii leat oba namuhuvvonge dálá njuolggadusain. Galbbaid analysa orru čujuheame dasa, ahte fylkkaid luoddadoaimmahagat dulkojit báikenammalága nu, ahte dat guoská dušše sámi hálddašanguovllu suohkaniidda. Dát dulkojuvvi ii leat báikenammalága mielde, ja berre danin deattuhuvvot ja čilgejuvvi buorebut galbanormálas.

Guovtte- ja máŋggagielat tearpmaid ja báikenamaidd anus johtolatgalbbain leat maiddái ekonomalaš konsekveanssat. Go Norggas leat gielaide guoskevaš lágat fámuš, de guovddáš eiseválddit berrejit dáhkidit, ahte leat maiddái ekonomalaš rámmat bidjat fápmui lágaid mielde gáibiduvvon doaimmaid, nugo jura omd. ođastit galbbaid nu, ahte dat devdet lágaid gáibádusaid. Fylkkaid luoddadoaimmahagaide berre ekonomalaččat dáhkiduvvot vejolašvuohta dađistaga ođastit johtolatgalbbaid giellalága ja báikenammalága njuolggadusaid mielde.

Suohkaniin lea maiddái geatnegasvuohta čuovvut Norgga lágaid ja fuolahit, ahte sámelága giellanjuolggadusat čuvvojuvvojit ee. johtolatgalbbaid tearbmaanus ja ahte sámi báikenamat válđojuvvojit virggálaš atnui báikenammalága gáibádusaid mielde. Báikenammalága § 5-2 mielde suohkanat mearridit ee. gilinamaidd čállinvugiidd. Dát analysa lea čájehan, ahte leat máŋggat namat, mat leat sáddejuvvon suohkaniidda mearrideapmái, muhto suohkanat eai leat dássái mearridan buohtalas sámi namaidd čállinvugiidd. Dákkár dáhpáhusain suohkanat eai

čuovo báikenammalága, muhto baicce easttadit sámi báikenamaid beassamis virggálaš atnui (gč. maiddái Helander 2013a, b).

Suohkanat berrejit maiddái aktiivvalaččat čuovvut, ahte mearriduvvon sámi namat váldojuvvojit systemáhtalaš atnui. Go omd. namain nugo *Karasjok, Kautokeino, Manndalen, Karlebotn, Lakselv, Tana bru* eai leat vel sámi buohtalasnamat váldojuvvon systemáhtalaš atnui, de berrejit suohkanat maiddái áсахit buoret rutiinnaid čuovvut, ahte nammamearrádušat vuhtii váldojuvvojit almmolaš oktavuodain.

Báikenammalága § 10-1 mielde lea váidinvejolašvuohhta, mii guoská sihke nama čállinvuohkáii ja nama atnui. Jus namma adnojuvvo boastut dahje dat ii adnojuvvo virggálaš oktavuodain, de ášši sáhtta váidit dan departementii, man vuollái ášši gullá. Jus fas nama čállinvuohki ii mearriduvvo, de dan sáhtta váidit báikenammaváiddalávdegoddái. Ná celko báikenammalágas:

Feilbruk eller manglande bruk av stadnamn etter § 9 kan påklagast til overordna departement. Klage over manglande vedtak kan påklagast til klagenemnda.

Nugo dát analysanai čájeha, de leat olu báikenamat, mat eai leat vel váldojuvvon virggálaš atnui. Dasa lassin leat olu sámi namat, maid čállinvuogit eai leat vel mearriduvvon. Das fuolakeahtta sámi báikenamaide guoskevaš áššit leat unnán váldojuvvon. Dat sáhtta čujuhit ee. dasa, ahte omd. organisašuvnnat main lea vádinvuogitvuohhta, eai dovdda báikenammalága doarvái bures, vai diedášedje vádinvejolašvuoda birra. Sámediggediedáhusas sámegeiela birra lea čilgejuvvon, ahte sámelága giellanjuolggadusatge eai čuvvojuvvo, muhto ovttaskas olbmuide orru leame váttis diehtit, mo galget váidit giellalága rihkkumiid. Sámediggi evttoha árvoštallat áсахit bearráigeahččoortnega, mii bearráigeahččá almmolaš etáhtaid (Sámediggediedáhus 2012, 23). Lea čielggas, ahte dákkár gozihanorgána doibmii galggašii gullat sihke sámelága giellanjuolggadusaid čuovvun ja dan lassin maiddái báikenammalága goziheapmi.

Norggas lea buorre giellapolitihkka, mii váldá vuhtii maiddái sámi álbmoga gielalaš rivttiid. Váttisvuohthan lea dattetge ain, ahte oppalaš giellapolitihkka ii leat vel bures implementerejuvvon báikkálaš dássái daningo almmolaš orgánat nugo mánggat suohkanat ja fylkkaid luoddaeiseválddit eai čuovo vel systemáhtalaččat lágaid. Sihke sámelága giellanjuolggadusat ja báikenammaláhka leat leamaš fámus juo badjelaš 20 jagi, muhto báikkálaš ja guovllolaš dási almmolaš orgánain orrot ain váilume buorit rutiinnat, mo dát lágat galget

váldojuvvot vuhtii geavatlaš doaimmain. Luoddaeiseválddiid iežaset rávvehusain (Trafikkskilt 2012a, 54) deattuhuvvo, ahte

stedsnavnene er en viktig del av landets kulturarv. Skiltmyndighetene har et særlig ansvar for å forvalte denne kulturarven ved bruken av stedsnavn på offentlige trafikkskilt. Vegvisningsskiltene er særlig iøynefallende og formidlere av stedsnavn.

Maiddáí sámi báikenamain lea seammaárvosaš riekti kulturárbin go dárogiel báikenamain. Danin luoddaeiseválddiid geatnegasvuohta lea atnit fuola, ahte maiddáí sámi báikenamat fuolahuvvojit luoddagalbendoaimmain seamma prinsihpaid mielde go dárogiel namatnai.

Gáldut

FAK 2013: Sámelága giellanjuolggadusat ja sámegielaideid hálddašanguovlu. –

<http://www.regjeringen.no/se/dep/fad/fadd/samepolitihkka/samegiela-geavaheapmi/samelaga-giellanjuolggadusat-ja-samegiel.html?id=633281>

FOR 2005: Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk. FOR 2005-06-17 nr 657.

– <http://www.lovdato.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-20050617-0657.html>

Helander, Kaisa Rautio 2001: Samiske og norske kommunenavn i Norge - dobbeltnavn eller tospråklige navn? – Namn i en föränderlig värld. Rapport från den tolfte nordiska namnforskarkongressen. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors. 246–259.

Helander, Kaisa Rautio 2008: Namat dan nammii. Sámi báikenamaid dáruiduhttin Várjjaga guovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas. Dieđut 1, 2008. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.

Helander, Kaisa Rautio 2009a: Sámi báikenammadutkan – gielladiehtaga ja fágaidrasttideaddji bálgáid alde. – Sáhkavuoruiin sáhkan. Dieđut 1, 2009. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu. 22–41.

Helander, Kaisa Rautio 2009b: Toponymic Silence and Sámi Place Names during the Growth of the Norwegian Nation State. – Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming. Eds Berg, Lawrence D. & Vuolteenaho, Jani. Ashgate, Surrey. 253–266.

Helander, Kaisa Rautio 2009c: Renaming Indigenous Toponymy in Official Use in the Light of Contact Onomastic Theories. – Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. Toronto, Canada. 492–500.

Helander, Kaisa Rautio 2013a: The Power of Administration in the Official Recognition of Indigenous Place Names in the Nordic Countries. – Names: People, Places, Perceptions and Power. Multilingual Matters. Almmustahttojuvvome.

Helander, Kaisa Rautio 2013b: Om samiske stedsnavn i Norge. – Med namn i famn. Namn i det fleirspråklege Noreg. Universitetet i Tromsø. Almmustahttojuvvome.

Kommuneloven 1992: LOV 1992-09-25 nr 107: Lov om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven).

Kulturdep. 1984: Brev 9.7.1984 fra Det kongelige kultur- og vitenskapsdepartement til Statens vegvesen i Finnmark. (ref. 4369 Ku 84 OGU: MSL)

Sámediggediedáhus 2012: Sámediggediedáhus sámegiela birra.
<http://www.samediggi.no/Giella/Samediggediedahus-samegiela-birra>

Sámeláhka 2008: LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven). Sist endret: LOV-2008-06-27-51

Sámi giellaláhka 2003: Nr 1086 Sámi giellaláhka. Addojuvvon Helssegis juovlamánu 15 beaivve 2003. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>

SSR = Sentralt stedsnavnregister (Guovddáš báikenammaregistar).
<http://www.statkart.no/Kart/Kartdata/Stedsnavndata/>

Stadnamnlova 1990: LOV-1990-05-18-11: Lov om stadnamn. Sist endret: LOV-2005-06-17-90, LOV-2005-06-10-53.

Trafikkskilt 2012a: Trafikkskilt. Statens vegvesen. Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (Skiltnormal). Del 4A *Vegvisningsskilt: Planlegging og anvendelse*. Håndbok 050. Veg- og transportavdelingen, Vegdirektoratet. http://www.vegvesen.no/_attachment/69071/binary/637615

Trafikkskilt 2012b: Trafikkskilt. Statens vegvesen. Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (Skiltnormal). Del 1 *Fellesbestemmelser*. Håndbok 050. Veg- og transportavdelingen, Vegdirektoratet. http://www.vegvesen.no/_attachment/69062/binary/635049

Trafikkskilt 2012c: Trafikkskilt. Statens vegvesen. Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (Skiltnormal). Del 4B *Vegvisningsskilt: Detaljert utforming*. Håndbok 050. Veg- og transportavdelingen, Vegdirektoratet. http://www.vegvesen.no/_attachment/69066/binary/637616?fast_title=H%C3%A5ndbok+050+Trafikkskilt%2C+del+4B+%2822MB%29.pdf

6 Biebmodorvvolašvuoha davvin

Magritt Brustad, Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Romssa Universitehta
Ammar Ali Hassan, Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Romssa
Universitehta
Torkjel M Sandanger, Servodatmedisiinnalaš instituhtta, Romssa Universitehta

Čoahkkáigeassu

Guorahallamat čájehit ahte muhtin lágan árbevirolaš borramušaid, nappo lagasbirrasa biepmuid, ávkkástallet relatiivalaččat ollu Davvi- Norgga ruovttudoaluin. Báikkálaš biepmuin lea dávjá biebmoávnnavallji, muhto soames biepmuin sáhttet leat, lassin ollu biebmoávdnasiidda, maiddái birasmirkkot. Dat gusto dávjá biepmuide maid mearas viežžá.

Dokumentašuvnnat leat leamaš váilevaččat persisteanta orgánalaš birasmirkkuid ja lossametállaid sisdoalu dáfus bohccobierggus. Ođđa dutkamat leat aŋkke čájehan ahte bohccobierggus iešguđet orohagain Norggas leat hui unnán birasmirkkot ja ii leat vuodđu jáhkkit ahte bohccobierggu borran lea dearvvašvuodávárran olbmuide birasmirkkuid geažil. Baicca lea nuppe ládje, ahte ollu biebmoávdnasat leat bohccobierggus mearkkašahtti eanet go buohtastahtta vuoksábiergguin.

Mullju, dahje varas dorski, vuoivvas ja meaddemat, leat leamaš ja leat ain dehálaččat doalahit buori D vitamiinna dási davviguovlluid mearraálbmogis skábman. Álbmoga leat aŋkke váruhan borramis vuotnaguliid guolleuvuivasa, birasmirkosisdoalu geažil.

Gealdda gaskal ártalaš biebmodoalu positiiva beliid, nugo alla biebmoávnnavoddat, ja negatiiva beliid, mat fas muitalit birasmirkkuid gávdnoštumis dán biebmodoalus, bájuhit dávjá Ártalaš dilemman. Ii leat diehtu man mađe eahpesihkarvuoha čadnon biebmodorvvolašvuodagažaldahkii árbevirolaš biebmodoalu dáfus lea váikkuhan sámi álbmoga biebmo- ja borramušdábiid válljemii.

6.1 Álggaheapmi

Báikkálaš biebmu lea árbevirolaččat leamaš dehálaš oassi davviguovllu álbmoga biebmodoalus. Ođđa biebmodoalloduktamat čájehit ahte biebmu, maid leat bivdán, čoaggán dahje guolástan lagasbirrasis, ain sáhttá dahkamin mealgadaš oasi davviguovllu álbmoga biebmodoalus.

Davviguovllu árbevirolaš biebmodoalu guovddášlaš biepmuid biebmoávdnasiid guorahallamat leat vuosihan alla meriid ollu essensiála biebmoávdnasiin. Seammás lea lassánan fuolastuvvan das go davviguovlluid biepmuide lea erenoamážit čuohcan guhkemátkkiid fievrriduvvon nuoskkideapmi gálduin mealgat lullelis. Meara biepmuid, nugo meara njiččehasaid, ja maiddái guolleuvuoivasa ja buoiddes guoli, ávkástallan lea maiddái leamaš fuolastuvvama ággan birasmirkosisdoalu geažil.

Gealdda gaskal árktalaš biebmodoalu positiiva beliid, nugo alla biebmoávnashivvodat, ja negatiiva beliid, mat mitalit luonddumirkkuid gávdnomis dán biebmodoalus, bájuhuvvo dávjá *Árktalaš dilemma* namahusain.

Eanaš dutkamiid dán fáttás leat dahkan riikkain nugo Ruonáeatnamis, árktalaš Kanadas ja USA:s, ja de áinnas eamiálbmotkonteavsttas, daningo biebmodoaluid maid leat čalmmustahttán árktalaš dilemma olis dávjá leat assosieren dáid guovlluid guhtet eamiálbmotjoavkkuid árbevirolaš biepmuide.

Dát artihkal muitala árktalaš dilemmas, ja válđočalmmustahttimin lea čoahkkáigeassit makkár dieđut ja dutkamat gávdnojit biebmodorvvolašvuodas čadnon árbevirolaš biepmuide sámi ja dáčča ássanguovlluin Norggas.

6.2 Árktalaš dilemma

Biebmodorvvolašvuolta lea guovddáš fáddá davviguovlluid eamiálbmogiid biebmodoalu ja biepmuid dutkamis.

Árktalaš dilemma dávjá atnet namahusain gaskkustanhástalusaide mat leat čadnon biebmodorvvolašvuhtii davviguovlluin.

Ollu biepmus maid leat viežžan luonddus davvin, erenoamážit mearas vižžon biepmus, leat alla essensiála biebmoávnasmearit. Biebmodoalloguorahallamat árktalaš Kanada eamiálbmotjoavkkuin leat čájehan ahte guorahallamiid oasseváldit ožžo mearkašahtti eanet essensiála biebmoávdnasiid daid beivviid go borramuššan lei dábálaš árbevirolaš biebmu, buohtastahttojuvvon beivviiguin go borramuššan lei eanet “ođđaáigásaš biebmu”. Biebmoávdnasiid D vitamiinna, ruovddi ja siŋkka ávkástallan lei eanet go duppalduvvon daid beivviid go biebmu bođii lagasbirrasis. Guorahallamat Ruonáeatnama inuihtain čájehit ahte go biebmodoallu lea rievdan árbevirolaš biepmuin ja lagasbirrasis vižžon biepmuin eanet oarjemáilmmi biebmodollui, de lea muhtin biebmoávdnasiid

ávkkástallan njiedjan. Báikkálaš biepmu geavaheami njiedjan leat maiddái assosieren sohkardávdá tiipa 2 lassáneapmái ja buoidumii. Lassin dasa ahte báikkálaš bibmui leat čadnon ollu positiiva dearvvašvuodabealit danin go das lea alla biebmoávnashivvodat ja unnán “guoros kaloriijat”, de dakkár biepmuid ávkkástallamis maiddái seastá ruhtaolggosgoluid. Báikkálaš biepmuid ávkkástallan lea nai veahkkin doalahit ja viidásit doalvut máhtu movt báikkálaš biebmoriggodagain ávkkástallá, seammás go daid biepmuid sáhtta atnit sosiála ja kultuvrralaš árvvuid dovdomearkan.

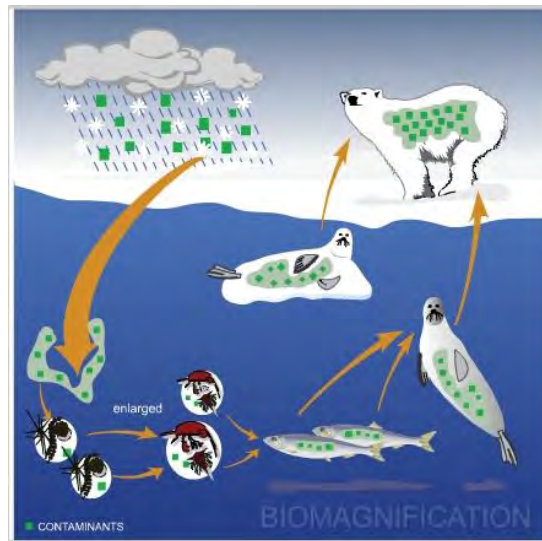
Iešguhtetlágan birasmirkkuid gávdnon lea aŋkke dagahan iešguđet dását eahpesihkarvuoda čadnon dasa man dorvvolaš báikkálaš biepmu lea ávkkástallat dearvvašvuoda dáfus. Hástalusat mat gusket dasa movt balanserejuvvon vugiin gaskkustit dieđuid áššis, mas positiiva beliid vihkkedallet negatiiva beliid ektui, leat vuodđun dan nu gohčoduvvon árktalaš dilemmas.

6.3 Birasmirkkot davviguovlluid biepmuin

6.3.1 Persisteanta orgánalaš birasmirkkot (POPs)

Persisteanta orgánalaš birasmirkkot (dárogiillii oaniduvvon POPs) leat amasávdnasat mat hui njozet suddet luonddus. Eanaš dain ávdnasiin leat buoiddis suddi ávdnasat, mii dagaha ahte sáhttet vurkejuvvot erenoamážit buoidevallji mariinna biebmogollosii. Danin go mariidna biebmogollosis leat nu ollu lađđasat, de čoaggása eanemus mirko biebmogollosa bajimus oassái, gos dát buoiddis suddi ávdnasat lasket buoidevallji gođđosiin ja orgánain (fig. 1). Dat dagaha ahte mariidna biebmogollosis lea eanet POPs go terestalaš biebmogollosis (fig. 2). Ovdamearkkat POPs ávdnasiin leat dioksiinnat, polyklorerejuvvon bifenylat (PCB) ja pesticiidat (DDTs).

Figuvra 6.1 Mariidna biebmogoallus lea buoidevalljái ja das leat ollu lađđasat. Juohke lađđasis gollosis lassána buoiddis suddi birasmirkkuid hivvodat.

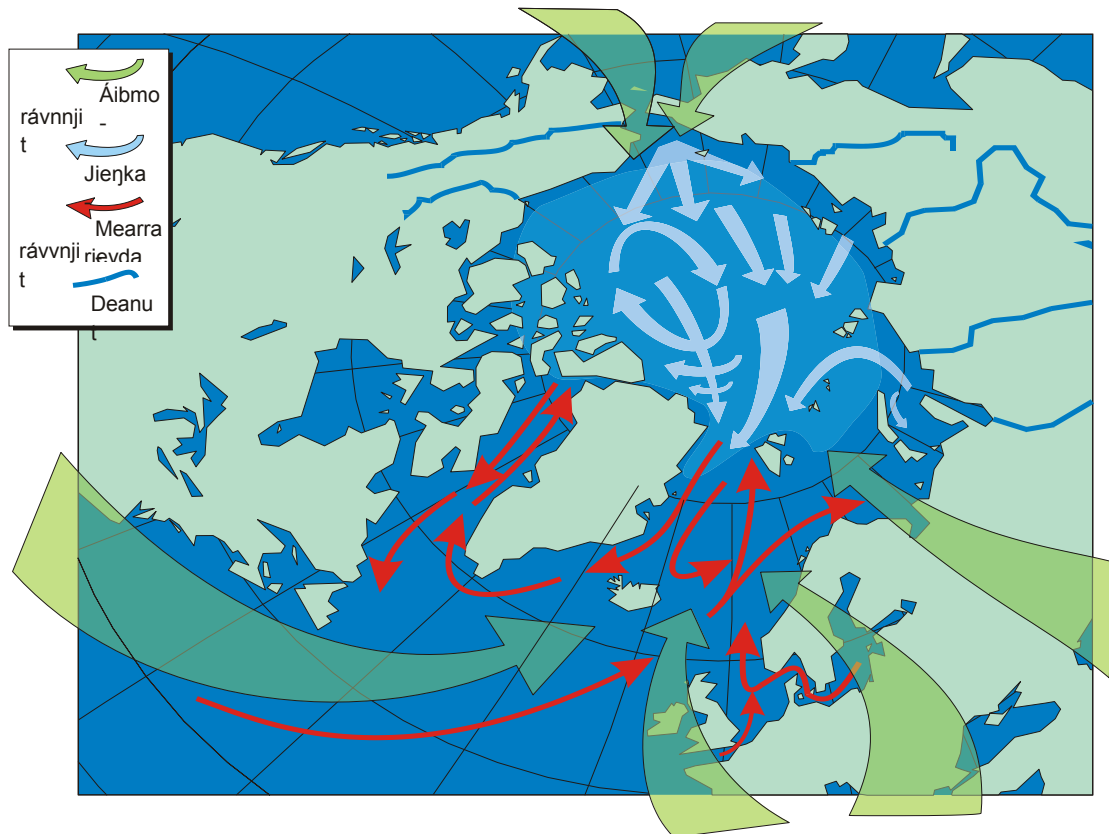
Figuvra 6.2 Terestalaš biebmogollosis eai leat lihka ollu lađđasat go mariidna biebmogollosis, ja danin birasmirkkot eai čoaggás seamma mađe.

Ollu ain eat dieđe POPs:a váikkuhusain olbmuid dearvvašvuhtii, erenoamážit go jurddaša veahážiid eksponerema áiggi badjel, mii bohtá biepmu bokte. Struktuvrralaččat lea dain birasmirkkuin hápmi mii sulastahtá muhtun goruda iežas hormovnnaid, ja lea ballu ahte daid ávdnasiid nu gohčoduvvon hormonádstahtti beavttut sáhttet leat vahágin dearvvašvuhtii.

Davvin leat unnán báikkálaš POPs-gáldut. Dat ávdnasat gávdnojit davviguovlluin eanemusat dan sivas go leat bohtán áibmorávnnjiiguin gálduin Norgga rájiid olggobealde, allaindustrialiserejuvvon riikkain Eurohpás, Davvi-Amerihkás ja Asias (fig. 3).

Figuvra 6.3 Persisteanta orgánalaš birasmirkkot (POPs) fievrriiduvvojit Árktalaš guvlui meara ja áibmorávnnjiid bokte. Deanut mat golget Árktalaš guvlui maiddái váikkuhit.

Ollu birasmirkkuid, nugo PCB, DDT ja dioksiidaid, mearit birrasis ja olbmui leat njiedjan sakka mañemus 20 jagis. Nu ollu go 70 % njiedjan lea geažuhuvvon. Dán estimáhta vuodđun leat POPs mihtideamit olbmuid čizžemielkkis ja varraiskosiin. Sivvan njiedjamii leat gildosat ja garra njuolggadusat dáid ávdnasiid atnima ja luoitima dáfus luonddus. Eará birasmirkojoavkkuid dássi orru lassánan gitta dáid gieskkaid rádjái, ovdamearkka dihte dollaári ávdnasat ja soames perfluorerejuvvon ovtastusat. The Arctic Monitoring Programme bohtosat jagiin 1998, 2002 ja 2009 leat čájehan ahte persistenteanta orgánalaš birasmirkkuid dásit leat obbalaččat vuollegaččat davviguovlluin, go buohtastahtá tempererejuvvon guovlluiguin máddelis.

6.3.2 Lossametállat

Lossametállat gávdnojit lunddolaččat luonddus dahje sáhttet olbmuid geažil ihttán. Lunddolaš lossametállagáldut sáhttet leat iešguđetlágán baktešlájat, eanagiera dahje dollaváriid jamahus, ja dábáleamos olmmošdagahuvvon gáldut leat eanandoallodoaimmat, ruvkedoaimmat, iešguđethámat industriijat ja

doapparbeaitagat. Biebmu lea olbmuide lossametállaid dáfus váldoeksponerengáldu, ja eksponeren áimmu bokte dahje njuolggoguoskkahusain liikái dahje čalmmiide váikkuha unnibuš.

Eallisilba, ladju, nihkkel ja kadium leat guovddáš lossametállat main beare alla dásit sáhttet negatiivalaččat váikkuhit olbmuid dearvvašvuhtii. Doivot ahte dain ávdnasiin, doarvái stuora meriin, galgá sáhttit leat ea.ea. neurologalaš beaktu ja lasihit šattohisvuoda vára.

Molsun lajoheames bensiidnii lea sakka unnidan áibmogearddálaš ladjogahččama Eurohpá ja Davvi-Amerihká badjel, ja kadium ges čájeha iešgudetlágán trendaid. Alimus lossametállamearit davviguovlluin leat lahka veaike-/nihkkelsuddadanbáikkiid Nihkkelis ja Monchegorskas Guoládatnjárggas, ja Norilskas Sibirjás.

6.4 Davvi-Norgga báikkálaš biepmut ja árktalaš dilemma

Gávdnojit duššo moadde guorahallama main leat geahčadan sihke birasmirko- ja biebmoávnnessidoalu Davvi-Norgga báikkálaš biepmuin nu gohčoduvvon *áktalaš dilemma-perspektiivvas*. Dat gusket mullju nammasaš guolleborramuššii (varas dorski, vuovvas ja meadđemat) ja bohccobirgui ja eará buktagiidda bohccos. Dát kapihtal čoaikkáigeasságe danin bohtosiid dutkamiin maid leat dahkan Davvi-Norggas dán fáttás, dáid biepmuid guovdu.

6.4.1 Bohccobierggu ja eará bohccoorgánaid borran

Bohccobiergu ja eará orgánat bohccos leat leamaš ja leat ain guovddáš gáhppálagat muhtin oasi Norggabeale sámi álbmoga biebmodoalus. Biebmodoalloguorahallamat leat čájehan ahte ollu borret bohccobierggu erenoamážit sápmelaččat geat orrot nannámis, muhto maiddáid riddoguovlluin ávkkástallá sámi álbmot veaháš eanet bohccobierggu go sii geat eai leat sápmelaččat. Borrat ollu bohccobierggu leat navdán unnidit varrasonahatvára álbmogis. Dieđut sihke birasmirkkuin ja bohccobierggu biebmoávnnessidoalus lea guhká leamaš váilevaš Norggas. Dat lei guovddáš oalgguhussan “Bohccobierggu biebmoávdnasat/Reinkjøtt som næringsmiddel” proševtta álggaheapmái. Jagis 2012 válganii proševttas doavttergrádačálus. Dutkanbohtosat maid čuovvovaččat namuhit leat oaivenjuolggaduslaččat viežžan dán doavttergrádaproševttas.

Bohccobiergu ja POPs

Bohccuin leat váldonjuolggaduslaččat gávdnan vuollegis persistenteanta orgánalaš ovttastusaid (POPs) meriid, earet guovlluin maidda báikkálaš industriija guoská. Aliduvvon dioksindási leat mihtidan soames ovttaskas bohccos Várnjárggas.

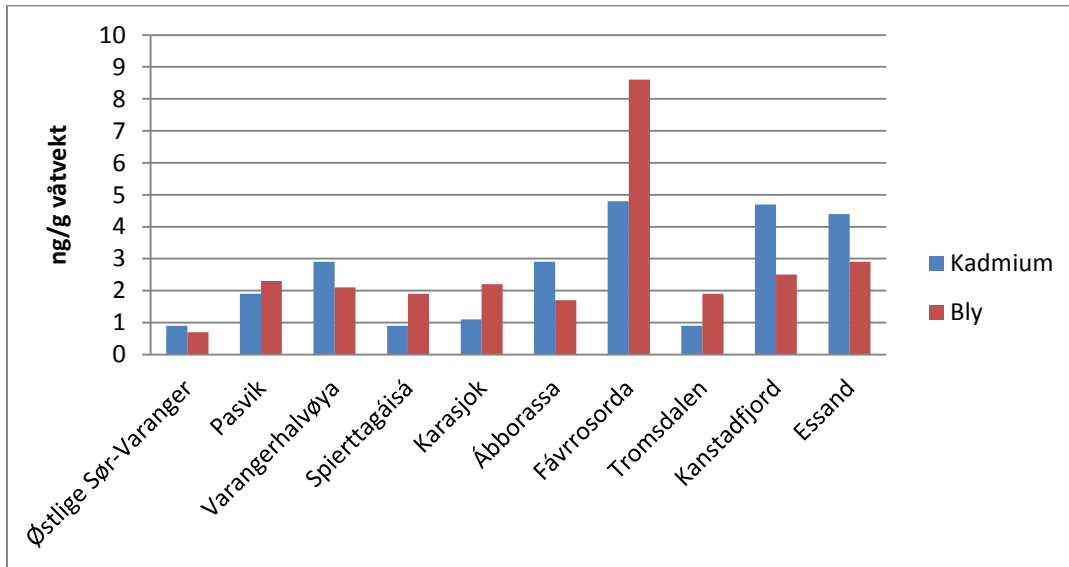
Easkabáliid almmuhuvvui čálus bohccuid ja bohccuid iešguđetlágán orgánaid (vuoivasa, buoiddi, ađđama ja deahki) POPs-dási mihtuin, maid leat dahkan datačoakkáldaga vuodul iešguđetlágán boazodoaloorohagain Norggas. Konklusuvdna čállošis lea ahte POPs-dási bohccuin lea hui vuollegaš, iige nagot dahkat mihtidanveara dearvvašvuodavára konsumeanttaide, ii sidjiide ge geat ollu borret biergggu.

Bohccobiergu ja lossametállat

Ellide, mat eanas áiggi jagis dahje olles jagi guhtot olgun, sáhttet lossametállat leat stuorat váttisvuohtan go POPs. Leat gávdnan oalle alla kadium- ja ladjodásiid Norgga bohccuid monemuččain ja vuoivasiin (Biebmo bearraigeahčču, 2003). Lea maiddái čájehuvvon ahte lea mihtilmas davvi-lulli gradieanta, mas oaidnit ahte vuollegeamos dásit leat Norgga davit osiin. Namuhuvvon doavttergrádabarggus “Bohccobiergu biebmoávdnasat” proševtta olis duodaštuvvui dát davvi-lulli erohus kadiuma guovdu, muhto geográfalaš erohusat eai ankke buot čujuhan ovttá guvlui. Figuvra 4 vuosiha geográfalaš erohusaid bohccobiergu kadium- ja ladjodásiin guhtege orohagas Norggas. Fávrrisordda gorálaš alla dási sáhttá vejolaččat čilget dainna ahte lossametállat, mat bohtet ruvkedoaimmas ránnjáorohagas Ábboráššas, fievrdivvojit biekkain orohahkii ja akkumulerejuvojit eanet dáppe go gáldoorohagas. Dat lea albmoneapmi maid maiddái leat oaidnán eará davviriikkalaš riikkain, ahte guovllus lagamusas ruvkedoaimmarusttega leat vuollegeappot lossametálláárvvut go ránnjáorohagain. Doavttergrádabarggus loahppaboáđusin lea ahte bohccobiergu, sorjjasmeahttumit guđe riikkas bohtá, lea dorvvolaš konsumeanttaide borrat, danin go lossametálláárvvuid maid leat gávdnan leat ollu vuollegeappot go rádjeárvvu maid leat bidjan vejolaš dearvvašvuodavahágahtti beaktun olbmuide.

Doavttergrádabarggus gávdne muhtin muddui alla kadiumdásiid bohccovuoivasis. Muhto goitge konkluderejuvvo ahte dat ii ovddas dearvvašvuodavára, danin go ollet badjel ávžžuhuvvon rádjeárvvu mii lea bidjon dearvvašvuodavahágin kadiuma dáfus, dasa gáibiduvvo ahte borrá máđoheames ollu bohccovuoivasa, namalassii 2,7 kg juohke mánu ovttá jagis.

Figuvra 6.4 Geográfalaš variašuvnnat kadium- ja ladjosisdoalus boazodoalloorohagain (Gáldu: Hassan A, 2012)

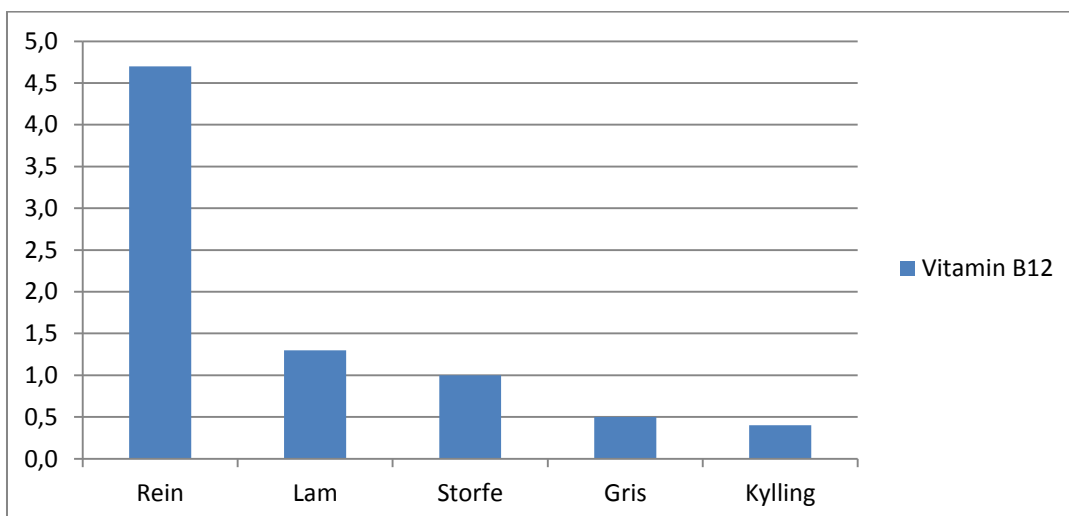

(ng/g njuoskadeaddu. Nuorttit Máttavárjjat, Báhcaveadji, Várnjárga, Spierttegáisa, Kárášjohka, Ábborássa, Fávrosorda, Sálašvággi, Kanstadfjord, Essand. Kadium. Ladju.)

Biebmoávdnasat bohccobierggus

Norgga biebmogálvotabeallas leat leamaš veaháš váilevaš dieđut bohccobierggu biebmoávdnassidoalus. “Bohccobierggu biebmoávdnasat” doavttergrádaproševtta bokte leat háhkan nanu duođaštusaid das makkár iešguđetlágán biebmoávdnasat leat bohccobierggus. Dan bargus leat oassin analysas iskosat 100 heakkas, iešguđetlágán boazodoalloorohagain.

Figuvra 6.5 B12 vitamína ($\mu\text{g}/100\text{ g}$ njuoskadeaddu) sisdoallu iešguđetlágán elliid bierggus (Gáldu: Hassan A, 2012)

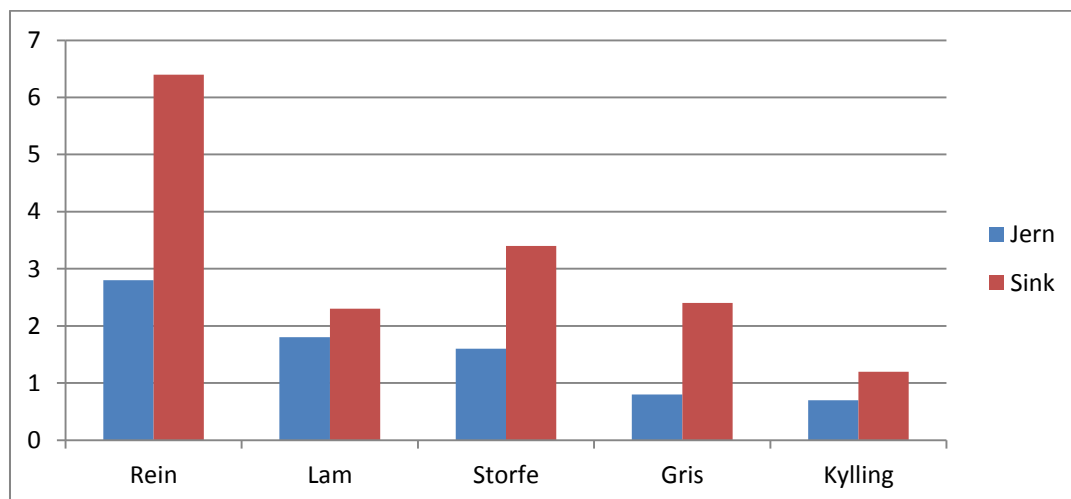
(Boazu, Láppis, Šibit, Spiidni, Vuonccis. Vitamiidna B12)

Figuvrrat 6.5-6.7 vuosihit essensiála³² biebmoávdnasiid1 B12, ruovddi, siŋka ja seleno sisdoalu bohccobierggus buhtastahttojuvvon eará biergošlájaiiguin. Daid figuvrraid vuodul oaidnit ahte biebmoávnassisoallu bohccobierggus lea mearkkašahti alladeappot buot namuhuvvon biebmoávdnasiid dáfus, buhtastahttojuvvon eará elliidšlájaiiguin mat dávjá leat oassin biebmodoalus Norggas.

Dábálaččat lea gulustuvvon ahte fuođđobuktagiin, nugo bohcco- ja sarvvabierggus, lea alladeappot biebmoávnashivvodat go omiin. Duodaštusat das leat ain váilevaččat sarvvabierggu hárrái.

Stuorámuš erohus gaskal bohccobierggu ja eará biergošlájaid gávdnui B12 vitaminnas, mas erohus lei njealjegeardánit, dahje eanet (fig. 6.5).

Figuvra 6.6 Ruovddi ja siŋka sisdoallu (mg/100 g njuoskadeaddu) iešguđetlágán elliid bierggus (Gáldu: Hassan A, 2012)

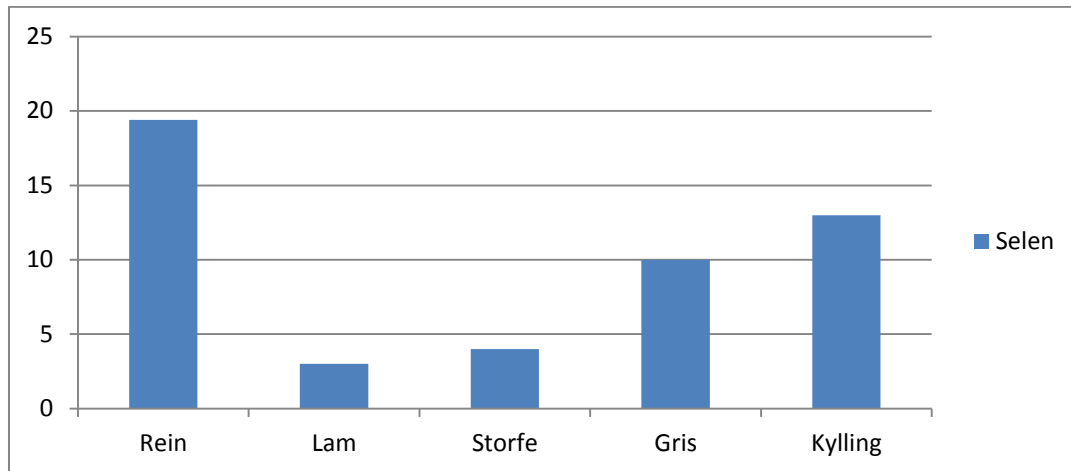

(Boazu, Láppis, Šibit, Spiidni, Vuonccis. Ruovdi, Siŋka)

Ruovdeárvvut ledje veaháš badjelis bohccobierggus go dain eará biergobuktagiin, muhto ii lean nu mearkkašahti erohus go dain eará namuhuvvon biebmoávdnasiin. Duššo okta dutkamuš lea dahkon biebmoávdnasiid árvvuin ja bohccobiergoborramis, mas gávnahedje ahte ollu bohccobiergoborran assosierejuvvo vuollegeappot varrasonahat várain. Seammalágán dutkamušaid eai leat dahkan eará biebmoávdnasiin.

³² Essensiála biebmoávnasin oaivilduvvojit biebmoávdnasat maid olmmoš gáibida biepmu bokte oážžut, daningo gorut ii ieš nagot daid ávdnasiid doarvái ráhkadit. Essensiála biebmoávdnasiid váilevašvuohta guhkit áiggi dagaha iešguđet duodalašvuodadásat vátnedávddaid, čadnon dasa man guhka vátni bistá ja man vuollegis mearit dain biebmoávdnasiin leat gorudis. Eanas vátnedávddaid dálkkoda go oážžu eanet biebmoávdnasiid, vaikko muhtin vátnedávddat guhkitáiggi váilevašvuođas sáhttet dagahit bistevas buozalmasvuođa dahje vahága.

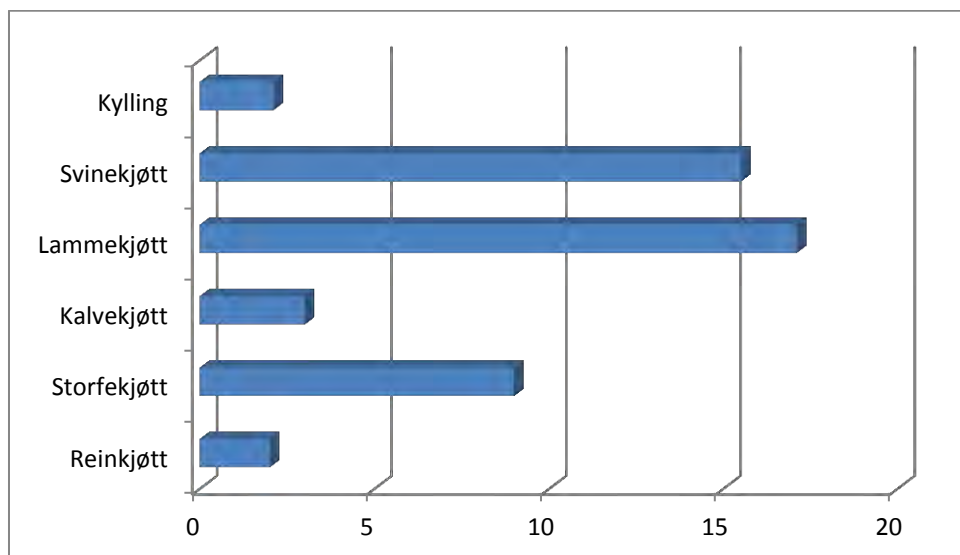
Figuvra 6.7 Selen sisdoallu ($\mu\text{g}/100\text{ g}$ njuoskadeaddu) iešguđetlágán elliid bierggus (Gáldu: Hassan A, 2012)

(Boazu, Láppis, Šibit, Spiidni, Vuonccis. Selen.)

Bohccobiergu lea silis. Figuvra 8 čájeha ahte buoideproseanta bohccobierggus lea seamma go vuoncábierggus. Norgga biebmoiseválddit leat álbmoga ávžžuhan unnidit animálalaš buoiddi borrama, vai eastadit buozalmasvuodaid. Bohccobiergu orru danin dearvvašlaš välljejuvmin, ja bohccobiergu atnit biergomolssaeaktun sáhtta leat ávkin olaheamis biebmodoalu mii čuovvu almmolaš biebmorávvgiid.

Figuvra 6.8 Buoidesisdoallu bohccos eará elliid bierggu ektui

(Vuonccis, Spiinnebiergu, Lábbábiergu, Gálbbebiergu, Šibitbiergu, Bohccobiergu)

Radioaktiivvalašvuohhta bohccuin

Maŋŋel jagi 1986 Tsjernobyla lihkuhisvuoda čuoza radioaktiiva gahččan garrasepmosit Nordlándda fylkka lulimus oassái ja Trøndelagai. Radioaktiiva cesiuma (137Cs) lea leamaš duodaleamos váttisvuohthan dan sivas go das lea guhkes beallidanáigi, birrasiid 30 jagi. Biebmobearráigeahčču jeavddalaččat iská radioaktiivvalaš sisdoalu bohccobierggus. Iskosiid bohtosat čájehit ahte radioaktiivvalaš sisdoallu bohccuin lea sakka njiedjan ja lea mealgat vuollegeappot go maid mihtidedje vuosttaš jagiid maŋŋel Tsjernobyl-lihkuhisvuoda. Bohccuin geográfalaš guovlluin gos vel sáhtá radioaktiivavárra, sáhttet aŋkke ain leat alla árvvut. Danin lea áigeovuodil joatkit gozihemiin ja doaibmabijuiguin, nugo ealli eliin iskat radioaktiivadási, biebmát ovdal njuovadeami ja duos dás ain iskat gorudiid, vai hehte beare alla eksponerema.

Biebmobearráigeahčču lea almmuhan biebmodoallorávvagiid bohccobierggu borrama hárrái. Tabealla 1 čájeha man ollu bohccobierggu sáhtát borrat, čadnon dasa man nuoskiduvvon biebmá lea. Olbmuid lea rádjeárvun bidjon eanemusat 80 000 becquerela jahkái.

Tabealla 6.1 Biepmu radioaktiivvalašvuoda rádjeárvvut (Gáldu: matportalen.no)*

Radioaktiivvalašvuohhta biepmus	Bohccobierggu borran	
600 Bq/kg (becquerel j. kilos)	100 kg j. jagi	10 borrama vahkus
1 000 Bq/kg	60 kg j. jagi	6 borrama vahkus
2 000 Bq/kg	30 kg j. jagi	3 borrama vahkus
3 000 Bq/kg	20 kg j. jagi	2 borrama vahkus
4 000 Bq/kg	15 kg j. jagi	3 borrama j. 14. b.

* Rehkenastimis leat vuhtii váldán ahte oazžut maiddái muhtin máde radioaktiiva ávdnasiid eará biebmogálvvuin.

6.4.2 Mullju – árbevirolaš biebmá davvin

Gođđadorskemullju lea guollemális mas lea varas dorski, vuovvas ja meadđemat, ja lea nanu árbevierru Davvi-Norggas. Mulju borret dábálaččat odđajagimánus njukčamánnui go dorski bohtá vuonaide gođđit. Historjjálaš válddahasat Finnmárkkus mitalit ahte dán biepmu leat ollu borran ja ahte vuovvas aktan vuovvasbuidiin lei goasii váldogáldun riddoálbmoga buoideborramii. Sáidemullju, maid dávjá geasset borre, lei maiddái guovddáš gáldu buoidi ja ollu essentiála biebmávdnasiid háhkamii. Čuovvovaš válddahasa leat viežžan Láhpí doaktára medisiinnalaš mitalusain jagis 1866

.....Okta, erenoamážit sápmelaččaid gaskas, hui árvvusadnon biebmá lea borramuš mas lea sáiddi vuovvas, maid mollejit báhtái čáhpesmurjjiid fárus ja návddašit sullii nu go buvrru; dat lea muhtin guovlluin goasii váldobiebmun geasset...”

Odđa biebmodoalloduktamušat Davvi-Norggas leat čájehan ahte mulju ain orru dehálaš oassi álbmoga biebmodoalus, erenoamážit riddoguovlluin. Ollu riddosuohkaniin vástidit gitta 70 proseanta álbmogis ahte borret mulju čieža gearddi dahje dávjjibut juohke áigodagas.

Mulju biebmoávdnasat

Dorskevuovasis, maŋnel go lea vuššon, leat mihtidan biebmoávnnessisdoalu buoiddis-suddi A, D ja E vitaminnaid dásiid, lassin buoiddesuvrriide. Iskosiid bohtosat čájehedje ahte gaskamearálaš mulljoborramis oažžu *guoktenuppelohkái* ávžžuhuvvon D vitamidna beaivemeari, *oktanuppelohkái* ávžžuhuvvon A vitamidna beaivemeari ja ovttá ávžžuhuvvon E vitamidna beaivemeari, lassin 14 g guhkesvidjját omega-3 buoidesuvrriide. Jus buohtastahtá, de sisttisoallá okta mánáidbaste dievva medisiinnalaš guolleuvodja 1,2 gramma omega-3 ja ovttá beaivemeari diein eará vitaminnain.

Erenoamážit D vitamindili dáfus álbmogis lea mullju-árbevierus leamaš ollu mearkkašupmi, sihke historjjálaččat ja maiddái gitta min áigái. D vitamidna ráhkaduvvo váldonjuolggaduslaččat liikkis go beaivi goardá. Dálvet, go ii leat beaivvádat dahje unnán oidno beaivváš, de lea D vitamidna borran mulju bokte čájehuvvon sáhttit buhtadit váilevaš beaivečuovgga ja nu eastadit D-vitaminváilli álbmogis. D vitamidna lea dehálaš bisuhit dávtiid dearvvašin, muhto doivot ahte dán vitaminnas sáhttet maiddái leat ollu eará buorit váikkuhusat dearvvašvuhtii. Ollu čujuha dasa ahte dát árbevirolaš biebmu, mullju, varas dorskiin, vuoivasiin ja meadđemiin, ja biebmoávnnavalljodagainis, ain odne lea áigequovdil ja árvvolaš go lea sáhka olbmuid D vitamidnadilis davvin.

Mullju ja POPs

Guorahallamat main POPs dásiid leat mihtidan, leat čájehan ahte gaskamearálaš mulljuvitku addá, lassin ollu essensiála biebmoávdnasiidda, maiddái oktiibuot 24 µg PCB. Dásiid leat iskan vuoivasis ja vuoivvasbuoiddis. Joatkevaš guorahallamat leat čájehan ahte olbmui, geat ollu borret guollevuoivasa ja vuoivvasbuoiddi, eai leat lassánan POPs árvvut varas, go buohtastahtá olbmui geat unnán dahje eai obanassiige bora daid.

Leat leamaš digaštallamat das galgágo ávžžuhit heaitit mulju borramis daningo das leat birasmirkkot. Vitenskapskomiteen for mattrygghet (VKM) meannudii jearaldaga ”Et helhetssyn på fisk og annen sjømat i norsk kosthold” nammasaš rapporta olis 2006:s. Das namuhit earet eará ahte guollevuoivasa váldonjuolggaduslaččat borret Davvi-Norggas ja ahte iskosat Barentsábi guliid vuoivasiin čájehit mealgat unnit birasmirkodásiid go guliin máddelis. VKM:a risikoguorahallamis válljejedje guoddit guollevuoivasoasi, daningo obbalaš geavahus lea unnán ja bárisgeavaheaddjit ássat guovlluin gos báikkálaš guliin leat vuollegeappot dásit dain birasmirkkuin. Namuhan veara lea ahte Biebmoávdnarráigeahčču váruha olbmuid borramis guollevuoivasa dorskiin maid

ieža leat bivdán, earet dorsiin maid bivdá fávlelis ábis. Várrehus bohtá daningo leat odđa guorahallama dahkan 15 hápmana ja vuonaid dorsekvuoivasiid vuodul, ja go guollekvuoivasii lea bidjon rádjemearri dioksiinnaid ja dikosinsullásaš PCB supmis.

Guorahallamat maid dahke Davvi-Norggas čájehedje baicca ahte guollekvuoivvasborramis leat unnán váikkuhusat olbmuid birasmirkodásiide.

Birasmirkoeksponeren biepmu bokte sámi álbmogis

Eai leat dahkon álbmotbaserejuvvon guorahallamat sámi álbmogis čearddalaš joavkun birasmirkkuid (orgánalaš ja lossametállat) dásiid dáfus. Dieđuin, mat leat Sámequovllu luonddu birasmirkkuid dásiin, vuordit olbmui leat vuollegis árvvuid ollu dain ovttastusain. Go geahččá dieđuid mat mitalit ahte bohccobierggus leat vuollegis birasmirkoárvvut, de livččii hui gelddolaš geahččat leat go bohccobierggu bárisgeavaheddjiin vuollegeappot birasmirkoárvvut go muđui álbmogis, ja leatgo báikkohagaid erohusat. Ságaškuššamis mii guoská davviguovlluid biebmodorvvolašvuhtii ja nuoskideapmái, lea bohccuid, ja olbmuid mat daid borret, dásiid bienalaččabut kárten hui dehálaš, ja áinnas vel go čatná dan daidda alla biebmoávnasárvvuide mat leat dain seamma orgánain ja osiin dán eallis.

Risikoperspektiiva ja risikogaskkusteapmi

Okta hástalus dain dilálašvuodain go eiseválddiide lea leamaš áigequovdil váruhit olbmuid dihto biepmui beare alla birasmirkodásiid dihte, lea ahte biebmu mii lea molssaeaktun ii leat leamaš buorre dearvvašvuhtii. Soames eamiálbmotjoavkkuide árkálaš guovlluin main lea ráddjejuvvon biebmoválljenvárri, dáidet borranrávvagiin, mat ovdamearkka dihte váruhit borramis iešguđetlágán mearranjiččehasaid, leat heajos váikkuhusat jus álbmogis dat leat goasii váldobiebmun, daningo buorit molssaevttolaš biepmut eai leat balljo olámuttus. Vel dain nai álbmogiin main stuora biebmoválljenvárri, nugo Norggas lea dilli, de sáhtá govahallat ahte doppe maidái borranrávvagat mat váruhit báikkálaš biepmuid borramis dahje daid borrama unnidit, sáhttet dagahit ahte eanebut borret biepmuid mat eai leat dearvvašlaččat ja nu čuvvot maid dat dearvvašvuodaváikkuhusat maid dat addet. Borrandábiid gáidan ovdamearkka dihte mearrabiepmus eanet prosseserejuvvon dahje buoiddes biergobuktagiidda ii leat ávkin álbmotdearvvašvuhtii.

Dán fáddái gullelaš dieđalaš girjjálašvuodas lea leamaš sávahahtti nagodit juohkit álbmogii dieđuid mat leat balanserejuvvon risikoipmárdusa ektui. Fágavierut čadnon birasmirkorájiide ja toksikologiijai leat dábálaččat leamaš čadnon nu gohčoduvvon “nolla-gierdilvuhtii” ja “ovddalgihtii váruhit -prinsihppii”. Dan sáhtá čatnat dasa go ollu dutkan ja guorahallan dán fáttas lea leamaš gullelaš eastadanbargui čadnon birasmirkkuid eksponeremii bargodilálašvuodain. Birasmirkodásit mat leat biepmui leat dávjá nu vuollegaččat ahte vejolaš dearvvašvuodaváikkuhusaid ii sáhte mihtidit. Nuppe dáfus leat ollu duodaštusat

mat čájehit ahte rievdadit biebmodoalldábiid silis buktagiin buoddibut, áinnas prosesserejuvvon, biebmogálvvuide, sáhtá dagahit čielga vahága dearvvašvuhtii, maid sáhtá mihtidit. Jus birasmirkkuin ballamis lonuha davviguovllu árbevirolaš biepmuid, nugo bohccobierggu dahje mulju, eará biebmogálvvuiguin main lea unnit biebmoávnaslaš ja eanet dielgná buoidi, de obbalaš dearvvašvuodabeaktu sáhtá leat unnit ávkkálaš go vejolaš dearvvašvuodaáitta maid birasmirkkot ovddastit.

6.5 Dárbašlaš eanet dutkat

Logut birasmirkodásiin maid leat Norgga sámeálbmoga varraiskosiin mihtidan eai leat almmuhuvvon. Dearvvašvuoda- ja eallinlágidutkamis, maid Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš dál lea jođiheame, lea birasmirkoeksponeren álbmogis okta fáddán dutkamušas. Doaivumis dat guorahallan bukte dieđuid sámi álbmoga birasmirkodásiin.

Radioaktiiva nuoskkideapmi Tjernobyllichuhisvuoda geažil lea čuohcan erenoamáš garrasit lullisámi álbmogii Gaska-Norggas. Dieđut lihkuhisvuoda dearvvašvuodabeavttuin Norggas leat hui váilevaččat. Radioaktiiva eksponeren lei eanemusat biepmu bokte; dat váikkuhii erenomážit muhtin gielddaid sávza- ja bohccobiergobuvttadeapmái. Lihkuhisvuoda maŋnel eai leat goassege dahkan álbmotbaserejuvvon guorahallamiid borasdávdagávdnoštumis suonjareksponerema ektui Norgga lullisámi guovllus. Dutkamušat eará dearvvašvuodadilálašvuodain, nugo psykososiála dilis ja olbmuid, geat ássat lullisámi guovllus ja erenoamážit geat leat čadnon boazodollui, iežaset árvoštallon dearvvašvuodas, lea sávahahtti vai galgá sáhttit háhkat eanet dieđuid das man muddui dán álbmogii lea váikkuhan ja ain váikkuha dat dáhpáhus.

Dutkamušat eamiálbmotjoavkkuin earet eará arktalaš Kanadas leat problematiseren birasmirkkuide gullevaš borranrávvagiid ja movt dat čuhcet árbevirolaš borrandábiide ja daid rievdamii. Man muddui eahpesihkarvuohča čadnon biebmodorvvolašvuodagažaldahkii árbevirolaš biepmuid dáfus lea váikkuhan sámi álbmoga biebmo- ja borrandábiid válljemii ii leat dovddus.

Gáldogirjjálašvuotta

AMAP. AMAP Assessment 2009: Human Health in the Arctic. Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP). Oslo, Norga; 2009.

Bjerregaard P, Young TK, Dewailly E, Ebbesson SO. Indigenous health in the Arctic: an overview of the circumpolar Inuit population. *Scand J Public Health* 2004;32(5):390-5.

Broderstad AR, Melhus M, Brustad M, Lund E. Iron stores in relation to dietary patterns in a multiethnic population: the SAMINOR study. *Public Health Nutr* 2011 Jun;14(6):1039-46.

Brustad M, Parr CL, Melhus M, Lund E. Dietary patterns in the population living in the Sami core areas of Norway-the SAMINOR study. *Int J Circumpolar Health* 2008 Feb;67(1):82-96.

Brustad M. Vitamin D security in Northern Norway in relation to marine food traditions. 2004.

Hassan AA. Nutrients and toxic elements in semidomesticated reindeer in Norway - Nutritional and food safety aspects University of Tromsø; 2012.

Ammar Ali Hassan, Charlotta Rylander, Magritt Brustad , Torkjel M. Sandanger, Persistent organic pollutants in meat, liver, tallow and bone marrow from semi-domesticated reindeer (*Rangifer tarandus tarandus L.*) in Northern Norway *Acta Veterinaria Scandinavica. In press.*

Kuhnlein HV, Receveur O, Soueida R, Egeland GM. Arctic indigenous peoples experience the nutrition transition with changing dietary patterns and obesity. *J Nutr* 2004 Jun;134(6):1447-53.

Mattilsynet. Fraråder fiskelever fra selvfangst. [http://www matportalen no/matvaregrupper/tema/fisk_og_skalldyr/ikke_spis_fiskelever_fra_selvfangst-2](http://www.matportalen.no/matvaregrupper/tema/fisk_og_skalldyr/ikke_spis_fiskelever_fra_selvfangst-2) 2011 [gávdnan miessemánu 8.b. 2013];

Nilsson A, Huntington H. Arctic Pollution 2002. Oslo: Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), 2002. Oslo, Norga: AMAP; 2002.

7 Sámi logut

Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

7.1 Álgu

Dán kapihttalis čájehit muhtin guovddáš tabeallaid mat govvidit dilálašvuoda dehálaš surggiin sámi duohtavuodas. Dát leat fásta tabeallat, mat bohtet leat juohke almmuhuvvon čállošis ja mii maid čájeha movt áššit rievddadit áiggi mielde.

Váldoáššin dás lea ahte tabeallat eai čielggaduvvo dađi eambo. Dát galget leat dakkárat mas lohkket ieža galget beassat viežžat dieđuid njuolga álkis ja čorgadis tabeallain. Dán čállošis leat 16 tabealla juhkkovuvvon 7 guvlui, mat buohkat čuvgejit mávssolaš temáid sámi servodagas. Vuosttáš temá lea álbmot, mas deattuhuvvo čájehit movt olmmošlohku rievddada ja makkár dilálašvuodát daguhit olmmošlogu rievddadeapmái (riegádan/jápmán/sisafárren/eretfárren). Čohkkehus agi ja sohkebeale vuodul čájehuvvo ja dat dilálašvuodta čuvgejuvvo iešgudege geografalaš dásiin.

Oahpahus addá loguid oahpahušdássái, gos SED-guovlu buohtastahtto eará guovlluiguin Sáltoduoddara davábealde ja Norggain. Dás čájehit tabealla mii čájeha man oallugat heitet joatkkaskuvllain, ja de leat golbma tabealla mat čájehit movt sámegeiella ovdána, nugo mánáidgárddiin, vuoddoskuvllas ja joatkkaskuvllas.

Sisaboahu ja Barggolašvuodta čájehuvvo guovtti tabeallas, gaskamearálaš sisaboahu ja vearru olbmui, ja bargiolbmot agi ja ealáhusa mielde. Dasa lassin leat guokte ealáhustabealla, mat čájehit fitnodagaid ealáhusaid váldosurggiid vuodul ja nubbi mii earenoamážiid guoskkaha boazoealáhusa.

Loahpas leat guokte válgatabealla, mat čájehit bellodagaid/válgalisttuid dohkkehuvvon jienaid ja Sámedikki válljejuvvon áirasat. Logut 2013 válggain eai lean gárvásat go dát čáluš deaddiluvvui, nu ahte dás leat 2009 Sámediggeválgga logut mielde.

7.2 Álbmot

Tabealla 7.2.1 Olmmošlohku oddajagimánu 1. beavvi, riegádan, jápmán ja fárremat. SED-guovlu* oktiibuot

	Olmmošlohku oddajagimánu 1.beavvi			Eallinaga riegádan* *	Jápmán	Riegáde ami badjebáz a	Sisafárre mat***	Eretfárre mat***	Netto Álbmotlassáneapmi** sisafárren	Oktiibuot	Proseant taid mielde
	Oktiibuot	Dievdoolbmot	Nissonolbmot								
1990	65 147	33 955	31 192								
1995	63 850	33 160	30 690								
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodđun.

** Eallinaga riegádan rehkenastojit ogit, main lea leamaš heagga go riegádedje.

*** Guoská sisa-/eretfárremiidna Norgga báikkiin ja olgoriikkas.

****Álbmotlassáneapmin rehkenasto erohus mii lea gaskal oddajagimánu 1. beavvi dan jagis rájes gitta oddajagimánu 1.beavvá jagi manjil. Registrerendábiid dihte ja spiehkastemiin fárendieđuid kvalitehta dihte vuodđobirrašiin muhtin suohkaniin, de čájehit riegádan-jápmán-sisafárren-eretfárren logut čájehit eará loguid. Suohkaniid dásis leat diet erohusat smávvat, muhto sáhttet leat mearkkašahhti muhtin suohkaniin, nugo SED-guovvluid statistihkas.

Gáldu: Álbmotstatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 7.2.2 Olmmošlohku oddajagimánu 1. beavvi SED-guovllus*, sohkkabeale ja agi vuodul

Sohkkabealli Ahki	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2013 proseanta mielde
Oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 635	55 631	55 652	100,0
0-9 jagi	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 602	5 583	5 496	9,9
10-19 jagi	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	7 507	7 334	7 180	12,9
20-29 jagi	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	5 929	6 092	6 187	11,1
30-39 jagi	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	6 034	5 786	5 693	10,2
40-49 jagi	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 723	7 803	7 828	14,1
50-59 jagi	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 694	7 651	7 659	13,8
60-69 jagi	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	7 706	7 884	7 915	14,2
70-79 jagi	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	4 645	4 657	4 850	8,7
80-89 jagi	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 351	2 379	2 384	4,3
90 jagi ja boarrásit	256	289	335	388	428	444	462	460	0,8
0-5 jagi	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 285	3 248	3 166	5,7
6-15 jagi	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 697	6 519	6 388	11,5
16-66 jagi	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 312	36 318	36 305	65,2
67 jagi ja boarrásit	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	9 341	9 546	9 793	17,6

Dievdoolbmot	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 858	28 862	28 921	100,0
0-9 jagi	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 812	2 806	2 765	9,6
10-19 jagi	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 973	3 866	3 748	13,0
20-29 jagi	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 146	3 260	3 344	11,6
30-39 jagi	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	3 178	3 036	2 986	10,3
40-49 jagi	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 093	4 163	4 180	14,5
50-59 jagi	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 134	4 098	4 110	14,2
60-69 jagi	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 117	4 200	4 202	14,5
70-79 jagi	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 324	2 330	2 447	8,5
80-89 jagi	822	820	828	838	932	964	989	1 011	3,5
90 jagi ja boarrásit	91	110	84	104	111	117	114	128	0,4
0-5 jagi	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 651	1 640	1 578	5,5
6-15 jagi	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 430	3 330	3 275	11,3
16-66 jagi	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 356	19 376	19 386	67,0
67 jagi ja boarrásit	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	4 421	4 516	4 682	16,2
Nissonolbmot	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 777	26 769	26 731	100,0
0-9 jagi	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 790	2 777	2 731	10,2
10-19 jagi	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 534	3 468	3 432	12,8
20-29 jagi	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 783	2 832	2 843	10,6
30-39 jagi	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 856	2 750	2 707	10,1
40-49 jagi	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 630	3 640	3 648	13,6
50-59 jagi	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 560	3 553	3 549	13,3
60-69 jagi	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 589	3 684	3 713	13,9
70-79 jagi	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 321	2 327	2 403	9,0
80-89 jagi	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 387	1 390	1 373	5,1
90 jagi ja boarrásit	165	179	251	284	317	327	348	332	1,2
0-5 jagi	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 634	1 608	1 588	5,9
6-15 jagi	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	3 267	3 189	3 113	11,6
16-66 jagi	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 956	16 942	16 919	63,3
67 jagi ja boarrásit	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	4 920	5 030	5 111	19,1

*Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodđun.

Gáldu: Álbmotstatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 7.2.3 Olmmošlohku ođđajagimánu 1. beaivvi, suohkaniid mielde mat leat ollásii dahje belohakkii definerejuvvon SED-guovlun*

Suohkan	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	Álbmotlassáneapmi 1990-2013, proseanta mielde
SED-guovlu oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 631	55 652	-14,6
2030 Máttá-Várjjat, SED	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 543	1 506	-19,4
2030 Máttá-Várjjat, eará guovllut	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 317	8 462	8,9
2027 Unjárga	1 037	1 048	965	901	884	901	882	-14,9
2025 Deatnu	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 896	2 900	-9,2
2023 Gáŋgaviika	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 008	1 063	-25,4
2022 Davvesiida, SED	501	438	390	379	341	339	338	-32,5
2022 Davvesiida, eará guovllut	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 017	1 001	-20,1
2021 Kárašjohka	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 763	2 721	2,6
2020 Porsáŋgu	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 946	3 968	-11,3
2019 Davvinjárga, SED	757	737	667	629	595	595	579	-23,5
2019 Davvinjárga, eará guovllut	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 633	2 626	-18,4
2018 Muosát, SED	399	334	248	194	170	165	183	-54,1
2018 Muosát, eará guovllut	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 078	1 057	-26,6
2017 Fálesnuorri	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 010	1 036	-25,7
2014 Láhppi	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	1 087	1 070	-36,6
2012 Áltá, SED	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	997	975	-40,0
2012 Áltá, eará guovllut	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 285	18 671	41,1
2011 Guovdageaidnu	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 927	2 923	-1,0
1943 Návuoatna	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 284	1 245	-22,9
1942 Ráisa	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 807	4 850	3,3
1941 Skiervá	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 880	2 905	-5,7
1940 Gáivuotna	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 210	2 208	-21,7
1939 Omasvuotna	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 909	1 942	5,8
1938 Ivgu	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	3 028	3 013	-16,2
1936 Gálsa	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 355	2 317	-16,5
1933 Balsfjord	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 502	5 562	-12,8
1925 Orješ-Ráisa, SED	711	655	626	614	609	609	606	-14,8
1925 Orješ-Ráisa, eará guovllut	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 772	2 801	2,7
1923 Siellatgieldda	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 214	2 220	-14,2
1920 Loabát	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 016	1 012	-11,9
1919 Rívttat	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 136	1 119	-24,5
1913 Skánit	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 972	2 940	-13,8
1902 Tromsa, SED	1 416	1 209	1 039	920	845	791	811	-42,7
1902 Tromsa, eará guovllut	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	68 325	69 547	41,6
1853 Evenášši, SED	236	328	295	274	256	256	254	7,6
1853 Evenášši, eará guovllut	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 101	1 122	-24,9
1850 Divttasvuotna	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	1 956	1 978	-24,6
1849 Hamarøy, SED	317	296	277	230	219	221	226	-28,7
1849 Hamarøy, eará guovllut	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 562	1 565	-21,6
1805 Narviika, SED	454	423	334	324	315	306	300	-33,9
1805 Narviika, eará guovllut	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 167	18 209	-0,4

*Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodđun.

Gáldu: Álbmotstatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 7.2.4 Olmmošlohku ođđajagimánu 1. beaivvi 2013 ja rievdadusat 2012, Norggas davábealde Sáltođuoddara

Regionála sirren, Norggas davábealde Sáltođuoddara	Folke- mengde 1.1. 2012	Rievddadeamit 2012								Olm- moš- lohku 1.1. 2013			
		Eallinag a riegáda n*	Jápmá n	Riegáde ami badjebá za	Sisafárremat**		Eretfárremat**		Netto sisafár ren			Olm- moš- logu lassáneapmi ***	
					Oktiibu ot dje olgoriik kas	Fárreje ot dje olgoriik kas	Oktiibu ot	Fárreje dje olgoriik ii				Oktii buot	Prosea nta
Norggas davábealde Sáltođuoddara oktiibuot	393 016	4 221	3 477	744	21 567	6 108	18 808	1 287	2 759	3 516	0,9	396 532	
SED- guovlu****oktiibuot	55 631	444	620	-176	2 969	755	2 698	144	271	21	0,0	55 652	
Eará guovllut****oktiib uot	337 385	3 777	2 857	920	18 598	5 353	16 110	1 143	2 488	3 491	1,0	340 880	
Nuorta-Finnmárku	24 476	238	225	13	1 655	653	1 420	122	235	254	1,0	24 730	
↳SED	3 791	36	43	-7	270	108	231	27	39	-2	-0,1	3 789	
↳Eará guovllut	20 685	202	182	20	1 385	545	1 189	95	196	256	1,2	20 941	
Sis-Finnmárkkus	12 532	92	122	-30	597	119	589	33	8	-20	-0,2	12 512	
↳SED	12 532	92	122	-30	597	119	589	33	8	-20	-0,2	12 512	
Oarje-Finnmárku	36 779	453	278	175	2 290	664	1 959	132	331	513	1,4	37 292	
↳SED	3 854	28	47	-19	289	78	235	3	54	-11	-0,3	3 843	
↳Eará guovllut	32 925	425	231	194	2 001	586	1 724	129	277	524	1,6	33 449	
Davvi-Tromsa	18 473	160	181	-21	913	225	886	36	27	7	0,0	18 480	
↳SED	18 473	160	181	-21	913	225	886	36	27	7	0,0	18 480	
Lulli-/Gaska- Tromsa	140 177	1 624	1 071	553	8 078	2 094	6 863	573	1 215	1 761	1,3	141 938	
↳SED	14 240	111	186	-75	748	186	652	36	96	30	0,2	14 270	
↳Eará guovllut	125 937	1 513	885	628	7 330	1 908	6 211	537	1 119	1 731	1,4	127 668	
Davvi-Nordlándá	160 579	1 654	1 600	54	8 034	2 353	7 091	391	943	1 001	0,6	161 580	
↳SED	2 741	17	41	-24	152	39	105	9	47	17	0,6	2 758	
↳Eará guovllut	157 838	1 637	1 559	78	7 882	2 314	6 986	382	896	984	0,6	158 822	

* Eallinaga riegádan rehkenastojit ogit, main lea leamaš heagga go riegádedje.

** Guoská sisa-/eretfárremiidá Norgga báikkiin ja olgoriikkas ja muđui fárremat guovllu siskobealde.

*** Álbmotlassáneapmin rehkenasto erohus mii lea gaskal ođđajagimánu 1. beaivvi dan jagis rájes gitta ođđajagimánu 1. beaivái jagi maŋŋil.

Registrerendábiid dihte ja spiehkastemiin fárrendieđuod kvalitehta dihte vuođđobirrasiin muhtin suohkaniin, de čájehit riegádan-jápmán-sisafárren-eretfárren logut čájehit eará loguid. Suohkaniid dásis leat diet erohusat smávát.

**** Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuođđun

***** Guovlu davábealde Sáltođuoddara mii lea olggobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovllu.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabella 7.2.5 Sisafárren ja ertfárren SED-guovlui/guovllus*, sohka beali ja agi mielde 2012

Ahki	Sisa- ja ertfárremat											
	Norggas oktiibuot			Eará guovllut davábealde Sáltoduoddara**			Muđui Norggas			Olgoriikkas		
	Oktiibuot	Dievdo olbmot	Nisson olbmot	Oktiibuot	Dievdo olbmot	Nisson olbmot	Oktiibuot	Dievdo olbmot	Nisson olbmot	Oktiibuot	Dievdo olbmot	Nisson olbmot
Sisafárremat oktiibuot	1 807	958	849	1 154	593	561	653	365	288	755	421	334
0-5 jagi	194	95	99	136	65	71	58	30	28	61	32	29
6-15 jagi	196	104	92	131	67	64	65	37	28	56	33	23
16-19 jagi	112	51	61	68	23	45	44	28	16	52	39	13
20-44 jagi	935	501	434	575	305	270	360	196	164	478	257	221
45-69 jagi	338	192	146	222	125	97	116	67	49	107	59	48
70- jagi	32	15	17	22	8	14	10	7	3	1	1	-
Ertfárremat oktiibuot	2 147	1 130	1 017	1 374	730	644	773	400	373	144	66	78
0-5 jagi	175	88	87	129	68	61	46	20	26	15	10	5
6-15 jagi	208	119	89	147	84	63	61	35	26	6	2	4
16-19 jagi	192	92	100	124	61	63	68	31	37	14	8	6
20-44 jagi	1 239	643	596	770	400	370	469	243	226	82	33	49
45-69 jagi	293	163	130	176	102	74	117	61	56	26	13	13
70- jagi	40	25	15	28	15	13	12	10	2	1	-	1
Netto sisafárremat oktiibuot	-340	-172	-168	-220	-137	-83	-120	-35	-85	611	355	256
0-5 jagi	19	7	12	7	-3	10	12	10	2	46	22	24
6-15 jagi	-12	-15	3	-16	-17	1	4	2	2	50	31	19
16-19 jagi	-80	-41	-39	-56	-38	-18	-24	-3	-21	38	31	7
20-44 jagi	-304	-142	-162	-195	-95	-100	-109	-47	-62	396	224	172
45-69 jagi	45	29	16	46	23	23	-1	6	-7	81	46	35
70- jagi	-8	-10	2	-6	-7	1	-2	-3	1	-	1	-1

*Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodđun.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara, mii lea olggobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovllu.

Gáldu: Álbmotstatistihka, Statistihkalaš guovddásdoaimmahat

7.3 Oahpahus

Tabealla 7.3.1 16 jahkásaččat ja boarráseappot, geain lea alimus čadahuvvon oahpahus. Suohkanat mat leat ollásii dahje belohakkii definerejuvvon SED-guovlun*. Golggotmánu 1. beaivvi 2012. Proseanta

Suohkan	Oktiibuot	Vuodđoskuvlad ássi	Joatkkaskuvlad ássi**	Universitehta-	Universitehta-
				ja allaskuvladássi, oanehis***	ja allaskuvladássi, guhkes****
SED-guovlu oktiibuot	100,0	41,3	39,7	16,3	2,7
Eará guovllut ***** oktiibuot	100,0	32,1	40,9	21,0	6,1
2030 Máttá-Várjjat, SED	100,0	41,4	39,5	15,3	3,8
2030 Máttá-Várjjat, eará guovllut		31,4	41,0	22,4	5,2
2027 Unjárga	100,0	39,7	40,1	16,1	4,1
2025 Deatnu	100,0	40,9	38,4	17,4	3,3
2023 Gáŋgaviika	100,0	47,3	37,1	13,9	1,7
2022 Davvesiida, SED	100,0	38,7	49,1	11,1	1,1
2022 Davvesiida, eará guovllut	100,0	45,6	34,7	16,9	2,7
2021 Kárášjohka	100,0	39,5	31,9	24,1	4,5
2020 Porsáŋgu	100,0	35,2	42,7	19,0	3,1
2019 Davvinjárga, SED	100,0	57,6	29,7	10,8	2,0
2019 Davvinjárga, eará guovllut	100,0	39,7	41,1	16,1	3,0
2018 Muosát, SED	100,0	58,3	30,5	7,3	4,0
2018 Muosát, eará guovllut	100,0	45,7	38,7	13,4	2,2
2017 Fálesnuorri	100,0	52,7	33,0	13,1	1,2
2014 Láhpi	100,0	43,7	38,1	15,0	3,3
2012 Áltá, SED	100,0	44,6	38,8	14,5	2,0
2012 Áltá, eará guovllut	100,0	32,7	38,4	23,8	5,0
2011 Guovdageaidnu	100,0	43,7	29,8	22,1	4,4
1943 Návuotna	100,0	41,6	41,8	15,2	1,4
1942 Ráisa	100,0	37,6	41,4	17,8	3,1
1941 Skiervá	100,0	44,1	39,3	14,9	1,7
1940 Gáivuotna	100,0	45,8	37,3	14,8	2,1
1939 Omasvuotna	100,0	39,4	40,5	17,8	2,4
1938 Ivgu	100,0	43,2	39,4	15,0	2,4
1936 Gálsa	100,0	50,6	36,3	11,1	2,0
1933 Balsfjord	100,0	43,0	43,1	12,2	1,6
1925 Orješ-Ráisa, SED	100,0	37,9	44,7	16,6	0,8
1925 Orješ-Ráisa, eará guovllut	100,0	31,6	45,4	20,4	2,7
1923 Siellatgieldda	100,0	30,7	45,1	19,9	4,4
1920 Loabát	100,0	40,3	39,2	18,1	2,3
	100,0	39,0	42,2	16,6	2,3
1919 Rivttat	100,0	34,2	43,9	19,3	2,7
1913 Skánit	100,0	52,2	37,5	9,5	0,8
1902 Tromsa, SED	100,0	26,2	36,6	24,7	12,5
1853 Evenášši, SED	100,0	35,3	49,1	13,3	2,3
1853 Evenášši, eará guovllut	100,0	31,2	50,1	15,4	3,3

1850 Divttasvuotna	100,0	41,0	42,2	14,4	2,4
1849 Hápmir, SED	100,0	42,2	43,2	14,1	0,5
1849 Hápmir, eará guovllut	100,0	32,2	44,0	19,3	4,5
1805 Narviika, SED	100,0	33,2	50,0	12,9	3,9
1805 Narviika, eará guovllut	100,0	27,9	45,8	21,1	5,2
Eará suohkanat davábealde Sáltoduoddara	100,0	34,0	41,9	19,6	4,5

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuodđun.

**Dás lea mielde "Joatkkaskuvlla oahpahusa lasáhus", mii mearkkaša oahpahas mii lasiha joatkkaskuvlla, muhto mii ii leat dohkkehuvvon alit oahpahussan

*** Sisttisdoallá alit oahpahusa gitta njealji jagi rádjái.

**** Sisttisdoallá alit oahpahusa eambo go njeallje jagi ja dutkanoahpahas vel

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara, mii lea olggobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovllu

Gáldu: Oahpahasstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 7.3.2 Oahppit* geat álge joatkkaskuvlla vuosttáš ceahkkái vuosttáš geardde čakčat 2007, ja geat čadahedje joatkkaskuvla oahpahusa dási maŋŋil vihtta jagi, oahpposuorgi ja sohkahealli. Proseanta

Oahpahasprográmma Joatkkaskuvllas vuosttáš ceahkis ja sohkahealli	Oahppit oktiibuot	Nagodan oahppo- dahje fidnooahppogelbbolašvuoda**		li nagodan oahppo- dahje fidnooahppogelbbolašvuoda		
		Čadahán normerejuvvon áiggis	Čadahán, muhto guhkit áiggis go normerejuvvon áiggis	Áin joatkkaskuvla oahpahasas 2010	Čadahán JKII dahje váldán fágareivvegeahčč aleami, ii ceavzán	Heaitásan oahpahasas
SED-guovlu*** oktiibuot	759	39,7	13,2	10,9	8,0	28,2
Studeren ráhkkanahatti oahpahasprográmma	286	63,6	10,5	5,2	8,4	12,2
~Dievdoolbmot	110	59,1	11,8	5,5	11,8	11,8
~Nissonolbmot	176	66,5	9,7	5,1	6,3	12,5
Oahppospesialiseren	247	64,4	9,7	5,3	8,5	12,1
Falástallansuorgi	24	66,7	16,7	4,2	4,2	8,3
Musihkka, dánsun ja dráma	15	46,7	13,3	6,7	13,3	20,0
Fidnofágalaš oahpposuorggit	473	25,2	14,8	14,4	7,8	37,8
~Dievdoolbmot	290	22,8	13,1	14,8	7,2	42,1
~Nissonolbmot	183	29,0	17,5	13,7	8,7	31,1
Dearvvašvuoda- ja sosiálafága	74	37,8	9,5	13,5	9,5	29,7
Luonddudoallu	33	21,2	36,4	12,1	3,0	27,3
Design- ja giehtaduodji	36	13,9	19,4	13,9	11,1	41,7
Elektrovnalašfága	59	20,3	13,6	18,6	15,3	32,2
Restauranta- ja biebmofága	43	11,6	7,0	18,6	-	62,8
Bálvalus ja johtalus	33	30,3	21,2	12,1	15,2	21,2
Tekniikka ja industriija buvttadeapmi	124	28,2	12,9	12,1	4,0	42,7
Media ja kommunikašuvdna	23	34,8	8,7	4,3	21,7	30,4

Eará guovllut davábealde Sáltoduoddara****oktiibuot	4 674	45,8	15,3	7,6	8,0	23,3
Studeren ráhkkanahhti oahpahasprográmma	2 126	65,6	12,6	3,0	9,3	9,5
–Dievdoolbmot	943	61,0	12,4	3,5	13,0	10,1
–Nissonolbmot	1 183	69,3	12,8	2,5	6,3	9,1
Oahppospesialiseren	1 676	64,1	12,8	3,3	9,1	10,6
Falástallansuorgi	278	73,7	12,6	0,7	9,7	3,2
Musihkka, dánsun ja dráma	172	66,9	10,5	2,9	9,9	9,9
Fidnofágalaš oahpposuorggit	2 548	29,2	17,5	11,5	7,0	34,8
–Dievdoolbmot	1 492	26,1	18,0	12,1	6,6	37,3
–Nissonolbmot	1 056	33,7	16,8	10,6	7,6	31,3
Dearvašvuoda- ja sosiálafága	475	33,3	16,8	11,6	9,1	29,3
Luondduoallu	103	28,2	13,6	9,7	1,0	47,6
Design- ja giehtaduodji	303	27,4	15,8	8,9	8,6	39,3
Elektrovnalašfága	223	25,6	17,5	9,0	10,3	37,7
Restauranta- ja biebmofága	383	17,8	31,1	18,5	6,5	26,1
Bálvalus ja johtalus	233	24,9	15,0	12,0	4,3	43,8
Teknihkka ja industriija buvttadeapmi	177	32,2	14,1	9,6	4,5	39,5
Media ja kommunikašuvdna	461	25,4	15,4	11,7	5,6	41,9
Studeren ráhkkanahhti oahpahasprográmma	190	62,1	7,9	5,3	8,4	16,3

* Oahppit molssaevttolaš oahpahas leat mielde.

**Čaðahan oahpahas mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceaván buot jahkekehkiid joatkkaskuvla oahpahas, mas oázžu duođastusa dahje fága-/sváinnasreivve.

*** Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea dasa biddjon vuodđun.

**** Guovlu davábealde Sáltoduoddara, mii lea olggobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovllu.

Gáldu: Oahpahasstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

7.4 Sámegiella

Tabealla 7.4.1 Mánáidgárddit main lea sámegielválaldat ja mánáidlohku geat vuostáiváldet sámegielválaldaga mánáidgárddis 2005-2012

Jahki	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mánáidgárddit main lea sámegielválaldat oktiibuot	64	67	56	60	71	67	61	63
Mánáidlohku:	925	975	956	940	883	817	823	826
Sámi mánáidgárddit ja sámi mánáidgárdeossodagat dárú mánáidgárddiin	46	47	40	41	37	37	33	30
Mánáidlohku:	882	929	925	905	789	758	728	660
Dárú mánáidgárddit main lea eará sámegielválaldat	18	20	16	19	34	30	28	33
Mánáidlohku:	43	46	31	35	94	59	95	166

Gáldu: Sámediggi

Tabealla 7.4.2 Ohppiidlohku geain sámegeiella lea 1. ja 2. giellan. Vuodđoskuvllas golggotmánu 1. beaivvi. Miehtá riikka. 2006-2012

	2006*	2007*	2008*	2009*	2010*	2011*	2012*
Oahppit oktiibuot***	619 038	616 388	614 033	613 928	614 020	614 413	614 894
Oahppit geain sámegeiella lea oahpahasgiellan**oktiibuot	991	938	940	924	893	855	873
Oahppit geain davvisámegeiella lea vuosstašgiellan	971	984	997	964	928	895	879
Oahppit geain davvisámegeiella lea nubbingiellan*	1 508	1 370	1 342	1 194	1 145	1 092	1 054
Oahppit geain julevsámegeiella lea vuosstašgiellan	31	25	27	26	29	25	30
Oahppit geain julevsámegeiella lea nubbingiellan*	46	54	50	55	68	47	68
Oahppit geain lullisámegeiellan lea vuosstašgiellan	18	16	19	20	18	20	21
Oahppit geain lullisámegeiella lea nubbingiellan*	98	89	82	77	72	74	74

* Sámegeiella nubbingiella oahppit geat čađahit 1-4 dási ja 1-7 dási sámegeiel oahppoplána mielde.

** Oahppit geain sámegeiella lea oahpahasgiella oahpahasvuojit aivve sámegeilli. Diet guoská ohppiide geat orrot sámi hálddašanguovllu suohkaniin.

***Skuvlajagi 2011/2012 rájes leat earenoamášskuvllat ja dábálaš skuvllat biddjon vuodđoskuvlastatistihkain oktii.

Gáldu: Oahpahasstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 7.4.3 Ohppiidlohku geain sámegeiella lea fágasuorgin joatkkaskuvllas, juhkkuojuvvon fylkkaid mielde gos leat eambo go vihtta oahppi. 2009-2012

	Skuvlajahki 2009/ 2010			Skuvlajahki 2010/2011			Skuvlajahki2011/2012			Skuvlajahki 2012/2013		
	1.giella	2.giella	Oktiibuot	1.giella	2.giella	Oktiibuot	1.giella	2.giella	Oktiibuot	1.giella	2.giella	Oktiibuot
Miehtá riikka	215	154	369	248	185	433	267	206	473	236	180	416
Finnmárku	180	103	283	216	125	341	249	135	384	212	120	332
Tromsa	10	30	40	12	37	49	11	43	54	18	35	53
Nordlánda	21	7	28	18	9	27		16	16		15	18
Davvi-Tr.laga		8	8		9	9		7	7			6
Muđui	4**	6	10	2	5	7**	7*	5	12	6***	10**	10

*Muđui riikka guoská maiddá fylkkaid Nordlánda ja Davvi-Trøndelaga

**Muđui riikka guoská maiddá Davvi-Trøndelaga

***Muđui riikka guoská maiddá Nordlánda

Gáldu: Oahpahasdirektoráhtta

7.5 Sisaboahtu

Tabealla 7.5.1 Gaskamearálaš sisaboahtu ja vearru orru 17 jahkásaččaid ja boarráseappuid livnnegiin. Miehtá riikka ja Norggas davábealde Sáltoduoddara, 2011

	Miehtá riikka	SED-guovlu*	Eará guovllut**
Bruttosisaboahtu	376 300	323 100	354 900
Persovdnasisaboadau bálká	270 000	205 600	256 100
Ealáhussisaboahtu	20 200	18 500	17 800
Penšuvdna ja oadju	64 600	76 700	67 200
Reanttut bánykoduksa (bankinnskudd)	5 700	4 200	4 500
Vuostáiváldán oasusvuoitu#3	8 100	4 100	4 500
Sisaboahtogeasus	101 200	92 600	100 500
Unnimusgeasus	60 100	58 600	61 200
Vealgereanttut	23 900	21 700	22 900
Vuolláibáza ealáhusas, oktan ovddit jagiiguin	4 400	3 200	2 800
Allavearrovuodđu	352 300	301 500	339 300
Dábálaš sisaboahtu maŋŋil sierra gessosa	276 100	227 900	253 000
Sisaboahtovearru oktiibuot	71 000	61 700	61 300
Vearrosuohkan ja fylka	32 700	29 000	28 800
Allavearru	5 400	2 100	3 600
Oktasašvearru	32 900	26 100	29 600
Miellahttomáksu álbmotodjui	25 800	23 600	24 100
17 jahkásaččaid ja boarráseappuid lohku	3 932 300	45 100	266 500

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea dasa biddjon vuodđun.

** Guovllut davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid. #3 Sihke vearrogeatnegas ja vearoheames oasusvuoitu
Gáldu: Persovnnaid vearrostatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

7.6 Barggahus

Tabella 7.6.1 Barggahus olbmot 15-74 jahkásaččat*, sohka beali ja ealáhusa vuodul. Norggas davábealde Sáltođuoddara, 4. kvartála

Næringsområde	Antall				Prosent			
	2010	2012			2010	2012		
		I alt	Menn	Kvinner		I alt	Menn	Kvinner
STN-området i alt	26 751	26 980	14 643	12 337	100	100	100	100
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	2 666	2 575	2 156	419	10,0	9,5	14,7	3,4
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	386	444	406	38	1,4	1,6	2,8	0,3
10-33 Industri	1 451	1 862	1 437	425	5,4	6,9	9,8	3,4
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	419	413	356	57	1,6	1,5	2,4	0,5
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	2 305	2 387	2 245	142	8,6	8,8	15,3	1,2
45-56 Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	5 267	5 130	3 158	1 972	19,7	19,0	21,6	16,0
58-63 Informasjon og kommunikasjon	340	335	200	135	1,3	1,2	1,4	1,1
64-66 Finansiering og forsikring	129	118	63	55	0,5	0,4	0,4	0,4
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	1 510	1 531	905	626	5,6	5,7	6,2	5,1
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	2 074	2 157	1 189	968	7,8	8,0	8,1	7,8
85 Undervisning	2 698	2 612	849	1 763	10,1	9,7	5,8	14,3
86-88 Helse- og sosialtjenester	6 437	6 372	1 188	5 184	24,1	23,6	8,1	42,0
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	832	855	365	490	3,1	3,2	2,5	4,0
Uoppgitt	237	189	126	63	0,9	0,7	0,9	0,5
Øvrige områder i alt	171 828	174 543	92 153	82 390	100	100	100	100
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	7 119	6 581	5 630	951	4,1	3,8	6,1	1,2
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	2 225	2 828	2 434	394	1,3	1,6	2,6	0,5
10-33 Industri	10 285	10 378	7 906	2 472	6,0	5,9	8,6	3,0
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	2 392	2 460	2 003	457	1,4	1,4	2,2	0,6
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	12 949	13 590	12 559	1 031	7,5	7,8	13,6	1,3
45-56 Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	40 088	40 302	23 931	16 371	23,3	23,1	26,0	19,9
58-63 Informasjon og kommunikasjon	3 311	3 368	2 398	970	1,9	1,9	2,6	1,2
64-66 Finansiering og forsikring	2 090	1 985	1 005	980	1,2	1,1	1,1	1,2
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	13 349	13 877	8 218	5 659	7,8	8,0	8,9	6,9
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	14 528	15 294	8 822	6 472	8,5	8,8	9,6	7,9
85 Undervisning	17 006	17 014	6 272	10 742	9,9	9,7	6,8	13,0
86-88 Helse- og sosialtjenester	40 359	40 819	8 329	32 490	23,5	23,4	9,0	39,4
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	5 352	5 333	2 183	3 150	3,1	3,1	2,4	3,8
Uoppgitt	775	714	463	251	0,5	0,4	0,5	0,3

* Fra 2005 ble nedre aldersgrense for å bli regnet som sysselsatt senket fra 16 til 15 år, i tråd med internasjonale anbefalinger. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder ved utgangen av referansetidspunktet.

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

7.7 Ealáhus

Tabealla 7.7.1 Fitnodagat, ealáhusaid váldosurggiid* ja sturrodagaid mielde. SED-guovlu oktiibuot. Oddajagimánu 1.beaivvi 2013.

Ealáhus	Fitnodag	Bargit	Bargiid	1-4	5-9	10-19	20-49	50-99	100-
	at	oktiibuot	haga	bargi	bargi	bargi	bargi	bargi	249
	oktiibuot								bargi
SED-guovlu oktiibuot	6 595	18 818	3 946	1 636	515	277	167	47	7
A – Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	2 098	656	1 797	274	20	4	3	-	-
B – Báktedoaima ja daid ávkkástallan	21	257	4	10	2	2	1	1	1
C -Industriija	269	1 442	140	63	26	17	17	4	2
D – Elrávdnje-, gása, lievde- ja lieggačáhceávkástallan	23	154	4	9	7	1	2	-	-
E – Čáhcelágádus, luoittahat- ja doapparčorgen	46	191	21	11	6	6	2	-	-
F – Huksen- ja ráhkadusdoaima	632	1 423	337	198	62	26	8	1	-
G – Gávppašeapmi, mohtorvuojániid divodeapmi	573	1 869	202	223	100	44	4	-	-
H – Fievrrideapmi ja rádján	338	938	156	132	26	10	14	-	-
I – Idjadan- ja guossohandoaima	197	450	107	62	18	6	4	-	-
J – Diehtjuohkin ja kommunikašuvdna	100	253	64	27	5	2	1	-	1
K – Ruhtadan- ja dáhkádusdoaima	23	83	3	14	5	1	-	-	-
L – Gávpejorru ja fástaopmodagaid jodiheapmi	331	135	272	55	3	-	1	-	-
M – Fágalaš, diedalaš ja tehnikkalaš bálvalusdoaima	275	310	173	82	16	3	1	-	-
N – Gávppálaš bálvalusdoaima	214	604	134	54	9	8	8	1	-
O – Almmolaš hálddahuš ja suodjalus, oadjoortnegat almmolaš hálddašeami vuolde	179	1 353	10	75	44	37	11	2	-
P - Oahpahus	196	2 376	46	47	35	23	33	11	1
Q – Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	653	5 779	207	176	104	83	54	27	2
R – Kultuvrralaš doaima, guoimmuheapmi ja astoáigedoaimmat	236	239	168	55	8	3	2	-	-
S – Eará bálvalusdoaima	187	303	99	67	19	1	1	-	-
li almmuhuvvon	4	3	2	2	-	-	-	-	-

* Ealáhussirren lea dan ođđa standárda SN2007 vuodul.

Gáldu: Fitnodat- ja lágádusregisttar, Statistihkalašguovddášdoaimmahat

Tabell 7.7.2 Olbmot gullevaččat boazodollui njukčamánu 31.beaivvi 2011, sohkaheali vuodul ja siidaoassái gullevašvuohta. Mearriduvvon geográfalaš

Geográfalaš guovlu	Oktiibuot	Sohkahealli		Sajádat siidaoasis			Earát
		Dievdoolbmot	Nissonolbmot	Eaiggát/Oktavuođapers.	Náittosguoibmi/ovttasorru	Eaiggáda/oktavuođapers.máná	
Miehtá riika	3 018	1 557	1 461	540	254	219	2 005
Finnmárku	2 205	1 147	1 058	379	169	126	1 531
¬SED	2 015	1 048	967	365	160	115	1 375
¬Eará guovllut	190	99	91	14	9	11	156
Tromsa	207	106	101	43	13	6	145
¬SED	77	44	33	20	8	2	47
¬Eará guovllut	130	62	68	23	5	4	98
Nordlánda oktiibuot	191	102	89	44	22	15	110
¬SED	8	5	3	2	1	2	3
¬Eará guovllut	98	53	45	24	11	6	57
¬Guovllut lulábealde Sáltoduoddara	85	44	41	18	10	7	50
Muđui riikka	415	202	213	74	50	72	219
Proseanta miehtá riikka	100,0	51,6	48,4	17,9	8,4	7,3	66,4

Gáldu: Boazodoallohállddahus.

7.8 Válgá

Tabella 7.8.1 Sámediggeválgá 2009. Dohkkehuvvon jienat, bellodaga/válgalistu ja válgabiire vuodul

Bellodat/listu	Miehtá riika			Válgabiire				
		1. Nuorta	2. Ávjovári	3. Davvi	4. Gáisi	5. Viesttar-meara	6. Lullisámi	7. Lulli-Norgga
Oktiibuot	9 448	1 686	2 647	1 357	1 344	917	549	948
NSR Norgga Sápmelaččaid riikkasearvi	1 986	-	475	169	462	437	177	266
Guovddášbellodat	466	78	96	84	101	71	36	-
Sámeálbmotbellodat	221	-	149	-	-	-	-	72
Bargiidbellodat	2 534	604	465	343	452	226	168	276
Árja	949	123	545	132	86	-	-	63
Ovddádusbellodat	737	161	125	242	141	68	-	-
Olgeš	439	96	164	76	40	-	-	63
NSR ja Sámeálbmotbellodaga oktasašlistu	366	366	-	-	-	-	-	-
Sosialisttalaš Gurutbellodat	64	-	-	64	-	-	-	-
Sámeálbmotlihttu (ovdalaš Sápmelaččaid válgalihttu)	297	73	-	63	62	60	22	17
Dáloniid listu	124	-	124	-	-	-	-	-
Oktasašlistu	110	110	-	-	-	-	-	-
Johttisápmelaččaid listu	411	-	411	-	-	-	-	-
Risttalaš álbmotbellodat	48	-	48	-	-	-	-	-
Nordkalottfolket	184	-	-	184	-	-	-	-
Ofelaš	75	75	-	-	-	-	-	-
Sápmelaččat Lulli-Norggas	191	-	-	-	-	-	-	191
Sjaddo	55	-	-	-	-	55	-	-
Áarjel-Saemiej Gielh (ÁaSG)	146	-	-	-	-	-	146	-
Gurut	45	-	45	-	-	-	-	-

Tabealla 7.8.2 Sámediggeválgá 2009. Válljejuvvon áirasat, bellodaga/válgalistu vuodul*, sohkaabealli ja válgabiire

Válgabiire	Oktiibuot		Bb	NSR		Bellodat/válgalistu				O		
	Oktiibu ot	Nisson olbmot		Oktiibu uot	Nisson olbmot	ÁRJA		Ovddádusbell odat		Oktiibu ot	Nisson olbmot	
						Oktiibu ot	Nisson olbmot	Oktiib uot	Nisson olbmot			
Miehtá riika	39	19	14	7	11	6	3	1	3	1	1	-
1. Nuorta	6	3	3	2	-	-	-	-	1	-	-	-
2. Ávjovári	9	3	2	1	2	1	2	1	-	-	1	-
3. Davvi	6	3	2	1	1	1	1	-	1	-	-	-
4. Gáisi	6	3	2	1	3	1	-	-	1	1	-	-
5. Viesttarmeara	5	3	2	1	3	2	-	-	-	-	-	-
6. Lullisámi	3	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
7. Lulli-Norga	4	3	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-

Miehtá riika	NSR/SaB		JOHT		NORDK		SBS		ÁSG	
	Oktiib uot	Nisson olbmot	Oktiib uot	Nisson olbmot	Oktiibu ot	Nisson olbmot	Oktiib uot	Nisson olbmot	Oktiibu ot	Nisson olbmot
Miehtá riika	2	1	2	-	1	1	1	1	1	1
1. Nuorta	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Ávjovári	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
3. Davvi	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Viesttarmeara	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Lullisámi	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
7. Lulli-Norga	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-

* Bb (Bargiidbellodat), NSR (Norgga sápmelaččaid riikasearvi), O (olgeš), NSR/SaB (Norgga sápmelaččaid riikasearvi ja Sámeálbmotbellodaga oktasašlistu), JOHT (Johttisápmelaččaid listu), NORDK (Nordkalottfolket), SBS (Sápmelaččat Lulli-Norggas)og ÁSG (Áarjel-Saemiej Gielh (ÁaSG))

Gáldu: Válgastatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Miiddus, kapihtal 5 – Vedlegg til kapittel 5

Riikarádjegalbat – riksgrenseskilt

Fylkarádjegalbat - fylkesgrenseskilt

Suohkanrádjegalbat - kommunegrenseskilt

Tunneallanammagalbat – tunellnavneskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Dábálaš báikenammagalbbat – vanlige stedsnavnsskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋgu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Luoddačujuhangalbbat – Veivisningskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

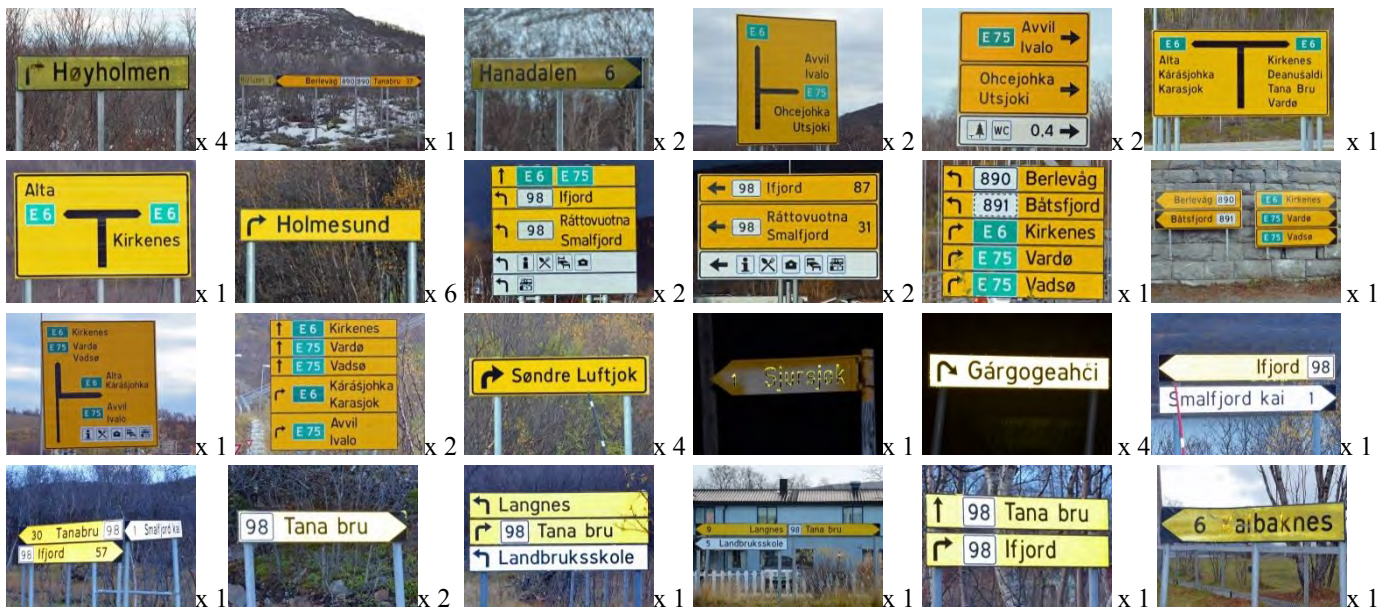
Karášjoga gieldda - Karasjok kommune

Porsáγγgu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Gaskačujuhangelbbat – Avstandsskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielddat - Nesseby kommune

Bálvalusgalbbat – Serviceskilt

Gáivuona suohkan - Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Kárásjoga gielddat - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielddat - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Ii-geográfalaš galbbat – Ikkegeografiske skilt

Gáivuona suohkan – Kåfjord kommune

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Karášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsáŋggu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

Unjárgga gielda - Nesseby kommune

Diehtotávvalat – opplysningstavle

Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune

Karášjoga gielda - Karasjok kommune

Porsánjgu gielda - Porsanger kommune - Porsangin komuuni

Deanu gielda - Tana kommune

1/2013

Raporta/Rapport

Samiske tall forteller 6

Kommentert samisk statistikk 2013

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Raporta/Rapport 1/2013

Samiske tall forteller

Kommentert samisk statistikk 2013

Føreord

I år er det 200 år sidan Ivar Asen vart fødd, og i det høvet er 2013 utnemnt til «språkår» i Noreg. *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* markerer Aasen-jubileet ved å la fire artiklar handle om språk. Kaisa Rautio Helander og Yngve Johansen skriv om synleggjering av samisk språk på vegskilt tjuetre år etter at samisk vart offisielt språk i landet. Torkel Rasmussen skriv om bruken av offentlege midlar til samisk-norsk tospråklegheit i kommunane, og Kevin Johansen skriv om studiepoengproduksjonen i samisk språk ved høgskular og universitet i Noreg. Jon Todal har sett på tilgjengelege statistikkar for samisk språk på ymse samfunnsområde for å kunna seia noko om i kva retning eventuelle endringar går.

I tillegg til temaet språk har vi i år ein artikkel om mattryggleiken i nord, skriven av Magritt Brustad. Paul Inge Severeide presenterer ein «overvakingsartikkel» som det er meininga skal bli årviss. Tabellane i denne og framtidige artiklar skal overvake endringar på ein del sentrale samfunnsområde frå år til år.

Vi i Analysegruppa for samisk statistikk vil takke avdelingsdirektør Máret Guhttor i Fornyings-, administrasjons- og kyrkjedepartementet for godt samarbeid frå gruppa vart etablert i 2007 og fram til Máret vart pensjonist i fjor.

Guovdageaidnu, september 2013

Analysegruppa for samisk statistikk

Else Grete Broderstad

Magritt Brustad

Kevin Johansen

Paul Inge Severeide

Jon Todal

(leiar)

Oppsummering

Det er en klar tendens i statistikkene som legges fram, at bevilgningene til tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner ikke har kommet opp på et nivå der de dekker utgiftene kommunene og fylkeskommunene mener de har på grunn av tospråklighet. Bevilgningene til den enkelte kommune og fylkeskommune har stort sett vært de samme siden 2005. Det vil si at det er en reell nedgang i bevilgningene til tospråklighet når man tar hensyn til konsumprisindeksen. Bevilgningene til søkerbaserte språkprosjekter viser stor variasjon fra år til år. Bevilgningene går noe ned i årene 2001–2006. De øker med 296,9 prosent i perioden 2007–2009, mens de minker med 24,0 prosent i årene fram til 2013. Bevilgningen av driftsstøtte til samiske språksentre øker kraftig i perioden 2001 til 2013 fra 1,6 til 10,8 millioner kroner. Økningen skyldes både en stor økning i antall språksentre og en reell økning til det enkelte senter.

Fagpersoner med kompetanse i samisk på høyere nivå er nødvendig for å sikre at samfunnets behov for samisk kompetanse blir dekket. I ei tid der behov for høyere samisk kompetanse er økende, er det viktig å få et bilde av om studiepoengproduksjonen i samisk, basert på avlagte eksamener i språket ved høyere utdanningsinstitusjoner, er økende eller går ned. Studieprogrammer i samisk på høyere nivå vil være med på å styrke samiske språks status både i samiske samfunn, og i storsamfunnet. Artikkelen ser på tendensen i høyere utdanning i samisk de siste fem årene, både for sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Eksamener i samisk språk er i denne perioden avlagt ved Samisk høyskole, Universitetet i Tromsø, Universitetet i Nordland og Høgskolen i Nord-Trøndelag.

Rettighetene for bruk samisk språk i Norge undersøkes på en offentlig arena, nemlig i forhold til valg av språk på trafikkskilt. Som analyseområde er valgt de seks kommunene som i 1992 ble med i forvaltningsområdet for samisk språk. Formålet her er å analysere, hvordan samelovens språkregler og stedsnavnloven er tatt hensyn til i den offentlige skiltingen. Analysen viser at selv om samelovens språkregler og stedsnavnloven har vært i kraft allerede over 20 år, er ikke disse lovene tatt hensyn til systematisk på offentlige trafikkskilt i de seks kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk.

Det samiske språket eller samiske termer er meget sporadisk tatt hensyn til på trafikkskilt. Veimyndighetene mangler retningslinjer i den såkalte skiltnormalen, på hvilken måte samelovens språkregler skal tas hensyn til på trafikkskilt. Den

offentlige bruken av samiske stedsnavn er regulert i henhold til stedsnavnloven. Analysen viser at samiske stedsnavn ennå ikke brukes systematisk på trafikkskilt.

Undersøkelser har vist at noen typer tradisjonskost, dvs. mat fra lokalmiljøet, blir benyttet i relativt stor grad i husholdningen i Nord-Norge. Lokal mat er ofte rik på næringsstoffer, men noen matvarer kan i tillegg til høyt innhold av næringsstoffer også inneholde miljøgifter. Dette gjelder da ofte mat fra havet.

Dokumentasjonen har vært mangelfull med hensyn til innholdet av persistente organiske miljøgifter og tungmetaller i reinkjøtt. Nyere forskning har imidlertid vist at reinkjøtt fra ulike reinbeitedistrikt i Norge inneholder svært lave nivåer av miljøgifter, og at det ikke er grunn til å tro at konsum av reinkjøtt utgjør noen helserisiko for mennesker grunnet miljøgifter. Tvert imot har reinkjøttet vist seg å inneholde betraktelig høyere nivåer av en rekke næringsstoffer sammenliknet med storfekjøtt.

Mølja, eller fersk torsk, lever og rogn, har vært, og er fortsatt viktig for å opprettholde god vitamin D-status for kystbefolkningen i nord i mørketiden. Befolkningen er derimot advart mot å spise fiskelever fra fjordfisk, grunnet innholdet av miljøgifter.

Spenningsfeltet mellom de positive sidene med arktisk kost, slik som den høye næringstettheten, og de negative, som dreier seg om miljøgifter i denne kosten, refereres ofte til som det arktiske dilemma. I hvilken grad usikkerhet knyttet til mattrygghetsspørsmål i relasjon til tradisjonskost har påvirket den samiske befolkningens valg av mat og matvaner, er ikke kjent.

Tilrådsninger

1. Det må arbeidast vidare for å få best mogleg oppdaterte tal for kor mange som kan forstå, snakke, lesa og skrive samisk. Endringar i situasjonen må overvakast.
2. Det må sørgjast for at oppdaterte tal for samisk språk blir formidla også internasjonalt.
3. Det må arbeidast for å få best mogleg oversikt over samisk språkoverføring i heimane. Endringar i situasjonen bør overvakast og overføringa stimulerast.

4. Vilkåra for, og faktisk bruk av, samisk språk i sosiale medium bør undersøkjast.
5. Det må lagast eit system som kan måle og overvake framgang eller tilbakegang i bruken av samisk i offentleg forvaltning.
6. På grunnlag av det som offentleg skulestatistikk allereie lenge har synt, må det setjast i gang konkrete tiltak for å stoppe elevnedgangen for faget samisk som andrespråk i grunnskulen, og rekruttere nye elevar (sjå elles artiklar i *Samiske tall forteller* 1, 2, 3, 4 og 5 med påpeiking av akkurat dette).

Sametinget bevilger millioner hvert år til en hel rekke prosjekter, men har ikke kunnskap om hvilket bidrag det enkelte prosjektet har i det samiske språkarbeidet. Sametinget bør av denne grunnen vurdere å stille krav til egenevaluering fra prosjekteiere av måloppnåelse og gjennomføring, og Sametinget bør stille krav om at resultater fra prosjektene publiseres på nettstedet for læremidler www.ovttas.no eller andre egnede nettsteder. Sametinget bør også foreta en systematisk bearbeiding av de skriftlige sluttrapportene samt forbeholde seg retten til å bearbeide sluttrapportene på en slik måte at andre kan dra nytte av erfaringene. Sametinget bør utarbeide en meny over hva en sluttrapport fra tilskuddsmottaker bør inneholde.

Sametinget har allerede delvis tatt til seg den kritikken som har kommet fra de samiske språksentrene. De har fått økt sitt driftstilskudd og fått en mer forutsigbar drift. De er dermed blitt bedre rustet til å gjennomføre sine primære oppgaver. Det ligger fortsatt et forbedringspotensial i at Sametinget kan inngå driftsavtaler med språksentrene der de forplikter seg til å gjennomføre visse kursoppgaver mot at de mottar et større driftstilskudd.

Med få lærekrefter i samisk ved de norske institusjonene er det hensiktsmessig å samarbeide over riksgrensa om samiske studietilbud. Imidlertid møter man her på problemer ved at høgskoleloven i Sverige ikke tillater felles kurs der eksamen avlegges ved ulike institusjoner. Sametinget bør spille inn til Kunnskapsdepartementet at det utarbeides ordninger som gjør at man kan tilby samiske kurs i samarbeid med svenske og finske institusjoner og fortsatt avlegge eksamen ved eget lærested.

Mangel på lærekrefter i samisk medfører at lærestedene ikke alltid kan tilby de samme kursene hvert studieår. Da er det viktig med forutsigbare ordninger som

gjør at studentene kan planlegge utdanninga ved at det gis lett tilgjengelig informasjon om når de ulike samiskspråklige studietilbudene starter opp. Lærestedene bør legge slike planer for flere studieår fram i tid.

Felles samiske kurs for lærerstudenter og andre studenter er ikke tillatt i dag. Det bør sikres muligheter for at lærerstudenter kan følge kurs som egentlig er tilegnet andre studenter, da det ofte ikke er kapasitet til å holde to parallelle kurstilbud i samisk.

For å sikre ei ytterligere økning i studiepoengproduksjonen vil det spesielt for sørsamisk og lulesamisk være et stor ubenyttet potensial i begynnerkurs som kan kvalifisere til opptak på bachelorutdanning i samisk.

Studiepoengproduksjon i samisk vil fortsatt være viktig for å dekke samfunnsbehov og styrke statusen for samiske språk. Derfor bør det om noen år på nytt ses på utviklinga i studiepoengproduksjonen i samisk.

I Norge har man en god språkpolitikk som tar hensyn også til samenes språklige rettigheter. Problemet er likevel at en helhetlig språkpolitikk ennå ikke er godt nok implementert på lokalt plan. Både samelovens språkregler og stedsnavnloven har begge vært i kraft i over 20 år, men offentlige organer både på lokalt og regionalt nivå synes fremdeles å mangle gode rutiner for oppfølging av lovene i praktisk virksomhet, f.eks. hva angår offentlig skilting. Bruk av to- og flerspråklige termer og stedsnavn på trafikkskilt har også økonomiske konsekvenser. Når man i Norge har gjeldende språklover, bør sentrale myndigheter garantere for økonomiske rammer til å gjennomføre lovpålagte oppgaver. Det er også kommunenes plikt å se til at lovene blir fulgt, at samelovens språkregler følges bl.a. i forbindelse termbruk på trafikkskilt og at samiske stedsnavn tas i offentlig bruk i henhold til bestemmelsene i stedsnavnloven.

Radioaktiv forurensning som følge av Tsjernobyl-ulykken rammet sørsamisk befolkning i Midt-Norge spesielt. Kunnskaper om helseeffekter av denne ulykken i Norge er svært mangelfull. Radioaktiv eksponering var i stor grad matbåren; spesielt saue- og reinkjøttproduksjonen i noen kommuner ble hardt rammet. Det har aldri vært gjort befolkningsbaserte undersøkelser på kreftforekomst i forhold til stråleeksponering i etterkant av denne ulykken i sørsamisk område i Norge. Forskning på andre helseutfall som psykososiale tilstander og egenvurdert helse hos befolkningen bosatt i sørsamisk område, og personer knyttet til reindriften spesielt, er ønskelig for å kunne få mer kunnskap om i hvilken grad denne gruppen ble rammet og fortsatt er preget av denne hendelsen

Innholdsfortegnelse

Oppsummering	4
Tilrådninger	5
1 Mandat og grunnlag	11
1.1 Analysegruppas mandat	11
1.2 Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget	12
1.3 Behov for et kunnskapsgrunnlag	13
1.4 Analysegruppa	14
2 Kvantitative endringer i den samiske språksituasjonen i Noreg	15
Ei kunnskapsoppsummering	15
2.1 Talet på samisktalende i Noreg	16
2.1.1 UNESCO og Ethnologue	16
2.1.2 Norske folketeljingar	18
2.1.3 Tal ifølgje andre undersøkingar	22
2.1.4 Konkluderande merknader om talet på samisktalende	25
2.2 Samisk språkoverføring i heimane	26
2.2.1 Språkoverføring av nordsamisk i Finnmark 1967–1985	26
2.2.2 Haldningsendring til samisk språkoverføring	28
2.2.3 Samisk språkoverføring ved tusenårsskiftet	29
2.2.4 Nordsamisk språkoverføring blant innmelde i Sametingets valmanntal 2012	30
2.2.5 Konkluderande merknader	32
2.3 Tal for val av samisk som fag i grunnskulen 1990–2012	33
2.3.1 Kjelder til språkstatistikk for grunnskulen	33
2.3.2 Endringar i elevtala	35
2.3.3 Konkluderande merknader om elevtalet i samisk	36
2.4 Nokre tal for nordsamisk skriftspråk i dag	36
2.4.1 Lesa og skrive nordsamisk	36
2.4.2 Nordsamiskspråklege aviser	38
2.4.3 Konkluderande merknader	39
2.5 Samisk i offentleg forvaltning	39
2.5.1 Undersøkingar av samisk i forvaltninga på 1990-talet	40
2.5.2 Undersøkingar av samisk i forvaltninga etter 2000	41
2.5.3 Konkluderande merknader	42
2.6 Oppsummering og forslag til tiltak	43
2.6.1 Oppsummering	43
2.6.2 Forslag til tiltak	44
3 Sametingets midler til samiske språk	49
3.1 Innledning	49
3.2 Tospråkligheitstilskudd til kommunene og fylkeskommunene	50

3.2.1	Lovverket	50
3.2.2	Historikk	52
3.2.3	Bevilgninger til kommunene og fylkeskommunene i perioden 1993–2005	56
3.2.4	Bevilgninger til kommunene og fylkeskommunene i perioden 2007–2013	57
3.2.5	Evalueringer	59
3.3	Språksentrene	61
3.3.1	Historikk	61
3.3.2	Bevilgninger til språksentrene	61
3.3.3	Språksentrenes aktivitet	62
3.4	Sametingets søkerbaserte språktilskudd	63
3.4.1	Historikk	63
3.4.2	Bevilgninger av søkerbaserte språktilskudd	64
3.4.3	Bruk av språktilskudd	65
3.5	Sametingets eget språkarbeid	67
3.5.1	Historikk	67
3.5.2	Bevilgninger til bevaring og utvikling av samisk språk	67
3.6	Forslag til forbedring	69
3.7	Oppsummering	70
4	Studiepoengproduksjon i samisk i høgere utdanning	73
4.1	Innledning	73
4.2	Samisk høgere utdanning i et historisk perspektiv	74
4.3	Betydningen av samisk språk ved universiteter og høgskoler	75
4.4	Ansvarsfordeling for samisk i høyere utdanning	75
4.5	Studiepoengproduksjon i sørsamisk	76
4.6	Studiepoengproduksjon i lulesamisk	78
4.7	Studiepoengproduksjon i nordsamisk	79
4.8	Tilrådinger	84
5	Språkvalg på skilt forteller	87
5.1	Innledning og mål	88
5.2	Samisk som offentlig språk i Norge	88
5.2.1	Samelovens språkregler	89
5.2.2	Samiske stedsnavn og stedsnavnloven	90
5.2.3	Kommuneloven og to- og trespråklige navn på kommuner	92
5.2.4	Veimyndighetenes retningslinjer: skiltnormalen	93
5.3	Kategorisering av veiskilt i følge Statens vegvesens instruks	94
5.4	Skiltspråk – analyse av språkvalg på veiskilt	96
5.4.1	Skilt på administrative grenser: riks-, fylkes- og kommunegrenseskilt	96
5.4.2	Tunellnavneskilt	98
5.4.3	Vanlige stedsnavnskilt	99
5.4.4	Veivisningsskilt	102

5.4.5	Avstandsskilt	108
5.4.6	Serviceskilt	111
5.4.7	Ikke-geografiske skilt	113
5.4.8	Opplysningstavler	114
5.4.9	Bruk av samiske stedsnavn på vanlige stedsnavnskilt, veivisningsskilt og avstandsskilt	114
5.5	Sammendrag: Hvor går veien videre?	117
6	Mattrygghet i nord	123
6.1	Innledning	124
6.2	Det arktiske dilemma	124
6.3	Miljøgifter i mat fra nordområdene	125
6.3.1	Persistente organiske miljøgifter (POPs)	125
6.3.2	Tungmetaller	127
6.4	Lokal mat fra Nord-Norge og det arktiske dilemma	127
6.4.1	Inntak av reinkjøtt og organer fra rein	128
6.4.2	Mølja- tradisjonskost fra nord	133
6.5	Behov for videre forskning	136
7	Samiske tall	138
7.1	Innledning	138
7.2	Befolkning	139
7.3	Utdanning	144
7.4	Samisk språk	146
7.5	Inntekt	148
7.6	Sysselsetting	149
7.7	Næring	150
7.8	Valg	151

1 Mandat og grunnlag

Retningslinjer for Faglig analysegruppe for samisk statistikk er fastsatt av Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 12. september 2011 i medhold av Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget av 11. mai 2005, fastsatt ved kgl. res. 1. juli 2005

Formålet med vedtaket var å styrke faktagrunnlaget for vurderinger og beslutninger i konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

1.1 Analysegruppas mandat

Faglig analysegruppe skal innen 1. oktober hvert år legge fram en rapport til Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og Sametinget. Rapporten skal, så langt mulig, gi oversikt over og analyse av situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunnet i Norge. Rapporten legges til grunn for det årlige budsjettarbeidet og for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

Analysegruppen kan drøfte og formidle sine funn gjennom faglige artikler og kronikker, og gruppen kan invitere til og delta i faglige konferanser, seminarer og lignende.

Analysegruppen har ansvaret for å utvikle og jevnlig forbedre metoder for presentasjon av oversikter og analyser i de årlige rapportene. Rapporten bør i størst mulig grad være sammenlignbar fra en periode til en annen.

Utarbeidelsen av rapporten skal ta utgangspunkt i foreliggende statistikk og/eller annen relevant data og informasjon fra evaluerings-, utrednings- og forskningsarbeid.

Analysegruppen har ansvaret for å fremskaffe foreliggende statistikk og nødvendig data og informasjon for utarbeidelse av rapporten.

Analysegruppen bestemmer selv hvilke temaer som behandles i de årlige rapportene. Blant temaer som kan være aktuelle å behandle er

Av mandatet framgår det at følgende samfunnsområder er særlig aktuelle å behandle:

- Språk
- Oppvekst, utdanning og forskning
- Likestilling
- Helse og sosial, herunder befolkningsutvikling, demografi, inntekt
- Næringer, herunder sysselsetting, næringsstruktur, tradisjonelle næringer
- Miljø- og ressursforvaltning, endringer i det materielle kulturgrunnet, deltakelse og innflytelse
- Kulturarbeid og allmennkultur, herunder kunstuttrykk, media
- Sivile samiske samfunn, herunder organisasjons- og institusjonsutvikling

Analysegruppen kan påpeke mangel på kilde- og kunnskapsgrunnlag og behov for utvikling av statistikk innen temaer gruppen anser for relevante.

Analysegruppen kan bli bedt om utfyllende vurderinger og eventuelt nærmere bearbeidelse av deler av materialet i forhold til særlige behov som Regjeringen og Sametinget måtte ha.

1.2 Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget

Som urfolk har samene rett til å bli konsultert i saker som kan få direkte betydning for dem. Denne retten er nedfelt i *ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater* artikkel 6.

Formålet med prosedyrene er å:

- Bidra til en praktisk gjennomføring av statens forpliktelse til å konsultere med urfolk
- Søke å oppnå enighet mellom statlige myndigheter og Sametinget når det overveies å innføre lover eller tiltak som kan påvirke samiske interesser direkte
- Legge til rette for utvikling av et partnerskapsperspektiv mellom statlige myndigheter og Sametinget som virker til styrking av samisk kultur og samfunn
- Utvikle felles forståelse for situasjonen og utviklingsbehovet i samisk samfunn

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget heter det videre i paragraf 5 om de faste møtene:

- Det skal avholdes faste halvårlige politiske møter mellom statsråden for samiske saker og Sametingspresidenten. Fagstatsråden deltar på disse møtene etter behov. I de faste halvårlige politiske møtene skal en ta opp situasjonen og utviklingsbehovene for samfunn, saker av grunnleggende prinsipiell karakter og pågående prosesser.
- Det skal avholdes faste halvårlige møter mellom Sametinget og det interdepartementale samordningsutvalget for samiske saker. I møtene skal det blant annet redegjøres for aktuelle samepolitiske saker i kommende periode.

1.3 Behov for et kunnskapsgrunnlag

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget behandler paragraf 8 behov for utredninger og kunnskapsgrunnlag. Den sier følgende om kunnskapsgrunnlaget:

- Kommunal- og regionaldepartementet og Sametinget nedsetter i fellesskap en faglig analysegruppe som blant annet på bakgrunn av samisk statistikk årlig avlegger en rapport om situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunn. Rapporten legges til grunn for konsultasjoner i konkrete saker og for konsultasjoner om utviklingsbehov for samiske samfunn i ett av de halvårlige møtene mellom statsrådene for samiske saker og Sametingspresidenten.
- Når statlige myndigheter eller Sametinget mener det er behov for utredninger for å styrke faktagrunnlaget eller det formelle grunnlaget for vurderinger og beslutninger skal dette tilkjennevis så tidlig som mulig, og partene skal bringe spørsmål knyttet til mandat for eventuelle utredninger inne i konsultasjonsprosessen. Staten og Sametinget skal søke å oppnå enighet om både mandat, og hvem som skal stå for et eventuelt utredningsarbeid. Staten og Sametinget har plikt til å bistå med nødvendige opplysninger og materiale som det er behov for ved gjennomføringen av utredningsarbeidet.

Det nedsettes en analysegruppe til å komme med en årlig rapport.

1.4 Analysegruppa

Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Sametinget er blitt enige om i fellesskap å oppnevne leder, nestleder og tre medlemmer til analysegruppa, dette med en funksjonstid på fire år. De oppnevnt er i perioden 2011- 2015:

Jon Todal, leder (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)

Magritt Brustad, nestleder (Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norgga árktaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Else Grete Broderstad (Senter for samiske studier, UiT Norgga árktaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Paul Inge Severeide (Statistisk sentralbyrå)

Kevin Johansen (Nordlánda Universitehta-Universitetet i Nordland)

Prosjektleder er Yngve Johansen, som er ansatt i halv stilling.

2 Kvantitative endringar i den samiske språksituasjonen i Noreg

Jon Todal, professor dr.art., Sámi allaskuvla /Samisk høgskole, Guovdageaidnu

Ei kunnskapsoppsummering

Statistikk er ein nyttig reiskap i det politiske arbeidet for å styrke minoritetsspråk. For å få til ei god offentleg språkplanlegging er det viktig å vita kor mange som forstår språket, kor mange som snakkar det, kor mange som les og skriv det, kor gamle desse er og kvar dei bur, kor mange familiar som overfører språket på uformelt vis mellom generasjonane heime, kor mange som kjem i kontakt med språket i barnehagen og på skulen, kor mykje språket blir brukt i dei mest populære media, og i kor stor grad ein kan bruke språket i møte med offentleg forvaltning.

Å få tal for alt dette er likevel ikkje nok for å få til ei god språkplanlegging. For å kunna tolke tala, må vi òg ha samanliknbare tal som syner endringar *over tid*. Ein må helst vita i kva *retning* utviklinga går, før ein set inn eventuelle tiltak.

Det meste av forskning på samiske språk er gjort innanfor grammatikk og språkhistorie. Denne forskinga konsentrerer seg om sjølve språket, meir eller mindre uavhengig av samfunnstilhøve. I dei siste åra er det likevel gjort ein del forskingsarbeid som ser samisk språk i eit samtidig samfunnsperspektiv. Dei fleste av dei sistnemnde arbeida har teke opp spørsmål knytte til språkskifte, revitalisering og etnisk identitet, og faktagrunnlaget har då oftast vore djupintervju. Tal og statistikk er såleis heller uvanlege innslag i samisk språkforskning. Her skal vi sjå nærare på det som likevel finst av publiserte kvantitative kjelder og publisert kvantitativ forskning på samisk språk. Dei rapportane og artiklane som vi ser på, inneheld fleire statistikkar og kvantitative opplysningar enn dei som vi drøftar her. Prinsippet for utvalet er at vi har sett etter tal som kan fortelja oss noko om *endringar* i den samiske språksituasjonen. Vi ser på fem område: (1) kjelder for det totale talet på samisktalande, (2) kvantitativ forskning som seier noko om overføring av samisk språk i heimane, (3) statistikk for val av språk i grunnskulen etter 1990, (4) oppdragsforskning om bruk av samisk i offentleg forvaltning etter innføringa av forvaltningsområdet for samisk språk og (5) tal for situasjonen for samisk skriftspråk.

2.1 Talet på samisktalande i Noreg

2.1.1 UNESCO og Ethnologue

Faglitteraturen om truga språk presenterer som regel tal for kor mange som snakkar ulike minoritetsspråk, og kor stor del desse talarane utgjer av heile den aktuelle etniske gruppa. UNESCO si raubok for truga språk og nettstaden *Ethnologue. Languages of the World* er ofte kjelde for slike tal. Vi skal her sjå nærare på kva desse to viktige internasjonale kjeldene seier om talet på samisktalande.

Tal frå UNESCO

UNESCO si raubok for truga språk, som no er erstatta av nettstaden *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*, blir rekna som ei påliteleg kjelde til kunnskap om truga språk. Styresmakter, medium og fagfolk brukar gjerne tal frå denne kjelda. Det er difor viktig kva opplysningar UNESCO gjev om dei samiske språka.

Tabell 2.1 nedanfor viser opplysningar som vi kan finne hos UNESCO om talet på talarar av seks samiske språk.

Tabell 2.1 Det totale talet på talarar av seks samiske språk ifølgje UNESCO¹

Samisk språk	Talet på talarar i alt
Skoltesamisk	300
Nordsamisk	30 000
Lulesamisk	2 000
Pitesamisk	50
Umesamisk	20
Sørsamisk	500

Tala i tabellen viser talarar til saman i dei landa der dei seks nemnde samiske språka blir brukte. Som kjelder for tala for nordsamisk og skoltesamisk viser UNESCO til Tapani Salminen (som er bidragsytar for UNESCO i nettstaden), utan at det står meir om kvar Salminen igjen har fått tala frå. Som kjelde for talet på lulesamiske og umesamiske talarar viser UNESCO til boka *The Saami Languages. An introduction* av Pekka Sammallahti (Sammallahti 1998). Som kjelde for talet på sørsamisktalande blir det vist til nettstaden *risten.no*, ein nettstad som blir driven av Sametinget i Noreg, og for pitesamisk blir det vist til

¹ Tala er lasta ned 31.01 2013 frå internettadressa <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

feltarbeid som vart gjort av Joshua Wilbur for *The Saami Documentation Project* i åra 2008–2011.

Vi kan gå vidare til dei kjeldene som UNESCO har brukt. Sammallahti (1998) blir oppgjeven som kjelde for at det er 20 talarar av umesamisk. Men hos Sammallahti (1998) finst ikkje noko slikt tal. Om talet på umesamisktalande seier han berre: «Ume, Pite, Akkala and Ter depend mainly on old speakers.» (Sammallahti 1998: 1).

Nettstaden *risten.no* er oppgjeven som UNESCO si kjelde for at talet på sørsamisktalande er 500. Når vi går til denne kjelda, ser vi at *risten.no* seier at talet på sørsamar i Noreg og Sverige til saman er på omlag 2000. Om talet på folk som *snakkar* sørsamisk, seier *risten.no* dette:

«Det er også vanskelig å angi eksakte tall på dem som snakker sørsamisk, men man antar at under halvparten av sørsamene behersker språket.»

UNESCO har rett i at 500 sørsamar er «under halvparten av» 2000 sørsamar, men det er likevel uklårt kvifor UNESCO med *risten.no* som kjelde kjem fram til akkurat talet 500.

UNESCO gjev opp at det er 2000 talarar av lulesamisk, med Sammallahti 1998 som kjelde. Her seier Sammallahti at «... the number of Lule Saami speakers is between 2000 and 3000» (Sammallahti 1998:1). Sammallahti er først og fremst lingvist, og den boka som det her er tale om, handlar om grammatikk. Han har ikkje gjort eigne undersøkingar av talet på talarar av lulesamisk, og det er det då heller ikkje noko poeng i å gjera for å skrive ei grammatikkbok. Sammallahti gjev ikkje opp kjelder for tala sine, eller forklarar på annan måte korleis han har komme fram til talet 2000–3000.

Av dei kjeldene som UNESCO gjev opp, er det berre Joshua Wilbur som har gjort eigne undersøkingar. Tala hans for talarar av pitesamisk er ferske (frå åra 2008–2011), og dei kan kontrollerast. Ut frå dette må vi slå fast at fleire av dei tala som UNESCO opererer med for talarar av samiske språk, er høgst usikre.

Tal frå Ethnologue

Nettstaden *Ethnologue. Languages of the World* presenterer tal for alle språk i verda, ikkje berre for truga språk. Men denne kjelda blir det òg ofte vist til når det er tale om truga minoritetsspråk.

Hos *Ethnologue* kan ein finne desse opplysningane om samiske språk i Noreg, slik som vist i tabell 2 nedanfor.

Tabell 2.2 Talet på talarar av fire samiske språk i Noreg ifølgje Ethnologue²

	Etnisk tilhøyrighet	Talet på – talarar i alt
Sørsamisk	600	300
Pitesamisk	?	?
Lulesamisk	1000–2000	500
Nordsamisk	30 000– 40 000	15 000

Tala i tabell 2.2 frå *Ethnologue* gjeld berre for Noreg, og dei kan difor ikkje direkte samanliknast med tala i tabell 2.1 frå UNESCO, som gjeld alle dei fire landa til saman.

Ethnologue gjev opp den amerikanske lingvisten Michael Krauss som kjelde for tala sine. Krauss presenterte desse tala i artikkelen «The indigenous languages of the North: a report on their present state», som bygde på eit foredrag han heldt på eit symposium i Japan i 1994, og som seinare vart trykt i Shoji 1997. Krauss gjev i den trykte artikkelen opp kjelder etter kvart tal. For nordsamisk og lulesamisk er kjelda personleg kommunikasjon med Olavi Korhonen, og for sørsamisk personleg kommunikasjon med Olavi Korhonen og Knut Bergsland. Korhonen var professor i samisk ved Universitetet i Umeå og Bergsland professor i finsk-ugriske språk ved Universitetet i Oslo.

Vi kan slå fast at tala hos *Ethnologue* ikkje byggjer på teljingar, men på overslag. Men det er overslag gjorde av uvanleg kompetente personar. Vidare kan vi slå fast at overslag frå midten av 1990-talet enno i 2013 blir presenterte som gjeldande tal. Tal for talarar av ulike samiske språk i Noreg, slik dei kunne lastast ned frå nettstaden Ethnologue i januar 2013, er difor svært usikre.

2.1.2 Norske folketeljingar

I ein periode på meir enn hundre år hadde norske folketeljingskjema med spørsmål som skulle skaffe fram opplysningar om bruken av samisk og kvensk språk. Den første folketeljinga med slike spørsmål vart gjennomført i 1845. Deretter vart det samla inn opplysningar om bruk av samisk og kvensk språk ved kvar folketeljing fram til og med teljinga i 1930. Folketeljingane vart stort sett arrangerte kvart tiande år, og det var Statistisk sentralbyrå som gjennomførte dei, og som utforma spørsmåla.

² Tala i tabellen er 31.01 2013 henta frå nettadressa http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=no

For kvar teljing frå og med 1891 til og med 1930 gav Statistisk sentralbyrå ut eit eige hefte med tal og analysar for alle grupper som dei meinte ikkje høvde inn i rammene for det normale. Samane utgjorde éi slik gruppe. Hefta med eigne statistikkar for desse gruppene, og med kommentarar til statistikkane, gav innsikt i korleis spørsmåla og kategoriseringane i folketeljningane var utforma, og korleis Statistisk sentralbyrå sjølv vurderte resultatane. På grunnlag av desse hefta kunne ein i prinsippet studere endringar i dei aktuelle gruppene over tid. Men definisjonane av dei ulike kategoriane endra seg gjennom dette tidsrommet, og dette gjer det i praksis vanskeleg å samanlikne tala direkte frå teljing til teljing. Kwart enkelt hefte inneheld derimot mange interessante tal og opplysningar om samiske språkforhold. Dette utgjer eit kvantitativt kunnskapsgrunnlag som kan utnyttast langt meir enn det som har vore gjort til no.

I den første folketeljninga etter andre verdskrigen (i 1946) vart det ikkje spurt om tilknytning til samisk språk og etnisitet. Derimot var slike spørsmål med igjen i 1950-teljninga og i 1970-teljninga (men ikkje i 1960). Etter 1970 har ikkje folketeljningane spurt om samisk språk, eller samisk etnisitet.

Også etter folketeljningane i 1950 og 1970 gav Statistisk sentralbyrå ut eigne hefte med analyse av tala for samisk tilknytning og språk (NOS XI 1956 og Aubert 1978).

Tala for samisktalande i Noreg var ifølgje folketeljningane slik som vist i tabell 3 nedanfor.

Tabell 2.3³ Talet på samisktalande i Noreg ifølgje folketeljningane 1891–1970

År	Samisktalande	Folketalet i Noreg
1891	20 786	2 000 917
1900	19 677	2 240 032
1910	18 590	2 391 782
1920	20 735	2 649 775
1930	20 704	2 814 194
1950	8 778	3 156 950
1970	10 535	3 874 133

Vi ser at talet på samisktalande ifølgje folketeljningane heldt seg på rundt 20 000 i dei mesta førti åra frå 1891 til 1930, og at talet deretter brått vart meir enn halvert på dei tjue åra frå 1930 til 1950.

³ Tala for samisktalande i tabell 3 er henta frå NOU 1984: 18. *Om samenes rettsstilling*. Oslo: Universitetsforlaget s. 83–87. Tala i kolonnen som viser det totale folketalet i Noreg, har eg fått frå seksjonssjef Paul Inge Severeide i Statistisk sentralbyrå, april 2013.

Tala i tabell 3 reiser spørsmål om kvifor talet på samisktalande ikkje steig frå 1891 til 1930, når folketalet i Noreg elles steig frå 2 til 2,8 millionar i det same tidsrommet. Dette kan vera uttrykk for ei viss språkleg fornorsking i familiane allereie frå byrjinga av 1900-talet. Ei anna forklaring kan ligge i utforminga av spørsmåla og kategoriane i folketeljningane. Registreringane av samar bygde på eit svært komplisert sett av kriterium for avstamming og språk og på ulike kombinasjonar av desse. Og kriteria kunne, som før nemnt, variere frå teljing til teljing. Det kan difor vera at tala i tabellen ikkje er direkte samanliknbare, og at dette er grunnen til at dei ikkje følgjer trenden i folketalsutviklinga i Noreg elles. Vanskane som Statistisk sentralbyrå hadde med å operasjonalisere kriteria for «rase» og språk i denne tida, er grundig drøfta av Einar Lie og Hege Roll Hansen i boka *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge* (Lie og Hansen 2001:123–153).

Det *mest* påfallande i tabell 3 er at talet på samisktalande var så lågt i 1950-teljninga i høve til talet i 1930-teljninga. Her kan metodane for innsamlinga ha spela inn. Folketeljninga i 1930 var den siste som brukte «objektive» kriterium for språk og avstamming. I 1950 bygde ein på folk si eiga rapportering og eiga identifisering. Det geografiske området der desse spørsmåla vart stilte, var dessutan mindre i 1950 enn i 1930. Difor var det færre som fekk spørsmålet om bruk av samisk språk i 1950.

Kvifor skulle talet på samisktalande gå ned ved overgangen frå bruk av objektive kriterium til eiga rapportering i 1950? Det kunne skje viss det var stigmatiserande å vera samisktalande i 1950, og mange difor ikkje ville rapportere om seg sjølve at dei var samar eller snakka samisk. Dette var i gjenreisingstida etter andre verdskrigen, og norsk språk vart av mange knytt til den moderniseringa som gjenreisinga innebar, medan samisk språk høyrde fattigdomen og fortida til. Dette kom i tillegg til den nedvurderinga av samane som «rase» som var vanleg heilt fram til andre verdskrigen.

Statistisk sentralbyrå var sjølv i tvil om tala for samisktalande ved folketeljninga i 1950 kunne vera rette. I analysen av denne teljinga er byrået i 1956 inne på at mange kan ha valt å la vera å rapportere om bruk av samisk språk heime.

For flere kommuner er det god grunn til å sette et spørsmålstegn ved tallene for 1950, f. eks. i Kåfjord, Kvæningen og Kistrand, hvor tallet på samer ser ut til å være i laveste laget. Det er trolig at en del personer som egentlig burde vært ført opp som samisk, har oppgitt at de bruker norsk til daglig. (Norges offisielle statistikk XI 236 1956:22)

Ein stor del av folket i dei tradisjonelle samiske busetjingsområda var fleirspråklege. Dette kunne vera vanskeleg å handtere for dei som skulle telja kor mange som høyrde til den eine eller den andre språkgruppa. Statistisk sentralbyrå hadde eit sett med (kompliserte) reglar for korleis dei forskjellige tilfella skulle

kategoriserast, men korleis handterte teljarane *i praksis* denne fleirspråklegheita? Dette kan vi finne ut noko om ved å ta stikkprøver i teljingane.

Ei rekkje eldre norske folketeljingar er digitaliserte og lagde ut på internett (sjå *digitalarkivet.no*). Det gjer det mogleg å søkje i teljingane for å ta stikkprøver av opplysningane. Den nyaste folketeljinga som er tilgjengeleg på denne måten, er teljinga frå 1910. Eg har her sett på korleis dei to kjende samepolitikarane Daniel Mortensson og Isak Saba vart registrerte i 1910. Vidare har eg sett på korleis teljaren har registrert språk for borna ved skuleinternatet i Neiden i Finnmark. Neiden var eit distrikt med særleg mange språk, og der var det svært vanleg å vera fleirspråkleg (skoltesamisk, nordsamisk, kvensk, norsk og russisk).

Daniel Mortensson budde ikkje langt frå Elgå i det som no er Engerdal kommune i Hedmark. Morsmålet hans var sørsamisk. Han var lærarutdanna, og han var ein uvanleg skrive- og talefør mann på norsk. Mortensson var møteleiar på det første nordiske samepolitiske møtet i 1917. I folketeljinga er han ikkje ført opp som samisktalande. Det er i det heile ikkje merkt av noko på han under rubrikken for språk. Heller ikkje familien hans elles er ført oppsom samiskspråkleg i 1910, sjølv om vi ut frå lokalkunnskap veit at borna hans snakka samisk.

Medan Daniel Mortensson korkje var markert som samisktalande eller norsktalande i folketeljinga frå 1910, var ein annan kjend samepolitikar frå denne tida registrert med «n» for «norsktalande» (og berre som norsktalande) i teljinga. Det galdt stortingsrepresentanten Isak Saba, som i si tid skreiv den samiske nasjonalsongen *Sámi soga lávlla*. Sjølv om norsk her står oppført som det einaste språket hans, veit vi frå anna hald at førstespråket hans var nordsamisk.

Ei tredje stikkprøve i folketeljinga frå 1910 viser at dei borna som budde på skuleinternat i Neiden i Sør-Varanger i Finnmark, alle vart førte opp som norskspråklege. Det var fordi dei snakka norsk når dei oppheldt seg på internatet, står det i kommentarfeltet i teljinga. Heime kunne dei snakke andre språk. Men desse språka vart ikkje registrerte i teljinga⁴.

Desse stikkprøvene frå 1910 tyder på at talet på samisktalande var sett for lågt også i folketeljingane *før* 1950. Det kunne vera den utbreidde fleirspråklegheita som gjorde registreringane vanskelege. Statistisk sentralbyrå skreiv om dette i 1956:

Både gruppering etter språk og avstamming ble imidlertid vanskeligere etter hvert som tiden gikk. Den samiske og den kvenske befolkning blandet seg etter hvert med den norske, og samene og kvenene blandet seg

⁴ I artikkelen «Bodde det samer i Tromsø? Hva folketellingene forteller – og ikke forteller.» brukar Lars Ivar Hansen døme frå folketeljingane for Tromsø-området til å vise kor upålitelege dei eldre folketeljingane kan vera, viss vi brukar dei til å leite etter samar og samisktalande ut frå vår tids forståing av etnisitet og morsmål. (Hansen 2013).

innbyrdes. Samfunnsutviklingen har dessuten etter hvert ført med seg at stadig større grupper av den samiske og kvenske befolkning bruker norsk ved siden av sitt eget språk. (Norges offisielle statistikk XI 236 1956:20)

Den siste norske folketeljinga som hadde med spørsmål om språk, var teljinga i 1970. Statistisk sentralbyrå gav i 1978 ut ein analyse av spørsmål og svar om samisk tilknytning i denne folketeljinga. Denne analysen var utført av Vilhelm Aubert. Her argumenterte Aubert overbevisande for at det også i 1970 var ei (grov) underrapportering av samisk språk og etnisitet på grunn av at folk sjølve hadde rapportert norsk heller enn samisk tilknytning. Grunnen til «feilrapporteringa», slik han såg det, var stigmatiseringa av det å vera same i store delar av Nord-Noreg. Spørsmålet om samisk tilknytning vart i 1970 stilt berre i Nord-Noreg.

Aubert vurdererte ut frå tala i 1970-teljinga at det kunne vera rundt 40 000 personar i Noreg «... hvis livsvilkår på et eller annet vis er preget av at de har et innslag av det samiske i sin bakgrunn». Han gjorde nøye greie for korleis han kom fram til dette talet, men understreka òg kor usikkert talet var.

Tala frå 1970 er no så gamle at dei ikkje utan vidare kan brukast som grunnlag for offentleg samisk språkplanlegging. Men Aubert sitt tal-overslag er framleis aktuelt av ein annan grunn. Svært mange har seinare vist til akkurat talet 40 000 når dei skulle skrive om samar i Noreg, og dette talet kan framleis bli vist til som om det skulle vera gjeldande. Som ein kommentar til den seinare bruken av talet hjå Aubert, sjå Torunn Pettersen sin kritiske artikkel «Samene i Norge. 40 000 i 40 år?» i *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 5*.

Etter 1970-teljinga har det ikkje vorte spurt om språk ved folketeljingane i Noreg. Og no vil det ikkje bli arrangert fleire norske folketeljingar. Teljingane blir heretter laga ut frå administrative og statistiske register. Dermed blir det i framtida umogleg å bruke folketeljingar for å få svar på spørsmål som kor mange som kan forstå, snakke, lesa og skrive samisk, kvar dei bur og kor gamle dei er.

2.1.3 Tal ifølgje andre undersøkingar

Det kan finnast andre måtar å berekne talet på samisktalande i Noreg på enn å bruke folketeljingar. Dåverande Samisk språkråd tinga rundt tusenårsskiftet ein forskingsrapport om bruken av samisk i Noreg. Her ville språkrådet mellom anna prøve å få fram eit tal for kor mange samiskspråklege det var på den tida. Rapporten som kom ut av dette (Ravna 2000), bygde på spørjeskjema og telefonintervju. Ein valde ut eit geografisk område som femnde om alle kommunane i Finnmark fylke i tillegg til Kvæningen, Nordreisa, Kåfjord, Lyngen, Storfjord, Sørreisa, Bardu, Salangen, Skånland og Lavangen kommunar i Troms fylke, Tjeldsund, Evenes, Tysfjord, Hamarøy, Hattfjelldal og Grane

kommunar i Nordland fylke, Røyrvik, Lierne og Snåsa kommunar i Nord-Trøndelag fylke, Røros kommune i Sør-Trøndelag og Engerdal kommune i Hedmark fylke.

Innanfor dette området valde ein ut 11 523 telefonnummer som vart oppringde. 1480 nummer greidde ein ikkje å få svar frå, trass i seks oppringingar. 4292 av resten ville ikkje svara på spørsmål om språk. Det vil seia at i alt 5751 personar var med og gav svar til undersøkinga.

Svara viste at 4797 av dei 5751 som svara, ikkje forstod samisk. Deretter vart det gjennomført djupare intervju om språkkunnskapar med dei bortimot 1000 samiskspråklege i undersøkinga. Blant dei som ikkje var samiskspråklege, vart eit tilfeldig utval på om lag 1000 intervjuar om språkhaldningar.

Ut frå dei opplysningane som denne undersøkinga skaffa fram, berekna Ravna (2000) at meir enn 16 000 menneske over 18 år forstod vanleg samisk daglegtale i det geografiske området som var med i undersøkinga. Ved å legge til eit estimert tal for samiskspråklege under 18 og plusse på med kor mange ein rekna med forstod samisk i andre område enn dei som var undersøkte, kom Ravna (2000) fram til eit tal på 25 000 personar i Noreg som kunne forstå vanleg samisk daglegtale. Av desse var det, ifølgje svara i undersøkinga, åtte prosent som berre *forstod* samisk, men som ikkje snakka språket. Ut frå det foreslo rapporten eit tal på 23 000 som kunne snakke samisk *på eitt eller anna nivå* i Noreg i 2000.

Det er metodiske problem med denne måten å undersøkje på. I eit eige hefte som kom som vedlegg til Ravna (2000), gjorde sosiolingvisten Tove Skutnabb-Kangas greie for ein del av desse problema (Skutnabb-Kangas 2000). Det galdt særleg problem omkring sjølve utvalet og i nokon grad omkring kategoriseringane. Trass i dei metodiske problema er Ravna 2000 den grundigaste gjennomgangen som finst frå vår tid, og Skutnabb-Kangas var gjennomgåande positiv til det arbeidet som var gjort.

Samisk språkråd skulle ifølgje sine eige statuttar arbeide ut ein statusrapport kvart fjerde år og levere han til Sametinget. Men Samisk språkråd vart nedlagt i 2002, og studien Ravna (2000) vart ikkje følgd opp med samanliknbare studiar seinare. Difor veit vi lite om endringar etter 2000.

Noreg har slutta seg til *Den europeiske pakta om minoritets- eller regionsspråk*, og Europarådet undersøker regelmessig korleis pakta blir etterlevd i dei ymse landa. Europarådet har i den samanheng peika på at den norske staten ikkje har *oppdaterte* oversikter over talet på samisktalande. Som eit svar til denne påpeikinga skreiv Fornyings-, administrasjons- og kyrkjedepartementet i 2011 at dei då i lag med Kunnskapsdepartementet hadde teke initiativ til ein ny rapport for å «kartlegge språksituasjonen på individnivå i den samiske befolkningen».

Departementet skreiv:

Formålet med undersøkelsen er å få en oversikt over hvor mange som behersker hvert av de samiske språkene muntlig og skriftlig, i hvilke sammenhenger de bruker språket, og i hvor stor grad samisk språk brukes som samhandlingsspråk i barnehage, skole, jobb, utdanning, fritid, lokalsamfunn og i frivillig eller politisk arbeid.

Resultatet av undersøkelsen er ment å være et grunnlag for språkplanleggingen på alle nivå i samfunnet, herunder på statlig, regionalt og kommunalt nivå. Resultatene skal brukes til å utforme og iverksette tiltak som fører til bevaring og utvikling av de samiske språkene. (Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet 2011)

Denne planlagde undersøkinga vart gjennomført, og rapporten kom i 2012 (Solstad 2012). Kva endringar fann dei på dei tolv åra som var gått sidan rapporten Ravna 2000 kom ut?

Solstad (2012) viste på side 27 nettopp til Ravna (2000) og omtala ein del veikskapar med å gjera utval på den måten som vart brukt i den sistnemnde rapporten. Vidare heitte det i Solstad (2012) at dei ut frå desse veikskapane og «med de rammene som nærværende utredning må operere innenfor» finn det best å bruke ein annan måte å velja ut informantar på enn den som vart brukt i Ravna (2000). Denne andre måten var å sende ut spørjeskjema til dei som var innskrivne i Sametingets valmanntal i 2012. Grunngevinga var at «Dette er samer som står fram som samer og som det kanskje også er sannsynlig vil finne det naturlig å svare på spørreskjema av den typen som det her er snakk om» (Solstad 2012:26)⁵.

Solstad gjorde eit utval på 5000 blant dei rundt 14 000 innskrivne i Sametingets valmanntal. *Alle* innskrivne i det lulesamiske og sørsamiske området fekk brev med spørsmål. I det nordsamiske området vart det gjort eit utval.

Svarprosenten var på nærare 40. Lågast var svarprosenten i dei sør- og lulesamiske områda (Solstad 2012:11).

Solstad (2012) gjorde mange interessante funn. Men av grunnar som alt er nemnde, knytte ikkje denne rapporten seg til det som var gjort før, og resultatata i han kunne ikkje samanliknast med resultatata i Ravna 2000. Rapporten Solstad 2012 vart då ein tilstandsrapport på eigne premissar om språktilhøve blant dei om lag 14 000 personane som i 2012 på frivillig basis hadde skrive seg inn i Sametingets valmanntal.

⁵ Metodane er langt meir grundig skildra og grunnjevne hos Solstad 2012 enn det som blir referert her.

For offentlig språkplanlegging er det viktig å kunna følgje endringar i talet på språkbrukarar over tid, slik Europarådet òg peika på i 2011. Men slike endringar er det umogleg å finne ved å samanlikne dei forskingsrapportane som er skrivne.

2.1.4 Konkluderande merknader om talet på samisktalande

Dei som arbeider med truga språk i UNESCO og hos *Ethnologue*, er til liks med alle andre avhengige av pålitelege kjelder for å laga statistikk. Når slike kjelder ikkje finst, må ein ty til best moglege overslag, og det er slik nettstadene *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger* og *Ethnologue* har skaffa fram opplysningar til statistikkane sine for samiske språk. Tala for samiske språk hos desse prestisjetunge kjeldene er difor korkje meir eller mindre pålitelege enn tal som ein kan finne i fleire andre kjelder. Problemet er at desse nettstadene har så høg prestisje at for lesaren står tala deira fram som sikre tal, utan at dei er det.

Opplysningane om samisk språk i eldre folketeljingar må tolkast før dei kan presenterast. Men uansett korleis ein tolkar folketeljingane frå 1890 til 1970, viser dei at det i dette tidsrommet må ha gått føre seg eit språkskifte frå samisk til norsk i mange familiar og bygder i Noreg. Vilhelm Aubert, som analyserte 1970-teljinga, konkluderte òg med det. Heller ikkje seinare forskingsrapportar seier noko anna. Dette språkskiftet er då også i samsvar med det som lokalkjende kan fortelja om. Vi har likevel ingen sikre tal for kor omfattande dette språkskiftet frå samisk til norsk har vore. Vi veit heller ikkje heilt når det starta, anna enn at det sannsynlegvis må ha starta til ulik tid i ulike distrikt.

Den grundigaste undersøkinga av det totale talet på samiskspråklege i Noreg etter folketeljinga av 1970, er Ravna 2000. Denne rapporten konkluderte med at det ved tusenårsskiftet kunne vera om lag 23 000 personar i Noreg som kunne snakke eitt av dei samiske språka på eitt eller anna nivå. Etter 2000 er det ikkje gjort undersøkingar som dette talet kan samanliknast med. Vi kjenner difor ikkje endringane vidare.

Ein har ikkje alltid lagt dei same definisjonane til grunn for dei som har vore talde som samiskspråklege. Definisjonen hos Ravna 2000 er at ein er samiskspråkleg dersom ein kan følgje med i ein vanleg kvardagsleg samtale på samisk. Denne definisjonen omfattar ei langt større gruppe enn den som det tidlegare var vanleg å telja i folketeljingane.

Det er eit problem at det ikkje blir gjort regelmessige og samanliknbare undersøkingar som kan vise i kva retning talet på samisktalande endrar seg. Europarådet har overfor norske styresmakter peika på dette som ein mangel ved norsk minoritetspolitikk, og Noreg må finne ein måte å løyse dette på.

2.2 Samisk språkoverføring i heimane

Det er teikn på vitalitet for eit minoritetsspråk når det blir overført på uformell måte mellom generasjonane i heimane. Dersom eit språk ikkje blir overført i familiane, er det derimot sterkt truga, og styrkingstiltak vil ha mindre positiv verknad enn om språket faktisk var i dagleg bruk i familiane. Difor er spørsmålet om overføring i heimane svært viktig for all offentleg språkplanlegging.

I samband med analysen av folketeljinga frå 1970 (omtala ovanfor) skreiv Aubert dette om overføringa av samisk i heimane på den tida:

Av dette materialet er det nærliggende å slutte at to samisktalende foreldre stort sett er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for at barna skal vokse opp med samisk som morsmål. (Aubert 1978:53)

Med andre ord: I 1970 var det i Noreg slik at dersom berre den eine av foreldra var samisktalende, vart språket sjeldan overført til borna. Dersom begge foreldra var samisktalende, var sjansen større for at dei snakka samisk med borna, men ikkje eingong då var det sikkert at dei gjorde det.

Det er no gått lang tid sidan Aubert skreiv dette. Eit sentralt spørsmål er om mønsteret for overføring av samisk mellom generasjonane har endra seg i åra etterpå. Det finst ein del forskning som har teke opp dette spørsmålet.

2.2.1 Språkoverføring av nordsamisk i Finnmark 1967–1985

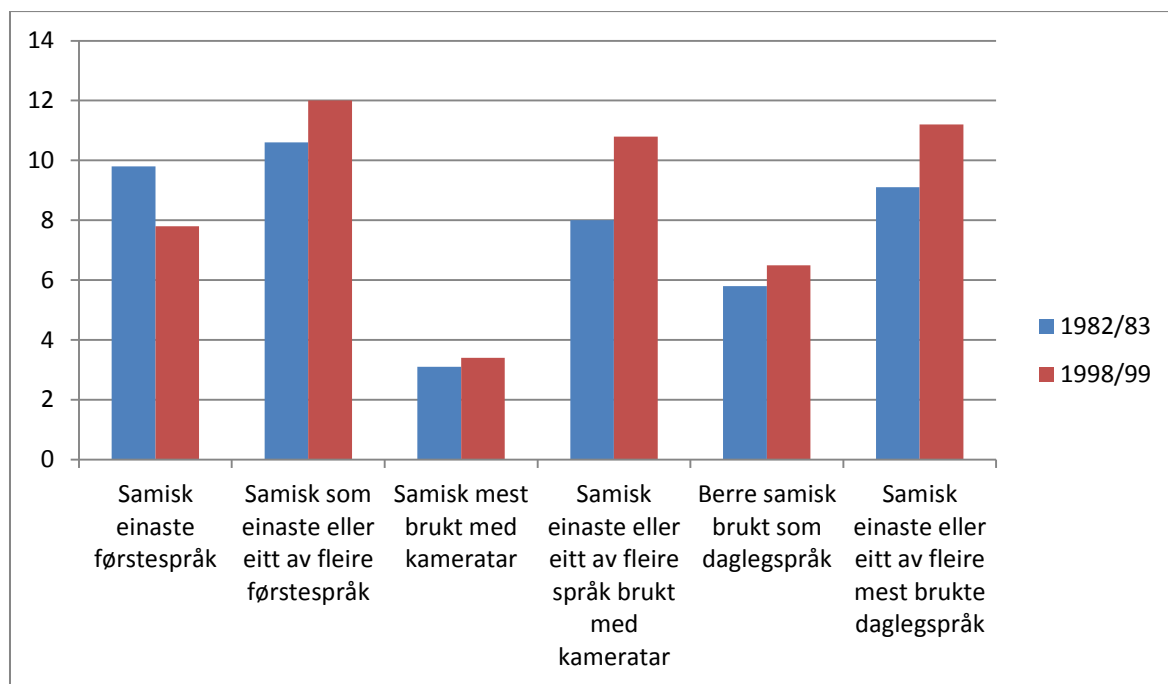
Yngve Johansen gjorde på 1980- og 1990-talet to større (og samanliknbare) spørjeundersøkingar blant ungdomsskuleelevar i Finnmark (Johansen 1986 og Johansen 1999). Undersøkingane handla om kroppssøving, skulemotivasjon og etnisitet. Språk var såleis ikkje *hovudtema* for nokon av dei to undersøkingane, men i det skjemaet som Johansen sende ut til 1572 ungdomsskuleelevar i Finnmark i 1983 og til 1491 ungdomsskuleelevar i fylket i 1999, var det også spurt om språkkunnskapar og faktisk bruk av språk med kameratar. I lag med Nils Dannemark offentleggjorde Johansen i 2001 ein artikkel der dei analyserte og samanlikna svara på språkspørsmåla i dei to undersøkingane. Artikkelen heitte «Ungdomsskuleelever og språkvalg i Finnmark i 1982/83 og 1998/99» (Dannemark og Johansen 2001).⁶

Svarprosenten låg på rundt 80 i begge undersøkingane, og tala burde gje grunnlag for å seia noko om moglege endringar i språktilhøva blant ungdom i Finnmark gjennom 1980- og 1990-talet.

⁶ Sjå òg Dannemark, Nils (2000). «Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmárrkus 1992/83 ja 1998/99». I *Sámegiela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárášjohka: Sámediggi, s. 45–57.

Figur 1 nedanfor viser ei samanlikning av svara på spørsmåla om heimespråk og språkbruk med kameratar frå 1998/99 med svara på dei same spørsmåla i 1982/83.⁷

Figur 2.1 Nordsamisk som førstespråk og som daglegspråk blant ungdomsskuleelevar i Finnmark 1982/83 og 1998/99⁸

I 1982/83 gav 9,8 % av elevane opp at samisk var det einaste heimespråket deira. Denne prosentten gjekk ned til 7,8 i 1998/99. Slår vi derimot saman svara for «samisk som einaste førstespråk» og «samisk som eitt av fleire førstespråk», vil vi finne at førstespråksprosenten steig frå 10,6 i 1982/83 til 12 i 1998/99. Også den rapporterte bruken av samisk med kameratar steig tilsvarande frå 1982/83 til 1998/99, ifølgje tala hos Dannemark og Johansen (2001).

Språkkunnskapar og språkbruk blant ungdomsskuleelevene speglar av kva språk elevane lærte heime då dei var små. Dei som gjekk på ungdomsskulen skuleåret 1982/83, var fødde i tidsrommet 1967–1969, medan dei som gjekk på ungdomsskulen i skuleåret 1998/99, var fødde i tidsrommet 1983–1985. Figur 1 kan tyde på at nedgangen for bruk av samisk i heimane stoppa opp ein gong på 1980-talet. Tala hos Dannemark og Johansen (2001) viser ein prosentvis *auke* i rapportert bruk av samisk i tidsrommet. Forfattarane summerer sjølve opp bruken av samisk blant dei unge slik:

Tallmaterialet ser ut til å tyde på at det er en prosentvis framgang. Det ser ut til at flere barn lærer to språk i tospråklige familier nå enn i 1982/83. I

⁷ Figuren er attgjeven etter Dannemark og Johansen 2001:45.

⁸ Elevar ved Guovdageainnu nuoraidskuvla / Kautokeino barneskole er ikkje med i grunnlagsmaterialet her.

1982/83 ble som regel norsk valgt som enespråk i hjemmet i samisk-norske familier, mens informantene i den siste undersøkelsen i større grad oppgir at de er tospråklige. En større prosentdel av informantene i 1998/99 oppgir at de bruker samisk aktivt. (Dannemark og Johansen 2001:41)

At det var framgang i bruk av samisk blant dei som var i ungdomsskulealder, samtidig med at færre hadde samisk som einaste heimespråk, kan tyde på at ein viktig faktor hadde endra seg i tida etter folketeljinga av 1970. Aubert skreiv i 1978, som vi har sett, at det kunne sjå ut som om samisk som einaste heimespråk var «en nødvendig betingelse» for at språket skulle bli overført til borna. Tala hos Dannemark og Johansen (2001) kan tyde på at samisk på 1980-talet lettare kunne bli overført i tospråklege familiar enn på 1970-talet. På denne tida hadde det kanskje vorte meir aksept for at mor og far kunne snakke kvart sitt språk med borna?

Men dei prosentvise skilnadene hos Dannemark og Johansen (2001) er små. Auken i talet på elevar som snakka samisk på førstespråksnivå var på 1,4 % , og denne skilnaden er for liten til at vi kan slå fast at det faktisk var ein framgang. Vi skal difor her halde saman tala frå Dannemark og Johansen med fleire kvantitative undersøkingar som òg kan seia noko om samisk språkoverføring i familiane.

2.2.2 Haldningsendring til samisk språkoverføring

Det som då heitte «statens utdanningskontor» i Nordland, Troms og Finnmark, tok i 1996 saman med Samisk utdanningsråd initiativet til ei undersøking av vilkåra for å lære samisk som andrespråk i grunnskulen i Noreg. Rapporten frå undersøkinga kom i 1998 og inneheldt ei lang rekkje tabellar for språktilhøve blant elevar i den aktuelle gruppa (Todal 1998). Det vart her sendt ut spørjeskjema til *alle* elevar i samisk som andrespråk i Noreg frå og med 4. til og med 9. årskull (grunnskulen var på den tida niårig). Både elevar, foreldre og lærarar fekk tilsendt skjema. Blant elevar og foreldre var svarprosenten på 69, blant lærarane på 77.

I denne undersøkinga vart foreldra spurde om kor godt dei meistra samisk, og i kor stor grad dei overførte språket til borna sine heime. 48 % av mødrene og 43 % av fedrane til grunnskuleelevane i samisk som andrespråk gav då opp at dei sjølve snakka samisk anten «ganske godt» eller «svært godt». Men berre 5 % av dei same mødrene og 4 % av fedrane gav opp at dei snakka «mest samisk» eller «berre samisk» med borna sine heime (Todal 1998:62–66). Tala hos Todal (1998) gjeld nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk samla på norsk side av grensa.

Rundt 40 % av andrespråkelevane i samisk i grunnskulen i Noreg i 1996 hadde altså ei mor eller ein far (eller begge delar) som etter eiga utsegn snakka samisk

godt, men som likevel ikkje snakka språket i særleg grad med borna. Men desse foreldra måtte likevel ha ønskt at borna skulle lære samisk, sidan dei friviljug hadde valt språket som fag for borna sine på skulen. Dette tilsynelatande inkonsekvente handlingsmønsteret kan forklarast med at fleirspråklege foreldre vel språk for borna når borna er heilt små. Den språkpraksisen som kom fram i undersøkinga av dei fem siste årskulla i grunnskulen i 1996, spegla difor av val som var tekne i heimane i åra frå 1981 til 1986. Etterpå kan haldningane til samisk språk ha endra seg blant foreldra.

Tala i Todal (1998) tyder såleis på at ein god del samiskspråklege foreldre på 1980-talet let vera å overføre samisk språk til borna sine, men at somme av desse foreldra på 1990-talet endra haldning og valde samisk som skulefag for borna slik at dei likevel skulle lære språket.

Ut ifrå tala i Todal (1998) er det umogleg å seia noko om kor *stor* del av dei samiskspråklege foreldra i Noreg dette galdt, sidan vi ikkje veit noko om kor mange samiskspråklege foreldre som fanst i alt. Tala seier noko berre om den gruppa som aktivt valde samisk andrespråk som skulefag i 1996, og i akkurat desse familiane skulle språkvalet i skulen tyde på at det hadde vore ei haldningsendring i favør av samisk i femtenårsperioden 1981 til 1996. Ei slik eventuell haldningsendring støttar opp om tendensen i tala hos Dannemark og Johansen 2001.

2.2.3 Samisk språkoverføring ved tusenårsskiftet

Det er ovanfor gjort greie for språkundersøkinga Ravna (2000) som Samisk språkråd initierte. Denne undersøkinga samla òg inn data om språkoverføringa i heimane. Ravna (2000) fann at av dei samiskspråklege informantane som hadde born, gav 34 % opp at borna deira ikkje kunne samisk. Dette galdt foreldre med «born i alle aldrar». Dette viser eit språkskifte frå samisk til norsk i ein god del heimar.

Eit interessant funn hos Ravna (2000) var at tilhøva såg ut til å ha vore i endring i tida fram mot tusenårsskiftet. Av samiskspråklege foreldre med born *under* 18 år gav 42 % opp at borna deira snakka samisksvært godt». For dei som berre hadde born *over* 18 år, gav 28 % opp at borna deira snakka samisk «svært godt» (Ravna 2000:33–36) . Desse tala må tolkast slik at det i 2000 var ein tendens blant samiskspråklege foreldra til å overføre språket i større grad enn tidlegare. Dei borna som i 2000 var under 18 år, var fødde mellom 1982 og 2000. Endringa må ha gått føre seg i denne tida.

Tolkinga av tala hos Ravna (2000) avheng av kor representativt utvalet i undersøkinga er, men tendensen i tala hos Ravna (2000) samsvarar, som vi ser, med tendensane i tala både hos Dannemark og Johansen (2001) og Todal (1998).

2.2.4 Nordsamisk språkoverføring blant innmelde i Sametingets valmanntal 2012

Forskarane bak rapporten Solstad (2012), som er nærare omtala ovanfor, spurde òg informantane sine om språkkunnskapar. Denne rapporten omhandla folk som i 2012 var innmelde i Sametingets valmanntal. Berre dei som har røysterrett, står i manntalet, difor var det her ingen informantar under 18 år.

Tabell 2.4 nedanfor viser kor stor prosent av informantane hos Solstad 2012 som forstod nordsamisk i seks ulike aldersgrupper.

Tabell 2.4 Kor godt *forstår* du nordsamisk? I prosent og fordelt på alder i 2012⁹.

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, i alle situasjonar	41	35	34	43	44	61	41
Ja, mykje (når det handlar om kjende tema)	12	18	16	16	15	21	16
Berre litt i kjende situasjonar	22	23	22	20	22	10	20
Mesta ingen ting, kan kjenne att enkeltord	25	25	28	21	19	9	22
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Tal	115	198	258	304	255	106	1236

Tabellen speglar att eit språkskifte frå nordsamisk til norsk i familiane. Klårt høgast prosent som forstår nordsamisk «i alle situasjonar» finn vi hos dei som var over 70 år gamle i 2012 (61 %). Denne prosenten er tydeleg mindre i neste generasjon, særleg for dei som i 2012 var mellom 30 og 50 år gamle. Så er det igjen ein høgare prosent som forstår samisk «i alle situasjonar» blant dei som var mellom 18 og 30.

Tabell 2.4 har ei litt problematisk inndeling i kategoriar. Det kan vera vanskeleg å vita kva som er skilnaden mellom dei som har svara at dei forstår samisk «i alle situasjonar» og dei som har svara at dei forstår «mykje samisk». Og kva er skilnaden mellom dei som har svara at dei forstår «berre litt» og dei som forstår «mesta ingen ting»? For å gjera kategoriane tydelegare kan vi kan redusere talet på dei frå fire til to. I den eine kategorien set vi dei som seier om seg sjølve at dei kan samisk godt, og i den andre dei som seier at dei kan lite eller ingen ting. Då får vi eit resultat som vist i tabell 2.5 nedanfor:

⁹ Tabellen er her attgjeven etter Solstad 2012:130–132

Tabell 2.5 Kor godt *forstår* du nordsamisk? I prosent og fordelt på alder i 2012

	18+	30+	40+	50+	60+	70+
Godt eller ganske godt	53	53	50	59	59	82
Litt eller ingen ting	47	48	50	41	41	22
Sum %	100	101	100	100	100	100
Tal	115	198	258	304	255	106

Tabell 2.5 viser framleis eit tydeleg språkskifte. Dei som i størst grad forstår samisk, er dei over 70 år. Blant dei er det 82 % som gjev opp at dei forstår samisk «godt». Prosenten hos dei yngre er lågare, og lågast er han blant dei mellom 40 og 50 år, her er det 50 % som gjev opp at dei forstår nordsamisk godt. Dette er uttrykk for eit språkskifte.

Hos dei under 40 år er det ein litt høgre prosent som forstår nordsamisk godt enn blant dei mellom 40 og 50 år, men skilnaden er på berre 3 %. Dette tyder på at språkskiftet har stoppa.

Tabell 2.6 nedanfor viser den prosentvise fordelinga av dei som i 2012 svarta at dei kunne *snakke* nordsamisk.

Tabell 2.6 Kor godt *snakkar* du nordsamisk? I prosent og fordelt på alder i 2012.¹⁰

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det fell heilt naturleg	36	32	28	40	43	63	39
Ja, det går for det meste greitt	7	6	9	10	13	15	10
Berre litt i nokre situasjonar	23	29	20	21	20	9	21
Nei, kanskje einskilde ord	34	33	43	29	24	12	30
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Tal	115	198	258	304	255	106	1236

Tala i tabell 6 viser same tendensane for meistringa av det å snakke nordsamisk som tabell 4 viste for det å forstå språket. Dei informantane som var over 70 år gamle, var dei som i klårt størst grad gav opp at dei snakka språket. Denne prosentten gjekk så ned for dei neste aldersgruppene i tabellen, og lågast var prosentten blant informantane mellom 40 og 50 år. Så var det litt fleire som snakka samisk blant dei som var mellom 18 og 40 år gamle.

Dersom vi reduserer dei fire svarkategoriane i tabell 2.6 til to kategoriar og kallar dei «snakkar nordsamisk godt eller ganske godt» og «snakkar nordsamisk lite

¹⁰ Tabellen er her attgjeven etter Solstad 2012:130–132

eller ingen ting», vil den prosentvise fordelinga mellom kategoriane bli som i tabell 2.7 under.

Tabell 2.7 Kor godt *snakkar* du nordsamisk? I prosent og fordelt på alder i 2012

	18+	30+	40+	50+	60+	70+
Godt eller ganske godt	43	38	37	50	56	79
Lite eller ingen ting	57	62	63	50	44	31
Sum %	100	100	100	100	100	100
Sum tal	115	198	258	304	255	106

Ei samanlikning av tabell 6 og 7 viser at tendensen blir den same også med færre og meir eintydige kategoriar. Tala viser eit språkskifte frå den eldste generasjonen til mellomgenerasjonen, og så ein tendens til revitalisering av språket i generasjonen mellom 18 og 30 år.

Dei som i 2012 var mellom 40 og 50 år, var fødde i tida 1962–72, medan dei som var mellom 18 og 30 år gamle, var fødde i tida 1982–1994. Tendensen i tala hos Solstad (2012), slik vi her har vist dei i tabellane 2.4, 2.5, 2.6 og 2.7, er at språkoverføringa i familiane styrkte seg på 1980- og på byrjinga av 1990-talet.

Dette samsvarar godt med dei tendensane som vi ovanfor har sett på i Todal (1998), Ravna (2000) og Dannemark og Johansen (2001).

2.2.5 Konkluderande merknader

Tala i dette kapittelet tyder på eit språkskifte frå samisk til norsk fram til 1970-talet. Det vil i praksis seia at ei viss mengd tidlegare samisktalande familiar då gjekk over frå å snakke samisk til å snakke norsk med borna sine heime. Vi har likevel ikkje tal for kor mange familiar dette galdt.

Når vi ser tala frå Todal (1998), Ravna (2000), Dannemark og Johansen (2001) og Solstad (2012) i samanheng, tyder dei på at det skjedde ei viss endring i språksituasjonen i heimane på 1980-talet, slik at samisktalande foreldre i større grad enn før begynte å snakke samisk med borna sine. Dette er ein trend som har styrkt både *kunnskapen i og bruken av samisk språk*.

Sjølv om talet på born som kan snakke samisk, har stige sidan byrjinga av 1980-talet, betyr ikkje det nødvendigvis at det totale talet på samisktalande vart høgare i denne perioden. I fleire bygder der språkskiftet var komme langt rundt 1980, var det sannsynlegvis fleire samisktalande eldre som døydde enn det var samisktalande unge som voks til. Slik sett har det i perioden etter 1980 vore tale om to motsette tendensar samtidig. Vi kan snakke om eit kappløp mellom desse

to tendensane. Utfallet av dette kappløpet bestemmer talet på folk med samisk som aktivt daglegspråk.

2.3 Tal for val av samisk som fag i grunnskulen 1990–2012

Skulen er ein viktig institusjon både i språkformidling, språkutvikling og i arbeidet med å gje språk prestisje. Dei fleste språklege minoritetar legg difor stor vekt på arbeidet med å fremja bruken av språket sitt i skulen.

Både på 1700- og 1800-talet vart samisk brukt som skulespråk. Men fornorskingspolitikken i siste halvdel av 1800-talet fekk gradvis slutt på slik opplæring. Ikkje før i 1967 kom det i gang igjen, då som første lese- og skriveopplæring på nordsamisk for nokre få born der foreldra friviljug valde det i Indre Finnmark. Frå 1968 vart det gjeve opplæring i sørsamisk ved sameskulen i Snåsa, som kom i gang det året.

Med mønsterplanen av 1987 kjem samiskopplæringa i Noreg inn i fastare former med fagplanar for både eit første- og andrespråkløp og med funksjonell tospråklegheit som eit uttalt mål for begge løpa (Kyrkje- og utdanningsdepartementet 1987:148–180, Girko- ja oahpahusdepartementa 1988: 7–8).

2.3.1 Kjelder til språkstatistikk for grunnskulen

Frå 1990 og fram til i dag er det mogleg å finne pålitelege tal for kor mange som har valt samisk som første- og andrespråk i grunnskulen i Noreg. I doktoravhandlinga *Jos fal gáhttet gollegielat* sette Jon Todal opp ei detaljert oversikt over val av samisk i grunnskulen for kvart skuleår på 1990-talet. Tala i denne avhandlinga var henta frå årsmeldingane frå dåverande Samisk utdanningsråd og frå brev frå kommunane. Opplysningane vart dessutan delvis korrigererte ved hjelp av lokalkunnskap. Oversikta i avhandlinga viste tala ned på kommunenivå, og viste dessutan kva fagplan (førstespråk, andrespråk, samisk språk og kultur) som elevane hadde valt i dei ulike kommunane (Todal 2002:87–101).

Statistikken frå 1990-talet har seinare vorte ført vidare, rett nok i mindre detaljert form. I 2008 kom første utgåva av rapporten *Sámi logut muitalit / Samiske tall forteller*, og frå då av vart skulestatistikken årleg oppdatert og kommentert i artiklar der. Tala som er brukte i artiklane om språket i skulen i *Sámi logut muitalit / Samiske tall forteller*, er skaffa fram av Utdanningsdirektoratet, som no tek mot rapportar frå kommunane.

På grunnlag av tala hos Todal (2002) og tal i *Sámi logut muitalit / Samiske tall forteller1–5* kan ein setja opp ei oversikt som vist i tabell 6 under. Tala i kolonnen lengst til høgre (det totale talet på grunnskuleelevar i Noreg) er henta frå personleg kommunikasjon med seksjonssjef Paul Inge Severeide ved avdeling for befolkningsstatistikk i Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.8 Talet på elevar i samisk i grunnskulen i Noreg 1990/91–2011/2012

Skuleår	Første-språk	Andre-språk	Elevar med samisk i alt	Elevar i Noreg i alt
1990/91	593	621	1214	473 078
1991/92	626	736	1362	467 501
1992/93	695	800	1495	462 360
1993/94	743	937	1680	468 061
1994/95	789	909	1698	471 846
1995/96	791	964	1755	478 540
1997/98	897	1218	2115	560 849*
1999/00	971	1376	2347	570 803
2005/06	998	2057	3055	622 031
2006/07	1020	1652	2672	621 013
2007/08	1027	1515	2542	618 589
2008/09	1043	1474	2517	616 139
2009/10	1010	1336	2346	615 927
2010/11	971	1274	2245	615 973
2011/12	940	1213	2153	614 413

*Ved skulereforma av 1997 vart skulen gjord tiårig, mot før niårig. Dette gjer at tala etter 1997 omfattar eitt årskull meir enn tala for tida før 1997.

Tala for elevar som følgde den tidlegare fagplanen «samisk språk og kultur», er i tabellen rekna inn i talet for «samisk som andrespråk» fram til det førstnemnde faget vart teke bort i 2006.

For skuleåra 1996/97 og 1998/99 manglar det heilt tal, og for skuleåra 2000/01–2004/05 manglar det tal som er samanliknbare med dei andre tala i tabellen. Dette er grunnen til at tabell 6 ikkje inneheld tal for akkurat desse skuleåra.

Ikkje alle tala for samisk som andrespråk for tida før 2000 stemmer med tala for samisk som andrespråk hos Todal (2002). Grunnen er at Todal (2002) handsamar kvar for seg alle dei fagplanane som har vore i bruk, og som ikkje var «samisk som førstespråk». I tabell 2.6 ovanfor er alt som i tida 1990/91 til 1999/00 ikkje var «samisk som førstespråk», slått saman og kalla «samisk som andrespråk».

Det hadde hatt stor interesse å studere endringar i elevtalet i samisk i høve til talet på potensielle samiskelevar. Men dette er det ikkje mogleg å gjera fordi vi ikkje veit kor mange som har rett på samiskopplæring i Noreg.

2.3.2 Endringar i elevtala

Det samla talet på samiskelevar

Samanliknar vi det første året i tabellen (1990/91) med det siste (2011/12) i tabellen, ser vi ein total auke på 912 elevar i samisk i den norske grunnskulen. Det vil seia ein auke på 75 %.

No er det ikkje slik at denne auken på 75 % har vore jamn. Fram til 2005/06 steig talet kvart år, og det året var talet på elevar 1843 meir enn i 1990/01 (det vil seia +151 % på 15 år). Etter 2005/06 gjekk talet på samiskelevar kvart år nedover, og havparten av den nyvunne elevmassen var borte i 2011/12. Talet hadde då gått ned til om lag same nivået som det var på i 1997/98.

Tabellen viser òg at talet på førstespråkselevar og andrespråkselevar har endra seg ulikt.

Talet på elevar med samisk som førstespråk

Talet på elevar med samisk som førstespråk var 58 % høgre i 2011/12 enn i 1990/01. Her har stiginga vore mykje meir jamn enn stiginga i det samla talet på samiskelevar. Vi ser av tabellen at talet på førstespråkselevar steig jamt og nådde ein topp med 1043 elevar i skuleåret 2008/09, og gjekk så litt ned i åra etterpå.

Stiginga i talet på elevar med samisk som førstespråk gjennom heile 1990-talet og fram til 2008/09 kan kanskje delvis forklarast med at det faktisk *var* fleire skuleborn med førstespråkskompetanse i samisk i 2008/09 enn det som var tilfelle atten år før. Resultata frå Todal (1998), Ravna (2000), Dannemark og Johansen (2001) og Solstad (2012), som alle er omtala ovanfor, støttar opp under ein slik hypotese.

Men det var nok òg slik at ein del elevar som på 1990-talet hadde reell førstespråkskompetanse i samisk, likevel valde norsk som førstespråk på skulen. Dette kan ha vorte mindre vanleg seinare, og denne endringa kan ha ført til auke i talet på førstespråkselevar i samisk utover på 2000-talet, utan at born med reell førstespråkskompetanse i språket difor har auka.

Talet på elevar med samisk som andrespråk

Av tabellen ser vi at talet på andrespråkselevar i samisk vart mesta fordobla frå 1990/91 til 2011/12. Her er likevel stor svinging innanfor perioden, frå ein topp på 2057 elevar i skuleåret 2005/06 og ned til 1213 elevar i skuleåret 2011/12.

Moglege årsaker til den store nedgangen i åra etter 2005/06 er handsama i artikkelen Todal (2011). Denne artikkelen drøftar årsaker som generell nedgang i

barnetalet i dei tradisjonelle samiske områda i det tidsrommet som det her er tale om, bortfall av fagplanen *Samisk språk og kultur* ved skulereforma av 2006, vanskar med å innpasse faget samisk som andrespråk i skulekvardagen utanfor forvaltningsområdet og bruk av feil tospråkleg opplæringsmodell i skulane som gjev opplæring i faget samisk som andrespråk både innanfor og utanfor forvaltningsområdet.

2.3.3 Konkluderande merknader om elevtalet i samisk

Val av språk i skulen er ein viktig indikator på kva stilling samisk språk har i samfunnet. I motsetnad til andre samfunnsområde finst det her pålitelege tal for samisk språk. Desse tala viser at det etter 1990 har vore ein stor auke i talet på elevar som får samiskopplæring i grunnskulen i Noreg. Dette gjeld samisk både som første- og andrespråk, men talet på elevar i samisk som andrespråk begynte brått å gå nedover i 2006. Her var nedgangen stor i åra etterpå, sjølv om talet i 2011 framleis var mykje høgare enn i 1990.

Den jamne stinginga, og seinare stabiliteten, i elevtala i samisk som førstespråk kan ha fleire årsaker. Éi slik årsak kan vera at den uformelle samiske språkoverføring i heimane er styrkt dei siste tjuefem åra. Fleire forskingsarbeid støttar opp om at denne språkoverføringa faktisk *er* styrkt (sjå òg kap. 2 ovanfor).

2.4 Nokre tal for nordsamisk skriftspråk i dag

Svært få samisktalende over femti år har fått opplæring i skriftleg samisk på skulen (om dette, sjå innleiinga til kap. 2.3 ovanfor). Folk kan lære seg å lesa og skrive samisk utan at dei har lært det i barneskulen, og mange har sannsynlegvis gjort dette. Det er lettare å lære seg å lesa eit språk enn å lære å skrive det.

For dei som har fått lære skriftspråket i skulen, har det vore lettare. Vi skal her sjå på lese- og skrivedugleik i nordsamisk på norsk side av grensa i 2012.

2.4.1 Lesa og skrive nordsamisk

Rapporten Solstad (2012) har ein tabell som syner lese- og skrivedugleik på nordsamisk hos seks aldersgrupper. Utvalet av informantar her er henta frå innskrivne i Sametingets valmanntal.

Tabell 2.9 nedanfor viser kor godt dei ulike aldersgruppene etter eiga utsegn las nordsamisk i 2012.

Tabell 2.9¹¹ Kor godt les nordsamar samisk? I prosent og fordelt på alder

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det går greitt å lesa alle slags tekstar	34	31	26	27	20	21	26
Ja, så lenge teksten handlar om vanlege tema	14	16	16	18	18	25	17
Ja, når teksten er veldig enkel	23	24	17	21	22	23	21
Nei, eg kan ikkje lesa samisk	30	30	41	33	40	32	35
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Tal	115	198	258	304	255	106	1236

Tabellen viser at fleire blant dei yngste i 2012 las «alle slags tekstar» lett, enn blant dei eldste. Av tabellen ser vi at 21 % av dei over 70 år sa at dei las alle slags tekstar lett, medan 34 % av dei under 30 sa det same. Men ei slik tolking av tabellen gjev eit misvisande inntrykk av dei reelle skilnadene mellom dei yngste og dei eldste. Sidan det i utgangspunktet var det ein mykje høgre prosent som i 2012 *snakka* samisk blant dei over 70 år enn blant dei under 30 år (sjå tabell 2.5 ovanfor), blir det ein langt større prosentvis andel blant dei yngste *samisktalande* som les samisk lett, enn blant dei eldste *samisktalande*. 36 prosent av dei yngste snakka samisk lett i dette utvalet (tabell 2.5), og 34 % las det lett (tabell 2.7). Det vil seia at mesta alle nordsamisktalande under 30 år las samisk lett. Av dei over 70 år var det 63 % som snakka språket lett (tabell 2.5), medan berre 21 % las det lett (tabell 2.7). Det viser ein stor skilnad i samisk lesedugleik mellom *samisktalande* i den eldste og den yngste aldersgruppa. Tabell 2.10 nedanfor viser kor godt dei ulike aldersgruppene etter eiga utsegn *skreiv* nordsamisk i 2012.

Tabell 2.10¹² Kor godt skriv nordsamar samisk? I prosent og fordelt på alder

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det fell heilt naturleg	25	23	15	16	11	8	16
Ja, men eg må tenkje meg litt ekstra om	15	16	18	17	13	15	16
Berre litt, som enkle beskjedar og uttrykk	24	25	16	20	20	24	21
Nei, eg kan ikkje skrive samisk	36	36	51	47	47	53	47
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Tal	115	198	258	304	255	106	1236

Denne tabellen viser endå større skilnad på den eldste aldersgruppa og den yngste enn det som var tilfellet med lesing. Medan 63 % av dei eldste snakka samisk lett (tabell 2.5), var det berre 8 % som skreiv språket lett (tabell 2.8). 36 % av dei yngste snakka samisk lett (tabell 2.5), og 25 % skreiv det lett (tabell 2.8).

¹¹ Tabellen er her attgjeven etter Solstad 2012:132

¹² Tabellen er her attgjeven etter Solstad 2012:132

Tendensane som vi ser når vi les tabellane 2.5, 2.6, 2.7 og 2.8 samla, kan ikkje tolkast annleis enn som svært positive resultat av undervisninga i og på samisk i grunnskulen. Dei eldste fekk aldri undervisning i skriftleg samisk på skulen, medan dei yngste hadde slik undervisning heile skuletida si.

2.4.2 Nordsamiskspråklege aviser

Det er ein samanheng mellom kor mange som les samisk lett, og kor stort opplaget på ei samiskspråkleg avis kan bli. I *Sámi logut muitalit / Samiske tall forteller 3* hadde Johan Ailo Kalstad ein artikkel kalla «Samiske medier – oppslutning, omfang og rammebetingelser» (Kalstad 2010). Kalstad definerte her «samiske medium» vidare enn «samiskspråklege medium». Men han sette òg opp ein tabell som viste utviklinga i tingartalet for aviser på nordsamisk spesielt.

Dei to samiskspråklege avisene *Áššu* og *Min Áigi* vart i 2008 slått saman til éi avis, *Ávvir*, som så begynte å komma ut fem dagar i veka.

Tabell 2.11 nedanfor viser endringar i opplagstalet for desse avisene i åra frå 2000 til 2009.

Tabell 2.11 Opplagstal for nordsamiskspråklege aviser 2000–2012¹³

År	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010	2011	2012
Áššu	969	1003	1129	1117	1084	1021	975	1008	-	-	-	-
Min áigi	964	1142	1197	1072	1211	1179	1177	1104	-	-	-	-
Ávvir									1204	1271	1088	1047
I alt	1933	2145	2326	2189	2295	2200	2152	2112	1204	1271	1088	1047

Her ser vi at *Min Áigi* åleine hadde større opplagstal i 2004 enn den samanslåtte avisa *Ávvir* hadde i 2009.

Kalstad har fleire sannsynlege hypotesar om kvifor det gjekk slik med opplagstalet, men ingen av hypotesane hans har noko med språk å gjera. Det er då òg vanskeleg å tolke inn nokon språklege grunnar til endringane her. Tvert imot har vi ovanfor sett at den samiske lesedugleiken blant nordsamisktalande blir betre.

Men tala reiser spørsmål om kor mange potensielle tingarar det kan vera av ei nordsamiskspråkleg avis. Kva er maksimumstalet? Vi veit at talet på lesarar av ei avis alltid er høgre enn talet på tingarar. Og i dette tilfellet veit vi i tillegg at ein stor del av dei *potensielle* samisktalande tingarane og lesarane ikkje synest det er «greitt å lesa alle slags tekstar på samisk». Det gjeld særleg mange som i 2012 var

¹³ Tabellen er attgjeven etter Kalstad 2011:36 + opplysningar gitt av Tor Sara, Ávvir

over 50 år, og som aldri fekk lære det samiske skriftspråket på skulen. Samiskspråklege radiosendingar når difor fram til mange fleire enn det eit skriftleg samiskspråkleg medium vil gjera.

Det manglar forskning på korleis dei samiske skriftspråka i dag fungerer i lokalsamfunna. Vi veit òg lite om bruk av samisk i dei sosiale media. Eit interessant spørsmål er om terskelen for å lesa og skrive samisk er lågare der enn i «dei gamle media»?

2.4.3 Konkluderande merknader

Statistikkar hos Solstad 2012 tyder på stor positiv effekt av samiskopplæringa i grunnskulen. Styrking av lese- og skriveugleik i morsmålet blant dei samisktalande er heilt klart ei styrking av samisk språk generelt.

Det trengst meir forskning på faktisk bruk av samisk som lese- og skrivespråk blant dei unge. Ei slik forskning høyrer ikkje berre inn under språkfaga; både pedagogikk og mediefag vil kunna ha interessante tilnærmingar her.

2.5 Samisk i offentleg forvaltning

Ingen kommunar eller andre forvaltningsorgan var pålagde å bruke samisk før språkreglane i samelova tok til å gjelde i 1992. Det betyr ikkje at samisk ikkje var nytta i forvaltninga før, men ein systematisk og lovpålagd bruk var noko heilt nytt.

I forlenginga av innføringa av språkreglane i samelova vart det i 1992 etablert eit eige geografisk forvaltningsområde for samisk språk. Her skulle samisk og norsk vera likestilte språk i forvaltninga, og samisk skulle elles ha eit særleg sterkt rettsvern. Forvaltningsområdet for samisk språk (heretter kalla forvaltningsområdet) femner i 2013 om dei ti kommunane Kautokeino, Karasjok, Tana, Nesseby og Porsanger i Finnmark fylke, Kåfjord og Lavangen i Troms fylke, Tysfjord i Nordland og Snåsa og Røyrvik i Nord-Trøndelag fylke. Opphavleg var forvaltningsområdet samansett av berre dei seks første kommunane i opprekninga ovanfor. Dei fire kommunane Lavangen, Tysfjord, Snåsa og Røyrvik er etter eige ønske komne til seinare. Det vil i praksis seia at kommunestyra der har gjort vedtak om å søkje staten om å få vera med.

I tillegg til dei ti nemnde primærkommunane har dei fire nordlegaste fylkeskommunane særlege samiskspråklege plikter, og blir gjerne rekna med til forvaltningsområdet. Også *statlege* organ har særlege plikter når dei vender seg til forvaltningsområdet spesielt.

I forvaltningsområdet skal folk kunna bruke samisk i kontakt med offentlege etatar og institusjonar. Også opplæringslova, barnehagelova og stadnamnlova stiller spesielle krav til kommunane i forvaltningsområdet. Mellom anna har alle som er i grunnskulealder og bur i forvaltningsområdet, automatisk rett til samiskopplæring – uavhengig av heimespråk eller etnisitet.

Forvaltningsområdet er ein reiskap som gjer det enklare for styresmaktene å oppfylle dei pliktene som Noreg etter nasjonale lover og internasjonal rett har overfor samisk språk. Denne ordninga gjer at offentlege tiltak blir meir treffsikre enn dei elles ville ha vore, fordi ein svært stor del av dei samisktalande i landet sannsynlegvis bur innanfor dette geografiske området.

Sametinget og departementet har i tida etter at forvaltningsområdet vart etablert i 1992, hatt behov for å følgje med på korleis innføringa av samisk som forvaltningsspråk gjekk. For å kunna studere dette har dei opp gjennom åra bestilt oppdragsforskning med kvantitativ tilnærming til spørsmålet. Vi skal her sjå på resultata av denne forskinga.

2.5.1 Undersøkingar av samisk i forvaltninga på 1990-talet

I 1996 fekk Samisk språkråd utarbeidd ein rapport som vart kalla: *Språkrevitalisering og samisk-norsk tospråklegheit i offentlige etater. En studie av bruken av samisk som forvaltningsspråk i kommuner i forvaltningssområdet for samisk språk* (Øzerk og Eira 1996). Dei samla inn opplysningar om språkkunnskapar blant tilsette i kommuneadministrasjonane i forvaltningsområdet og opplysningar om faktisk bruk av samisk og norsk i dei same administrasjonane. På den tida var berre seks kommunar med i forvaltningsområdet.

Øzerk og Eira (1996) delte dei kommunalt tilsette inn i fire kategoriar, der kategori 1 var den sterkaste med tanke på tospråklegheit. I denne kategorien plasserte dei folk som både kunne forstå, lesa, snakke og skrive samisk og norsk. Folk i kategori 1 kunne saksbehandle på begge språk på alle nivå. Kategori 4 var den svakaste med tanke på tospråkleg forvaltning. I denne kategorien plasserte dei folk som var einspråkleg norsktalande, og som var fullstendig avhengige av tolk og omsetjarar i situasjonar der samisk vart brukt, det vere seg munnleg eller skriftleg. Den største delen av dei kommunetilsette innanfor forvaltningsområdet tilhørde kategoriane 2 og 3, som låg på ein skala mellom dei to ytterpunkta som er skildra ovanfor. Det var likevel store skilnader kommunane imellom.

Høgast prosent tilsette i kategori 1 hadde kommuneadministrasjonen i Nesseby. Her var 31 % av dei tilsette i den sterkaste tospråklege kategorien. Kåfjord kommune hadde lågast andel med berre 5 % i denne kategorien. Berre 13 % av dei tilsette i kommuneadministrasjonen i Karasjok tilhørde kategori 4, som var

den svakaste (einspråklege) kategorien, medan heile 78 % tilhørde denne kategorien i Kåfjord.

Rapporten målte òg den faktiske bruken av samisk i administrasjonane. Her kom Kautokeino kommune best ut med mest bruk av samisk på møte, i skriv, i referat osv. I det heile gjekk det att i tala hos Øzerk og Eira at det var store skilnader på språkkunnskapane og språkpraksisen frå kommune til kommune. Desse skilnadene spegla av tilhøva utanfor kommuneadministrasjonen, sidan det var stor skilnad frå kommune til kommune på kor sterkt samisk stod som dagleg bruksspråk blant folk.

Øzerk og Eira (1996) rådde kommunane til å satse på å løfte dei tilsette som tilhørde kategoriane 2, 3 og 4, éin kategori opp. Enklast ville det vera å løfte folk i kategori 2 opp i kategori 1. Dette kunne òg få ein stor positiv effekt på *skriftleg* bruk av samisk i kommunane.

Systemet hos Øzerk og Eira (1996) med inndeling av tilsette i fire grupper etter passive språkkunnskapar og aktiv språkdugleik var enkelt, og det skulle vera eit godt grunnlag for å arbeide vidare med styrking av samisk språk i kommunane. Systemet gav Samisk språkråd og Sametinget ein reiskap til kvantitativt å *måle* framtidig framgang eller tilbakegang for samisk i dei ulike kommuneadministrasjonane.

Samisk språkråd brukte denne reiskapen vidare og offentleggjorde tal for utviklinga i årsmeldingane sine fram til rådet vart lagt inn under Sametinget i 2002 og omgjort til Sametingets språkstyre.

2.5.2 Undersøkingar av samisk i forvaltninga etter 2000

Fire år etter rapporten frå Øzerk og Eira (1996) kom det to nye rapportar som handla om bruk av samisk i forvaltninga: *Undersøkelse av bruken av samisk språk*, bestilt av Samisk språkråd (Ravna 2000) og *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltningsområdet for Samelovens språkregler* (Skålnes og Gaski 2000).

Ravna (2000) går ikkje vidare på systemet og kategoriane hos Øzerk og Eira (1996), og har ikkje ei geografisk inndeling som gjer det mogleg for lesarane å samanlikne med denne rapporten. Men den nyare rapporten inneheldt mange nyttige opplysningar om tilstanden i kommunane akkurat rundt 2000.

Skålnes og Gaski (2000) brukte aktivt både Øzerk og Eira (1996) og årsmeldingane frå Samisk språkråd for å skildre situasjonen. Men Skålnes og Gaski (2000) hadde eit anna oppdrag enn dei to andre forskingsarbeida som er nemnde. Skålnes og Gaski skulle sjå på forvaltningsområdet frå *brukarsida* og kartlegge korleis dei samiskspråklege brukarane var fornøgde med den

tospråklege tenesteytinga. Dei fann variasjonar innanfor forvaltningsområdet, men dei summerte opp at innføringa av språkreglane i Samelova hadde verka, og at brukarane jamt over var fornøgde med å ha fått betre høve til å bruke morsmålet i møte med det offentlege. Brukarane var meir misfornøgde med andre ting enn språket, som til dømes lange ventetider. Det var elles påfallande at høvet til å bruke samisk i møte med det offentlege i 2000 var minst der brukarane tykte at det var viktigast å bli møtt på morsmålet, nemleg hos legen og på sosialkontoret.

Rapporten frå Skålnes og Gaski (2000) er ikkje seinare vorten følgd opp av andre for å sjå i kva retning utviklinga går, sett frå brukarsynspunkt.

I åra etter nedlegginga av Samisk språkråd laga det nyoppretta Sametingets språkstyre iallfall to korte rapportar der dei mellom anna drøfta bruken av samisk i offentlig forvaltning (Sametingets språkstyre 2004 og 2008). Her er også ein god del vesentlege opplysningar, men rapportane såg ikkje på trendane i tala over tid.

Fornyings-, administrasjons- og kyrkjedepartementet finansierte i 2012 ein rapport kalla *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* (Angell ofl. 2012), og Sametinget finansierte same året rapporten *Samisk språkundersøkelse* (Solstad ofl. 2012). Begge desse rapportane frå 2012 tok opp bruk av samisk i kommuneadministrasjonane, og kom med ny og viktig kunnskap om situasjonen. Men dei knytte seg ikkje til tidlegare arbeid på ein slik måte at det er mogleg å studere tendensar over tid.

Det kan av dette sjå ut som om Samisk språkråd var meir systematisk og målretta i tenkinga si omkring samisk statusplanlegging enn det Sametinget og departementet har vore etter at språkrådet vart nedlagt i 2002. Innhaldet i bestillingane av forskingsrapportar etter 2002 har sprikt, og sentrale tema i statusplanlegginga er ikkje følgde opp.

2.5.3 Konkluderande merknader

Konklusjonen på denne gjennomgangen av utgreiingar og forskingsrapportar om samisk i forvaltninga frå 1996 til 2012 blir at dei ikkje kan brukast til å sjå kva som har vore tendensane i bruken av samisk i kommuneadministrasjonane innanfor forvaltningsområdet i denne perioden. Sjølv om rapportane både er interessante og gode som forskning isolert sett, går dei inn i empirien på eit visst tidspunkt, med kvar sine overordna tilnæringsmåtar, kvar sine spørsmål, kvar sine termar, kvar sine kategori-inndelingar og kvar sine metodar for utval av informantar. Slik blir det umogleg å samanlikne resultatata, og dermed umogleg å sjå kva veg utviklinga har gått.

Ut frå rapportane som vi har gått gjennom her, kan det sjå ut som om det tidlegare Samisk språkråd var meir systematisk og målretta i tenkinga si omkring denne delen av samisk statusplanlegging enn det Sametinget og departementet har vore etter at språkrådet vart nedlagt i 2002. Innhaldet i bestillingane av forskingsrapportar etter 2002 har sprikt, og sentrale tema i statusplanlegginga er ikkje følgde opp.

2.6 Oppsummering og forslag til tiltak

2.6.1 Oppsummering

Det er ei stor, vanskeleg og dyr oppgåve å kartlegge kor mange samiskspråklege som finst. Denne oppgåva er ikkje gjort. Dermed kan vi heller ikkje vita noko sikkert om eventuelle endringar i talet på samisktalande.

Vi veit likevel at det i ein lang periode må ha vore eit språkskifte frå samisk til norsk i mange familiar og bygder, kanskje særleg dei første tretti åra etter andre verdskrigen. Men mykje kan tyde på at både haldningar og praksis snudde til fordel for samisk ein gong på 1980-talet. Dette er ein trend vi skulle ha visst meir om.

Vi har pålitelege tal for val av samisk språk i grunnskulen, og vi har difor sikker kunnskap om at det største problemet der i dag er fråfallet frå opplæringa i samisk som andrespråk. *Sámi logut muitalit / Samiske tall forteller* peika på dette tilhøvet allereie i første rapporten i 2008 i ein artikkel kalla «Samisk språk i grunnskolen – jevn vekst og brått fall». I artikkelen «Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk» i *Sámi logut muitalit / Samiske tall forteller 4* peika vi i 2011 på at ein kanskje ikkje først og fremst mangla kunnskap om situasjonen eller om kva tiltak som *kunne* setjast i verk. Det er handling meir enn nye utgreiingar som trengst.

Det er gjort lite kvantitativ forskning på samisk skriftspråk si rolle i det moderne samiske samfunnet. Her treng vi å vita meir. For dei unge er særleg språket i sosiale medium viktig. Men bruk av samisk i sosiale medium har vi i dag ingen kvantitativ kunnskap om.

Bruken av dei samiske språka i offentleg forvaltning er dårleg kartlagd – trass i at det finst fleire forskingsrapportar om emnet. Dette betyr ikkje at forskingsrapportane kvar for seg er dårlege, men det betyr at den eine rapporten ikkje heng saman med den andre. Her bør departement og Sameting gå gjennom dei rapportane dei har fått, for så å bestille vidare forskning som følgjer opp viktige moment på ein slik måte at ein kan skaffe seg kunnskap om eventuelle *endringar* over tid. Berre då kan ein laga målretta tiltak.

2.6.2 Forslag til tiltak

1. Det må arbeidast vidare for å få best mogleg oppdaterte tal for kor mange som kan forstå, snakke, lesa og skrive samisk. Endringar i situasjonen må overvakast.
2. Det må sørgjast for at oppdaterte tal for samisk språk blir formidla også internasjonalt.
3. Det må arbeidast for å få best mogleg oversikt over samisk språkoverføring i heimane. Endringar i situasjonen bør overvakast og overføringa stimulerast.
4. Vilkår for, og faktisk bruk av, samisk språk i sosiale medium bør undersøkjast.
5. Det må lagast eit system som kan måle og overvake framgang eller tilbakegang i bruken av samisk i offentleg forvaltning.
6. På grunnlag av det som offentleg skulestatistikk allereie lenge har synt, må det setjast i gang konkrete tiltak for å stoppe elevnedgangen for faget samisk som andrespråk i grunnskulen, og rekruttere nye elevar (sjå elles artiklar i *Samiske tall forteller* 1, 2, 3, 4 og 5 med påpeiking av akkurat dette).

Litteratur

Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefsen, Paul Pedersen og Vigdis Nygaard (2012). *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*. Alta: NORUT.

Aubert, Vilhelm (1978). *Den samiske befolkning i Nord-Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Bore, Ragnhild Rein (2012). «Mannen er så vaskeekte lapp som i våre dager kan presteres». Artikkel lasta ned 13.03 2013 frå Statistisk sentralbyrå sine heimesider, internettadresse <http://www.ssb.no/a/histstat/artikler/art-2006-02-06-01.html>

Dannemark, Nils, og Yngve Johansen (2001). Ungdomsskoleelever og språkvalg i Finnmark i 1982/83 og 1998/99. I *Maal og Minne* 1, s. 41–63.

Dannemark, Nils (2000). ”Nuoraidskuvlaoahppit ja giellaválljen Finnmárkkus 1982/83 ja 1998/99». I *Sámegiela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárášjohka: Sámediggi, s. 45–57.

Digitalarkivet. Internettadresse: <http://www.arkivverket.no/digitalarkivet>

Eira, Inger Marie Gaup (2001). *Samisk språk i Norden – Status og domeneutredning*. Utredning nr. 3. Kautokeino: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt.

Etnologue. *Languages of the World*: Internettadresse: http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=no

Europarådet (1992). *Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk*. Strasbourg, 5.XI. internettadresse: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_no.pdf

Fishman, Joshua (1991). *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.

Girko- ja oahpahasdepartementa (1988). *Minstarplána vuodđoskuvlii. 2. oassi: Sámi fágaplánat*. Oslo: Aschehoug.

Grunnskolenes info-system på Internett, internettadresse: <http://www.wis.no/gsi>

Hansen, Lars Ivar (2013). «Bodde det samer i Tromsø? Hva folketellingene forteller – og ikke forteller.» I *Ottar* nr. 295, s. 25 –33.

Johansen, Yngve (1986). *Kroppsovingsfaget på ungdomsskoletrinnet og elever med samisk miljøtilhørighet i Finnmark fylke*. Hovedoppgåve. Levanger: Levanger lærerhøgskole.

Johansen, Yngve (1999). *Etnisitet og skolemotivasjon blant ungdom i samiske områder*. Kautokeino: Sámi allaskuvla.

Kleven, Ole-Magne, Trygg Jakola, Lone Hegg og Jan Aslaksen (2009). *Evalueringsbruk av tospråklighetsmidlene*. Finnnot.

- Kommunal- og regionaldepartementet (2002). *Utgifter knyttet til tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene*. Rapport fra arbeidsgruppe. Oslo.
- Krauss, Michael (1997). "The indigenous languages of the North: a report on their present state" I Shoji, Hiroshi, og Juha Janhunen (red.). *Northern Minority Languages. Problems of Survival*. Osaka: National Museum of Ethnology, s. 1–34.
- Kyrkje- og utdanningsdepartementet (1987). *Mønsterplan for grunnskolen*. Oslo: Aschehoug.
- Lie, Einar (2001): *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge*. Universitetsforlaget.
- Michalsen, Rune (2007). *Utvidelsen av forvaltningsområdet for samisk språk gjennom endringa av sameloven § 3-1. Rettslige virkninger og vern av samisk språk*. Masteroppgave i rettsvitenskap. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- NOU 1984: 18. *Om samenes rettsstilling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Norges offisielle statistikk V. 182 (1912). *Folketellingen i Norge. 1. december 1910. Finner og lapper. Hjemvendte norskamerikanere. Dissentere. Blinde, døve og sindssyke*. Kristiania: Det statistiske centralbyrå/ Aschehoug & Co.
- Norges offisielle statistikk IX. 17 (1933). *Folketellingen i Norge. 1. desember 1930. Samer og kvener. Andre lands statsborgere. Blinde, døvstumme, åndssvake og sinnssyke..* Oslo: Det statistiske centralbyrå / Aschehoug & Co.
- Norges offisielle statistikk XI 236 (1956): *Folketellingen 1. desember 1950. Åttende hefte. Personer født i utlandet – Fremmede statsborgere – Bruken av samisk og kvensk*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Nygaard, Vigdis, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad og Karl Jan Solstad (2012). *Evaluering av samiske språksentre*. Rapport 6. Alta: NORUT.
- Pettersen, Torunn, og Johanne Gaup (2001). *Kartlegging og utredning av offentlige samiske informasjonstjenester*. Utredning nr. 1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Pettersen, Torunn (2006). "Etnisk identitet i offisiell statistikk – noen variasjoner og utfordringer generelt og i en samisk kontekst spesielt". I Stordal, Vigdis (red.): *Samisk identitet. Kontinuitet og endring*. Guovdageaidnu/Kautokeino: Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt, s. 53–84.
- Pettersen, Torunn (2012). «Samene i Norge. 40 000 i 40 år?» I: *Samiske tall forteller 5. Kommentert samisk statistikk 2008–2012*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, s. 18–21.
- Pettersen, Torunn (2012). «Sápmelaččat Norggas. 40 jagi 40 000?» *Sámi logut muitalit 5 Čielggaduvvon sámi statistihkka. 2008–2012*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, s. 18–21.
- Rasmussen, Torkel (2005). *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegielaiguid demografija ja buolvvaidgaskaš sirdaseapmi Norggas ja Suomas*. Romsa: Romssa universitehtta.

Ravna, Ellen (2000). *Undersøkelse av bruken av samisk språk. Om bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder, offentlige institusjoner, samiske organisasjoner og samiske bedrifter*. Rapport. Tana: Samisk Nærings- og Utredningssenter.

Ravna, Ellen (2000b). *Tabellhefte. Undersøkelse av bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder*. Tana-Oslo: Opinion og SEG.

Risten.no. Internettadresse:

http://www.risten.no/bakgrunn/hist/info_sorsamisk_no.htm

Sametingets språkstyre (2004). *Bruken av samiske språk*. Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget.

Sametingets språkstyre (2008). *Bruken av samiske språk*. Undersøkelse. Guovdageaidnu : Sametinget.

Sámi logut mitalit 1–5 Čielggaduvvon sámi statistihkka. 2008–2012 Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Sammallahti, Pekka (1998). *The Saami languages: An introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Torp, Eivind (1986). «Registrering av etnisitet i folketellinger.» I: *Heimen* nr. 2, 198, s. 67–77.

Shoji, Hiroshi, og Juha Janhunen (red.) (1997). *Northern Minority Languages. Problems of Survival*. Osaka: National Museum of Ethnology.

Skutnabb-Kangas, Tove (2000). *Kommentárat raportii Iskkadeapmi sámegeiela geavaheami birra*. Deatnu: SEG/Sámi giellaráddi.

Skålnes, Sigrid, og Margrete Gaski (2000). *Tospråklig tjenesteyting. Brukerundersøkelse i forvaltnings-området for Samelovens språkregler*. Prosjektrapport 2000:17. Oslo: NIBR.

Solstad, Karl Johan, Áila Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen og, Marit Solstad (2012). *Samisk språkundersøkelse*. Bodø: Nordlandsforskning / Nordlánda dutkam.

Statens utdanningskontor i Finnmark / Stáhta oahppokantuvra Finnmárkkus (1999). *Opplæring i samisk i grunnskolen i Finnmark skoleåret 1999/2000*. Vadsø.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2006 / Sámi statistihkka 2006*. Oslo/Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2008 / Sámi statistihkka 2008*. Oslo/Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå: *Samisk statistikk 2010 / Sámi statistihkka 2010*. Oslo/Kongsvinger.

Sørli, Kjetil, og Ann Ragnhild Broderstad (2011). *Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting*. Tromsø/Oslo: UNIT/ NIBR.

Todal, Jon (1998). *Opplæringa i samisk som andrespråk. Ei undersøking av vilkåra for å lære samisk i grunnskulen*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Todal, Jon (2000). ”Sámegiela mánáid lohku 1990-jagiin.» I: *Sámegiela dilli skuvllas ja lagasservodagas*. Kárášjohka: Sámediggi, s. 29–34.

Todal, Jon (2002). *Jos fal gáhttet gollegielat. Vitalisering av samisk i Noreg i 1990-åra*. Tromsø: Humanistisk fakultet. Universitetet i Tromsø.

Todal, Jon (2003). “The Impact of Norwegian language policy at the micro-level: Saami language maintenance and school-based revitalization. I: Huss, Leena ofl. (red.): *Transcending Monolingualism. Linguistic Revitalisation in Education*. Swets & Zeitlinger Publishers, s. 117–129.

Todal, Jon (2008). Samisk språk i grunnskolen – jevn vekst og brått fall. I: *Sámi logut mitalit/ Samiske tall forteller 1*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, s. 60–71.

Todal, Jon (2011). Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk. I: *Sámi logut mitalit/ Samiske tall forteller 4*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla, s. 19–42.

UNESCO: *Atlas of the World's Languages in Danger*. Internettadresse:
<http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

Øzerk, Kamil, og Inger Marie G. Eira (1996). *Giellaodasmahttin ja sámegiela-darogiel guovttegielalaš-vuohta almmolaš ásašain. Guorahallan movt sámegiella geavahuvvo hálddahušgiellan gielddain mat gullet Samegiela hálddašanguvlui*. Guovdageaidnu: Sámi giellaráđđi.

Øzerk, Kamil, og Inger Marie G. Eira (1996). *Språkrevitalisering og samisk-norsk tospråklighet i offentlige etater. En studie av bruken av samisk som forvaltningspråk i kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk*. Kautokeino: Samisk språkråd.

3 Sametingets midler til samiske språk

Torkel Rasmussen, lektor i samisk språk og journalistikk, Sámi allaskuvla / Samisk høgskole, Guovdageaidnu

Sammendrag

Det er en klar tendens i statistikkene som legges fram, at bevilgningene til tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner ikke har kommet opp på et nivå der de dekker utgiftene kommunene og fylkeskommunene mener de har på grunn av tospråklighet. Bevilgningene til den enkelte kommune og fylkeskommune har stort sett vært de samme siden 2005. Det vil si at det er en reell nedgang i bevilgningene til tospråklighet når man tar hensyn til konsumprisindeksen.

Bevilgningene til søkerbaserte språkprosjekter viser stor variasjon fra år til år. Bevilgningene går noe ned i årene 2001–2006. De øker med 296,9 prosent i perioden 2007–2009, mens de minker med 24,0 prosent i årene fram til 2013. Bevilgningen av driftsstøtte til samiske språksentre øker kraftig i perioden 2001 til 2013 fra 1,6 til 10,8 millioner kroner. Økningen skyldes både en stor økning i antall språksentre og en reell økning til det enkelte senter.

3.1 Innledning

Sametinget bevilget i overkant av 70 millioner kroner i 2013 over fire budsjettposter der formålet helt eller delvis er å styrke og fremme samiske språk. I denne artikkelen behandles disse fire budsjettpostene. Det gjelder midlene til tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner samt Sametingets tilskuddsordning til samiske språksentre, og det gjelder de søkerbasert tilskuddsordningene for samiske språk, bevilgningene til all-samisk språksamarbeid og til prosjekter i Sametingets egen regi. Artikkelen gir en oversikt over hvordan disse støtteordningene har kommet i stand, og hvordan Sametinget har fordelt disse midlene. Det legges spesielt vekt på å vise den økonomiske utviklingen for disse støtteordningene.

Det finnes også andre støtteordninger som har som mål å fremme samisk språk, enn dem som er nevnt ovenfor. For eksempel bevilger Sametinget tilskudd til samiske barnehager, samiske organisasjoner og samisk litteratur og kunst- og kulturuttrykk. Staten bevilger pressestøtte til samiske aviser, og Fylkesmannen i Finnmark bevilger midler til undervisning i og på samisk i grunnskolen. Slike støtteordninger faller utenfor formålet med denne artikkelen.

Materialet til artikkelen er først og fremst hentet fra Sametingets budsjetter og Sametingets årsmeldinger for perioden 1993 til 2013. En del informasjon er hentet fra rapporten til ei arbeidsgruppe som utredet utgifter knyttet til tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene, etter oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet (Kommunal- og regionaldepartementet 2002). Artikkelen bygger også på informasjon fra Finnuts evaluering av bruken av tospråklighetsmidlene (Kleven et al. 2009), Noruts evaluering av samiske språksentre (Nygaard et al. 2012:6), Noruts *kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* (Angell et al. 2012) og Noruts evaluering av Sametingets søkerbaserte tilskuddsordning for samiske språk (Josefsen et al. 2013:1). Lovtekster og forskrifter som det vises til, er hentet fra www.lovdata.no.

Bevilgninger til tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner er den største budsjettposten som omhandles i denne artikkelen, og det er naturlig å bruke størst plass på nettopp denne. I artikkelen veksler jeg mellom å skrive «samisk språk» og «samiske språk» i henholdsvis entall og flertall. For de fleste støtteordningene er det snakk om samiske språk, men jeg har valgt å holde meg til språkdrakten i originalkildene.

3.2 Tospråklighetstilskudd til kommunene og fylkeskommunene

3.2.1 Lovverket

Sametinget har siden 1993 forvaltet en tilskuddsordning til samisk tolketjeneste og tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Ordningen ble etablert i 1985, og var da et tilskudd til samisk tolketjeneste. Kommunaldepartementet forvaltet ordningen til den i 1993 ble overført til Sametinget, som også er delegert myndighet til å fastsette retningslinjene. Da ordningen ble overført til Sametinget, var meningen at den skulle kompensere for merutgifter kommunene og fylkeskommunene hadde til tolketjenester, oversetting, språkkontorer, språksentre og økt saksbehandling pga. tospråklig forvaltning og tospråklig tjenesteyting (Kommunal- og regionaldepartementet 2002:4; 14).

Status for samiske språk og bruk av språkene er regulert i *lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold* (Sameloven 1987:56), som ble satt i kraft i 1989. I 1990 ble et nytt kapittel 3 Samisk språk (Sameloven 1990:78) lagt til sameloven, og dette kapitlet, som ofte omtales som språkloven eller samisk språklov, ble satt i kraft i 1992. Bruk av samisk språk i offentlig sammenheng er også regulert i blant andre opplæringsloven, det samiske læreplanverket, barnehageloven, lov om sosiale tjenester, lov om pasientrettigheter, lov om helsepersonell, kirkeloven og stadnamnlova.

Disse lovbestemmelsene, og spesielt samelovens kapittel 3 Samisk språk, har aktualisert støtteordninger til tospråklighet. Sameloven slår fast at norsk og samisk er likeverdige språk (§ 1.5), og at befolkningen har rett til å bruke samisk i kontakt med offentlige organ og møte samisk språk i offentlig sammenheng i et forvaltningsområde som til å begynne med utgjorde de seks kommunene Nesseby, Tana, Karasjok, Porsanger, Kautokeino og Kåfjord. De første fem ligger i Finnmark fylke, og den sistnevnte kommunen i Troms fylke. Forvaltningsområdet for samisk språk har senere blitt utvidet med kommunene Tysfjord i Nordland fra 2005, Snåsa i Nord-Trøndelag fra 2008, Lavangen i Troms fra 2009 og Røyrvik i Nord-Trøndelag fra 2013. De fire nordligste fylkeskommunene, Finnmark, Troms, Nordland og Nord-Trøndelag, er også omfattet av forvaltningsområdet (Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 2013; Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk 2005: 657).

I forvaltningsområdet for samisk språk gjelder følgende krav for offentlige virksomheter (Sameloven; se også Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 2013):

- Kunngjøringer fra offentlige organ som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet, skal skje både på samisk og norsk. Skjema til bruk overfor et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet, skal foreligge både på samisk og norsk (§ 3-2).
- Den som henvender seg på samisk til et lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet, har rett til svar på samisk (§ 3-3).
- Den som ønsker å bruke samisk for å ivareta egne interesser overfor lokale og regionale offentlige helse- og sosialinstitusjoner i forvaltningsområdet, har rett til å bli betjent på samisk (§ 3-5).
- Tilsatte i et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet har rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samisk når organet har behov for slik kunnskap (§ 3-7).
- Kommunestyret kan bestemme at samisk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltningen (§ 3-9).

Opplæringsloven, barnehageloven og stadnamnlova stiller også særlige krav til kommunene i forvaltningsområdet: Kommunen har ansvar for at barnehagetilbudet til samiske barn bygger på samisk språk og kultur (barnehageloven § 8). Den samiske læreplanen – Kunnskapsløftet Samisk – skal brukes i grunnskolene i kommunen (forskrifter til opplæringsloven, § 1-1). Ved vegskilting der flerspråklige stedsnavn benyttes, skal det samiske navnet stå først (forskrifter til stadnamnlova, § 7)

3.2.2 Historikk

Sametinget har siden 1993 forvaltet en tilskuddsordning til samisk tolketjeneste og tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Ordningen ble etablert i 1985, og var da et tilskudd til samisk tolketjeneste med en bevilgning på 0,6 mill. kroner. Bevilgningen ble gradvis økt, og tilskuddet ble utvidet til også å omfatte tospråklig forvaltning. Ved innføringen av samelovens språkregler i 1992 var det satt av 16,35 mill. kroner for tilskudd til tolketjeneste og tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene innenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

Tabell 3.1 Støtteordninger til tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner

Støtteordning	Organ	Tidsrom	Merknader
Tilskuddsordning til samisk tolketjeneste og tospråklig forvaltning	Kommunal - departementet	1985–92	Retningslinjene for tilskuddet er ikke undersøkt.
Tilskudd til tolketjenester og tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner	Sametinget	1993–2001	Bevilgning gitt som et grunntilskudd og resten bevilget på grunnlag av folketall og antall elever med samisk i grunnskolen. Fra 1999 også registrerte i Sametingets valgmanntall.
Skjønnsmidler til dekking av utgifter i forbindelse med tospråklighet i grunnskolen	Fylkesmannen i Finnmark	1995–2001	Fordelt etter søknad fra kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk
Tospråklighets-tilskudd til kommuner og fylkeskommuner	Sametinget	2001–11	Slått sammen med skjønnsmidlene til tospråklighet i grunnskolen. Fordelt til kommunene etter folketall, Sametingets valgmanntall og antallet elever med samisk i grunnskolen
Tospråklighets-tilskudd til kommuner og fylkeskommuner	Sametinget	2012–	Gis som en basisdel, en betjeningsdel og en utviklingsdel. 2012–14 er en innkjøringsperiode. Retningslinjene tas fullstendig i bruk fra 2014.

Kommunaldepartementet forvaltet tilskuddsordningen til samisk tolketjeneste og tospråklighet til den i 1993 ble overført til Sametinget, som også er delegert myndighet til å fastsette retningslinjene. Som det kommer fram av tabell 1, har retningslinjene for tospråklighetsmidlene variert en del over tid. Formålet med tilskuddsordningene har kort fortalt vært å kompensere for merutgifter kommunene og fylkeskommunene har til tolketjenester, oversetting, språkkontorer, språksentre og økt saksbehandling på grunn av tospråklig forvaltning og tospråklig tjenesteyting (Kommunal- og regionaldepartementet 2002: 4; 14; Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2008).

Undersøkelser på 1990-tallet viste derimot at kommunene ikke fikk dekket de merutgiftene de hadde til tospråklighet, og det ble opprettet en ny ordning med skjønnsmidler som skulle dekke merutgifter til tospråklighet i grunnskolen. Denne ordningen kom i tillegg til støtteordningen til tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene. Fylkesmannen i Finnmark forvaltet fra 1995 til 2001 dette skjønnsstilskuddet. Tilskuddet ble økt fra 1,9 millioner kroner i 2000 til 10,2 millioner kroner i 2001. Sametinget overtok forvaltningen av disse midlene fra 2002, og fra da av er tildeling av skjønnsmidler for merutgifter til tospråklighet i grunnskolen innbakt i tilskuddsbeløpet til tospråklighet for kommuner og fylkeskommuner (Kommunal- og regionaldepartementet 2002: 15).

Retningslinjene for tospråklighetsmidlene til kommuner og fylkeskommuner har blitt forandret flere ganger. Fram til 1999 ble et grunnbeløp på 3,5 prosent av den totale bevilgningen fordelt på de seks kommunene. Største del av bevilgningen (57 prosent) ble fordelt mellom kommunene på grunnlag av folketallet og antallet elever som har undervisning på eller i samisk i grunnskolen. Kommunene kunne også søke om midler til prosjekter med formål å fremme samisk språk. Denne ordningen ble justert i 1999, og retningslinjene tok fra da av også hensyn til antall registrerte i Samemanttallet ved fordeling av tilskuddet. Sametinget vedtok i 2001 nye retningslinjer for fordeling av tospråklighetstilskuddet. Det skulle heretter bli gitt et rammetilskudd til kommunene og fylkeskommunene i forvaltningsområdet for samisk språk. Tilskuddet innbefattet de midlene som tidligere ble gitt til kommunene, samt bevilgning til prosjekter i forvaltningsområdet for samisk språk (Sametingets årsmelding 1996, kapittel 3; Kommunal- og regionaldepartementet 2002:18–19).

I praksis fortsatte man likevel å bruke de tidligere tildelingskriteriene fra 2001 i alle fall fram til 2009. Sametinget har i en e-post datert 30.01.2009 opplyst at: «Sametinget (har) i sin årlige budsjettbehandling bestemt størrelsen på beløpet som hver kommune og fylkeskommune har fått. Det har Sametinget gjort på bakgrunn av rådets (Sametingsrådet, forf. bem.) forslag til Sametinget. I praksis har man brukt fordelingsnøkkelen som var i retningslinjene frem til 2001 når man har laget forslaget.» (Kleven et al. 2009: 12) Dette betyr at man fordelte tospråklighetstilskuddet etter folketall, Sametingets valgmanntall og antallet elever som hadde undervisning på eller i samisk i grunnskolen. Når man ser på støttebeløpene til kommunene og fylkeskommunene i perioden 2007–13, ser man at beløpene er identiske fra år til år for de fleste kommunene. Samtidig viser tall fra Statistisk sentralbyrå, Grunnskolenes informasjonssystem på Internett og Sametinget variasjoner i både folketall, antall personer i Sametingets valgmanntall og antall elever som leser samisk som 1. eller 2. språk i grunnskolen.

Sametinget forklarer i en e-post 27.9.2013 at det ikke har fått økning fra sentrale myndigheter til tospråklighetstilskuddet. Dermed har man ikke hatt rom for å øke tilskuddet: «I 2009 satte Sametinget i gang arbeidet med revidering av retningslinjene. Etter 2009 ønsket derfor ikke Sametinget å gjøre store endringer i tildelingene før de nye retningslinjene trådte i kraft så lenge Sametinget ikke fikk økninger fra sentrale myndigheter til tospråklighetstilskuddet.» (Sametinget 2013)

Finnut kommer i rapporten *Evaluering. Bruken av tospråklighetsmidlene* (Kleven et al. 2009) med en god del tilrådingar for hvordan tospråklighetsmidlene kan fordeles, og hvordan rapportene og regnskapene kan forbedres. Sametinget har da også tatt hensyn til disse tilrådingene da de vedtok å innføre nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene (Sametinget sak 011/11).

Ifølge de nye tildelingskriteriene går tospråklighetstilskuddet over fra å være kostnadsstyrt til å bli en målstyrt modell fra 2012. De nye beregningsreglene er delt i tre deler:

1. Basisdel. Basistilskuddet utgjør 35 prosent av den totale tospråklighetsrammen til kommunene og fordeles likt mellom forvaltningskommunene.
2. Betjeningsdel: Betjeningsdelen utgjør 40 prosent av den totale tospråklighetsrammen til kommunene og fordeles til forvaltningskommunene basert på følgende måleenheter: Antall elever med samisk som førstespråk i grunnskolen vektlegges 44 prosent. Antall elever med samisk som andrespråk i grunnskolen vektlegges 25 prosent, og antall innmeldte i Sametingets valgmannantall i kommunen vektlegges 31 prosent.
3. Utviklingsdel: Utviklingsdelen utgjør 25 prosent av den totale tospråklighetsrammen til kommunene. Den reguleres i henhold til aktivitet og gjennomførte tiltak fra år til år og i henhold til samarbeidsavtaler mellom den enkelte kommune og Sametinget. Størrelsen på utviklingstilskuddet for den enkelte kommune fastsettes av sametingsrådet.

De nye retningslinjene blir gradvis innført i perioden 2012–14. Da budsjettet for 2012 ble vedtatt, var ikke samarbeidsavtalene med kommunene og fylkeskommunene underskrevet. Dette gjorde at Sametinget ikke hadde grunnlag for å fastslå størrelsen på utviklingstilskuddet til den enkelte kommune og fylkeskommune i budsjettet for 2012. I 2013 er tilskuddet fordelt etter de nye retningslinjene bortsett fra for utviklingsdelen av tilskuddet. Det skal fordeles etter forrige års aktivitet, og fordi Sametinget ikke hadde fått inn rapporter i

forhold til de nye retningslinjene, hadde de ikke noe grunnlag å vurdere utviklingstilskuddet ut fra. Derfor valgte Sametingets plenum å fordele utviklingstilskuddet slik at summen totalt ble den samme som tidligere år. Kommunene sender nå rapportene for 2012 til Sametinget. Dette er de første rapportene Sametinget får i henhold til samarbeidsavtalene som trådte i kraft 1.1.2012. Disse rapportene danner grunnlag for beregning av utviklingstilskuddet for 2014. Med andre ord blir 2014-budsjettet det første budsjettet hvor utviklingstilskuddet beregnes etter aktivitet og utførte tiltak, slik beregningsreglene tilsier (Sametinget 2013).

3.2.3 Bevilgninger til kommunene og fylkeskommunene i perioden 1993–2005

Framstillingen under gir en oversikt over størrelsen på de bevilgede tospråklighetsmidlene til kommunene og fylkeskommunene fra 1993 til 2013. For 1996 og 1999 er fylkesmannens skjønnstilskudd til kommuner som ikke får dekket sine utgifter, lagt inn i tabellen.

Tabell 3.2 Tospråklighetsmidler kommuner 1993–2005

Kommune	1993	1996	1999	2002	2005
Nesseby	1 748	1 991	1 835	2 234	2 864
Tana	2 340	2 848	2 816	4 089	4 957
Porsanger	2 054	2 822	3 214	3 610	5 225
Karasjok	3 268	3 670	4 413	5 052	7 141
Kautokeino	3 963	4 045	4 472	5 421	7 601
Kåfjord	1 173	1 947	1 787	2 479	3 472
Sum:	14 546	17 323	18 537	22 885	31 260

Kilde: Kommunal- og regionaldepartementet 2002:19; 21; Kleven et al. 2009:12

Tabell 3.3 Tospråklighetsmidler fylkeskommuner 1993–2005

Fylkeskommune	1993	1996	1999	2002	2005
Finnmark	1 760	1 016	416	1 057	1 400
Troms	0	483	533	808	1 190
Sum	1 760	1499	949	1 865	2 590

Kilde: Kommunal- og regionaldepartementet 2002: 19–21; Kleven et al. 2009:12

Tabell 3.2 og tabell 3.3 viser utviklinga for de seks kommunene og de to fylkeskommunene som var innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk fra starten i 1993. Framstillingen er med tre års intervall og ender i 2005. Fra 2006 er forvaltningsområdet utvidet med en kommune, Tysfjord i Nordland, og ei ny framstilling begynner etter dette.

Tabell 3.2 og tabell 3.3 viser også at de totale bevilgningene til tospråklighet i kommunene øker en del på 1990-tallet, mens bevilgningene til fylkeskommunene går ned. Noen kommuner opplever også en nedgang fra 1996 til 1999. Dette har sammenheng med forandringer av kriteriene for fordeling av midlene mellom kommunene og mellom fylkeskommunene.

En markant økning både i kommunenes og fylkeskommunenes tilskudd til tospråklighet kommer mellom 2002 og 2005, da tospråklighetsmidlene til kommunene øker med 8,375 millioner kroner eller 36,6 prosent, og tospråklighetsmidlene til fylkeskommunene øker med 725 000 kroner eller 38,9 prosent. Økningen kommer etter at en arbeidsgruppe nedsatt av Kommunal- og regionaldepartementet konkluderte med at kommunene ikke fikk dekket sine faktiske utgifter til tospråklighet i kommuneforvaltningen og til økt administrasjon og drift innen grunnskolen. Selv etter utdeling av skjønnsmidler til kommunene i 2002 mente arbeidsgruppen at bare Nesseby fikk dekket sine faktiske utgifter til tospråklighet, mens det var et gap mellom de fem andre kommunenes utgifter og det de oppnår i tilskudd, på 12,334 millioner kroner (Kommunal- og regionaldepartementet 2002: 35). Mens tospråklighetsmidlene til kommunene utgjorde 22,885 millioner i 2002, økte dette beløpet til 31,260 millioner kroner i 2005. Fortsatt var dette 3,24 millioner kroner mindre enn det Kommunal- og regionaldepartementets arbeidsgruppe hadde konkludert med var full kompensasjon for utgiftene til tospråklighet i 2002.

3.2.4 Bevilgninger til kommunene og fylkeskommunene i perioden 2007–2013

I perioden 2001 til 2011 benytter Sametinget de samme retningslinjer for tospråklighetsmidler til kommunene og fylkeskommunene. Ifølge Sametingets vedtak i sak 011/11 «Nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene» går tospråklighetstilskuddet fra å være kostnadsstyrt til å bli en målstyrt modell fra 2012. Disse nye tildelingskriteriene blir innført i perioden 2012–14.

Tabell 3.4 Tospråklighetsmidler kommuner 2007–2013

Kommune	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Nesseby	2 850	2 863	2 863	2 863	3 021	3 021	3 021
Tana	5 069	5 082	5 082	5 082	5 082	5 082	5 082
Porsanger	5 299	5 313	5 313	5 313	5 313	5 313	5 313
Karasjok	7 307	7 320	7 320	7 320	7 320	7 320	7 320
Kautokeino	7 541	7 554	7 544	7 544	7 544	7 544	7 544
Kåfjord	3 463	3 476	3 476	3 476	3 476	3 476	3 476
Tysfjord	3 008	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021
Snåsa		3 021	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021
Lavangen				3 021	3 021	3 021	3 021
Røyrvik							2 500
Sum	34 537	37 650	37 650	40 671	40 829	40 829	43 329

Kilder: Sametingets budsjetter 2007–2013

Tabell 3.4 viser at tospråklighetsmidlene til kommunene totalt sett øker med 25,5 prosent i perioden 2007 til 2013. I samme periode utvides forvaltningsområdet for samisk språk med tre kommuner: Snåsa i 2008, Lavangen i 2010 og Røyrvik i 2013. Tilskuddet til den enkelte kommune øker med 13 000 kroner fra 2007 til 2008. Deretter er det bevilgede beløpet konstant mellom 2008 og 2013. Unntaket er Nesseby, som også får en økning på 158 000 kroner eller 5,5 prosent fra 2010 til 2011.

Tabell 3.5 Tospråklighetsmidler fylkeskommuner 2007–2013

Fylkeskommune	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Finnmark	1 411	1 400	1 400	1 400	1 400	1 400	1 400
Troms	1 201	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Nordland	1 201	1 300	1 300	1 300	1 300	1 300	1 300
Nord-Trøndelag		1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Sum	3 813	5 100	5 100	5 100	5 100	5 100	5 100

Kilder: Sametingets budsjetter 2007–2013

Tabell 3.4 og 3.5 viser at tospråklighetsmidlene til fylkeskommunene totalt sett øker med 1,223 millioner kroner eller 47,2 prosent fra 2005 til 2007. Nesten hele økningen kommer av at Nordland fylkeskommune mottar 1,201 millioner kroner i 2007. Dette skjer da Nordland fylkeskommune får forpliktelser i forhold til samelovens språkregler som en følge av at Tysfjord kommune blir innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk i 2006. Tabell 3.5 viser at tospråklighetsmidlene til fylkeskommunene totalt sett øker med 1,287 millioner

kroner eller 33,8 prosent i perioden 2007 til 2013. Hele økningen kommer fra 2007 til 2008. Det skjer da Nord-Trøndelag fylkeskommune får forpliktelser i forhold til samelovens språkregler som en følge av at Snåsa kommune blir innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk. Forøvrig har tospråklighetstilskuddet til fylkeskommunene vært konstant i perioden 2007–2013, med et unntak av en liten nedgang til de tre nordligste fylkeskommunene mellom 2007 og 2008.

Tabell 3.6 Tospråklighetsmidler kommuner 2005–2012 indeksregulert

Kommune	2005	2012	2005–12 regulert	2005–12 Sum
Nesseby	2 864	3 021	3 270	-249
Tana	4 957	5 082	5 659	-577
Porsanger	5 225	5 313	5 965	-652
Karasjok	7 141	7 320	8 152	-832
Kautokeino	7 601	7 544	8 677	-1 133
Kåfjord	3 472	3 476	3 964	-488
Sum	31 260	31 756	35 687	-3 931

Kilde: Sametingets budsjetter 2005; 2012; SSB 2013

Tabell 3.6 viser tospråklighetsmidlene som ble mottatt av de seks opprinnelige kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk for 2005 og 2012. Det vises også hva summen skulle vært dersom den hadde vært indeksregulert i henhold til konsumprisindeksen for perioden 2005–12. Beregningen er utført med Statistisk sentralbyrås konsumprisindekskalkulator (SSB 2013). Beregningen viser at de seks kommunene reelt mottar totalt 3,9 millioner mindre i tospråklighetstilskudd i 2012 i forhold til 2005 når man tar hensyn til konsumprisindeksen. Alle kommunene mottar reelt mindre i tilskudd. Kautokeino kommune kommer dårligst ut ettersom kommunens reelle tilskudd er 1,1 millioner kroner mindre enn i 2005. Nesseby kommune kommer best ut med en reell nedgang på 249 000 kroner.

3.2.5 Evalueringer

Finnut har vurdert Sametingets formål med tilskuddsordningen slik det kommer fram i tildelingsbrevene til kommuner og fylkeskommunene i perioden 2003–2007. Formålet her er å bevare, styrke og fremme bruken av samisk språk i offentlig forvaltning. Den overordnede målsetningen er at kommuneforvaltningen fullt ut skal bli tospråklig slik at samisk og norsktalende får en likeverdig kommunal tjenesteyting. Det er også et formål at tilskuddet skal sikre enkeltpersoners rettigheter i henhold til samelovens språkregler. Det siste året

Finnut evaluerer ordningen, er 2007. Da er formålet kun knyttet opp til kravene i sameloven om en tospråklig lokal og fylkeskommunal forvaltning (Kleven et al. 2009:4; 46).

I praksis har formålet til Sametingets tospråklighetsmidler utviklet seg til noe mer enn kun å oppfylle kravene til tospråklig forvaltning og oppfyllelse av samelovens språkregler. Rapportene fra mottakerne og deres dialog med Sametinget viser en rekke eksempler på at man ønsker at midlene skal bidra til en generell styrking av samisk språk og kultur. Kommunene og fylkeskommunene har da også brukt midlene til en rekke tiltak som ikke nødvendigvis er forankret i samelovens språkregler, men som kan kalles kulturelle tiltak, identitetsskapende og holdningsskapende tiltak (Kleven et al. 2009: 46–47).

Finnuts rapport levner ingen tvil om at en rekke av de gjennomførte tiltakene definitivt har bidratt til å fremme samisk språk. Mange av tiltakene har også bidratt til å fremme og synliggjøre samisk kultur. Uten tospråklighetsmidlene ville vesentlig færre tiltak vært gjennomført. Enkelte kommuner har svart at de ikke ville brukt midler på samiske språktiltak i det hele tatt om ikke tospråklighetsmidlene hadde vært der (Kleven et al. 2009:47–48).

Da kommunene ble bedt om å vurdere i hvilken grad tilskuddet har bidratt til å fremme bruken av samisk språk, var gjennomsnittsverdien 4,4 på en skala fra 1 til 5 (Kleven et al. 2009:47). Her må en huske på at dette er mottakernes egen vurdering av effekten av et tilskudd de mottar. Det er uansett interessant å registrere at de mener oppnåelsen av et delmål er høy. Finnut konkluderer likevel med at bare kommunene Karasjok, Kautokeino og Troms fylkeskommune oppfyller kravene i samelovens språkregler fullt ut (Kleven et al. 2009:48).

Fram til 2007 ble det ikke stilt krav om regnskap i forbindelse med rapportering av bruken av språkmidlene, og Finnut har ikke kunnet gjøre noen grundige analyser av pengebruken. Det har heller ikke vært mulig innenfor rammene av denne artikkelen. For 2007 ble det levert regnskap, men kvaliteten på regnskapene varierte i så stor grad at det ikke var mulig å vurdere hva pengene var brukt til. Kun Porsanger kommune har avgitt et oversiktlig regnskap som også viser hva de har brukt tospråklighetsmidlene til (Kleven et al. 2009: 51). Finnut kommer i rapporten med en god del tilrådinger for hvordan tospråklighetsmidlene kan fordeles, og hvordan rapportene med regnskap kan forbedres. Sametinget har da også tatt hensyn til disse tilrådingene da de vedtok nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene (Sametinget sak 011/11).

3.3 Språksentrene

3.3.1 Historikk

Samisk språk- og kultursenter i Porsanger ble som det første samiske språksenter opprettet i 1994 (Nygaard et al. 2012:4). Deretter fulgte Kåfjord kommune opp samme år med *Sámi giellaguovddáš*. Språksentrene *Várdobáiki sámi guovddáš* i Evenes kommune og *Árran julevsáme guovdásj* i Tysfjord kommune ble etablert i 1999. I løpet av 2000-tallet er det etablert samiske språksentre i ni andre kommuner, og 13 samiske språksentre får i 2013 tilskudd til drifta fra Sametinget. De andre språksentrene nevnes fortløpende med oppstartsår i parentes eller for de tre sistnevnte, med første år de får direkte tilskudd fra Sametinget til drifta, i parentes: *Isak Saba guovddáš* i Nesseby kommune (2002), *Deanu giellagáddi* i Tana kommune (2002), *Gáisi Giellaguovddáš* i Tromsø kommune (2004), *Aajege – Saemien gieie jih maahtoearnge* i Røros kommune (2005), *Álttá Sámi Giellaguovddáš* i Alta kommune (2006), *Ástávuona giellagoahtie* i Lavangen kommune (2009), *Gielem nastedh* i Snåsa kommune (2011), *Gieleaernie* i Røyrvik kommune (2013) og *Storfjord språksenter* i Storfjord kommune (2013) (Nygaard et al. 2012:4; Sametingets budsjett 2013, kapittel 4.4.1).

I de første årene bidro Samisk språkråd med prosjektmidler som sentrene søkte på årlig (Nygaard et al. 2012: 5). Sametinget opprettet i 2001 en ny ordning med direkte grunntilskudd til de samiske språksentrene som da fantes i Porsanger, Kåfjord, Tysfjord og Evenes. Fra 2002 ble det også gitt tilskudd til språksentret i Nesseby. Tilskuddet både i 2001 og 2002 var på 400 000 kroner til hvert språksenter. Formålet med støtteordningen var å skape mer forutsigbarhet for sentrenes drift og sikre den nødvendige driften. Språksentrene må selv sørge for finansiering til den øvrige virksomheten (Kommunal- og regionaldepartementet 2002:20).

3.3.2 Bevilgninger til språksentrene

Sametinget bevilget i 2013 10,826 millioner kroner i driftsstøtte til 13 språksentre.

Tabell 3.7 Bevilgninger til samiske språksentre i perioden 2001–2013

	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013
Antall språksentre	4	6	8	9	10	11	13
Tilskudd pr. språksenter	400	400	450	464	520	567	602
Sum	1 600	2400	3 600	4 176	5 200	5 670	10 826

Kilder: Kommunal- og regionaldepartementet 2002; Sametingets budsjett 2007–2013, Nygaard et al. 2012:7

Tabell 3.7 viser at bevilgningen til språksentre har hatt en relativt stor økning fra 1,6 millioner kroner i 2001 til 10,826 i 2013. Dette må sees i sammenheng med at antall språksentre også har økt betydelig fra fire til tretten i perioden. Grunntilskuddet til det enkelte språksenter har derimot ikke hatt en så dramatisk økning, men det har økt fra 400 000 kroner til 602 000 kroner i perioden 2001 til 2013. Dette er en økning på 50,5 prosent når man ikke tar hensyn til den generelle lønns- og prisveksten. Når en tar hensyn til konsumprisindeksen, er økningen på 23,3 prosent (SSB 2013). I 2013 er det også satt av en pott på tre millioner kroner til utviklingsprosjekter som språksentrene kan søke om midler fra (Sametingets budsjett 2013).

3.3.3 Språksentrenes aktivitet

Noruts evaluering av de samiske språksentrenes drift tar for seg de ti språksentrene som i 2010 mottok grunntilskudd fra Sametinget. Den viser at for alle språksentrene ligger språkkurs i bunnen for drifta. I tillegg driver mange av sentrene med forskjellige typer dokumentasjonsarbeid og utgivelse av samiskspråklig materiale. Språksentrene skaper ofte språkarenaer for barn og unge, de driver med voksenopplæring i samisk og holdningsskapende arbeid. Voksenopplæring har grovt sett vært todelt der en del er snakke-, lese- og skrivekurs for folk som kan en del samisk, eventuelt kan snakke, men ikke lese og skrive samisk. Den andre delen har vært forskjellige typer begynnerkurs for folk som ikke kan samisk. En del av språksentrene har også fjernundervisning til grunn- og videregående skoler som en viktig komponent i sitt arbeid. Noen av sentrene har vært tidlig ute med å tilby kompetansegivende kurs i samarbeid med universitet og høyskoler. Andre har ikke prioritert det, men mange av språksentrene har etter 2010 vært engasjert i Sametingets 5-årige voksenopplæringsprogram der de har gjennomført to typer kurs, enten skrivekurs i samisk for dem som har samisk som morsmål og/eller SAAL-kurs som begynneropplæring for ikke-samisktalende. SAAL-kursene er kompetansegivende. Kursdeltakerne må ha studiekompetanse og melde seg opp

som studenter ved Samisk høgskole og får etter avlagt eksamen studiepoeng (Nygård et al. 2012).

Språksentrene topper listen over antall søknader om midler til språkprosjekter fra Sametinget. Dette er behandlet nedenfor i kapitlet Sametingets søkerbaserte språktilskudd, og nevnes ikke grundigere her. Det som er verdt å merke seg, er at ifølge Noruts rapport *Evaluering av Sametingets søkerbaserte tilskuddsordninger for samisk språk* (Josefsen et al. 2013: 56) bruker språksentrene uforholdsmessig mye tid til søknadsskriving, rapportering og administrasjon. Siden språkkurs er en hovedoppgave for alle språksentrene, kom det fram forslag om at Sametinget heller burde gi språksentrene et oppdragsdokument der disse og eventuelt andre tiltak lå innbakt. En kunne da også frigjøre ressurser til utviklingsarbeid som kunne bidra til at en kan nå flere og få bedre tilpassede kurs og andre tiltak på sikt. Norut foreslår å innføre samarbeidsavtaler mellom språksentrene og Sametinget samt øke grunntilskuddet til språksentrene eller gi dem annen langsiktig finansiering. Det siste har Sametinget allerede fulgt opp i budsjettet for 2013 når de har økt grunntilskuddet til språksentrene (Sametingets budsjett 2013: se også tabell 7 ovenfor).

3.4 Sametingets søkerbaserte språktilskudd

3.4.1 Historikk

Sametinget har opp gjennom tiden hatt forskjellige søkerbaserte støtteordninger der ulike aktører har kunnet søke om tilskudd for språkprosjekter innenfor eller utenfor forvaltningsområdet for samisk språk (Josefsen et al. 2013:8). Grunnlaget for tilskuddsordningen utenfor forvaltningsområdet for samisk språk var på 1990- og begynnelsen av 2000-tallet fire ulike språkplaner som Sametinget hadde vedtatt. I 2001 var det avsatt 2,4 millioner kroner til dette (Kommunal- og regionaldepartementet 2002:20). Samtidig kunne kommunene søke om prosjektstøtte fra midlene til tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene. Fra 2003 ble det også mulig for andre aktører å søke om støtte til prosjekter innenfor forvaltningsområdet (Sametingets årsmelding 2004. Kapittel 2.5.7 kommuner).

Sametinget har også øremerket midler fra avsetningen fra Samefolkets fond til språkprosjekter etter 2007. Samefolkets fond ble opprettet av Stortinget i juni 2000 som en kollektiv erstatning til det samiske folket for tidligere tiders fornorskningsspolitikk. Det ble avsatt 75 millioner kroner i fondet. Årlig utgjør avkastningen fra fondet 4,5 millioner kroner. Sametinget vedtok å begynne å bruke av midlene i 2007, og et av de tre satsningsområdene der midlene kan

brukes, er språkprogrammer med målsetningen «Flere aktive språkbrukere». Sametingets prosjektmidler til språk ble forvaltet av Samisk språkråd fram til 2002. Frå 2002 til 2011 hadde Sametingets tilskuddsstyre forvaltningsansvaret for alle søkerbaserte tilskudd. 1. januar 2011 ble tilskuddsstyret nedlagt, og sametingsrådet overtok forvaltninga av alle Sametingets tilskuddsmidler, inkludert søkerbaserte tilskudd til språkprosjekter (Josefsen et al. 2013: 8).

3.4.2 Bevilgninger av søkerbaserte språktilskudd

Det har ikke blitt prioritert å skaffe data for tildelinger til språkprosjekter før 2001, da dette viste seg å være svært tidkrevende. Tabell 3.8 viser bevilgninger til språkprosjekter innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, utenfor forvaltningsområdet for samisk språk og avsetninger fra Samefolkets fond til språkprosjekter. Det kan nevnes at 2001 og 2002 bevilget Sametinget henholdsvis 2,406 og 2,450 millioner kroner til språkprosjekter utenfor forvaltningsområdet for samiske språk. I denne perioden var ikke språkprosjekter innenfor forvaltningsområdet for samiske språk søknadsberettiget. Av plasshensyn er tallene for 2001 og 2002 utelatt fra tabell 3.8. Fra 2012 er et nytt reglement for fordeling av søkerbasert språktilskudd på plass, og man skiller ikke i budsjettet mellom språkprosjekter innenfor og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Man har heller ikke en egen post for avsetning fra Samefolkets fond i budsjettet i 2012 og 2013, men for 2012 og 2013 er det i merknader til budsjettet nevnt at det brukes henholdsvis 1,2 og 1,7 millioner kroner fra avsetning fra Samefolkets fond til språkprosjekter (Sametingets budsjett 2012; 2013).

Tabell 3.8 Bevilgninger til språkprosjekter i perioden 2003–2013

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Innenfor forvaltningsområdet	1600	2000	1160	1160	1360	1360	2200	2450	3450		
Utenfor forvaltningsområdet	2450	2450	2550	2330	2850	2850	3810	4160	4160	7610	5910
Samefolkets fond	-	-	-	-	-	2000	4000	1500	1200	1200	1700
Sum uten Samefolkets fond	4050	4450	3710	3490	4210	4210	6010	6610	7610	7610	5910
Sum	4050	4450	3710	3490	4210	6210	10010	8110	8810	8810	7610

Kilder: Sametingets årsmelding 2004; Josefsen et al. 2013:8; Sametingets regnskap 2005; Sametingets budsjett 2007 til 2013

Av tabell 3.8 kommer det fram at bevilgningene til samiske språkprosjekter øker fra 4,05 millioner kroner til 7,61 millioner kroner i perioden 2003 til 2013. Dette

er en økning på 3,56 millioner kroner eller 87,9 prosent. Når man tar hensyn til konsumprisindeksen i perioden, er økningen på 60,4 prosent.

I perioden 2004 til 2006 er det en reell nedgang i bevilgningen fra 4,45 millioner til 3,49 millioner kroner eller 21,6 prosent. Fra 2008 blir avsatte midler fra Samefolkets fond brukt til språkprosjekter, og det gir en merkbar oppgang i de totale bevilgningene til språkprosjekter. I 2010 når dette en topp. Da brukes fire millioner kroner av de avsatte midlene fra Samefolkets fond, og det totale beløpet til samiske språkprosjekter kommer opp i 10,01 millioner kroner.

I femårsperioden 2008 til 2013 bruker Sametinget i overkant av 40 millioner kroner til søkerbaserte språkprosjekter. Av disse 40 millionene kom 11,6 millioner fra avkastningene til Samefolkets fond. Dersom midlene fra Samefolkets fond holdes utenfor beregningene, er det likevel en økning i bevilgningene til samiske språkprosjekter i perioden 2008 til 2011 både innenfor og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Fra 2012 skiller man ikke mellom språkprosjekter innenfor og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, og fra 2011 til 2013 går summen til søkerbaserte språkprosjekter ned fra 7,61 til 5,91 millioner kroner når man holder midlene fra Samefolkets fond utenfor. Dette er en nedgang på 22,3 prosent og en reell nedgang på 24,3 prosent når man tar hensyn til konsumprisindeksen (SSB 2013).

Fordelingen av bevilgninger til prosjekter innenfor og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk viser at det bevilges mer penger til prosjekter utenfor forvaltningsområdet for samisk språk enn til prosjekter innenfor forvaltningsområdet for samisk språk fram til 2011. Etter 2011 er det ikke tall å vise til for denne fordelingen. For 2011 nærmet størrelsen for budsjettet for de to ordningene seg hverandre, noe Sametinget har begrunnet med at forvaltningsområdet for samisk språk har blitt utvidet med flere kommuner de siste åra, og Sametinget har opplevd en økt søknadsmengde innenfor forvaltningsområdet (Josefsen et al. 2013:9; Sametingets budsjett 2011). I 2012 var det budsjettet med like mye midler til språkprosjekter som i 2011, totalt 8,81 millioner kroner. Denne summen er inkludert avkastninger fra Samefolkets fond. Fra 2012 til 2013 går det bevilgede beløpet ned til 7,61 millioner inkludert avkastningen fra Samefolkets fond. Dette er en tilbakegang på 13,6 prosent.

3.4.3 Bruk av språktilskudd

Reglementet for hvilke typer språkprosjekter det kan søkes tilskudd til, har vært revidert flere ganger. I 2013 kan man søke om tilskudd til: språkkurs for voksne, språkkurs som arrangeres i samarbeid mellom institusjoner/organisasjoner over landegrensene, språkarenaer som styrker muntlig språkoverføring mellom

generasjoner, språkcleir for barn og unge, terminologiprojekter, stedsnavnsprojekter og til utvikling, oversetting eller tilpasning av applikasjoner til samisk.

En undersøkelse om bruken av språkprosjektmidler de siste seks årene har stilt spørsmålene om språkprosjektmidlene styrker samisk språk, om de øker bruken av samisk, og om tilskuddsordningen når ut til den samiske befolkningen. Undersøkelsen slår fast at tilskuddsbeløpene i seg selv er små, men de bidrar til et mangfold av språkprosjekter i mange lokalsamfunn (Josefsen et al. 2013:6).

70 prosent av søkerne får tilslag på støtte. Det store flertallet av gjennomførte språkprosjekter retter seg mot nordsamisk. Av 238 tilsagn gikk 173 til nordsamiske prosjekter, 49 til sørsamiske prosjekter, 15 til lulesamiske prosjekter og ett til et pitesamisk prosjekt. Ingenting ble brukt til østsamiske prosjekter. Til tross for det høy antallet tilsagn til nordsamiske prosjekter kan man ikke si at nordsamisk har blitt prioritert – snarere tvert imot. En gjennomgang av prosjekter som ikke fikk støtte, viser at i prosent fikk flere av de lulesamiske og sørsamiske prosjektene støtte enn nordsamiske prosjekter (Josefsen et al. 2013:15; 18).

Den største aktøren i språktilskuddsmarkedet er språksentrene. De mottok i femårsperioden 2007–11 støtte til 107 språkprosjekter. Kommunene følger på andreplass med 39 prosjekter. Grunnskoler og skolefritidsordninger har hatt 21 språkprosjekter og barnehager åtte. Ikke offentlige samiske institusjoner som stiftelser og aksjeselskaper har fått tilsagn til 16 prosjekter, mens samiske interesseorganisasjoner har hatt 14 prosjekter. Norske offentlige institusjoner har fått midler til 13 samiske språkprosjekt, mens ti enkeltpersoner har fått tilsagn om slik støtte. For øvrig har forlag fått bevilget støtte til seks prosjekter og et museum til ett prosjekt. Det må sees på som overraskende at samiske organisasjoner og enkeltpersoner har fått tilsagn om støtte til henholdsvis 14 og 10 prosjekter. Dette har kanskje en sammenheng med at gjennomføringen av prosjektene krever så mye av arrangøren at bare større organisasjoner som en kommune eller et språksenter har tilstrekkelig kompetanse (Josefsen et al. 2013:20; 46–50).

De forskjellige aktørene har fått støtte til 238 prosjekter som er spredt over et vidt spekter av tiltak. De kan kort klassifiseres i opplæring i samisk, dokumentasjon av språk og stedsnavn, produksjon av samiskspråklig materiale, utvikling av ny terminologi og tilrettelegging for bruk av samisk. 30 språkkurs har fått støtte, mens 22 språkbud-/språkcleirprosjekter og seks kurs der samisk har vært undervisningsspråket, har fått støtte. 26 tildelinger har gått til generelle språktiltak. Kategorien er en restkategori for prosjekter som ikke passet inn under andre kategorier eller ikke kunne identifiseres uten å ta et dypdykk i søknadene. Tilrettelegging av samiskspråklige arenaer har hatt 21 prosjekter, elleve prosjekter har lagt vekt på synliggjøring av samisk språk, og ti prosjekter har hatt

aktiviteter for barn og unge som hovedmål. Andre prosjekter har vært utgivelser på samisk (ni prosjekter), seminarer/arrangementer/festivaler (ni prosjekter), utarbeidelse av kursmateriale (ni prosjekter), oversetting til samisk (åtte prosjekter), teater og film (syv prosjekter). Faglige aktiviteter, temakvelder, litteraturkvelder, ordlek og lignende er representert med fem prosjekter. Tradisjonelle samiske aktiviteter og kompetanseheving som kursing og utdanning av ansatte har begge hatt fem prosjekter. Tre prosjekter har finansiert samisklærernes lønn ved samisk undervisning på grunnskolenivå, reiser og ekskursjoner har hatt to prosjekter, og aktiviteter for eldre har hatt ett prosjekt (Josefsen et al. 2013:22–23).

3.5 Sametingets eget språkarbeid

3.5.1 Historikk

Sametingets post for bevaring og utvikling av samisk språk er en samlepost for Nordisk samisk språksamarbeid og prosjekter i Sametingets egen regi. I 2013 bevilget Sametinget 3,5 millioner kroner til disse formålene. Målet er at samisk språk brukes og er synlig på alle samfunnsområder. Strategiene for å oppnå målet er å skape gode rammevilkår for samisk språk gjennom dialog med lokale, regionale og sentrale myndigheter og andre aktører. Dette skal bidra til økt muntlig og skriftlig bruk av samisk språk, bedre status for språket, økt bevissthet om bruken av samisk språk og bedre grunnlag for videreutvikling av samisk språk (Sametingets budsjett 2013).

3.5.2 Bevilgninger til bevaring og utvikling av samisk språk

Tabell 3.9 viser at det i 2013 er satt av 3,5 millioner kroner til bevaring og utvikling av samisk språk. Dette er en nedgang på 4,4 millioner fra 2012. I praksis er det en økning på 500 000 kroner til 4,9 millioner fordi prosjektet «Samisk språkkampanje» er flyttet fra «Bevaring og utvikling av samisk språk» til underkapittel 4.3 Bruken av samiske språk (Sametingets budsjett 2013).

Budsjettposten «Bevaring og utvikling av samisk språk» er ny fra 2012, og det har vært vanskelig å gi et helt korrekt bilde av Sametingets innsats for å bevare og utvikle samiske språk i samarbeid med andre aktører som gjennom nordisk samarbeid og ved hjelp av prosjekter i egen regi. Disse tiltakene befinner seg på forskjellige poster i budsjettene for de tidligere årene. Det er først i 2012 at prosjekter i egen regi kommer inn som en egen post i budsjettet. Fra 2012 er Samisk språknemnd overført til posten Nordisk samisk språksamarbeid, og i

budsjettet for 2013 er prosjekter i egen regi og nordisk samisk språksamarbeid behandlet under samme underkapittel «Bevilgninger til bevaring og utvikling av samisk språk» (Sametingets budsjett 2012:17; 20; Sametingets budsjett 2013:32). Det nordiske samiske språksamarbeidet har foregått i Samisk språknemnd siden 1997 som et samarbeid mellom Sametingene i Norge, Sverige og Finland (Sametingets årsmelding 1996, kapittel 5.2.9), og en gjennomgang av budsjetter og årsmeldinger fra perioden viser at Sametinget har brukt midler til allsamisk språksamarbeid i denne perioden, men det har ikke vært praktisk mulig å gi en fullstendig oversikt over bruken.

Tabell 3.9 Bevilgninger til bevaring og utvikling av samisk språk 2011–2013

	2011	2012	2013
Nordisk samisk språksamarbeid	941	1 000	1 500
Talesyntese	0	1 000	1 000
Samisk orddatabase	0	500	500
Terminologi og stedsnavn	0	500	500
Oppfølging av regjeringens handlingsplan for samiske språk	0	1 400	0
Sum	941	4 400	3 500

Kilde: Sametingets budsjett 2013

Sametinget har også støttet andre prosjekter i egen regi eller i samarbeid med andre, for eksempel ble opprettelsen av en samisk læremiddelsentral støttet med 3,5 millioner av budsjettmidler fra budsjettkapitlet Samisk språk i 2011. Dette ble da overført fra post 801 spesiell prosjekter i tidligere budsjett (Sametingets budsjett 2011). Sametinget har også brukt språkmidler til forskjellige kortere eller lengre prosjekter som utvikling av elektronisk ordbok og til et datateknologiprojekt som nå er overtatt av universitetet i Tromsø.

Talesyntesen som Sametinget støtter med en million kroner, er et dataprogram som simulerer menneskelig tale. Samisk talesyntese vil blant annet være et tilleggshjelpemiddel til korrekturprogram for samiske språk, og et skrivestøtteverktøy for dyslektikere og andre med større eller mindre skrive- og talevansker. Prosjektet ble igangsatt i 2012 og skal ferdigstilles i 2013. Samisk orddatabase som støttes med 500 000 kroner i 2013, er en ny netjtjeneste med prosjektnavn «Risten 2». Den skal være et ord- og termsøkeverktøy for hele den samiske befolkningen og andre interesserte brukere med utgangspunkt i eksisterende ressurser. Målet er at den nye tjenesten skal bidra til å gjøre eksisterende samiskspråklig terminologi lett tilgjengelig for allmennheten. I tillegg har Sametinget bevilget 500 000 kroner til et terminologi- og stedsnavnprosjekt i egen regi der fagmiljøer inviteres til et samarbeid med Sametinget for å sette i gang terminologi- og stedsnavnprosjekter. Dette skal

bidra til utvikling av nødvendig terminologi samt registrering av samiske stedsnavn (Sametingets budsjett 2013:32–34).

3.6 Forslag til forbedring

Det har vært en utfordring å få fram sammenlignbare tall til denne artikkelen. Formål skifter, og regelverket endres. Dette er resultat av politiske prosesser og en naturlig del av politiske organers arbeid, men det skaper også en uoversiktligheit som ethvert offentlig organ bør forsøke å unngå.

Når det gjelder bevilgningene til tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner, har det vært vanskelig å vise hva pengene brukes til. Grunnen til det er at det ikke kommer fram hverken i Sametingets budsjett eller i Sametingets årsmeldinger. Finnut kommer i rapporten *Evaluering. Bruken av tospråklighetsmidlene* (Kleven et al. 2009) med en god del tilrådingar for hvordan tospråklighetsmidlene kan fordeles og hvordan rapportene og regnskapene kan forbedres. Sametinget har da også tatt hensyn til disse tilrådingene da de vedtok å innføre nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene (Sametinget sak 011/11). Disse retningslinjene blir nå tatt i bruk, og det vil sannsynligvis gjøre det lettere å analysere bruken av midlene.

Når det gjelder Sametingets søkerbaserte støtteordning til språkprosjekter, vises det til den kritikken som kommer fram i Noruts rapport *Evaluering av Sametingets søkerbaserte tilskuddsordningar for samisk språk* (Josefsen et al. 2013:59). Sametinget bevilger millioner hvert år til en hel rekke prosjekter, men har ikke kunnskap om hvilket bidrag det enkelte prosjektet har i det samiske språkarbeidet. Sametinget bør av denne grunnen vurdere å stille krav til egevaluering fra prosjekteiere av måloppnåelse og gjennomføring, og Sametinget bør stille krav om at resultater fra prosjektene publiseres på nettstedet for læremidler www.ovttas.no eller andre egnede nettsteder. Sametinget bør også foreta en systematisk bearbeiding av de skriftlige sluttrapportene samt forbeholde seg retten til å bearbeide sluttrapportene på en slik måte at andre kan dra nytte av erfaringene. Sametinget bør utarbeide en meny over hva en sluttrapport fra tilskuddsmottaker bør inneholde.

Sametinget har allerede delvis tatt til seg den kritikken som har kommet fra de samiske språksentrene. De har fått økt sitt driftstilskudd og fått en mer forutsigbar drift. De er dermed blitt bedre rustet til å gjennomføre sine primære oppgaver. Det ligger fortsatt et forbedringspotensial i at Sametinget kan inngå driftsavtaler med språksentrene der de forplikter seg til å gjennomføre visse kursoppgaver mot at de mottar et større driftstilskudd.

3.7 Oppsummering

Det er i denne artikkelen vist utviklingen for Sametingets bevilgninger til tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner for perioden 1993–2013, for Sametingets bevilgninger til språksentrene i perioden 2001–2013, for Sametingets bevilgninger til søkerbaserte språkprosjekter for perioden 2001–2013 og for Sametingets bevilgninger til bevaring og utvikling av samisk språk for perioden 2011–2013. Totalt bevilget Sametinget 70 millioner og 365 000 kroner over disse budsjettpostene som først og fremst har som formål å styrke og fremme samiske språk.

Sametingets bevilgninger til tospråklighetsmidler for kommuner og fylkeskommuner øker gjennom hele perioden, og i 2013 bevilget Sametinget 48,429 millioner kroner til kommuner og fylkeskommuner. 43,329 millioner ble fordelt mellom ti kommuner og 5,1 millioner kroner mellom fire fylkeskommuner. Økningen på begynnelsen av 2000-tallet kommer for å dekke de reelle utgiftene kommunene og fylkeskommunene har til tospråklighet. Fra 2007 øker ikke bevilgningene til de enkelte kommunene, men økningen går til å dekke kostnadene ved at flere kommuner blir innlemmet i forvaltningsområdet til samisk språk. Når en tar hensyn til konsumprisindeksen, har de enkelte kommunene og fylkeskommunene en reell nedgang i bevilgningene til tospråklighet.

Sametingets bevilgning til drift av språksentre øker fra 1,6 millioner til 10,826 millioner kroner i perioden 2001–2013. Antallet språksentre som får driftsstøtte, øker fra fire til tretten. Driftstøtten øker for det enkelte språksenter øker fra 400 000 kroner i 2001 til 602 000 i 2013.

Sametingets bevilgning til søkerbaserte tilskudd var i 2001 på 2,406 millioner kroner. Midlene kunne da bare fordeles til språkprosjekter utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. I perioden 2001–2006 ligger bevilgningens størrelse mellom 2,4 og 4,4 millioner kroner. I 2007 tas midler fra avkastningen av Samefolkets fond i bruk til prosjekter, og de søkerbaserte tilskuddene til språkprosjekter når en topp på 10,01 millioner i 2009. Etter dette har det vært en nedgang i bevilgningene til søkerbaserte språkprosjekter, og i 2013 bevilget Sametinget 7,61 millioner til slike prosjekter.

Sametingets bevilgning til bevaring og utvikling av samisk språk er en samlepost for nordisk samisk språksamarbeid og prosjekter i egen regi. Denne posten er ny fra 2012, og det er vanskelig å sammenligne tallene for 2012 og 2013 med tall fra tidligere år. Sametinget bevilget 3,5 millioner kroner over denne budsjettposten i 2013.

Kilder

Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefsen, Paul Pedersen & Vigdis Nygaard (2012). *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*. Norut Northern Researc Institute. Norut rapport 2012:5. Oppdragsgiver: Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet. Oslo.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2008). Stortingsmelding nr. 28 (2007–2008) Samepolitikken. Kapittel 5.2 Samisk språk- og kulturkompetanse i offentlig sektor. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/2007-2008/stmeld-nr-28-2007-2008-/6/2.html?id=512875> Lest 21.05. 2013

Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet (2013). «Samelovens språkregler og forvaltningsområdet for samisk språk». http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/samiske_sprak/samelovens-sprakregler-og-forvaltningsom.html?id=633281#2 Lest 21.05. 2013

Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk (2005:657). Lovdata: <http://www.lovdata.no/for/sf/fa/xa-20050617-0657.html> Lest 21.05. 2013

Josefsen, Eva, Áila Márge Varsi Balto & Marit Solstad (2013). *Evaluering av Sametingets søkerbaserte tilskuddsordninger for samisk språk*. Norut rapport 2013: 1. Oppdragsgiver: Sametinget. Karasjok

Kleven Ole-Magne, Trygg Jakola, Lone Hegg & Jan Aslaksen (2009). Rapport mars 2009. Evaluering. Bruken av tospråklighetsmidlene. Finnnot Consult A/S. Oppdragsgiver Sametinget. Karasjok.

Kommunal- og regionaldepartementet (2002). Rapport fra arbeidsgruppe. Utgifter knyttet til tospråklighet i kommunene og fylkeskommunene. Kommunal- og regionaldepartementet. Oslo.

Nygaard, Vigdis, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad & Karl Jan Solstad (2012). *Evaluering av samiske språksentre*. Norut rapport 2012:16. Oppdragsgiver: Sametinget. Karasjok.

Sametinget sak 011/11: *Nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene*: Sametingets plenum 8.–11. mars 2011. Møtebok 01/11. Sametinget Karasjok, s. 244–46.

Sametingets budsjett 2007–2013: Sametingets budsjettvedtak om bevilgninger til samisk språk. Oversendt fra Sametingets administrasjon 21. og 22. februar 2013.

Sametingets regnskap 2005: Stortingsmelding nr. 7 (2006–2007). Om Sametingets virksomhet i 2005. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/20062007/stmeld-nr-7-2006-2007-.html?id=408425> Lest: 22.05. 2013

Sametingets årsmelding 1996: *Samisk språkarbeid*.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/stmeld/19961997/stmeld-nr-41-1996-97-/25.html?id=191272> Lest: 23.05. 2013

Sametingets årsmelding 2004.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/dok/regpubl/stmeld/20042005/stmeld-nr-44-2004-2005-/2/5/7.html?id=408008> Lest 16.05. 2013.

Sametinget 2013: E-post fra Sametingets avdelingsdirektør Anne Britt K. Hætta 27.09. 2013.

SSB 2013: Statistisk sentralbyrås konsumprisindekskalkulator på Internett.

<http://www.ssb.no/kpi> Brukt 05.06. og 20.09. 2013

4 Studiepoengproduksjon i samisk i høgere utdanning

Kevin Johansen, Cand.polit. fra Universitetet i Tromsø / Universidad de Granada. Seniorrådgiver Fylkesmannen i Nordland

Sammendrag:

Fagpersoner med kompetanse i samisk på høgere nivå er nødvendig for å sikre at samfunnets behov for samisk kompetanse blir dekket. I ei tid der behov for høgere samisk kompetanse er økende, er det viktig å få et bilde av om studiepoengproduksjonen i samisk, basert på avlagte eksamener i språket ved høgere utdanningsinstitusjoner, er økende eller går ned.

Studieprogrammer i samisk på høgere nivå vil være med på å styrke samiske språks status både i samiske samfunn, og i storsamfunnet. Artikkelen ser på tendensen i høgere utdanning i samisk de siste fem årene, både for sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Eksamener i samisk språk er i denne perioden avlagt ved Samisk høgskole, Universitetet i Tromsø, Universitetet i Nordland og Høgskolen i Nord-Trøndelag.

4.1 Innledning

Det har i en årrekke vært mye oppmerksomhet rundt samiske elevtall i skolen og i hvilken grad disse går opp eller ned. Høgere samisk språkutdanning har det derimot vært mindre interesse for.

Høgere utdanning i samiske språk er av stor betydning for at samisk skal være et språk som brukes på alle arenaer i samfunnet. En av verdens fremste lingvister, amerikansk-jødiske Joshua Fishman, opererer med åtte stadier for språkbruk ut fra hvor og på hvilket nivå språket brukes:

1. *Rekonstruere språket*
2. *Besteforeldre og noen barnebarn snakker det*
3. *Brukes i familien, heim og nabolag*
4. *Brukes under uformell utdanning*
5. *Skolespråk*
6. *Arbeidsspråk*

7. *Benyttes av massemedier og i offentlige etater*
8. *Brukes overalt og på et høgt nivå*

Som vi ser av kategoriseringen, er det øverste nivået av språkbruk at språket brukes *overalt og på et høgt nivå*. Jo nærmere et språk befinner seg kategori 8, jo sterkere vil språket stå. For at samiske språk skal være levende samfunnsspråk og ikke bare nettverksspråk, må de altså helst brukes på de fleste domener i samfunnet, og samisktalende må være i stand til å bruke språket på disse arenaene. Terminologiutvikling og bruk av samisk i høyere utdanning og forskning er sentrale momenter for å sikre at samisk kan brukes overalt og på et høgt nivå.

Derfor er det betydningsfullt å ha kunnskap om studiepoengproduksjonen i samisk og se utviklinga av den over tid. Dette kan bidra til at myndighetene treffer beslutninger om målrettede tiltak for å styrke bruken av samisk på høgt nivå, og for å vurdere hvor behovet for differensierte virkemidler er nødvendige.

Artikkelen omhandler studieproduksjonen ved høyere utdanningsinstitusjoner i Norge som tilbyr studier i samisk språk i høyere utdanning. Tidsperspektivet vil være de fem foregående studieårene. Avlagte doktorgrader tas ikke med i denne framstillinga. Her vises det til *Samiske tall forteller 4*.

4.2 Samisk høyere utdanning i et historisk perspektiv

Universitetet i Oslo var den første institusjonen som tilbydde samisk høyere utdanning i Norge. Der var det et professorat i samisk så langt tilbake som på 1870-tallet. Etter hvert ble det også utvikla samiske kurs ved Universitetet i Tromsø. I en periode var det dessuten samiske kurs ved blant annet lærerutdanninga i Alta. Samisk høgskole ble oppretta i 1989. Formålet var å dekke det samiske samfunnets behov og styrke samisk kompetanse.

Under opprettinga av Universitetet i Tromsø i 1972 ble det påpekt at institusjonen hadde en rekke oppgaver å ivareta i Nord-Norge når det gjaldt å tjene landsdelens behov innenfor samfunnslivet i vid forstand. Særlig ble behovene til den samiske befolkning understreket¹⁴, og utdanning i samisk språk har vært gitt ved UiT siden starten av.¹⁵ Som en følge av Stortingets behandling av St.meld. 34 (2001–2002) *Kvalitetsreformen om høyere samisk utdanning og forskning* ble universitetet tillagt et nasjonalt ansvar for samisk og urfolksrelatert forskning, utdanning og formidling. Styrking av samisk språk ble videre et av de viktigste tiltakene i realiseringen av universitetets egen samiske strategiplan.

¹⁴ *Samisk forskning og undervisning ved Universitetet i Tromsø*, rapport juni 1989, NOU 2000:3

¹⁵ For nærmere beskrivelse av den tidlige utdanningen i samisk ved UiT, se vedlegg til *Samisk forskning og høyere utdanning ved UiT*, 1989

Samisk høgskole og Universitetet i Tromsø tilbød i hovedsak kurs i nordsamisk.¹⁶ Studenter som ønsket høgere utdanning i lulesamisk og sørsamisk, reiste ofte til svenske universiteter for å gjennomføre språkstudiene der.

I 1980 tok Lærerutdanningsrådet kontakt med Levanger lærerhøgskole (som ble en del av Høgskolen i Nord-Trøndelag etter høgskolereformen i 1994), med ønske om at Levanger lærerhøgskole skulle ta ansvar for å opprette en halvårsenhet i sørsamisk. Studiet starta opp høsten 1981, og i 1988 ble det tilsatt en stipendiat i sørsamisk.

Bodø lærerhøgskole (som seinere ble Høgskolen i Bodø og så Universitetet i Nordland) oppretta et artiumkurs i lulesamisk tidlig på åttitallet. I 1985 starta lulesamisk I på 30 studiepoeng¹⁷. En stipendiat i lulesamisk ble tilsatt i 1985, og i 1999 ble det tilsatt høgskolelektor. Høgskolelektoren var et konkret resultat av stipendiatstillingen ved at den første hovedfagseksamenen i lulesamisk ble avlagt i 1999.

I 2000 ble en professor II i lulesamisk tilsatt. I 2012 ble det første kullet på bachelor i lulesamisk tatt opp ved Universitetet i Nordland med hele 21 studenter.

4.3 Betydningen av samisk språk ved universiteter og høgskoler

For at samiske språk skal være levende samfunnspråk, er det viktig at de kan brukes på de fleste domener i samfunnet, slik Fishman påpeker. Derfor er det nødvendig at enkelte innehar høgere formalkompetanse i samiske språk. Høgere utdanningstilbud i samisk er med på å øke samiske språks status både hos samer og i storsamfunnet. En rekke studier har vist at å *ta tilbake* språket er en viktig del av selvbestemmelsen for urfolk og minoriteter.

I samfunnet er det en stadig økende etterspørsel etter kandidater med høg samiskspråklig kompetanse, både innenfor utdanning, i byråkratiet, som språkarbeidere og i medier, for å nevne enkelte institusjoner. Høgere utdanningstilbud i samisk er også avgjørende for at samisk skal kunne brukes som *forskningsspråk*.

4.4 Ansvarsfordeling for samisk i høyere utdanning

Samisk høgskole er i en helt spesiell posisjon ved at den har samisk som både undervisnings-, forsknings- og administrasjonsspråk og også har et overordna

¹⁶ Begge institusjonene har vært eller er involvert i sørsamisk høgere utdanning, som det framkommer seinere i artikkelen. Med kurs menes her emner og studier ved en høgere utdanningsinstitusjon som gir studiepoeng, og ikke det mer generelle begrepet *kurs* som omfatter alle slags former for kompetanseheving.

¹⁷ På denne tida het det vektall, ett vektall tilsvarer tre studiepoeng.

ansvar for all samisk høgere utdanning i Norge. Sammen med universitetet i Tromsø står skolen for den største studiepoengproduksjonen i samisk, og det er i hovedsak i nordsamisk.

Høgskolen i Nord-Trøndelag (som på det aktuelle tidspunktet het Levanger lærerhøgskole) fikk det formelle ansvaret for sørsamisk høgere utdanning i 1986. Universitetet i Nordland (som på det aktuelle tidspunktet het Høgskolen i Bodø) ble av Utdannings- og forskningsdepartementet tildelt ansvaret for lulesamisk høgere utdanning i 1989. Som jeg har vist ovenfor, var det imidlertid høgere språkstudier i Nordland og Nord-Trøndelag også før de nevnte institusjonene fikk det formelle ansvaret fra departementet.

I noen tilfeller har kursene blitt utvikla i samarbeid mellom flere høgere utdanningsinstitusjoner, for eksempel tilbys sørsamisk 3 som et samarbeid mellom Høgskolen i Nord-Trøndelag og Universitetet i Tromsø¹⁸. Sametingets voksenopplæringsprogram i samisk har gitt resultat. Samisk høgskole tilbyr i 2012–2013 kurs gjennom voksenopplæringsprogrammet i flere samiske språk. I sørsamisk tilbys kursene i samarbeid med Aajege – sørsamisk språk- og kompetansesenter i Røros.

4.5 Studiepoengproduksjon i sørsamisk

Som nevnt i innledningen har Høgskolen i Nord-Trøndelag ansvaret for sørsamisk i høgere utdanning, men det tilbys også kurs i samarbeid med Universitetet i Tromsø, og Samisk høgskole tilbyr kurs i samarbeid med Aajege.

Tabell 4.1¹⁹ Studiepoengproduksjon ved Høgskolen i Nord-Trøndelag

	2008	2009	2010	2011	2012
Sørsamisk 1	102				
Sørsamisk begynneropplæring					90
Sørsamisk 2		180	60		150
Sørsamisk litteratur og kultur				42	6
Sørsamisk språkkunnskap				102	60
Med joik som utgangspunkt			138		120
Totalt	102	180	198	144	426

¹⁸ Sørsamisk 3 er et kurs på 2000-nivå som kvalifiserer for opptak til master. Studiepoengene for dette kurset tilfaller Universitetet i Tromsø.

¹⁹ Et fulltidsstudium over ett år tilsvarer 60 studiepoeng.

Den totale studiepoengproduksjonen i sørsamisk viser her en prosentvis svært klar framgang, 418 prosent på fem år! Samtidig var det en sped begynnelse med bare 102 studiepoeng totalt i 2008. Deretter øker antall avlagte studiepoeng sterkt i 2009 og øker litt for 2010. I 2011 får vi en nedgang før 2012 blir et rekordår med hele 426 studiepoeng.

Noe av forklaringa på den klare framgangen i studiepoengproduksjonen i sørsamisk språk er at det har blitt en økende bevissthet og interesse for sørsamisk høgere utdanning. En annen forklaring er at det er et økende studietilbud i sørsamisk. Tidligere studerte mange sørsamisk på svensk side, men nå har man mer å velge i ved norske læresteder.

I 2012 ble det avlagt eksamener i fem ulike sørsamiske fag, mens det i 2008 bare ble avlagt eksamen i ett kurs. Det ser derfor ut til at et større mangfold i studieporteføljen øker interessen for å studere samisk. Tabellen viser også at det er varierende kontinuitet i kurstilbud. Mens det har vært produsert studiepoeng i sørsamisk 2 i tre av fem år, har det bare vært avlagt eksamen i sørsamisk 1 ved ett tilfelle.

Noe overraskende er det at det bare er produsert totalt 90 studiepoeng i sørsamisk begynneropplæring. Dette kurset krever ikke forkunnskaper i samisk språk på samme måte som sørsamisk 1 og sørsamisk 2. Fra andre steder har man observert en betydelig interesse for samiskkurs for nybegynnere, ikke minst ved Universitetet i Tromsø med bachelor og master i samisk som fremmedspråk.

Trolig vil en noe større kontinuitet kunne sikre større studentkull for sørsamisk. Samtidig tilsier både få lærekrefter og et begrenset rekrutteringsgrunnlag at det neppe vil være hensiktsmessig å tilby alle kurs hvert år, selv om det hadde vært praktisk mulig. 426 studiepoeng i toppåret 2012 tilsvarer 7,1 ekvivalenter eller studentenheter, slik at det fortsatt er relativt få studenter det er snakk om. Uansett er det positivt at studiepoengproduksjonen i sørsamisk øker. Hvis dette er en tendens som vedvarer, vil det ha stor betydning for språklig kompetanseoppbygging i sørsamisk.

Tabell 4.2 Studiepoengproduksjon ved Samisk høgskole

	2008	2009	2010	2011	2012
Duodji og sørsamisk språkteori			180		

Tabellen viser et kurs det har vært avlagt studiepoeng i ved en anledning. Samisk høgskole har et allsamisk perspektiv og slik sett et ansvar for alle samiske språk i hele Sápmi. Som vi så i tabell 1.1, har Høgskolen i Nord-Trøndelag hoveddelen av sørsamiske språkstudenter, i og med at de har et særskilt ansvar for sørsamisk.

Tabell 4.3 Studiepoengproduksjon i sørsamisk totalt

	2008	2009	2010	2011	2012
Høgskolen i Nord-Trøndelag	102	180	198	144	426
Samisk høgskole			180		
Totalt	102	180	378	144	426

Når vi her ser på sørsamisk studiepoengproduksjon totalt, bidrar produksjonen ved Samisk høgskole i 2010 til at den totale studiepoengproduksjonen i sørsamisk i 2010 ligger nær toppåret i 2012. I og med at Samisk høgskole kun produserte studiepoeng i sørsamisk dette ene året, er det vanskelig å trekke slutninger omkring temaet, men det er likevel nærliggende å anta at hvis flere institusjoner tilbyr kurs i samiske språk, vil den totale studiepoengproduksjonen i samisk øke. Årsakene til dette kan være mange. Nærhet til lærestedet vet vi har en effekt når det gjelder søkningen til ulike kurs, også samisk. I tillegg kan flere tilbydere bidra til et kompletterende samisk studietilbud ved at de har ulik vinkling og faglig tilnærming til kursene.

4.6 Studiepoengproduksjon i lulesamisk

Universitetet i Nordland har ansvar for lulesamisk høgere utdanning i Norge. Kursene tilbys i stor grad som fleksible forelesninger med studiesamlinger ved Árran lulesamisk senter på Drag og ved campus i Bodø.

Tabell 4.4 Studiepoengproduksjon i lulesamisk

	2008	2009	2010	2011	2012
Lulesamisk 1		138	288	18	
Lulesamisk 2			150	258	
Bachelor i lulesamisk					306
Totalt		138	438	276	306

Også i lulesamisk ser vi en positiv framgang i studiepoengproduksjonen. I 2008 ble det ikke produsert et eneste studiepoeng i lulesamisk. I 2009 kom man i gang med 138 studiepoeng. På de fire årene fra 2009 til 2012 har økningen vært på 222 prosent! For lulesamisk ser vi at 2010 er toppåret. Vi ser at for 2010 var det lulesamisk 1 som hadde en betydelig produksjon, 288 studiepoeng, mens lulesamisk 2 hadde en nesten like stor produksjon året etter. Dette kan tyde på at

det har vært samla opp en relativt stor gruppe studenter som har fulgt disse to kursene og så starta på bachelor i lulesamisk da det studietilbudet ble oppretta.

På den ene siden kan man frykte at lulesamisk dermed har brukt mye av potensialet, ved at det vil være få nye studenter å rekruttere når denne gruppa er ferdig med bachelor. At det ikke har vært studiepoengproduksjon i lulesamisk 1 og lulesamisk 2 i 2012, betyr imidlertid ikke at ingen studenter har vært interessert i disse kursene, men at de ikke ble tilbudt dette året. Når kurs avvikles med jevne mellomrom i stedet for årlig, kan man ikke alltid si noe sikkert om etterspørselen øker eller minker. Men med hele 21 studenter på bachelorprogrammet i lulesamisk ved Universitetet i Nordland kan man vente stor studiepoengproduksjon i lulesamisk i flere år framover.

4.7 Studiepoengproduksjon i nordsamisk

Ved Samisk høgskole er praktisk talt alle kurs på samisk. I denne tabellen er det kun valgt ut kurs i samisk språk og ikke kurs på samisk eller kurs med samisk innhold.²⁰ Når det gjelder kurstilbud på samisk, er Samisk høgskole i ei særstilling ved at de tilbyr nesten 100 kurs på samisk.²¹ Dette utgjør omtrent tre firedeler av alle kurs som tilbys på samisk ved høyere læresteder i Norge.

Tabell 4.5 Studiepoengproduksjon ved Samisk høgskole

	2008	2009	2010	2011	2012
Nordsamisk semesteremne	270	252	300	300	30
Nordsamisk innføringskurs 1	72				
Nordsamisk morfologi og syntaks				78	
Samisk språk og litteratur 1			210	12	
Samisk språk og samisk litteratur 2		480	168	18	
Samisk språk og samisk litteratur 3	330	42			
Bachelor i samisk språk og litteratur		18		372	402
Samisk i praktisk læringssituasjon, innføringsstudium del 1		408		180	270
Samisk i praktisk læringssituasjon, innføringsstudium, del 2			180	210	150
Totalt	672	1200	858	1170	852

Tabell 4.5 viser at Samisk høgskole er den institusjonen som har produsert flest studiepoeng i samisk språk i perioden, med totalt 4752. I og med at Samisk

²⁰ Ved Samisk høgskole gjennomføres som nevnt stort sett alle kurs på samisk. På lærerutdanningene har de også egne emner i samisk. Disse er ikke medregnet her.

²¹ *Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning* (Butenschøn-utvalgets rapport 2012).

høgskole også har flest studietilbud, ser vi en klar sammenheng mellom studietilbud og studiepoengproduksjon ved at jo flere studietilbud et lærested tilbyr i samisk, jo større blir studiepoengproduksjonen. Innføringskurs i samisk har ikke like stor andel av studiepoengproduksjonen ved Samisk høgskole som ved andre læresteder, fordi en større andel av studentene her er morsmålbrukere i samisk. Tabellen viser også at 2009 var toppåret for studiepoengproduksjonen ved Samisk høgskole i denne perioden, og at tallene har gått opp og ned i perioden. Dette skiller seg fra de andre lærestedene som tilbyr kurs i samisk på høyere nivå, ved at de har hatt økning stort sett hele tida. Det kan være ulike årsaker til denne forskjellen. I andre artikler ses det på elevtallet som har samisk i grunnskolen og i videregående opplæring. Her kan man se at i byer og større tettsteder velger elever i større grad samisk nå, mens elevtallet ikke har økt i tradisjonelle samiske områder. Det kan tyde på at elevtallet i samisk til en viss grad har maksimalisert potensialet i samiske områder, men at det har vært et ubenyttet potensial i byer. Når den totale studiepoengproduksjonen i samisk øker, medfører det likevel at det samiske samfunnet er vinneren, uavhengig av ved hvilken institusjon studiepoengene produseres. Det er en styrke for samiske samfunn og for samiske studenter at de kan velge å studere samisk ved flere institusjoner, og det må også antas å være en kvalitativ styrke at flere institusjoner tilbyr kurs i samisk.

Tabell 4.6 Studiepoengproduksjon ved Universitetet i Tromsø²²

	2009	2010	2011	2012
Samisk som fremmedspråk, innføringskurs I		420	160	680
Nordsamisk som fremmedspråk, Praktisk nordsamisk II	50		70	
Nordsamisk som fremmedspråk, grammatikk I			250	
Nordsamisk som fremmedspråk, grammatikk II	120	20	160	60
Nordsamisk som fremmedspråk, grammatikk III		45		15
Samisk språkvitenskap, samisk språkhistorie og komparativ dialektologi	50	30		50
Samisk språkvitenskap, språkstrukturen i nordsamisk II	30			
Samisk språkvitenskap, introduksjon til samisk lingvistikk		20		50
Samisk språkvitenskap, språk i samfunnet og tospråklighet		20		50
Samisk språkvitenskap, fordypning i samisk syntaks		10	20	
Samisk språkvitenskap, teori og metode	10		10	10
Samisk språkvitenskap, morfosyntaks og syntaks			30	
Samisk språkvitenskap, skrivekurs			30	
Spesialemne i samisk språkvitenskap		60	10	
Samisk litteraturvitenskap, nordsamisk urfolkslitteratur	30	10	40	
Samisk litteraturkunnskap, eldre samisk diktning i et kulturhistorisk perspektiv		20		50
Samisk litteraturvitenskap, moderne samisk diktning		10		30
Samisk litteraturvitenskap, moderne prosa		10		10
Spesialemne i samisk litteraturvitenskap		10		
Moderne samisk lyrikk		20		10
Samisk teksttolkningshistorie og urfolkskritikk	30			
Samiske språkpraksiser		10		40
Nordsamisk som fremmedspråk, nordsamisk litteratur/kulturkunnskap		30		30
Mastergradsoppgave i samisk språk			120	
Totalt	320	745	900	1085

²² Tall for 2008 er ikke tilgjengelige.

Som vi ser av tabellen, står Universitetet i Tromsø for den største studiepoengproduksjonen i samisk siste år, og institusjonen har også veldig mange ulike kurs å tilby. Universitetet i Tromsø har økning i studiepoengproduksjonen hvert år. Fra 2009 til 2010 mer enn dobler de studiepoengproduksjonen. Økningen avtar noe etter det, men det er hele tida ei økning i produksjonen.

Hvis vi ser nærmere på hvilke kurs i samisk det avlegges flest studiepoeng i ved Universitetet i Tromsø, er nordsamisk som fremmedspråk klart størst. De ulike kursene i nordsamisk som fremmedspråk står for over halvparten av den totale studiepoengproduksjonen de tre siste årene. Denne produksjonen øker også for hvert år fra 2010 til 2012. Gjennom hele 2000-tallet har det vært ei bevisst strategisk satsing ved Universitetet i Tromsø på samisk begynneropplæring. Og nå starter UiT et nytt masterfag på lærerutdanningen som skal utdanne flere lærere til elever som ønsker samisk som andrespråk.²³

Tabellen viser en betydelig interesse for å lære samisk blant dem som ikke har samisk som morsmål og blant ikke-samer. Det må kunne sies å være positivt, og det bidrar til å bygge tverrkulturell forståelse, et poeng som ble påpekt av FNs spesialutsending for urfolks rettigheter, James Anaya, i diskusjonen i etterkant av hans framlegging av FN-rapporten om samenes situasjon i Norden.²⁴ Det finnes flere eksempler fra andre minoritetsspråkområder på at det har hatt en positiv effekt for språket at andre også lærer og bruker det. For at samisk skal kunne brukes på høyere nivå, er det viktig at det ikke bare avlegges studiepoeng i samisk som fremmedspråk, men at også morsmålbrukere tar høyere utdanning i samisk. Hvis vi ser bort fra samisk som fremmedspråk, får man denne tabellen for nordsamisk studiepoengproduksjon ved Universitetet i Tromsø:

Tabell 4.7 Studiepoengproduksjon eksklusiv begynnerkurs ved Universitetet i Tromsø

	2008	2009	2010	2011	2012
Avlagte studiepoeng eksklusiv samisk som fremmedspråk		150	230	260	300

Tabell 4.7 viser at det er ei jevn stigning i avlagte studiepoeng i samiskspråklige kurs som ikke kan defineres som fremmedspråk/begynneropplæring. Det betyr at interessen for å ta høyere utdanning i samisk øker omtrent like mye for morsmålbrukere som for andre, og viser at UiT har en sentral posisjon når det gjelder å sikre samisk språkutdanning i Norge og Norden.

²³ Se nyhetsoppslag: http://uit.no/nyheter/artikkel?p_document_id=331963&p_dim=88205

²⁴ Presentasjon 13. januar 2011: For mer info se vevadressen:

<http://webtv.uit.no/Mediasite/Play/ad3ef1b61b20436aaff268e20e3ccdef1d>

Tabell 4.8 Studiepoengproduksjon i nordsamisk totalt:

	2008	2009	2010	2011	2012
Samisk høgskole	672	1200	858	1170	852
Universitetet i Tromsø		320	745	900	1085
Totalt	672	1520	1603	2070	1937

Som vi ser av tabell 4.8, har det vært en markant økning i studiepoengproduksjonen i nordsamisk fra 2008 til 2011, mens det er en nedgang for 2012. Slik Jon Todal har vist i *Samiske tall forteller 4*, har det de siste årene vært en nedgang i elevtallet i samisk som andrespråk i grunnskolen, etter at det i en periode var en markant oppgang i det samme elevtallet.²⁵ Kanskje kan dette gi utslag videre i utdanningsløpet ved at det er færre som er motivert for høyere utdanning i samisk, eller at det er strømninger i samfunnet som påvirker samisk både i grunnskolen, i videregående opplæring og i høyere utdanning som gjør at elevtallene øker eller minker på alle nivåer samtidig?

Vi vet at språkfag generelt har hatt en alvorlig nedgang i flere år både innenfor videregående opplæring og innen høyere utdanning der flere språkretninger har vært lagt ned de siste årene. Dette viser at ungdom i mindre grad velger språk som studievalg. Også dette kan ha mange årsaker, men da regjeringa fjernet kravet om obligatorisk opplæring i andrespråk i videregående opplæring, ga de kanskje samtidig signaler om at språk ikke var veldig *viktig*? Likevel, hvis for eksempel spansk i mindre grad studeres ved norske læresteder, kan det være en ulempe for Norge, men spansk er fortsatt ikke et truet språk. Hvis færre velger å studere samisk, kan det få store konsekvenser for samiske språk, som faktisk *er* truet.

Tabell 4.9 Total studiepoengproduksjon i samisk

	2008	2009	2010	2011	2012
Sørsamisk	102	180	378	144	426
Lulesamisk		138	438	276	306
Nordsamisk	672	1520	1603	2070	1937
Totalt	774	1838	2419	2290	2669

Tabell 4.9 viser økning i studiepoengproduksjonen i samisk fra 2008 til i dag. 2012 er toppåret, men 2010 har også en høy produksjon. Det betyr at stadig flere studerer samisk, og stadig flere avlegger eksamen i samiskspråklige studier. Dette er svært positivt og har vært et uttalt ønske både fra Sametinget og fra statlige

²⁵ Jon Todal i *Samiske tall forteller 4*.

myndigheter. Ikke overraskende er studiepoengproduksjonen signifikant større for nordsamisk enn for lule- og sørsamisk, men sett i forhold til hvor mange språkbrukere de ulike samiske språkene har, er ikke studiepoengproduksjonen i lule- og sørsamisk mindre.

4.8 Tilrådinger

Denne artikkelen har sett på studiepoengproduksjonen i samisk språk ved høyere utdanningsinstitusjoner i Norge. Fire institusjoner tilbyr i dag slike kurs:²⁶ Samisk høyskole, Høgskolen i Nord-Trøndelag, Universitetet i Nordland og Universitetet i Tromsø. Som statistikken viser, har det vært økning i studiepoengproduksjonen i samisk, mens mange andre språkfag har lavere søkertall og lavere studiepoengproduksjon enn for fem år siden. Slik sett må man kunne si at studiepoengproduksjonen i samisk bidrar til å oppnå høyere nivåer i Fishman sine stadier for språkbruk.

For å dekke et økende behov for høy kompetanse i samisk er det nødvendig å opprettholde studiepoengproduksjonen i alle samiske språk. Butenschøn-utvalget påpeker at rekrutteringen til høyere utdanning i samisk starter allerede i barnehagen. Det må altså jobbes med rekruttering til samiskspråklige tilbud både i barnehagen, grunnskolen, videregående opplæring og til universitet og høyskole.

Det er viktig at ulike institusjoner har et hovedansvar for kurs i ulike samiske språk, men det bør ikke medføre at andre institusjoner ikke også skal kunne bidra til studiepoengproduksjon i faget. Samarbeid mellom institusjonene er i denne sammenhengen viktig. SAK 7-samarbeidet bør derfor styrkes ytterligere.

Sjøl om studiepoengproduksjonen i alle tre samiske språk må sies å være god, er tallene sammenliknet med andre språk fortsatt relativt små. Dette betyr at flere av kursene kan være i fare for å bli nedlagt fordi de ikke bidrar til inntjening for lærestedet. Fordi samiske språk er definert som *definitivt* truet og *alvorlig* truet av UNESCO, må disse ses i ei særstilling. Praksis ved Universitetet i Tromsø bør derfor framstå som et eksempel til etterfølgelse for andre høyere utdanningsinstitusjoner som Universitetet i Nordland og Høgskolen i Nord-Trøndelag. Til tross for lavere rekruttering og studiepoengproduksjon sammenlignet med andre fag, opprettholdes og satses det videre på de samiskspråklige studieretningene ved UiT. Statistikken påviser også at det er klar sammenheng mellom antall samiske kurs en institusjon tilbyr og den samlede studiepoengproduksjonen i samisk. Derfor bør sentrale myndigheter og Sametinget vurdere incitamentet slik at institusjonene motiveres til å tilby flere samiskspråklige kurs.

²⁶ Kartlegging av norske miljøer innen samisk forskning og høyere utdanning: omfang, rekruttering, finansiering, språk og samarbeid. Notat fra NIFU – Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.

NOKUT²⁷ stiller kvantitative og kvalitative krav til institusjoner som skal tilby høyere utdanning, også for samisk. De kvalitative kravene må være de samme for samisk som for andre fag. Samisk utdanning skal holde høy kvalitet. Derimot bidrar de kvantitative kravene til at enkelte institusjoner ikke oppretter kurs fordi de ikke oppfyller de formelle kvantitetskravene. Flere av de kvantitative kravene vil i overskuelig framtid være umulig å oppfylle for samiske kurs.²⁸ Her bør Sametinget gå i dialog med NOKUT og Kunnskapsdepartementet for å finne hensiktsmessige løsninger på situasjonen.²⁹

Mediesituasjonen for samisk opplæring og utdanning er ofte preget av negative enkelthenvendelser og spådommer om at samiske språk er i ferd med å dø ut. For å sikre gode elevtall for samisk og en god studiepoengproduksjon i språket er det viktig å presentere samiske språk som nyttige og viktige. Da Universitetet i Nordland fikk 21 studenter på første år av bachelorutdanninga i lulesamisk, var dette langt bedre enn forventet. Universitetet i Nordland valgte å promotere lulesamisk som et språk i framgang og et verktøy for interessante jobbmuligheter. Dette hadde uten tvil en positiv effekt.

Med få lærekrefter i samisk ved de norske institusjonene er det hensiktsmessig å samarbeide over riksgrensa om samiske studietilbud. Imidlertid møter man her på problemer ved at høgskoleloven i Sverige ikke tillater felles kurs der eksamen avlegges ved ulike institusjoner. Sametinget bør spille inn til Kunnskapsdepartementet at det utarbeides ordninger som gjør at man kan tilby samiske kurs i samarbeid med svenske og finske institusjoner og fortsatt avlegge eksamen ved eget lærested.

Mangel på lærekrefter i samisk medfører at lærestedene ikke alltid kan tilby de samme kursene hvert studieår. Da er det viktig med forutsigbare ordninger som gjør at studentene kan planlegge utdanninga ved at det gis lett tilgjengelig informasjon om når de ulike samiskspråklige studietilbudene starter opp. Lærestedene bør legge slike planer for flere studieår fram i tid.

Felles samiske kurs for lærerstudenter og andre studenter er ikke tillatt i dag. Det bør sikres muligheter for at lærerstudenter kan følge kurs som egentlig er tilegnet andre studenter, da det ofte ikke er kapasitet til å holde to parallelle kurstilbud i samisk.

For å sikre ei ytterligere økning i studiepoengproduksjonen vil det spesielt for sørsamisk og lulesamisk være et stor ubenyttet potensial i begynnerkurs som kan kvalifisere til opptak på bachelorutdanning i samisk.

²⁷ Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen.

²⁸ Her tenkes det første og fremst på for eksempel hvor mange fagpersoner institusjonen må ha på fagområdet for å kunne opprette et studieprogram.

²⁹ Butenschön-utvalget drøfter denne problemstillinga i kapittel 8 i sin rapport.

Studiepoengproduksjon i samisk vil fortsatt være viktig for å dekke samfunnsbehov og styrke statusen for samiske språk. Derfor bør det om noen år på nytt ses på utviklinga i studiepoengproduksjonen i samisk.

Kilder

Database for statistikk om høgre utdanning (www.dbh.nsd.uit.no).

Fishman, Joshua A. (1991). *Reversing Language Shift*. Multilingual Matters Ltd, Clevedon

Langfeldt, Liv, og Inge Ramberg (u.d.): Kartlegging av norske miljøer innen samisk forskning og høyere utdanning: omfang, rekruttering, finansiering, språk og samarbeid. Notat fra NIFU.

NOU 2000: 3. *Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner*. Avgitt september 1999.

Samiske tall forteller 4 (2011). Sámi allaskuvla.

St.meld. 34 (2001–2002). *Kvalitetsreformen. Om samisk høyere utdanning og forskning*.

Todal, Jon (2012). «Samisk språk i barnehage og skule 2011/12». I: *Samiske tall forteller 5*. Sámi allaskuvla 2012.

Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning (Butenschøn-utvalget) (2012). *Guhkes bálgáid mielde – sámi dutkama ja alitoahpahusa birra* (Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning). Avlevert Kunnskapsdepartementet 20.6.2012.

5 Språkvalg på skilt forteller

Kaisa Rautio Helander, 1. amanuensis, PhD, Samisk høgskole, Kautokeino

Yngve Johansen, prosjektleder, Samisk høgskole, Kautokeino

Sammendrag

I denne artikkelen drøftes hvordan rettighetene for samisk språk i Norge gjennomføres på en offentlig arena, nemlig i forhold til valg av språk på trafikkskilt. Som analyseområde er valgt de seks kommunene som i 1992 ble med i forvaltningsområdet for samisk språk. Formålet i artikkelen er å analysere, hvordan samelovens språkregler og stedsnavnloven er tatt hensyn til i den offentlige skiltingen. Analysen viser at selv om samelovens språkregler og stedsnavnloven har vært i kraft allerede over 20 år, er ikke disse lovene tatt hensyn til systematisk på offentlige trafikkskilt i de seks kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk.

Det samiske språket eller samiske termer er meget sporadisk tatt hensyn til på trafikkskilt. Veimyndighetene mangler retningslinjer i den såkalte skiltnormalen, på hvilken måte samelovens språkregler skal tas hensyn til på trafikkskilt. Den offentlige bruken av samiske stedsnavn er regulert i henhold til stedsnavnloven. Analysen viser at samiske stedsnavn ennå ikke brukes systematisk på trafikkskilt.

Det er også kommunenes plikt å se til at lovene blir fulgt, at samelovens språkregler følges bl.a. i forbindelse termbruk på trafikkskilt og at samiske stedsnavn tas i offentlig bruk i henhold til bestemmelsene i stedsnavnloven.

Bruk av to- og flerspråklige termer og stedsnavn på trafikkskilt har også økonomiske konsekvenser. Når man i Norge har gjeldende språklover, bør sentrale myndigheter garantere for økonomiske rammer til å gjennomføre lovpålagte oppgaver.

I Norge har man en god språkpolitikk som tar hensyn også til samenes språklige rettigheter. Problemet er likevel at en helhetlig språkpolitikk ennå ikke er godt nok implementert på lokalt plan. Både samelovens språkregler og stedsnavnloven har begge vært i kraft i over 20 år, men offentlige organer både på lokalt og regionalt nivå synes fremdeles å mangle gode rutiner for oppfølging av lovene i praktisk virksomhet.

5.1 Innledning og mål

I denne artikkelen drøftes hvordan rettighetene for samisk språk i Norge gjennomføres på en offentlig arena, nemlig i forhold til valg av språk på trafikkskilt. Hovedsaken i artikkelen er å analysere, hvordan samelovens språkregler og stedsnavnloven er tatt hensyn til i den offentlige skiltingen. Som analyseområde er valgt de kommunene som i 1992 ble med i forvaltningsområdet for samisk språk, dvs. følgende kommuner fra Finnmark fylke: Kautokeino, Karasjok, Porsanger, Tana og Nesseby, og fra Troms fylke Kåfjord kommune. I disse seks kommunene har samisk språk vært offentlig språk i over 20 år. Derfor kan undersøkelsen om skiltsituasjonen nettopp i disse kommunene gi viktig informasjon om tidsperspektiv for oppfyllelse av språklige rettigheter i henhold til samelovens språkregler og stedsnavnloven i det samiske området i Norge.

Grunnlaget for analysen er veiskilt som viser situasjonen før november 2012 (og i Nesseby kommune, mellom strekningen Karlebotn – Varangerbotn før mars 2013). Endringer etter dette er ikke med i materialet. I analysen er det valgt trafikkskilt av typen veiskilt og opplysningstavler. Bildene fra Finnmark er tatt av Yngve Johansen og Ramona Pedersen og Leif Ivar Nilsen har fotografert skiltene i Kåfjord kommune. Kaisa Rautio Helander har i 2007 tatt bilde 10, som ikke hører til forskningsområdets skilt. Yngve Johansen har laget tabeller og den vedlagde bildesamlingen av skilt. Kaisa Rautio Helander har skrevet analysen i artikkelen.

Formålet er å drøfte med en kvantitativ analyse, i hvilken grad samisk språk og samiske stedsnavn er tatt hensyn til i skiltingen, som Statens veivesen er ansvarlig for. I denne analysen drøftes ikke skilting som kommunene er ansvarlige for, som f.eks. kommunale veier eller kommunale institusjoner. Utgangspunkt for analysen er de fysiske trafikkskiltene og språkvalget i skiltingen. I denne sammenhengen legges det ikke vekt på hvilke type steder som opprinnelig har vært skiltet eller ikke. Et slik perspektiv er også interessant, fordi det kan gi informasjon om hvilke organer som bestemmer hvilke lokaliteter blir skiltet og i henhold til hvilke kriterier (se Trafikkskilt 2012a, 24; jfr. Helander 2008, 107, 196–198). I denne analysen har det ikke vært mulig å legge vekt på å undersøke dette perspektivet. I kapittel 5.3 drøftes nærmere hvilke skiltgrupper som er med i analysen. Bilder av trafikkskilt i analysen finnes i vedlegget. Når det i teksten henvises til stedsnavn eller termer på skilt, finner man skiltene i vedlegget.

5.2 Samisk som offentlig språk i Norge

Bruk av samisk språk i forhold til skilting forholder seg til tre lover som berører samisk språk og samiske stedsnavn, nemlig Samelovens språkregler, stedsnavnsloven og kommuneloven. Samelovens språkregler angår bruk av det

samiske språket som et offentlig språk. Den offentlige bruken av stedsnavn er regulert i stedsnavnsloven, mens kommunens offisielle tospråklige navn vedtas i henhold til reglene i kommuneloven.

Ifølge Shohamy (2006, 51) er språkpolitikk manifestering eller synliggjøring av intensjoner, men som oftest er det ikke knyttet så stor oppmerksomhet til hvordan denne politikken i praksis utøves og implementeres. Hun gjør også oppmerksom på at selv om de politiske målene er tydelige, garanterer det ikke at språkpolitikken alltid blir oppfylt i praksis. Språkbruk kan noen ganger være i strid med den vedtatte politikken. Drøftingen av offentlig veiskilting gir informasjon om hvordan språkpolitikk angående det samiske språket i Norge er oppfylt i praksis. En kvantitativ gjennomgang av språkvalg på veiskilt viser i hvilken grad samisk er akseptert som offentlig språk i det språklige landskapet.

Før vi presenterer en grundigere analyse av veiskilt i de seks kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, drøftes kort lovgrunnlaget for bruk av samisk språk og samiske stedsnavn på trafikkskilt.

5.2.1 Samelovens språkregler

Loven om Sametinget og andre samiske rettigheter (den såkalte sameloven) trådte i kraft 1989. I Samelovens språkregler er nedfelt språklige rettigheter til den samiske befolkning spesielt i de kommunene, som er definert som forvaltningsområdet for samisk språk. Språkreglene trådte i kraft i 1992. Samisk forvaltningsområde er etter hvert utvidet og utgjør i 2013 ti kommuner, både i nord-, lule- og sørsamiske områder (se nærmere Sametingsmelding 2012; FOR 2005).

Ifølge § 1-5 i sameloven er samisk og norsk likeverdige språk i det samiske forvaltningsområdet. Ifølge § 3-2 i samelovens språkregler

skal kunngjøringer fra offentlige organ som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet, skje både på samisk og norsk. (Sameloven 2008)

Offentlig veiskilting anses som sentral kunngjøring som retter seg mot befolkningen i forvaltningsområdet. Derfor undersøker vi hvorvidt samelovens språkregler er tatt hensyn til ved skiltingen og om det samiske språket er likestilt med norsk på offentlige skilt.

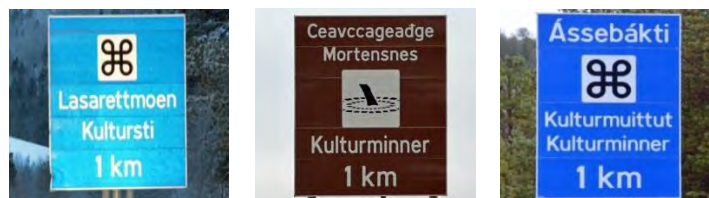
Drøftingen av språkbruk på offentlige veiskilt tar utgangspunkt i to forhold: på den ene side kan man undersøke, hvilke stedsnavn og hvilket språk som benyttes på skilt og på den andre side om samiskspråklig terminologi er godtatt på offentlige skilt på lik linje med norsk. Skilt som Statens vegvesen kaller ikke-geografiske skilt, serviceskilt og opplysningstavler er typiske skilt som kan

inneholde språklige termer. Språkbruken på slike skilt hører derfor også inn under samelovens språkregler.

Bilde 1. Eksempler på sk. ikke-geografiske skilt, som viser at noen ganger er samiske termer tatt med, men ikke alltid. Bildene til venstre og i midten er fra Kautokeino og skiltene til høyre fra Nesseby kommune.

Bilde 2. Eksempler på serviceskilt, hvor samisk term noen ganger er godtatt parallelt med den norske termen, men ikke alltid. Til venstre er et eksempel fra Porsanger, i midten fra Nesseby og til høyre fra Karasjok. Bruken av stedsnavn på serviceskilt reguleres etter reglene i stedsnavnloven.

5.2.2 Samiske stedsnavn og stedsnavnloven

I tillegg til samelovens språkregler har vi i Norge også stedsnavnloven som trådte i kraft 1991 (Stadnamnlova 1990). Norge er det eneste landet i Norden som har en stedsnavnlov. Det er viktig å legge merke til at denne loven gjelder for hele landet. Med grunnlag i denne loven har samiske stedsnavn lovbeskyttelse ikke bare i det samiske forvaltningsområdet, men alle steder der samiske stedsnavn er i bruk (jf. stedsnavnloven § 9-2). I det samiske forvaltningsområdet har samiske stedsnavn dobbelt lovvern, fordi både samelovens språkregler og stedsnavnloven lovbeskytter bruk av samiske stedsnavn i det offentlige.

Ifølge stedsnavnlovens § 9-2 skal:

samiske og kvenske stadnamn som blir nytta blant folk som bur fast på eller har næringsmessig tilknytning til staden, til vanleg brukast av det offentlege t.d. på kart, skilt, i register saman med eventuelt norsk namn.

Ifølge § 7-3 i forskrifter til stedsnavnloven skal «i forvaltningsområdet for samisk språk rekkjefølgja vere samisk, norsk, kvensk». I vegmyndighetenes egne retningslinjer, i den såkalte skiltnormalen er denne rekkefølgen gjentatt som hovedregel i forvaltningsområdet for samisk språk (se f.eks. Trafikkskilt 2012a, 57).

Når man drøfter navnebruk på skilt og om samiske navn er akseptert på veiskilt, er det også relevant å huske på, at stedsnavnene i undersøkelsesområdet noen ganger er i bruk enten på et, to eller tre språk.

Hvis et sted har navn bare på samisk, skal dette navnet brukes uten oversetting eller tilpasning. Ifølge forskrifter § 6 til stedsnavnloven står det følgende: «Når eit namneobjekt har berre eit samisk namn, eit kvensk namn eller eit norsk namn, skal dette namnet brukast utan omsetjing eller tilpassingar.» I praksis betyr det, at hvis et veiskilt bare har samisk navn, så mangler ikke norsk navn, fordi stedet ikke har et norsk navn.

Bilde 3. Eksempler på samiske stedsnavn i Karasjok, Kautokeino og Tana. Disse stedene har ingen parallelle norske eller kvenske navn. Skiltene er satt opp etter stedsnavnlovens forskrifter § 6.

På den annen side når et veiskilt bare har et norsk navn, er dette navnet nødvendigvis ikke det eneste navnet stedet har, men i mange tilfeller er det samiske navnet ennå ikke godkjent som parallellnavn på skiltet.

Bilde 4. Norske navn i Nesseby, Kåfjord og Porsanger. *Nyborg* heter på samisk *Rovvejohka*, *Skardalen* er *Skárfvággi* og *Stabbursnes* er *Rávttošnjárga*.

Før stedsnavnloven trådte i kraft, ble grender i samiske områder skiltet bare med norske navn. Dette forholdet har en historisk, navnepolitisk bakgrunn, men i denne sammenhengen er det ikke mulig å drøfte dette nærmere (se jf. Helander 2008, 2009a, 2009b; 2013a; 2013b). Denne språkpolitikken påvirker fortsatt valg av språk på veiskilt, som den kvantitative analysen i kapittel 5.4 viser.

I følge stedsnavnlovens § 9-1, skal offentlige organer benytte stedsnavnenes godkjente eller vedtatte skrivemåter. Hvis noen stedsnavn ikke tidligere har fått fastsatt en godkjent skrivemåte for offentlig bruk, skal det etter reglene i stedsnavnloven først vedtas en skrivemåte og den vedtatte skrivemåte skal benyttes i offentlig sammenheng. Fremdeles er situasjonen den i de fleste kommuner i det samiske området, at kommunene må behandle navnesaker, slik at skrivemåter for grende- og bygdenavn på samisk blir vedtatt av kommunen.

Derfor er det ofte slik, at hvis navnet på en grend eller bygd er skrevet på norsk på skiltet, har kommunen nødvendigvis ikke ennå vedtatt skrivemåten på det samiske grendenavnet. Navnene på bilde 4, *Nyborg* og *Skardalen*, er eksempler på at kommunene ikke har vedtatt den samiske skrivemåten *Rovvejohka* og *Skárfvággi* på grendene, selv om navnesakene er sendt til kommunene i henhold til stedsnavnloven.

På den annen side kan det være at kommunen allerede har vedtatt den samiske skrivemåten på grendenavnet, men Statens veivesen har ikke tatt dette til etterretning ved skilting. Et slikt eksempel er navnet *Stabbursnes* på bilde 4, der navnet *Rávttošnjárga* er vedtatt av Porsanger kommune som parallelt samisk navn allerede i 1993. Det er 20 år siden navnevedtaket ble fattet, men det samiske parallellnavnet er fortsatt ikke tatt hensyn til i skiltingen (Helander 2013a).

Det fins et sentralt stedsnavnregister (SSR) i Norge, som er opprettet etter kravene i stedsnavnloven (jf. stedsnavnloven § 12). I dette registret finner man godkjente og vedtatte skrivemåter av stedsnavn. SSR er åpen for alle brukere (se <http://www.statkart.no/Kart/Stedsnavn/Sentralt-stadnamnregister-SSR/>). Formålet med stedsnavnregistret er at alle offentlige organer og andre som skal bruke godkjente og vedtatte navneformer, skal undersøke stedsnavn i registret og bruke navn i tråd med stedsnavnloven. I denne artikkelen er status på vedtak av navn undersøkt nettopp i SSR-registret.

5.2.3 Kommuneloven og to- og trespråklige navn på kommuner

I forvaltningsområdet for samisk språk har kommuner offentlige kommunenavn på to språk og i Porsanger kommune er kommunenavnet på tre språk.

Bilde 5. I forvaltningsområdet for samisk språk er de offisielle kommunenavnene på to eller tre språk.

Kommunenavnet vedtas ikke i henhold til reglene i stedsnavnsloven, men på grunnlag av kommuneloven (Kommuneloven 1992). Ifølge § 3-3 i kommuneloven avgjøres endring i en kommunes navn av Kongen. I praksis har Kommunaldepartementet vedtatt to- og trespråklige kommunenavn. Før navnene på kommunen vedtas skal uttalelser innhentes fra den eller de berørte

kommunene. Offentlig bruk av kommunenavn reguleres av samelovens språkregler (jf. også Helander 2001).

5.2.4 Veimyndighetenes retningslinjer: skiltnormalen

I tillegg til stedsnavnloven og språklover reguleres språkbruk på trafikkskilt av veiloven og dens forskrifter. Med hjemmel i skiltforskriften er det samlet tekniske bestemmelser og retningslinjer i skiltnormalen. Den fastsettes av Vegdirektoratet. Bestemmelsene skal følges av alle skiltmyndigheter, også kommunene og politiet (Trafikkskilt 2012a, 3).

I denne sammenhengen drøfter vi kort hvilke retningslinjer som fins i skiltnormalen angående samisk språk og samiske stedsnavn. Klare instruksjoner på hvilken måten samelovens språkregler må tas hensyn til spesielt ved trafikkskilt, som inneholder språklige termer eller informasjon, mangler i veiloven og retningslinjene. I de generelle bestemmelsene i skiltnormalen drøftes språkbruk på skiltene, men det legges vekt på bruken av bokmål og nynorsk (Trafikkskilt 2012b, 37–38). Tospråklig termbruk på grunnlag av samelovens språkregler i kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk er ikke nevnt i skiltnormalen.

Bruk av flerspråklige stedsnavn er nevnt i veimyndighetenes bestemmelser. Det gis klare regler og begrensninger for bruk av flerspråklige stedsnavn. Bestemmelsene er basert på stedsnavnloven (Trafikkskilt 2012a, 54–57). Ifølge skiltnormalen kan det benyttes tre språk på stedsnavnskilt, men det bør ikke benyttes mer enn to språk på orienteringstavler, vegvisere og avstandsskilt. (Trafikkskilt 2012a, 57).

Ifølge § 7-4 i forskrifter til stedsnavnloven heter det: “Der det av praktiske årsaker er særskilt vanskeleg å bruke fleire namn, skal det ved valet mellom norsk, samisk og kvensk leggjast vekt på kva for eit namn som har lengst tradisjon og er best kjent på staden.” Språkvalgprinsippet i forskriftene er også nevnt i skiltnormalen, men presiseringen “av praktiske årsaker er *særskilt vanskeleg*” i § 7-4 i forskriftene, er ikke nevnt i skiltnormalen. Der er det endret til: Når det er *nødvendig* å velge mellom norsk, samisk og kvensk navn, skal det legges vekt på hvilket navn som har lengst tradisjon og er best kjent på stedet. (Trafikkskilt 2012a, 57). Denne regelen er derfor klart svakere enn det som er regelen i § 7-4 i forskrifter til stedsnavnloven.

I skiltnormalen er det også tatt hensyn til § 7 fjerde ledd i forskrifter til stedsnavnloven. Ifølge denne paragrafen behøver det norske navnet ikke være med dersom det er en fornorsket form av det samiske eller kvenske navnet, skiller seg lite fra det, og ikke er i vanlig bruk i den norske formen, f.eks. norsk *Skaidi* av samisk *Skáidi*. Innarbeidede norske navn, som f.eks. *Kautokeino* og *Karasjok*, kan ikke velges bort.

Det fins også regler om mengden og rekkefølgen av navnene i skiltnormalen (Trafikkskilt 2012a, 57). I områder med flerspråklig skilting og hvor det er fastsatt både fjern- og regionalmål, bør vanligvis bare ett av disse målene benyttes. På skilt der det blir brukt mer enn ett navn, skal vedtaksmyndigheten fastsette rekkefølgen av navnene. Ved fastsetting av rekkefølgen skal en ta hensyn til språkbruken på stedet. I forvaltningsområdet for samisk språk skal rekkefølgen være samisk – norsk – kvensk. Regelen angående rekkefølgen av navnene følger § 7-3 i forskrifter til stedsnavnloven.

Det er verdt å legge merke til at det ikke nevnes i skiltnormalen at flerspråklig stedsnavnbruk gjelder ikke bare kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk, men at dette gjelder også andre områder, der navnebruken oppfyller kriteriene i § 9-2 i stedsnavnloven (jf. også kapittel 5.2.2).

5.3 Kategorisering av veiskilt i følge Statens vegvesens instruks

I den kvantitative analysen av trafikkskilt undersøker vi på hvilke skilt og på hvor mange skilt samisk språk og samiske stedsnavn er benyttet. Klassifiseringen av skilt bygger på Statens vegvesens interne retningslinjer (Trafikkskilt 2012a og b). Nedenfor forklares kort klassifiseringen som analysen er basert på.

En annen tilnæringsmetode ville være å analysere, hvilke samiske termer og stedsnavn som benyttes, og hvor mange ganger hver term og hvert navn er brukt i skiltingen. Denne tilnæringsmåten ville kreve en mer omfattende undersøkelse enn hva som er mulig i denne sammenheng. Figur 5.1 i kapittel 5.4.9 viser et eksempel på kvantitativ analyse som er basert på kombinasjon av stedsnavn og forskjellige skiltpyper.

I skiltgruppen ikke-geografiske skilt, er analysen begrenset til å berøre termbruk. Bruken av stedsnavn analyseres ikke i denne gruppen. I serviceskilt-gruppen er tabellene differensiert slik, at bruk av stedsnavn og språklige termer analyseres hver for seg. Skilt som viser til private bedrifter, er ikke tatt med i analysen fordi navn på bedrifter velges av private rettssubjekter. Et slikt term- og navnevalg reguleres ikke med språk- eller stedsnavnloven.

Skiltene blir analysert på bakgrunn av følgende inndeling, og en kort beskrivelse av de ulike skiltgruppene nevnes her:

Grenseskilt: Riksgrenseskilt, fylkesgrenseskilt og kommunalgrenseskilt. Både fylkes- og kommunegrenseskilt er dypblå, med hvit skrift og fylkes- eller kommunevåpen.

Tunellnavneskilt: Skiltene er dytblå, med hvit skrift og tunellsymbol.

Vanlige stedsnavnsskilt: Skiltene er dytblå, med hvit skrift.

Veivisningsskilt: Skiltene er gule, med svart skrift. I veimyndighetenes klassifiseringssystem inneholder veivisningsskilt flere undergrupper. I denne analysen er veivisningsskilt analysert som en gruppe.

Avstandsskilt: Skiltene er gule med svart skrift og angir avstanden til utvalgte, ofte større steder eller hierarkisk slik, at fjernt sted angis øverst og nærlokalitet under.

Serviceskilt: Skiltene er blå med hvit skrift. Serviceskiltene kan også ha symboler, som er svarte på hvit bunn. I denne analysen kan serviceskilt både ha stedsnavn og en term. Skilt for nasjonale turiststier er også med i denne gruppen.

Ikke-geografiske skilt: Skiltene er hvite og teksten svart. Ikke-geografiske skilt kan også opplyse om avstand. Disse skiltene kan ha termer, stedsnavn og bedriftsnavn. I analysen er valgt skilt, som inneholder språklige termer.

Opplysningstavle: Skiltene eller tavlene opplyser eller er påminnelser til trafikantene om f.eks. lysbruk, militærområder, grenseopplysninger eller brøytetider. Skiltene er vanligvis blå med hvit tekst, men kan også være røde med svart tekst.

5.4 Skiltspråk – analyse av språkvalg på veiskilt

5.4.1 Skilt på administrative grenser: riks-, fylkes- og kommunegrenseskilt

I analysen drøfter vi tre typer grenseskilt: riks-, fylkes- og kommunegrenseskilt. I kommunene som er med i analysen, er det til sammen 5 skilt som viser til riksgrensen. På alle skilt er rikets navn bare på norsk.

For riksgrenseskiltene i undersøkelsesområdet er det typisk, at skiltene ikke er enhetlige. I Kautokeino kommune er det et blått-hvitt skilt som ligner på fylkes- og kommunegrenseskilt og to skilt som ligner på vanlige stedsnavnskilt. I Karasjok kommune er det to gult-svart skilt. I Tana kommune er det to grenseoverganger, men det mangler riksgrenseskilt på disse stedene.

Ifølge skiltnormalen skal riksgrenseskiltet gjengi riksvåpenet og to navneformer – bokmål og nynorsk eller bokmål og samisk. (Trafikkskilt 2012c, 96).

Bilde 6. Riksgrenseskilt i Kautokeino kommune. Navnet er både på bokmål og nynorsk, mens det samiske navnet *Norga* ikke er akseptert.

Utformingen av riksgrenseskiltet i Kautokeino kommune på bilde 6 følger retningslinjene i skiltnormalen. Likevel følger ikke navnevalget rådet i skiltnormalen, fordi riksnavnet ikke er skrevet på samisk men på nynorsk. I forskningsområdets andre riksgrenseskilt er riksnavnet skrevet bare på bokmål. Det er således inkonsekvens både i utformingen og navnebruk på analyseområdets riksgrenseskilt.

I undersøkelsesområdet er det fylkesgrenseskilt i tre kommuner. Alle skiltene ligger ved grensepassering fra Finland til Norge. I denne analysen hører også Kåfjord kommune i Troms fylke med, men det fins ikke fylkesgrense i denne kommunen. Derfor er ikke Troms fylkes grenseskilt med i analysen.

Tabell 5.1 Fylkesgrenseskilt

	Norsk	
	N	Andel
Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune	1	1/1
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	1	1/1
Deanu gielda/Tana kommune	2	2/2

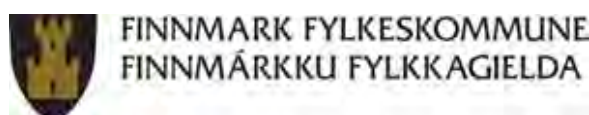
Totalt er det fire skilt som viser til Finnmark fylke. På alle skiltene er fylkesnavnet skrevet bare på norsk, og det samiske parallellnavnet på fylket er ikke tatt med.

Bilde 7. Navnet på Finnmark fylke er bare på norsk på fylkesgrenseskiltene i kommuner som er med i analysen

Etter samelovens språkregler hører de fire nordligste fylkeskommunene, Finnmark, Troms, Nordland og Nord-Trøndelag under forvaltningsområdet for samisk språk (FAK 2013). Verd å merke seg er at Finnmark fylkeskommune benytter parallelle navn på f.eks. sin logo, brevpapir og fylkeskommunens hjemmeside på internett som bilde 8 viser. På trafikkskilt er ikke det samiske parallellnavnet på fylket tatt hensyn til.

Bilde 8. Navn på Finnmark fylkeskommune på to språk

Den tredje skiltgruppen for administrative grenser, som er med i analysen, er kommunegrenseskilt.

Tabell 5.2 Kommunegrenseskilt

	Samisk/ norsk		Norsk/ samisk/ kvensk		Norsk	
	N	Andel	N	Andel	N	Andel
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune	2	2/2				
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	3	3/3				
Kárášjoga gielda/ Karásjok kommune	4	4/4				
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			3	3/6	3	3/6
Deanu gielda/ Tana Kommune	5	5/6			1	1/6
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	4	4/4				
Totalt	18	18/25	3	3/25	4	4/25

I undersøkelsesområdet er det til sammen 25 kommunegrenseskilt, og 18 av skiltene er på to språk, tre skilt er på tre språk og på fire skilt er kommunenavnet skrevet bare på norsk.

Porsanger kommune er den eneste av de seks kommunene som har kommunenavn offisielt på tre språk (se bilde 5). Allikevel fordeler kommunegrenseskiltene i Porsanger seg slik, at halvparten (3/6) av skiltene er på tre språk og de andre tre (3/6) skiltene har kommunenavn bare på norsk. Porsanger kommune er også den eneste av disse kommunene som har det norske kommunenavnet øverst. I de andre kommunene er det samiske kommunenavnet øverst. Praksisen med samisk navn øverst følger reglene i stedsnavnlovens forskrifter § 7-3, der det står at rekkefølgen av navnene i forvaltningsområdet for samisk språk skal være: samisk, norsk og kvensk. Ifølge skiltnormalen bør denne rekkefølgen brukes (Trafikkskilt 2012a, 57).

I Kåfjord, Kautokeino, Karasjok og Nesseby er alle kommunegrenseskilt på to språk, slik at kommunenes offentlige tospråklige navn er tatt hensyn til på disse skiltene. Kommunenes offisielle navn er også skiltet i forhold til rekkefølgen av navnene slik som nevnt i forskrifter § 7-3, med det samiske navnet øverst. Tana kommune har seks kommunegrenseskilt, og fem av disse (5/6) har samisk og norsk kommunenavn, mens et skilt fortsatt bare har norsk kommunenavn.

5.4.2 Tunellnavneskilt

I undersøkelsesområdet er det både i Kåfjord og Porsanger to tunneller. Disse stedene har til sammen fire skilt.

Tabell 5.3 Tunellnavneskilt

	Samisk/ norsk		Norsk	
	N	Andel	N	Andel
Gáivuona suohkan/Kåfjord kommune	4	4/4		
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			4	4/4

Fordelingen av tunellnavnene er slik at begge tunellene i Kåfjord har navn på to språk, men i Porsanger har begge tunellene bare norsk navn. Halvparten (4/8 eller 50 %) av tunellnavneskiltene følger dermed samelovens språkregler og stedsnavnloven. Den andre halvdel, som er satt opp i Porsanger kommune gjør ikke det.

5.4.3 Vanlige stedsnavnskilt

Under kategorien vanlige stedsnavnskilt er den største gruppen skilt som viser til grender eller bygder. I tillegg er i kategorien vanlige stedsnavnskilt også skilt, som viser til f.eks. naturlokaliteter som elver og fjellområder eller artefakter som f.eks. bruer.

Bilde 9. Vanlige stedsnavnskilt i Nesseby, Karasjok og Tana. Til venstre er parallelle bygdenavn, i midten et elvenavn og til høyre parallelle navn på en bru.

Ifølge opplysninger fra veimyndigheter hører også skilt med f.eks. informasjon om hvor mange meter over havet lokaliteten ligger, til kategorien vanlige stedsnavnskilt. Derfor er stedsnavn på slike skilt regnet med i denne gruppen. I Tana kommune er et skilt med informasjon *Riksgrense Finland 300 m*. Dette skiltet ligner på serviceskilt og opplysningstavler, men ifølge opplysninger fra veimyndighetene hører dette skiltet også til vanlige stedsnavnskilt. Derfor er riksnavnet *Finland* regnet med i tabellen 5.4.

Tabell 5.4 Vanlige stedsnavnskilt

	Samisk		Samisk/ norsk		Norsk/ samisk/ kvensk		Norsk	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune			1	8			11	92
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	20	91	2	9				
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune	9	69	4	31				
Porsánjgu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni	1	4			16	55	12	41
Deanu gielda/ Tana Kommune	27	46	12	20			20	34
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune			13	87			2	13
Totalt	57	38	32	21	16	11	45	30

Tall i denne tabellen viser hvor mange vanlige stedsnavnskilt det totalt er i disse seks kommunene. Disse tallene forteller ikke direkte hvor mange navn man finner på skiltene, fordi det samme navnet kan være skrevet på flere skilt hvis f.eks. en bygd er skiltet fra to eller flere retninger. Man skulle forvente, at navnebruk ville være likt skiltet hvis samme stedsnavn er på flere skilt. Men det er ikke alltid

tilfelle, fordi f.eks. i Tana kommune er det fire vanlige stedsnavnskilt, som viser til bygda som har samisk navn *Deanušaldi* og norsk navn *Tana bru*. På tre skilt er bygdenavnet bare på norsk og på ét skilt forekommer begge parallellnavnene. Således finner man fortsatt denne typen usystematisk skilting i denne kategorien.

I Kåfjord og Nesseby kommuner er det ingen vanlige stedsnavnskilt som har navn bare på samisk. I disse kommunene er det enspråklige skilt, der stedsnavnet er på norsk. I Nesseby kommune er det to skilt eller 13 % av skilt av denne gruppen på norsk. Grendenavnet *Nyborg* (bilde 4) er det eneste i denne skiltkategorien som fortsatt ikke er skiltet på to språk. Dette fordi Nesseby kommune ennå ikke har vedtatt det samiske parallellnavnet *Rovvejohka* som offentlig skrivemåte.

I Kåfjord kommune er den største andelen av vanlige stedsnavnskilt fortsatt bare på norsk, nemlig 92 % eller 11 skilt. I denne kommunen er ikke stedsnavnloven tatt hensyn til i navnebruk i denne kategorien. Etter reglene i loven skal kommunen vedta skrivemåten av samiske navn, og etter dette skal veimyndigheter bruke også samiske parallellnavn i skiltingen.

Både i Nesseby og Kåfjord er det tospråklige skilt med samisk og norsk navn. I Kåfjord kommune er det bare et tospråklig, vanlig stedsnavnskilt (navneparet *Olmáivággi* og *Manndalen*). Dette utgjør 8 % av denne skilttypen i kommunen. I Nesseby er de fleste stedene skiltet på to språk (87 %), slik at disse skiltene følger stedsnavnloven. I Nesseby kommune følger rekkefølgen av navnene på skilt § 7-3 i forskrifter til stedsnavnloven og skiltnormalen.

I fire kommuner, Kautokeino, Karasjok, Porsanger og Tana finner man vanlige stedsnavnskilt som har stedsnavn bare på samisk. Som forklart i kapittel 5.2.2, representerer stedsnavn som er skiltet bare på samisk, steder som ikke har noen navn på norsk eller på kvensk (se på bilde 3). Største parten av slike samiskspråklige skilt er satt opp i løpet av de siste årene, etter at både samelovens språkregler og stedsnavnloven har vært i kraft i 20 år.

I Kautokeino kommune finner man 20 skilt med samisk navn. Dette er 91 % av skiltene i kommunen i denne kategorien. På to skilt (9 %) er stedsnavnet på to språk. Dette er navnet på den sentrale bygda i kommunen, *Guovdageaidnu* som også er skrevet med det norske navnet *Kautokeino*.

I Karasjok kommune er 9 skilt eller 69 % av skiltene i denne kategorien satt opp med samisk navn. I tillegg er fire skilt eller 31 % av skiltene tospråklige. På disse fire skiltene er det et og samme navnepar, nemlig bygdenavnet *Kárášjohka* og *Karasjok*. I Tana kommune er nesten halvparten, nemlig 27 skilt eller 46 % av vanlige stedsnavnskilt skiltet på samisk. I Porsanger kommune er ét vanlig stedsnavnskilt eller 4 % av alle skiltene i denne gruppen skiltet bare på samisk.

Porsanger kommune er den eneste kommunen i undersøkelsesområdet, der man finner vanlige stedsnavnskilt på tre språk. I kommunen er 16 skilt eller 55 % av

skiltene på tre språk. På disse skiltene er alle tre vedtatte navn godkjent for offentlig bruk. Dette er i tråd med stedsnavnloven og skiltnormalen. I Porsanger kommune er fortsatt 12 skilt eller 41 % av skiltene bare på norsk. I den gruppen fins det navn, som har vedtatte skrivemåter også på samisk og kvensk, men disse parallellnavnene er ennå ikke tatt hensyn til i skiltingen.

I Tana kommune er fortsatt 20 skilt eller 34 % av vanlige stedsnavnskilt på norsk. Samiske parallellnavn er ikke skiltet. En nærmere undersøkelse av vanlige stedsnavnskilt i Tana kommune viser, at det fins fortsatt en klar geografisk forskjell i kommunen i hvilke områder samiske stedsnavn er tatt med i denne skiltgruppen og i hvilke områder de ikke er akseptert. Fra Tana bru og oppover elva i Tana kommune, nemlig i området som hører til tidligere Polmak kommune, har man i de siste årene skiltet flere bygder og samiske stedsnavn er tatt i offentlig bruk. I andre områder i Tana kommune er ikke samiske parallellnavn på bygder tatt hensyn til i vanlige stedsnavnskilt, selv om skrivemåten av samiske navn kan være godkjent som f.eks. *Vestertana ~ Deanodat* eller vedtatt som f.eks. *Torhop ~ Gohppi* (1994). En del av skiltene er slike, der Tana kommune ennå ikke har vedtatt skrivemåter for samiske parallellnavn i henhold til reglene i stedsnavnloven.

I hele undersøkelsesområdet (unntatt Porsanger kommune) er det på vanlige stedsnavnskilt omtrent en femtedel eller 21 % av skiltene, som har navn på samisk og på norsk. Det er typisk for disse skiltene, at lokalitetenes opprinnelige navn er samiske navn. Som resultat av tidligere navnepolitiske tiltak er også norskspråklige navn blitt laget f.eks. ved at et samisk navn ble oversatt til norsk (som f.eks. *Fanasgieddi >Båteng* i Tana kommune og *Oddajohka*³⁰ *>Nyelv* i Nesseby kommune) eller at et navn, som brukes på norsk, er en eldre samisk skrivemåte tilpasning, som f.eks. *Buolbmát >Polmak* (se nærmere i f.eks. Helander 2008; 2009c; 2013b). De norske navnene har lenge vært akseptert som de eneste navnene på trafikkskilt. Når de samiske navnene nå etterhvert blir akseptert i offentlig bruk, vil de språklige rettighetene til den samiske befolkningen bli tatt hensyn til og formålet med stedsnavnloven vil bli oppfylt.

På vanlige stedsnavnskilt utgjør samiske navn til sammen 57 skilt eller 38 % av skiltene, som er den største andelen i denne kategorien. Parallele navn på samisk og norsk utgjør 32 skilt eller 21 % av skiltene, trespråklige navn på norsk, samisk og kvensk utgjør 16 skilt eller 11 % av skiltene og 45 skilt eller 30 % av skiltene er i disse kommunene bare på norsk.

Det er verdt å merke seg at det er betraktelige forskjeller mellom kommunene som tabell 5.4 viser. I Kåfjord kommune i Troms fylke er det bare på ét skilt eller

³⁰ Den samiske skrivemåten *Oddajohka* er vedtatt korrekt, men på vanlig stedsnavnskilt er det fortsatt skrivefeil, fordi navnet er skrevet *Oddajohka*. I det nordsamiske skriftspråket finnes både *d* og *đ*, som er forskjellige grafemer.

i 8 % av skiltene, tatt hensyn til stedsnavnlovens krav om å akseptere også det samiske parallellnavnet i offentlig bruk. Totalt 92 % av skiltene i denne kategorien i Kåfjord kommune er fortsatt bare på norsk. Situasjonen i kommunen ser også ut til å gjenspeile forskjellene mellom fylkene. Vegmyndighetene i Finnmark fylke har begynt å følge regelverket i stedsnavnloven ved språkvalg på vanlige stedsnavnskilt, men slik ser ikke ennå ut å være tilfelle i Troms fylke, ikke engang i Kåfjord kommune, som har hørt til forvaltningsområde for samisk språk siden 1992.

5.4.4 Veivisningsskilt

Veivisningsskilt forekommer vanligvis ved veikryss. I denne analysen er det to typer skilt i denne kategorien. Til den ene gruppen hører skilt, som lokalt viser til bygder i kommunen eller til andre nærliggende steder. Slike skilt viser vanligvis til lokaliteter utenfor hovedveien. Til den andre gruppen hører skilt, som viser til fjernmål og slike skilt viser derfor hvilken retning man bør følge.

Det er laget tre tabeller av veivisningsskilt. Hovedkriteriet for skiltinndelingen er, om stedsnavn på skilt viser til steder, som er innenfor kommuner i forvaltningsområdet for samisk eller til steder, som er utenfor forvaltningsområdet. I den tredje tabellen er tatt med stedsnavn, som viser til steder i Nord-Finland. Når veivisningsskiltene blir kategorisert i forhold til forvaltningsområdet, viser denne inndelingen samtidig også forskjellen mellom lokale mål og fjernmål og valg av navn på slike steder.

På et skilt kan det være flere navn og noen av navnene kan vise til steder innenfor forvaltningsområdet og andre navn til steder utenfor forvaltningsområdet. Derfor viser tallene i tabellene til stedsnavnene, og til navnebruken på skiltene. Tallene viser dermed ikke til den reelle mengden av skilt, men heller til mengden av stedsnavn og språkbruk på skiltene. Videre er det ikke spesifisert hvilke kommuner navnene viser til, men den primære inndelingen er basert på tilhørighet til forvaltningsområdet eller ikke.

Det er verdt å legge merke til, som allerede nevnt i kapittel 5.2.2, at stedsnavnloven gjelder også kommuner utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Derfor må bruk av samiske stedsnavn i offentlige sammenheng også i slike kommuner følge reglene i stedsnavnloven.

Tabell 5.5 Stedsnavn på veivisningsskilt til steder innenfor forvaltningsområdet for samisk språk

	Samisk		Samisk/ norsk		Norsk/ samisk		Norsk	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune							54	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	28	70					12	30
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune	24	63	8	21			6	16
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni	4	7			3	5	54	88
Deanu gielda/ Tana kommune	6	11	16	28			35	61
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune							13	100
Totalt	62	23	24	9	3	1	174	67

På veivisningsskilt, som viser til steder innenfor forvaltningsområdet, er største delen av navnene oppført bare på norsk, totalt 174 stedsnavn. Dette utgjør 67 % eller to tredjedeler av navnene som er brukt på disse skiltene. I denne gruppen er det mange navn, som allerede har vedtatte parallelle skrivemåter ifølge stedsnavnloven som f.eks. *Kolvik* ~ *Sarvvesvuotna* i Porsanger og *Høyholmen* ~ *Suoidnesuolu* i Tana. I navnebruken på veivisningsskilt er det ikke tatt hensyn til samiske parallellnavn. Slikt navnevalg følger således ikke intensjonene i stedsnavnloven og skiltnormalen.

I Kåfjord kommune er det på alle veivisningsskilt bare norske navn, totalt 54 navn. Ikke på et eneste skilt er det samiske parallellnavnet tatt med. Som forklart i kapittel 5.4.3, fins det i Kåfjord kommune bare et vanlig stedsnavnskilt på to språk, nemlig navneparet *Olmáivággi* ~ *Manndalen*. På veivisningsskilt er ikke heller dette samiske navnet ennå akseptert i offentlig bruk.

Også i Nesseby kommune er alle navn på veivisningsskilt bare på norsk, totalt 13 navn. I denne gruppen er det parallelle navn som allerede er vedtatt i henhold til stedsnavnloven og er satt på vanlige stedsnavnskilt i andre kommuner. Likevel er ikke samme navn ennå tatt hensyn til på veivisningsskilt. Slike navn er f.eks. *Deanušaldi* ~ *Tana bru* i Tana kommune og *Leavdnja* ~ *Lakselv* ~ *Lemmijoki* i Porsanger kommune. I Nesseby kommune er grendeavnet *Karlebotn* skiltet med veivisningsskilt. Kommunen har vedtatt den parallelle samiske skrivemåten *Stuorravuonna* allerede i 1995. Dette navnet er ikke tatt hensyn til på noen skilt parallelt med navnet *Karlebotn*.

I Tana, Porsanger og Karasjok kommuner har veivisningsskilt navn enten på samisk, samisk og norsk eller bare på norsk. I Porsanger kommune er 88 % av veivisningsskilt eller totalt 54 navn fortsatt bare på norsk. I denne gruppen er også navn, der Porsanger kommune har vedtatt skrivemåte også for samisk allerede på begynnelsen av 1990-tallet. Slike navn er f.eks. *Snekkernes* ~ *Snihkkárnjárga*

(1993), *Sandvik ~ Njárga* (1994) og *Kolvik ~ Sarvvesvuotna* (1994). De samiske parallellnavnene er ikke tatt hensyn til på veivisningsskilt, selv om skrivemåtene er vedtatt i henhold til stedsnavnloven allerede for 20 år siden. Det eneste navnet som i Porsanger er skrevet på to språk på veivisningsskilt, er navneparet *Karasjok ~ Kárášjohka*. Dette navneparet forekommer på tre skilt, som utgjør 5 % av skiltene. Det norske navnet er merket øverst på skiltene og følger dermed ikke rekkefølgen for navnene etter regelen i § 7-3 i forskrifter til stedsnavnloven og heller ikke etter regelen i skiltnormalen.

I Porsanger kommune er 7 % av veivisningsskiltene på samisk. I praksis gjelder dette bare ét grendenavn *Suovdi*, som er merket på fire skilt. Denne grenden har navn bare på samisk.

I Porsanger kommune finner man også veivisningsskilt med navnet *Igeldas*. I denne analysen tolkes navnet som et navn som brukes på norsk fordi den korrekte samiske skrivemåten er *Ikkaldas*. Det er klart at nettopp skrivemåten *Igeldas* som er brukt på veiskilt, har i årene løp bidratt til at denne navneformen har blitt innarbeid som norskspråklig navneform. I 1993 har Porsanger kommune vedtatt, at navnet på bygda på norsk er *Igeldas* og på samisk *Ikkaldas*. Det samiske navnet er ikke i løpet av 20 år tatt hensyn til på veivisningsskilt.

I Tana kommune finner man på seks skilt bare samisk navn, og dette utgjør 11 % av alle skilt i denne kategorien. Navnet *Kárášjohka* er skrevet på to skilt og navnet *Gárgogeahči* fins på fire skilt. Ellers i Tana kommune er største delen, nemlig 61 % eller 35 navn på veivisningsskilt innenfor forvaltningsområdet merket bare på norsk. 16 navn eller 28 % av navnene er på to språk, både på samisk og norsk.

Det er verdt å legge merke til at i Kautokeino kommune fins på 12 skilt eller 28 % av skiltene navn bare på norsk. På ni skilt viser stedsnavnet til forvaltningområdets sentrale bygder, *Kautokeino* på 5 skilt og *Karasjok* på 4 skilt. De originale samiske navnene *Guovdageaidnu* og *Kárášjohka* på disse bygdene er vedtatt allerede før stedsnavnloven trådte i kraft. Bygdenavnet *Guovdageaidnu* er godkjent som et offisielt navn allerede i 1979, og navnet *Kárášjohka* er godkjent i 1989. Disse samiske navnene er ennå ikke (i 2013) tatt systematisk hensyn til på veivisningsskiltene.

I Kautokeino kommune fordeler veivisningsskiltene seg slik at navnene på skiltene er merket enten bare på samisk eller bare på norsk. Veivisningsskilt med parallelle samiske og norske navn som f.eks. *Kárášjohka ~ Karasjok* fins ennå ikke i Kautokeino kommune.

Både i Karasjok og Kautokeino kommune forekommer mest skilt som viser til grender som har navn bare på samisk som f.eks. *Vullošnjárga* i Karasjok og *Čunovuohppi* i Kautokeino. I Karasjok kommune er 24 navn på samisk. Dette

utgjør 63 % av skiltene. Av veivisningsskilt i Kautokeino kommune har til sammen 28 skilt eller 70 % av skiltene navn bare på samisk. En slik navnebruk på skilt gjenspeiler reell bruk av samiske stedsnavn i disse samiske kommunene, fordi navn på grendene er opprinnelige samiske navn og disse stedene har ikke parallellnavn på andre språk.

Mange av disse samiske navnene er vedtatt med korrekt samisk skrivemåte allerede før stedsnavnloven trådte i kraft. I 1984 vedtok Kulturdepartementet noen grendenavn på den gjeldende nordsamiske skrivemåten i Indre Finnmark, som f.eks. *Gárggoluoppal* og *Goaskinnjavvi* (Kulturdep. 1984). Disse vedtatte samiske skrivemåtene som etterhvert i løpet av 1980-tallet har blitt skrevet på trafikkskilt, er de eneste slike veivisningsskilt i hele det samiske området i Norge, der samiske stedsnavn er brukt med korrekte skrivemåter på skilt før stedsnavnloven trådte i kraft.

Tabell 5.6 Stedsnavn på veivisningsskilt til steder utenfor forvaltningsområdet for samisk språk

	Norsk/ kvensk		Norsk	
	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune			37	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune			9	100
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune			7	100
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			32	100
Deanu gielda/ Tana kommune			54	100
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	4	24	13	76
Totalt	4	3	152	97

I denne gruppen av veivisningsskilt er 152 navn av totalt 156 navn skrevet på norsk. Dette utgjør 97 % av stedsnavnene i denne gruppen. Det er verdt å merke seg at i alle andre kommuner unntatt Nesseby, er alle navn som viser til steder utenfor forvaltningsområdet, merket på norsk på veivisningsskilt.

I Nesseby kommune er et navnepar akseptert på to språk på veivisningsskilt. Dette navnet viser til en bygd i Sør-Varanger kommune, og navnet på bygda er merket på skiltet på norsk *Bugøynes* og på kvensk *Pykeijä*. Som drøftet i kapittel 5.2.4, er det mulig å bruke to navn på veivisningsskilt (Trafikkskilt 2012a, 57). Det samiske navnet på bygda er *Buođggát*, men Sør-Varanger kommune har ennå ikke vedtatt denne skrivemåten som et offisielt navn. I denne kategorien fins det stedsnavn utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, som allerede har vedtatte parallelle skrivemåter på samisk, som f.eks. *Čáhcesuolu* (vedtatt 1993) og *Áltá* (vedtatt 2005). Slike skrivemåter er ikke tatt hensyn til ved språkvalg på veivisningsskilt. På vanlige stedsnavnskilt i kommunene er de ovenfornevnte samiske parallellnavnene i bruk. Til denne gruppen hører også navnet *Kirkenes*,

som i henhold til stedsnavnloven har blitt foreslått det parallelle samiske og kvenske navnet allerede på 1990-tallet. Sør-Varanger kommune har til nå ikke vedtatt de tradisjonelle parallelle navnene. Derimot har det vært mulig å få *Kirkenes* skrevet med kyrillisk alfabet på skilt i Sør-Varanger kommune.

Bilde 10. Veivisningsskilt som er satt opp i begynnelsen av 2000-tallet i Sør-Varanger kommune

Skiltet på bilde 10 hører ikke til analyseområdet, fordi skiltene er i Sør-Varanger kommune. Dette bildet er allikevel med som eksempel på hvordan stedsnavnloven ikke følges. Tana kommune har allerede på 1990-tallet vedtatt det parallelle samiske navnet *Deanušaldi* for navnet *Tana bru*, men det samiske navnet er ikke tatt hensyn til på veivisningsskiltet. *Kirkenes*-navnet skrevet på kyrillisk er akseptert på skiltet, selv om bruken av dette navnet ikke har grunnlag i stedsnavnloven.

I veimyndighetenes retningslinjer fins generelle råd, hvordan man skal vise til steder, som ligger i andre land (Trafikkskilt 2012a, 57). I retningslinjene nevnes også steder i Russland på følgende måte:

For visning til russiske mål skal skiltelementet vise stedsnavnet med både latinske og kyrilliske skrifttegn.

Stedet på det nedre skiltet på bilde 10 *Kirkenes*, ligger i Sør-Varanger kommune i Norge, og skiltet viser derfor ikke til Russland. På dette skiltet er skiltnormalen tolket feilaktig. En slik skilting bryter med stedsnavnloven, fordi områdets tradisjonelle språk ikke er tatt hensyn til på skiltet, men navnet med kyrilliske skrifttegn er prioritert. Dette eksemplet viser, hvordan fylkets veimyndigheter sammen med enkelte kommuner kan bryte både samelovens språkregler og stedsnavnloven.

Til kategorien veivisningsskilt hører også den neste gruppen, der skiltene inneholder navn som viser til steder i Nord-Finland.

Tabell 5.7 Stedsnavn på veivisningsskilt til steder i Finland

	Samisk/ finsk		Finsk/ samisk		Finsk	
	N	%	N	%	N	%
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	2	100				
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune			4	100		
Deanu gielda/ Tana kommune	15	100				
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	3	75			1	25
Totalt	20	80	4	16	1	4

I Karasjok, Tana, Kautokeino og Nesseby kommuner fins 25 veivisningsskilt som viser til større steder i Nord-Finland. Språkvalg på skiltene viser, at fylkets veimyndigheter i de fleste tilfellene har akseptert også samiske navn på veivisningsskilt. Dette er i tråd med skiltnormalen fordi det tilrådes å bruke skrivemåter som er i bruk i det landet skiltene viser til (Trafikkskilt 2012a, 57):

For vegvisning til mål i andre land skal vedkommende lands skrivemåte benyttes for de aktuelle stedsnavn, hvis ikke annet er fastsatt i visningslista.

Steder som veivisningsskilt i denne gruppen viser til, er i det såkalte hjemområdet for samene i Finland, og derfor har disse lokalitetene offisielle navn både på samisk og finsk (Sámi giellaláhka 2003). De stedene i Finland, som fins på skilt på norsk side, er på nordsamisk og finsk *Eanodat ~ Enontekiö, Ohcejohka ~ Utsjoki, Avvil ~ Ivalo*. På et skilt i Karasjok kommune er det samiske parallellnavnet for Ivalo merket på enaresamisk *Avveel* og ikke på nordsamisk *Avvil*, som hadde vært mer forventet fordi skiltene er i det nordsamiske området i Norge.

I Tana, Kautokeino og Nesseby kommuner er navnene på skiltene skrevet ifølge hovedregelen i stedsnavnloven, nemlig slik at det samiske navnet står øverst og det finske navnet under dette. I Karasjok kommune er rekkefølgen allikevel forskjellig, fordi det finske navnet er skrevet øverst og det samiske navnet under dette. I Nesseby kommune finner man navneparet *Avvil ~ Ivalo*. På tre skilt er begge parallellnavnene tatt med, men på ét skilt er bare det finske navnet *Ivalo* merket på skiltet.

Det mangler fortsatt systematikk i språkvalg for hele veivisningsskilt-kategorien. Når et sted er innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, er det samiske parallellnavnet noen ganger akseptert på skilt. I andre lignende tilfeller er ikke samme navn tatt hensyn til i skiltingen. Derfor er det ennå ikke noe systematikk i når et samisk navn får plass på skilt og nårtid ikke, selv om mange skrivemåter er vedtatt allerede på 1990-tallet. I tillegg er det verdt å legge merke til, at på skilt som viser til steder utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, mangler systematisk samiske parallellnavn. En slik skilting er i strid med stedsnavnloven,

fordi denne loven gjelder ikke bare kommuner som hører til forvaltningsområdet for samisk språk, men også andre kommuner.

De eneste navneparene utenfor forvaltningsområdet for samisk språk som er merket på to språk på skiltene, er parallelle navn i Finland. Bruken av navneparene på skilt viser samtidig, at veimyndighetene kan bruke parallelle navn også på veivisningsskilt, men allikevel er ikke steder i Norge skiltet med to språk i henhold til stedsnavnloven. I tillegg har heller ikke alle kommuner vedtatt alle samiske parallellnavn, noe som er forutsetningen for at navnene kan brukes på offentlige skilt.

5.4.5 Avstandsskilt

I analysen av avstandsskilt drøftes stedsnavn i tre tabeller på samme måte som i kategorien veivisningsskilt. Inndelingen av tabellene følger også samme mønster som i tabeller for veivisningsskilt.

Tabell 5.8 Stedsnavn på avstandsskilt til steder innenfor forvaltningsområdet for samisk språk

	Samisk		Samisk/ norsk		Norsk/ samisk		Norsk	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune							1	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	22	48					24	52
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	4	11	7	18			27	71
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni					1	5	18	95
Deanu gielda/ Tana kommune	1	2	10	19			41	79
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune			1	25			3	75
Totalt	27	17	18	11	1	1	114	71

I Kåfjord kommune fins ét avstandsskilt som viser til et sted innenfor forvaltningsområdet. Det er *Olderdalen*, som er i Kåfjord kommune. Skiltet er bare på norsk. På avstandsskilt i Kåfjord kommune er ikke navn fra andre kommuner fra forvaltningsområdet med, fordi denne kommunen ligger geografisk sett adskilt fra de andre fem kommunene som hører til denne analysen.

Porsanger er den andre kommunen, der det ikke er et eneste avstandsskilt, der stedsnavnet i forvaltningsområdet er merket korrekt på to språk i henhold til

stedsnavnloven. På ét skilt er navneparet *Karasjok ~ Kárášjohka* merket, men rekkefølgen av navnene følger ikke hovedregelen i forskrifter til stedsnavnloven og ikke heller skiltnormalen. I Porsanger kommune er det også et avstandsskilt, der bare det norske navnet *Karasjok* er skrevet.

I Porsanger kommune er navn på hovedbygda *Lakselv* skrevet på 14 avstandsskilt. Allerede på 1990-tallet har kommunen vedtatt skrivemåten på bygda på tre språk, men fortsatt etter 20 år siden navnevedtaket er bare det norske navnet i bruk på avstandsskilt.

På avstandsskiltene er de sentrale bygdenavnene i det samiske området som navnene *Kautokeino* og *Karasjok* meget usystematisk tatt hensyn til i skiltingen. I de fleste tilfellene er bare de norske navnene *Kautokeino* og *Karasjok* brukt på avstandsskilt.

I Kautokeino kommune er navnet *Karasjok* brukt på 5 avstandsskilt. Også bygdenavnet *Kautokeino* forekommer fortsatt bare på norsk på 18 skilt. I Karasjok kommune er navnene usystematisk brukt på følgende måte: navnet *Karasjok* fins på 9 avstandsskilt og navneparet *Kárášjohka ~ Karasjok* forekommer på 4 skilt. Som nevnt ovenfor, er rekkefølgen av navnene i Porsanger kommune omvendt *Karasjok ~ Kárášjohka*, som forekommer på ét avstandsskilt.

I Kautokeino kommune er totalt 22 navn eller 48 % av navnene i denne gruppen av avstandsskilt merket på samisk. Det er viktig å legge merke til, at det fins navn på tre steder på disse skiltene, nemlig *Gievdneguoika*, *Šuoššjávri* og *Biedjovággi*. Navnet *Šuoššjávri* er skrevet fire ganger på avstandsskilt i Karasjok kommune. I Tana kommune er stedsnavnet på 41 avstandsskilt skrevet på norsk. Dette utgjør 79 % eller nesten fire femtedeler av skiltene i denne kategorien. Nesten i en femtedel, nemlig 19 % av skiltene eller på til sammen 10 skilt er navnene skrevet på to språk. På ét skilt, er navnet skrevet på samisk.

I Tana kommune er det verdt å legge merke til, at parallelle navn er brukt meget usystematisk: på 21 skilt forekommer navnet *Tana bru*, men på 4 skilt finner man navnet på to språk *Deanušaldi ~ Tana bru*. På 5 skilt fins navneparet *Kárášjohka ~ Karasjok*, og på 9 skilt er navnet merket bare på norsk. Både navnet *Deanušaldi* og *Kárášjohka* er vedtatte parallelle navn, men veimyndighetene har ikke tatt hensyn til parallelle navn på en konsekvent måte. I Tana kommune er navnet *Levajok* merket på 8 skilt. Allerede i 1994 har kommunen vedtatt også den samiske skrivemåten *Leavvajohka* som grendenavn. På vanlige stedsnavnskilt er stedets riktige navn *Leavvajohka* skrevet korrekt, men på avstandsskilt bruker veimyndigheter fortsatt bare den gamle fornorskede navneformen.

Tabell 5.9 Avstandsskilt til steder utenfor forvaltningsområdet for samisk språk

	Norsk	
	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune	12	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	9	100
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune	7	100
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni	56	100
Deanu gielda/ Tana kommune	38	100
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	22	100
Totalt	144	100

I de seks kommunene som hører til forvaltningsområdet for samiske språk fins til sammen 144 stednavn på avstandsskilt som viser til steder utenfor forvaltningsområdet. Alle disse navnene er merket på norsk. Ved navnevalg på avstandsskiltene er det ikke tatt hensyn til, at stedsnavnloven angår også kommuner utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Derfor burde det tas hensyn til samiske parallellnavn også på slike skilt. I denne kategorien finner man navn som f.eks. *Vadsø*, *Alta* og *Skibotn*, og disse navnene har allerede vedtatte parallelle navn på samisk (se på kapittel 5.4.4). På skiltene er det i tillegg mange navn som kommunene ennå ikke har vedtatt parallelle samiske skrivemåter for som f.eks. *Kirkenes* og *Ifjord*.

I Kautokeino kommune fins tre avstandsskilt som ikke har stedsnavn men en norsk term *Riksgrensen*. Disse skiltene er ikke tatt med i tabell 5.9 fordi skiltene ikke har et stedsnavn. Det er allikevel verdt å merke seg, at termen er brukt bare på norsk og at samelovens språkregler ikke er tatt hensyn til.

Tabell 5.10 Avstandsskilt til steder i Finland

	Samisk/finsk		Finsk	
	N	Andel	N	Andel
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune			4	4/4
Karášjoga gielda/ Karasjok kommune			2	2/2
Deanu gielda/ Tana kommune	6	6/7	1	1/7
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	1	1/1		
Totalt	7	7/14	7	7/14

Avstandsskilt, som inneholder navn som viser til steder i Finland, er halvparten (eller 7 navn) skrevet på samisk og finsk og halvparten (7 navn) er skrevet på finsk. For navn som er skrevet bare på finsk, fins det også parallelle navn på samisk som er i offentlig bruk i Finland, som f.eks. *Gáregasnjárga* ~

Karigasniemi eller *Avvil ~ Ivalo*. På skilt på norsk side er parallelle navn som f.eks. *Avvil ~ Ivalo* noen ganger brukt på skilt, men ikke på en systematisk måte.

Som vist i kapittel 5.4.4 i analysen av tabell 5.7, er samiske og finske navn merket ganske systematisk på veivisningsskilt. Men på avstandsskilt er navneparene ennå ikke konsekvent tatt hensyn til. På finsk side følges Samisk språklov systematisk i offentlig skilting (se f.eks. Helander 2013a). Derfor bør man i Norge bruke navn i Nord-Finland på samme måte som de er brukt i Finland, nemlig på begge språk (jf. også Trafikkskilt 2012a, 57).

5.4.6 Serviceskilt

I kategorien serviceskilt undersøkes både skilt med stedsnavn og skilt som inneholder termer. Navn på bedrifter er ikke med i analysen som forklart i kapittel 5.3.

Tabell 5.11 Stedsnavn på serviceskilt

	Samisk		Samisk/ norsk		Norsk		Engelsk	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune			2	50	2	50		
Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune	12	75	4	25				
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	2	25	4	50	2	25		
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni					21	88	3	12
Deanu gielda/ Tana kommune	2	15			11	85		
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune	6	35	6	35	5	30		
Totalt	22	27	16	19	41	50	3	4

På 22 serviceskilt er stedsnavn skrevet på samisk. Dette utgjør litt over en fjerdedel eller 27 % av skiltene. Disse skiltene finner man i Kautokeino, Karasjok, Tana og Nesseby. Som eksempel kan nevnes navnet *Ássebákti* i Karasjok. Navn i denne gruppen har ikke parallelle navn på norsk eller på kvensk.

På 16 skilt eller 19 % av navnene er både det samiske og norske navnet med. Når stedet har også et norsk navn, er ikke det samiske navnet alltid akseptert som parallellnavn. Dette betyr at veimyndigheter ikke foretar konsekvente navnevalg,

da det ser ut til å være kommunevise forskjeller. Tospråklige navn på serviceskilt fins i Kåfjord, Kautokeino, Karasjok og Nesseby. På skilt i Kåfjord kommune fins navn på en institusjon som er skiltet på to språk. I Tana og Porsanger er ikke samiske parallellnavn tatt hensyn til på serviceskilt, selv om samme navn ellers er i bruk på to språk som f.eks. *Rávttošvuopmi ~ Stabbursdalen* og *Vuollegeavvnis ~ Storfossen*.

I Tana kommune er 85 % av navnene på norsk og i Porsanger er 88 % av navnene på norsk. I navnevalg på serviceskilt i disse kommunene er ikke reglene i stedsnavnloven og i skiltnormalen tatt hensyn til. I Porsanger kommune forekommer navnet *Silfar Canyon* på tre skilt. Dette navnet er laget på engelsk for turister. Kommunens egne språk er ikke tatt med på skiltet.

Tabell 5.12 Termer på serviceskilt

	Samisk		Samisk/ norsk		Norsk	
	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune					2	100
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune	4	50			4	50
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune			4	50	4	50
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni					6	100
Deanu gielda/ Tana kommune					18	100
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune					9	100
Totalt	4	8	4	8	43	84

Termvalg på serviceskilt er for det meste bare på norsk i de seks kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, fordi 43 av 51 termer er på norsk. Dette utgjør 84 % av termene i denne kategorien. I Kautokeino kommune fins fire skilt på samisk, og dette utgjør 8 % av serviceskiltene. I Karasjok kommune er samisk og norsk brukt parallelt på fire skilt. Dette betyr at bare på 8 % av serviceskiltene er både samisk og norsk tatt hensyn til ved termvalg på skiltene.

I undersøkelsesområdet er det fortsatt forskjeller mellom kommunene alt etter hvilke samiske termer som er tatt hensyn til på serviceskilt og om samisk er akseptert brukt parallelt med norsk på skiltene. I Karasjok kommune fins det serviceskilt der termene er skrevet både på samisk og norsk, som f.eks. *kulturmuittut ~ kultuminner* (se bilde 2). Samme term på serviceskilt i Nesseby kommune er skrevet bare på norsk. I Karasjok kommune fins også termene *sámi musea ~ samisk museum* skrevet på begge språk på serviceskilt. I andre kommuner fins på lignende skilt bare den norske termen *museum* og den samiske termen *musea* har ikke fått plass på disse skiltene. Disse eksemplene viser at samelovens språkregler ikke følges systematisk i språkvalg ved serviceskilt.

5.4.7 Ikke-geografiske skilt

Vi har begrenset analysen til bare å omfatte språklige termer ved ikke-geografiske skilt. I forvaltningsområdet for samisk språk gjelder også § 3-2 i samelovens språkregler ved språkvalg på ikke-geografiske skilt.

Tabell 5.13 Bruk av termer på ikke-geografiske skilt

	Samisk		Samisk/ norsk		Finsk/ norsk/ engelsk		Samisk/ engelsk		Norsk	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Gáivuona suohkan/ Kåfjord kommune									16	100
Guovdageainnu suohkan Kautokeino kommune			7	16					36	84
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	2	7	8	28					19	65
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni									38	100
Deanu gielda/Tana kommune			4	8	2	4	4	8	41	80
Unjárgga gielda/ Nesseby kommune									11	100
Totalt	2	1	19	10	2	1	4	2	161	86

I kommunene i forvaltningsområdet for samisk er termbruk på ikke-geografiske skilt fortsatt mest på norsk, 86 % eller på 161 skilt. Termer som f.eks. *taxi* og *radio* brukes på mange språk og de er egentlig ikke norskspråklige termer, men er mer å anse som internasjonale termer. Når det forekommer norskspråklige termer som *vegkirke*, *eldresenter* og *idrettsplass* på skilt, skal man i henhold til samelovens språkregler også ta hensyn til den samiskspråklige termbruken i forvaltningsområdet for samisk språk.

Den eneste termen i denne kategorien som er skiltet på samisk, er termen *golfbána* i Karasjok kommune (7 %). I Kautokeino, Karasjok og Tana kommuner har man eksempler på at termvalg noen ganger er akseptert på to språk. I Karasjok kommune fins termer som *rådđeviessu* ~ *rådhus*, *apotehka* ~ *apotek* og *kulturmuittut* ~ *kulturminner*. I Kautokeino kommune fins på to språk termen *boazonjuovahat* ~ *reinslakteri*.

Bruken av tospråklige skilt utgjør bare 10 % av den totale mengden av termene. Som tabellen viser, er det forskjeller mellom kommunene, fordi i kommunene Kåfjord, Porsanger og Nesseby er ikke samiske termer tatt hensyn til på skiltene. I Nesseby kommune fins et ikke-geografisk skilt med navneparet *Enarestien* ~ *Anárašmáđii*, men fordi disse er stedsnavn, er de ikke tatt med i tabellen. Den

generelle situasjonen er fortsatt slik, at samelovens språkregler ikke er systematisk tatt hensyn til på ikke-geografiske skilt i de kommunene som hører til forvaltningsområdet.

5.4.8 Opplysningstavler

I tabellen om opplysningstavler er ikke Kåfjord og Nesseby kommuner med, fordi det ikke fins opplysningstavler i disse kommunene.

Tabell 5.14 Opplysningstavler

	Norsk/ finsk		Norsk/ engelsk/ russisk		Norsk/ engelsk/ tysk/finsk		Norsk	
	N	Andel	N	Andel	N	Andel	N	Andel
Guovdageainnu suohkan/ Kautokeino kommune					3	3/3		
Kárášjoga gielda/ Karasjok kommune	1	1/2			1	1/2		
Porsáŋggu gielda/ Porsanger kommune/ Porsangin komuuni			4	4/6			2	2/6
Deanu gielda/ Tana Kommune	4	4/8			2	2/8	2	2/8
Totalt	5	5/19	4	4/19	6	6/19	4	4/19

I kommunene i undersøkelsesområdet fins det totalt 19 opplysningstavler. Ikke på et eneste skilt finner man informasjon på samisk. Dette betyr, at språkkrav nevnt i § 3-2 i samelovens språkregler ikke er tatt hensyn til.

I kommunene Karasjok og Tana finner man opplysningstavler i nærheten av riksgrensen. På disse skiltene er det informasjon om tollstasjoner ved grensen mellom Finland og Norge. Denne informasjonen angår derfor personer både i Norge og Finland. Begge land har en samisk språklov, men heller ikke på disse skiltene finner man informasjon på samisk.

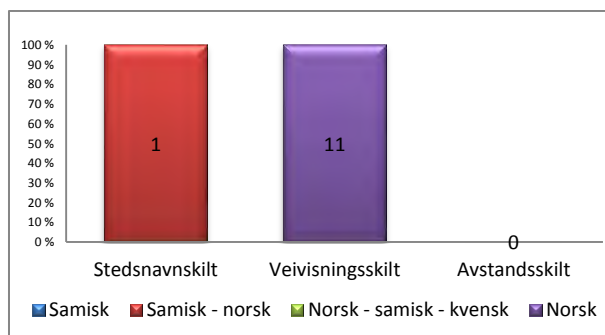
5.4.9 Bruk av samiske stedsnavn på vanlige stedsnavnskilt, veivisningsskilt og avstandsskilt

I dette kapitlet sammenligner vi på hvilken måte sentrale bygdenavn i forvaltningsområdets seks kommuner er tatt hensyn til i tre skiltkategorier: vanlige stedsnavnskilt, veivisningsskilt og avstandsskilt. I analysen har vi valgt følgende navn: i Troms fylke *Olmáivággi ~ Mandalen* og i Finnmark fylke

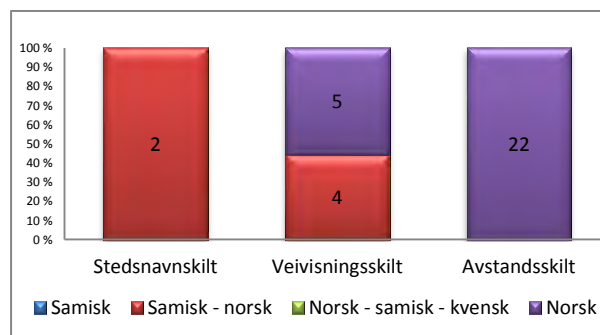
Guovdageaidnu ~ Kautokeino, Kárášjohka ~ Karasjok, Lakselv ~ Leavdnja ~ Lemmijoki, Deanušaldi ~ Tana bru og Vuonnabahta ~ Varangerbotn.

Figur 5.1 Trafikkskilt i seks kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk. Navn på sentrale bygder i kommunene er brukt som eksempler

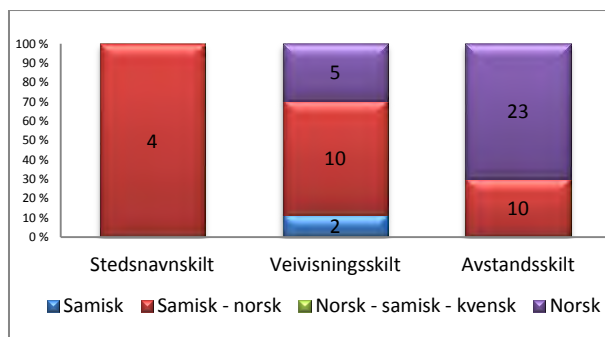
Olmmaivággi – Mandalen

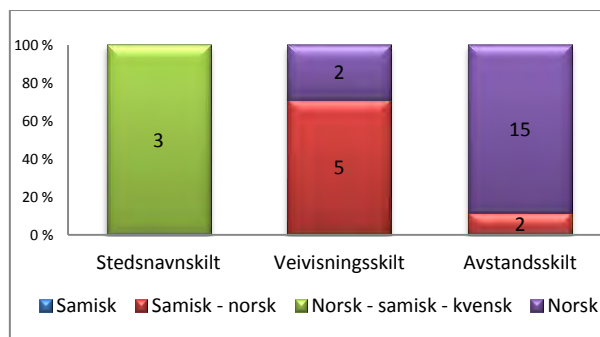
Guovdageaidnu – Kautokeino

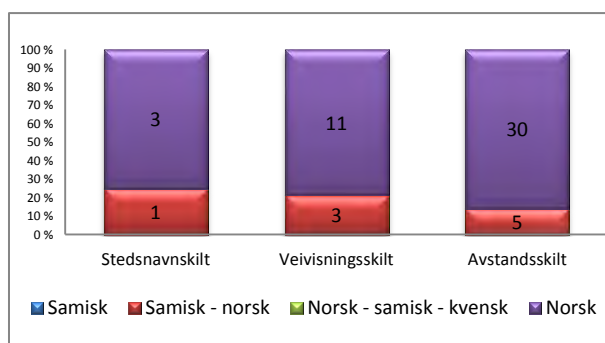
Kárášjohka – Karasjok

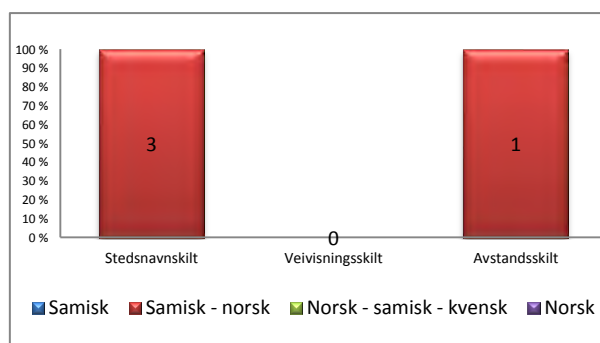
Leavdnja – Lakselv – Lemmijoki

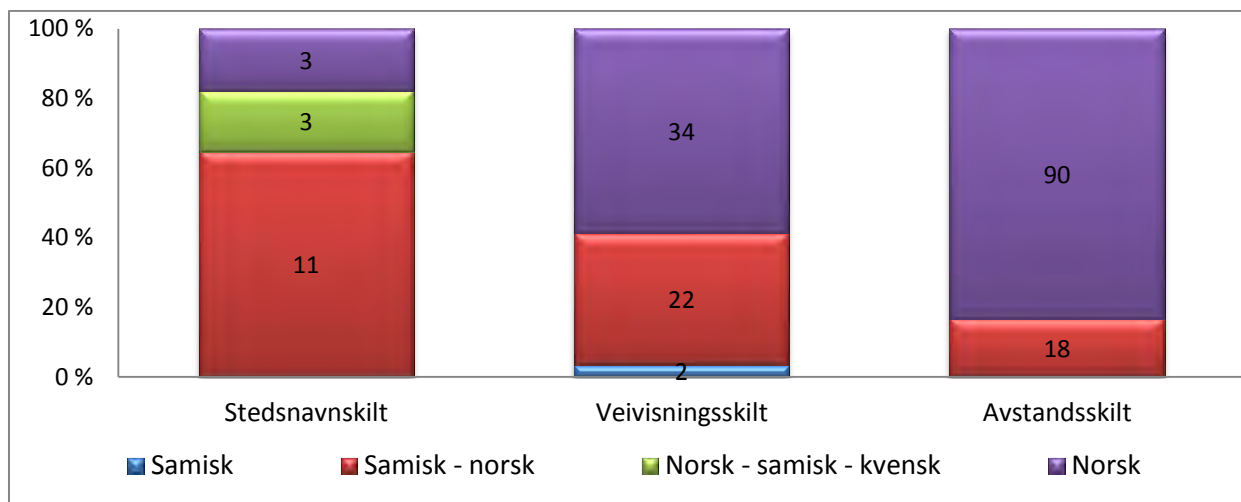
Deanušaldi – Tana bru

Vuonnabahta – Varangerbotn

Totalt i seks kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk

Analysen av de enkelte navneparene viser, at *Kárášjohka* er det eneste navnet som er skiltet bare på samisk på to veivisningsskilt. Ellers er alle andre navn brukt som parallelle navn eller bare det norske navnet er tatt med på skiltet.

Når man sammenligner vanlige stedsnavnskilt, veivisnings- og avstandsskilt på denne figuren, så viser det seg at antall samiske navn avtar på veivisnings- og avstandsskilt. Samiske parallellnavn fins på 11 tospråklige og 3 trespråklige skilt, som utgjør 80 % av vanlige stedsnavnskilt i denne kategorien. Det eneste navnet som ikke er systematisk merket på vanlige stedsnavnskilt, er navnet *Deanušaldi* som fortsatt på tre skilt er bare på norsk. I Troms fylke er 100 % av vanlige stedsnavnskilt merket på to språk, men dette gjelder riktignok bare ét skilt som har navneparet *Olmáivággi* ~ *Manndalen* merket riktig på begge språk i tråd med stedsnavnloven.

Samiske parallellnavn er med på veivisningsskilt i omtrent 40 % av skiltene, nemlig på 24 skilt av totalt 58 skilt. I Troms fylke er navnevalget på veivisningsskilt 100 % på norsk. I praksis betyr dette at navnet *Manndalen* forekommer på 11 skilt, mens det samiske parallellnavnet *Olmáivággi* ikke er tatt hensyn til på disse skiltene. I Troms fylke finner man heller ikke på et eneste avstandsskilt stedsnavn merket på to språk.

Det norske navnet i navneparene er oftest merket som det eneste navnet på avstandsskilt, til sammen på 90 skilt, mens på 18 skilt er navnene skrevet på samisk og norsk, som utgjør litt over 10 % av det totale antall avstandsskilt.

Det er verdt å legge merke til at f.eks. det samiske navnet *Guovdageaidnu* ikke forekommer på et eneste avstandsskilt, men det norske navnet *Kautokeino* fins til sammen på 22 skilt i det undersøkte området. Ifølge skiltnormalen kan tospråklige navn brukes både på veivisnings- og avstandsskilt (se kapittel 5.2.4 og

også Trafikkskilt 2012a, 57). Denne tilrådingen er til nå allikevel ikke tatt hensyn til systematisk.

Figur 5.1. viser klart, at selv om de samiske parallellnavnene er vedtatt allerede for mange år siden, tas de knapt i offentlig bruk, eller at bruken av navneparene ennå er usystematisk i det samiske området i Norge.

5.5 Sammendrag: Hvor går veien videre?

Denne artikkelen viser, at selv om samelovens språkregler og stedsnavnloven har vært i kraft allerede over 20 år, er ikke disse lovene tatt hensyn til systematisk på offentlige trafikkskilt i de seks kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk.

Ifølge § 3-2 i samelovens språkregler skal kunngjøringer fra offentlige organ som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet, skje både på samisk og norsk (Sameloven 2008). Terminologi på trafikkskilt hører under slike kunngjøringer som er rettet mot befolkningen i området, og derfor må samelovens språkregler tas hensyn til i språkvalg og termbruk på trafikkskilt. Analysen viser at det samiske språket eller samiske termer er meget sporadisk tatt hensyn til på trafikkskilt. På ikke-geografiske skilt og serviceskilt er det kommunevise forskjeller i valg av språk på terminologi. På opplysningstavler er ikke samisk brukt i det hele tatt.

Veimyndighetene mangler retningslinjer, på hvilken måte samelovens språkregler skal tas hensyn til på trafikkskilt, når termer eller språklig informasjon brukes i kommuner som hører til forvaltningsområdet for samisk språk. I skiltnormalen er bokmål og nynorsk nevnt men ikke samisk og samelovens språkregler (jf. Trafikkskilt 2012b, 37).

Samisk terminologiarbeid i forbindelse med trafikkskilt kan ikke være bare den enkelte kommunes ansvar. Terminologispørsmål må løses av samiske språkorganer, slik at normerte og godkjente termer kan brukes ved skilting. Skiltnormalen bør derfor i tillegg også inneholde retningslinjer om hvordan samisk språk skal benyttes i forvaltningsområdet og at terminologi og samisk tekst må gjennomgås og godkjennes av samiske språkorgan. Hensyntagen til samisk språk i offentlig skilting er også en del av virkeliggjøringen av den samiske befolkningens språklige rettigheter. Derfor må det være offentlige organers plikt å se til at også samisk språklov følges.

Offisiell bruk av samiske stedsnavn er regulert gjennom stedsnavnloven. Vår analyse viser at samenes språklige rettigheter til nå har blitt best fulgt opp ved navnebruk på vanlige stedsnavnskilt ved at stadig flere enspråklige samiske navn og parallellnavn tas i bruk.

Analysen viser dog at samiske stedsnavn ennå ikke brukes systematisk på trafikkskilt. Selv om det er satt opp mange skilt i løpet av de over 20 årene siden stedsnavnloven trådte i kraft, så er situasjonen fremdeles den at enkelte ganger er bruk av samiske navn akseptert, andre ganger brukes på samme type skilt kun norsk navn. I undersøkelsesområdet er det også kommunevise forskjeller, da noen navnepar er brukt i en kommunes skilting, men ikke på samme type skilt i en annen kommune. Det er derfor fremdeles en usystematisk bruk av samiske stedsnavn i de seks kommunene. Fylkenes veimyndigheter synes å mangle gode indre rutiner på hvordan styrke oppfølging og kontroll av bruk av språk på trafikkskilt. Nåværende situasjon er ikke akseptabel i henhold til formålet med lovene.

Det er selvsagt ikke å vente at like etter at det er fattet endelig vedtak om skrivemåte av navn, så skal de straks være å finne på veiskilt. Men det er likevel spørsmål om hvor lenge eller hvor mange år man skal vente før vedtatt skrivemåte blir tatt i bruk i offentlig skilting. Derfor trenger man klarere retningslinjer i stedsnavnloven om tidsfrister for når vedtatte skrivemåter av stedsnavn skal tas i offentlig bruk.

Skiltnormalen inneholder retningslinjer om at navneformer skal kontrolleres før det settes opp nye skilt (Trafikkskilt 2012a, 56). I retningslinjene heter det:

Ved all utskifting av vegvisningsskilt og oppsetting av nye skilt skal det kontrolleres om skrivemåten av visningsmålene er i samsvar med reglene i stadnamnlova. Den viktigste kilden er Sentralt stedsnavnregister ved Statens kartverk.

Denne undersøkelsen viser at veimyndighetene ikke alltid følger denne bestemmelsen, spesielt ved bruk av stedsnavn på vei- og avstandsskilt, fordi vedtatte samiske parallellnavn ikke alltid tas med på nye skilt. Det betyr at nye skilt settes opp i strid med stedsnavnlovens bestemmelser. I kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk er det de senere år satt opp nye skilt, spesielt vei- og avstandsskilt slik som eksemplene på bilde 11 viser. På disse skiltene finner man stedsnavn bare på norsk.

Bilde 11. Nye vei- og avstandsskilt i Kautokeino og Karasjok satt opp på 2000-tallet.

Skiltene på bilde 11 viser at vedtatte samiske navneformer fra 1990-tallet ikke er akseptert på skilt slik bestemmelsene i stedsnavnloven og skiltnormalen tilsier. Dette er eksempler på hvordan stedsnavnloven og skiltnormalen ikke følges.

I § 7-4 i forskrifter til stedsnavnloven heter det at dersom det av praktiske årsaker er særlig vanskelig å bruke flere navn, kan valg av navn skje etter bestemte kriterier. Slik navnebruken er på skilt i dag, så er vanligvis samiske navn ikke utelatt med begrunnelser i denne paragrafen. Det kan ikke være det at det av praktiske grunner er spesielt vanskelig for eksempel på veivisningsskilt å ta med samisk parallellnavn, fordi det på samme type veivisningsskilt noen ganger er tatt med. Fraværet av samiske navn på skiltene på bilde 11 kan ikke forstås slik at det skulle være spesielt vanskelig å ta med samiske navn slik det forutsettes i lovens forskrifter. Denne måten å fremstille navn på viser at det ikke er noe systematikk i hvordan samiske stedsnavn behandles på trafikkskilt.

Det er likevel verdt å merke seg at skiltnormalen sier at når det er nødvendig å velge mellom norsk, samisk og kvensk navn, så skal det legges vekt på hvilket navn som har lengst tradisjon og hvilket navn som er mest kjent på stedet. (Trafikkskilt 2012a, 57). Denne bestemmelsen, at når det er nødvendig å velge navn, følger ikke forskriftene i stedsnavnloven § 7-4 som sier at det må foreligge praktiske årsaker som gjør det spesielt vanskelig å bruke et navn, før man kan velge bort parallellnavn. Skiltnormalen bør på dette punkt revideres slik at den følger lovens forskrifter bedre.

Analysen i denne artikkelen viser også at samiske stedsnavn utenfor forvaltningsområdet, knapt tas hensyn til på trafikkskilt. Stedsnavnloven angår ikke bare samiske stedsnavn i kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, men gjelder offentlig bruk av alle samiske stedsnavn etter kriteriene i stedsnavnloven § 9-2. Det er nødvendig med et klart punkt om dette i skiltnormalen, fordi dette ikke engang er nevnt i dagens retningslinjer. Som analysen viser, er det mye som tyder på at fylkenes veimyndigheter tolker stedsnavnloven som om den bare gjelder kommunene i forvaltningsområdet. En slik tolkning av stedsnavnloven er ikke riktig og det er derfor nødvendig at dette understrekes og klargjøres bedre i skiltnormalen.

Bruk av to- og flerspråklige termer og stedsnavn på trafikkskilt har også økonomiske konsekvenser. Når man i Norge har gjeldende språklover, bør sentrale myndigheter garantere for økonomiske rammer til å gjennomføre lovpålagte oppgaver, som for eksempel fornying av skilt slik at de oppfyller lovens krav. Fylkenes veimyndigheter må garanteres økonomiske muligheter slik at de kan fornye trafikkskilt i henhold til bestemmelsene i språkloven og stedsnavnsloven.

Det er også kommunenes plikt å se til at lovene blir fulgt, at samelovens språkregler følges bl.a. i forbindelse termbruk på trafikkskilt og at samiske stedsnavn tas i offentlig bruk i henhold til bestemmelsene i stedsnavnloven. I følge stedsnavnloven § 5-2 er det kommunenes oppgave å fatte vedtak om blant annet skrivemåter av bygdenavn. Vår analyse viser at det fins mange navn som er sendt til vedtak i kommunene, men kommunene har til nå ikke fattet vedtak om

skrivemåte for parallelle samiske stedsnavn. I slike tilfeller følger ikke kommune loven, men legger tvert i mot hindringer i veien for å kunne ta samiske stedsnavn i offentlig bruk (se også Helander 2013a, b).

Kommunene må også aktivt følge opp og se til at vedtatte samiske navn tas i systematisk bruk. Når for eksempel ved navn som *Karasjok*, *Kautokeino*, *Mann dalen*, *Karlebotn*, *Lakselv*, *Tana bru*, de samiske parallellnavnene ennå ikke er tatt i bruk systematisk, viser det at kommunene må få i stand bedre rutiner for å se til at navnevedtak følges opp i offentlige sammenhenger.

I følge stedsnavnloven § 10-1 har man anledning til å klage både når det gjelder skriveåten av navn og bruk av navnet. Dersom det gjelder feil bruk av navn eller at navnet ikke brukes i offentlig sammenheng, kan saken påklages til gjeldene departement. Dersom det ikke fattes vedtak om skrivemåte, kan klage sendes til klagenemnda for stedsnavnsaker. I stedsnavnloven heter det:

Feilbruk eller manglende bruk av stadnamn etter § 9 kan påklagast til overordna departement. Klage over manglende vedtak kan påklagast til klagenemnda.

Som denne analysen viser, så fins det mange stedsnavn som ennå ikke er tatt i offentlig bruk. I tillegg er det mange stedsnavn som mangler vedtak om skrivemåten. Tross dette finner man få klagesaker om samiske stedsnavn. Dette kan blant annet tyde på at for eksempel organisasjoner som har klagerett, ikke kjenner stedsnavnloven godt nok til å vite om mulighetene til å klage.

I sametingsmelding om samisk språk fremkommer det at samelovens språkregler ikke blir fulgt, men at det synes vanskelig for enkeltmennesker å vite hvordan man kan klage på brudd på språkloven. Sametinget foreslår at det opprettes et tilsynsorgan, som overvåker offentlige etater (Sametingsmelding 2012, 22–23). Det er åpenbart at et slikt tilsynsorgan bør ha som oppgave å se til at Samelovens språkregler følges og i tillegg også se til at stedsnavnloven blir fulgt.

I Norge har man en god språkpolitikk som tar hensyn også til samenes språklige rettigheter. Problemet er likevel at en helhetlig språkpolitikk ennå ikke er godt nok implementert på lokalt plan, fordi offentlige organer som kommuner og fylkesvegmyndigheter ikke følger lovene på en systematisk måte. Både samelovens språkregler og stedsnavnloven har begge vært i kraft i over 20 år, men offentlige organer både på lokalt og regionalt nivå synes fremdeles å mangle gode rutiner for oppfølging av lovene i praktisk virksomhet.

I vegmyndighetenes egne tilrådinger (Trafikkskilt 2012a, 54) understrekes det at

stedsnavnene er en viktig del av landets kulturarv. Skiltmyndighetene har et særlig ansvar for å forvalte denne kulturarven ved bruken av stedsnavn på

offentlige trafikkskilt. Vegvisningsskiltene er særlig iøyenfallende og formidlere av stedsnavn.

Også samiske stedsnavn har en likeverdig rett til å tas vare på som kulturarv. Derfor er det vegmyndighetenes plikt å sørge for at også samiske stedsnavn får en likeverdig behandling etter de samme prinsippene som norske stedsnavn.

Kilder

- FAK 2013: Sámelága giellanjuolggadusat ja sámegielaideid hálddašanguovlu. – <http://www.regjeringen.no/se/dep/fad/fadd/samepolitihkka/samegielageavaheapmi/samelaga-giellanjuolggadusat-ja-samegiel.html?id=633281>
- FOR 2005: Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk. FOR 2005-06-17 nr 657. – <http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-20050617-0657.html>
- Helander, Kaisa Rautio 2001: Samiske og norske kommunenavn i Norge – dobbeltnavn eller tospråklige navn? – Namn i en föränderlig värld. Rapport från den tolfte nordiska namnforskarkongressen. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors. 246–259.
- Helander, Kaisa Rautio 2008: Namat dan nammii. Sámi báikenamaid dáruiduhttin Várjjaga guovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas. Dieđut 1, 2008. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Helander, Kaisa Rautio 2009a: Sámi báikenammadutkan – gielladiehtaga ja fágaidrasttideaddji bálgáid alde. – Sáhkavuoruiin sáhkan. Dieđut 1, 2009. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu. 22–41.
- Helander, Kaisa Rautio 2009b: Toponymic Silence and Sámi Place Names during the Growth of the Norwegian Nation State. – Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming. Eds Berg, Lawrence D. & Vuolteenaho, Jani. Ashgate, Surrey. 253–266.
- Helander, Kaisa Rautio 2009c: Renaming Indigenous Toponymy in Official Use in the Light of Contact Onomastic Theories. – Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. Toronto, Canada. 492–500.
- Helander, Kaisa Rautio 2013a: The Power of Administration in the Official Recognition of Indigenous Place Names in the Nordic Countries. – Names: People, Places, Perceptions and Power. Multilingual Matters. Under publisering.
- Helander, Kaisa Rautio 2013b: Om samiske stedsnavn i Norge. – Med namn i famn. Namn i det fleirspråklege Noreg. Universitetet i Tromsø. Under publisering.

- Kommuneloven 1992: LOV 1992-09-25 nr 107: Lov om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven).
- Kulturdep. 1984: Brev 9.7.1984 fra Det kongelige kultur- og vitenskapsdepartement til Statens vegvesen i Finnmark. (ref. 4369 Ku 84 OGU: MSL)
- Sametingsmelding 2012: Sametingsmelding om samisk språk.<http://www.sametinget.no/Spraak/Sametingsmelding-om-samisk-spraak>
- Sameloven 2008: LOV 1987-06-12 nr 56: Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven). Sist endret: LOV-2008-06-27-51
- Sámi giellaláhka 2003: Nr 1086 Sámi giellaláhka. Addojuvvon Helssegis juovlamánu 15 beaivve 2003. (= Samisk språklov i Finland)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>
- SSR = Sentralt stedsnavnregister. <http://www.statkart.no/Kart/Kartdata/Stedsnavndata/>
- Stadnamnlova 1990: LOV-1990-05-18-11: Lov om stadnamn. Sist endret: LOV-2005-06-17-90, LOV-2005-06-10-53.
- Trafikkskilt 2012a: Trafikkskilt. Statens vegvesen. Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (Skiltnormal). Del 4A *Vegvisningsskilt: Planlegging og anvendelse*. Håndbok 050. Veg- og transportavdelingen, Vegdirektoratet. http://www.vegvesen.no/_attachment/69071/binary/637615
- Trafikkskilt 2012b: Trafikkskilt. Statens vegvesen. Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (Skiltnormal). Del 1 *Fellesbestemmelser*. Håndbok 050. Veg- og transportavdelingen, Vegdirektoratet.http://www.vegvesen.no/_attachment/69062/binary/635049
- Trafikkskilt 2012c: Trafikkskilt. Statens vegvesen. Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (Skiltnormal). Del 4B *Vegvisningsskilt: Detaljert utforming*. Håndbok 050. Veg- og transportavdelingen, Vegdirektoratet. http://www.vegvesen.no/_attachment/69066/binary/637616?fast_title=H%C3%A5ndbok+050+Trafikkskilt%2C+del+4B+%2822MB%29.pdf

6 Mattrygghet i nord

Magritt Brustad, Senter for samisk helseforskning, Universitetet i Tromsø

Ammar Ali Hassan, Senter for samisk helseforskning, Universitetet i Tromsø

Torkjel M. Sandanger, Institutt for samfunnsmedisin, Universitetet i Tromsø

Sammendrag

Undersøkelser har vist at noen typer tradisjonskost, dvs. mat fra lokalmiljøet, blir benyttet i relativt stor grad i husholdningen i Nord-Norge. Lokal mat er ofte rik på næringsstoffer, men noen matvarer kan i tillegg til høyt innhold av næringsstoffer også inneholde miljøgifter. Dette gjelder da ofte mat fra havet.

Dokumentasjonen har vært mangelfull med hensyn til innholdet av persistente organiske miljøgifter og tungmetaller i reinkjøtt. Nyere forskning har imidlertid vist at reinkjøtt fra ulike reinbeitedistrikt i Norge inneholder svært lave nivåer av miljøgifter, og at det ikke er grunn til å tro at konsum av reinkjøtt utgjør noen helserisiko for mennesker grunnet miljøgifter. Tvert imot har reinkjøttet vist seg å inneholde betraktelig høyere nivåer av en rekke næringsstoffer sammenliknet med storfekjøtt.

Mølja, eller fersk torsk, lever og rogn, har vært, og er fortsatt viktig for å opprettholde god vitamin D-status for kystbefolkningen i nord i mørketiden. Befolkningen er derimot advart mot å spise fiskelever fra fjordfisk, grunnet innholdet av miljøgifter.

Spenningsfeltet mellom de positive sidene med arktisk kost, slik som den høye næringstettheten, og de negative, som dreier seg om miljøgifter i denne kosten, refereres ofte til som det arktiske dilemma. I hvilken grad usikkerhet knyttet til mattrygghetsspørsmål i relasjon til tradisjonskost har påvirket den samiske befolkningens valg av mat og matvaner, er ikke kjent.

6.1 Innledning

Lokal mat har tradisjonelt utgjort en viktig del av kostholdet hos befolkningen bosatt i nordområdene. Nyere kostholdsforskning har vist at mat fanget, høstet eller fisket i nærområdet fortsatt kan utgjøre en betydelig del av kosten til befolkningen i nord.

Analyser av næringsstoffer i sentrale matvarer i tradisjonskost i nord har vist høy næringstetthet av en rekke essensielle næringsstoffer. Samtidig har det vært en økende bekymring rundt det faktum at mat fra nordområdene har vært spesielt utsatt for langtransportert forurensning fra kilder lengre sør. Bruk av mat fra havet, slik som marine pattedyr, men også fiskelever og feit fisk, har vært gjenstand for bekymring grunnet innhold av miljøgifter.

Spenningsfeltet mellom de positive sidene med arktisk kost, slik som den høye næringstettheten, og de negative, som da omhandler tilstedeværelsen av miljøgifter i denne kosten, refereres ofte til som *det arktiske dilemma*.

Det meste av forskningen rundt denne tematikken har vært gjort i land som Grønland, Arktisk Canada og USA, og da gjerne ut fra en urfolkskontekst fordi kosthold som er aktualisert angående det arktiske dilemma, ofte har vært assosiert med tradisjonskost til ulike urfolksgrupper bosatt i disse områdene.

Denne artikkelen omhandler det arktiske dilemma der det sentrale er å kunne oppsummere hva som finnes av kunnskap og forskning fra områder med samisk og norsk bosetning i Norge, angående mattrygghet relatert til tradisjonskost.

6.2 Det arktiske dilemma

Mattrygghet er et sentralt tema i forskning på kosthold og ernæring blant urfolk i nordområdene.

Det arktiske dilemma brukes ofte som betegnelse på kommunikasjonsutfordringer knyttet til mattrygghet i nordområdene.

Mye av maten som er høstet fra naturen i nord, spesielt mat fra havet, inneholder høye konsentrasjoner av essensielle næringsstoffer. Kostholdsundersøkelser fra urfolksgrupper i arktisk Canada har vist et betydelig høyere inntak av essensielle næringsstoffer for studiedeltakerne på dager der maten besto av typisk tradisjonskost, sammenliknet med dager der de spiste mer «moderne kost». For næringsstoffene vitamin D, jern og sink var inntaket mer enn fordoblet på dager der kosten besto av mat fra lokalmiljøet. Undersøkelser fra inuitter på Grønland har vist at når kostholdsendringer har beveget seg fra tradisjonskost og bruk av lokalt høstet mat til et mer vestlig kosthold, har inntaket av noen næringsstoffer gått ned. Reduksjon i bruk av lokal mat har også vært assosiert med økning i diabetes type 2 og forekomst av overvekt. I tillegg til at lokal mat er relatert til en

rekke positive helseaspekter på grunn av den høye næringstettheten og det lave innholdet av «tomme kalorier», er bruk av slik kost også kostnadsbesparende. Bruk av lokal mat er i tillegg med på å opprettholde og videreføre kunnskap om hvordan utnytte matressursene lokalt, samtidig som maten kan betraktes som markør for sosiale og kulturelle verdier.

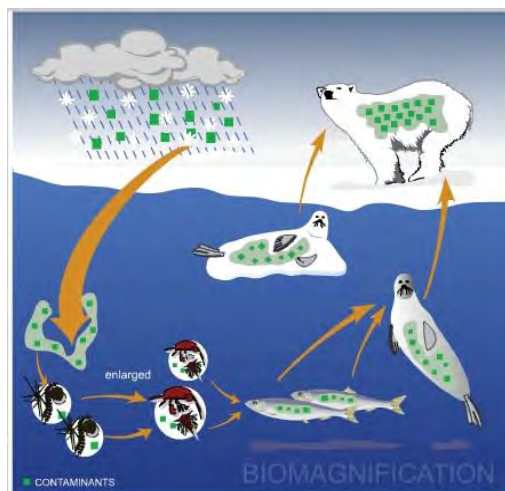
Tilstedeværelse av ulike typer miljøgifter har imidlertid ført til ulik grad av usikkerhet angående i hvilken grad det er helsemessig trygt å benytte lokal mat. Utfordringer knyttet til balansert kommunikasjon av informasjon om disse forhold, der de positive sidene vektas opp mot de negative, er kjernen i det såkalte arktiske dilemmaet.

6.3 Miljøgifter i mat fra nordområdene

6.3.1 Persistente organiske miljøgifter (POPs)

Persistente organiske miljøgifter (POPs) er fremmedstoffer som nedbrytes veldig langsomt i naturen. De fleste av disse stoffene er fettløselige, noe som gjør at de kan lagres spesielt i den fettrike marine næringskjeden. I og med at de marine næringskjedene består av mange ledd, vil konsentrasjonene bli høyest på toppen av næringskjedene, hvor disse fettløselige stoffene anrikes i fettrike vev og organer (fig. 1). Dette gjør at den marine næringskjeden inneholder høyere nivåer av POPs enn den terrestriske næringskjeden (fig. 2). Eksempler på POPs er dioksiner, polyklorete bifenylar (PCB) og pesticider (DDTs).

Figur 6.1 Den marine næringskjeden er fettrik og består av mange ledd. For hvert ledd i kjeden øker nivåene av fettløselige miljøgifter.

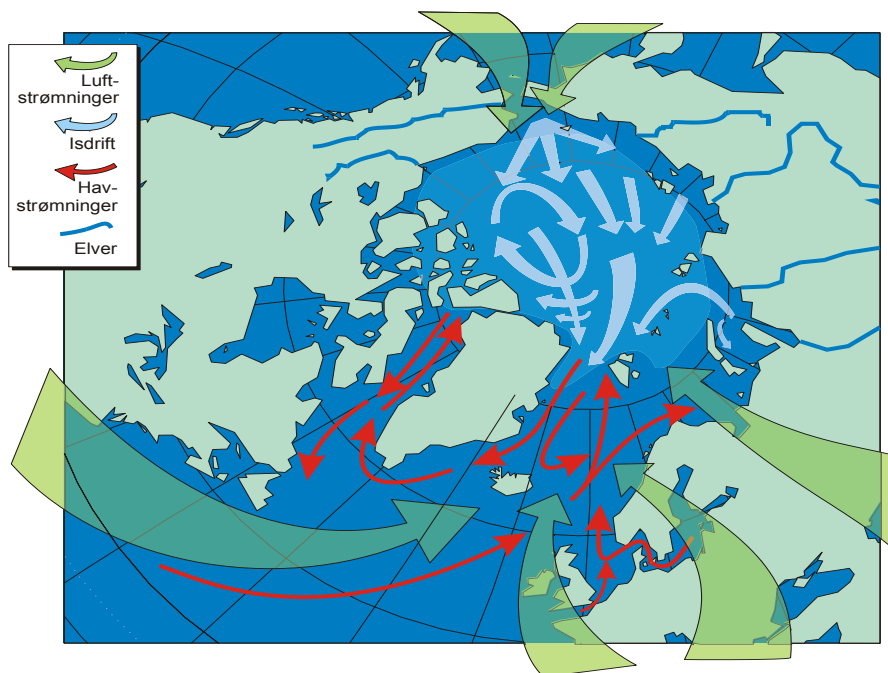
Figur 6.2 Den terrestriske næringskjeden har ikke like mange ledd som den marine næringskjeden, og derfor oppkonsentreres ikke miljøgifter i samme grad.

Mye er fortsatt ukjent angående POPs effekt på menneskers helse, spesielt med tanke på laveksponeringen over tid som bidraget fra mat representerer. Strukturelt har disse miljøgiftene en form som ligner på noen av kroppens egne hormoner, og man frykter at såkalt hormonhermende effekter av disse stoffene kan være helseskadelige.

Det finnes få lokale kilder til POPs i nord. Tilstedeværelse av disse forbindelsene i nordområdene er i all hovedsak forårsaket av at disse stoffene transporteres med luftstrømmer fra kilder utenfor Norges grenser fra høyindustrialiserte land i Europa, Nord-Amerika og Asia (fig. 3).

Figur 6.3 Persistente organiske miljøgifter (POPs) transporteres til Arktis med hav og luftstrømmer. De store elvene som renner ut i Arktis, bidrar også.

Konsentrasjoner av mange miljøgifter som PCB, DDT, og dioksiner i miljøet og mennesker har gått kraftig ned i løpet av de siste 20 årene. En reduksjon på så mye som 70 % har vært antydnet. Dette estimatet er basert på målinger av POPs i morsmelk og blodprøver hos mennesker. Årsaken til denne nedgangen er forbud og strengt regelverk for bruk og utslipp av disse stoffene i naturen. Andre miljøgiftgrupper har vist økning i nivåer inntil ganske nylig, for eksempel flammehemmende stoffer og noen perfluorerte forbindelser. Resultatene fra The Arctic Monitoring Programme fra årene 1998, 2002 og 2009 har vist at nivåene av persistente organiske miljøgifter er generelt lave i nordområdene sammenliknet med tempererte regioner i sør.

6.3.2 Tungmetaller

Tungmetaller finnes naturlig i naturen eller kan være menneskeskapt. Naturlige kilder til tungmetaller kan være ulike bergarter, jordskorpa eller vulkanske utbrudd, mens de vanligste menneskeskaptene kildene er jordbruksaktivitet, gruvedrift, ulike former for industri og avfallsdeponeringer. Mat er hovedeksponeringskilden til tungmetaller for mennesker, mens eksponering fra luft eller direktekontakt med hud eller øyne bidrar i mindre grad.

Kvikksølv, bly, nikkel og kadmium er sentrale tungmetaller der for høye nivåer vil kunne gi negative helseeffekter hos mennesker. Det er antatt at disse stoffene i store nok konsentrasjoner vil kunne gi blant annet neurologiske effekter og økt risiko for infertilitet.

Overgang til blyfri bensin har gitt en kraftig reduksjon i atmosfærisk nedfall av bly over Europa og Nord-Amerika, mens kadmium viser litt ulike trender. De høyeste konsentrasjonene av tungmetaller i nordområdene forekommer nær kopper-/nikkelsmelteverkene ved Nikel og Monchegorsk på Kolahalvøya, og Norilsk i Sibir.

6.4 Lokal mat fra Nord-Norge og det arktiske dilemma

Det finnes noen få undersøkelser der både innhold av miljøgifter og næringsstoffer i lokale matvarer fra Nord-Norge har vært studert i et såkalt *arktisk dilemma-perspektiv*. Dette gjelder for fiskemåltidet mølja (fersk torsk, lever og rogn) og reinkjøtt og andre produkter fra rein. Dette kapitlet oppsummerer derfor resultater fra forskning som er gjort i Nord-Norge når det gjelder dette temaet i relasjon til disse matvarene.

6.4.1 Inntak av reinkjøtt og organer fra rein

Reinkjøtt og andre organer fra rein har vært og er sentrale bestanddeler i kostholdet til deler av den samiske befolkningen i Norge. Kostholdsundersøkelser har vist til høyt inntak spesielt i samisk befolkning bosatt på innlandet, men også ved kysten har samisk befolkning et noe høyere inntak av reinkjøtt enn ikke-samisk befolkning. Høyt inntak av reinkjøtt har vært assosiert med lavere risiko for jernmangel i befolkningen. Kunnskap om både miljøgifter og næringsinnhold i reinkjøtt har lenge vært mangelfull i Norge. Dette var en sentral motivasjonsfaktor for at man satte i gang prosjektet «Reinkjøtt som næringsmiddel». I 2012 resulterte dette prosjektet i en doktorgradsavhandling. Forskningsresultater som kommenteres i det følgende, er i hovedsak hentet fra dette doktorgradsprosjektet.

Reinkjøtt og POPs

I rein er det i all hovedsak funnet lave nivåer av persistente organiske forbindelser (POPs), bortsett fra i områder som er berørt av lokal industri. Forhøyet nivå av dioksin har vært målt i noen få enkeltdyr på Varangerhalvøya.

Nylig er det publisert et arbeid på nivå av POPs i rein og ulike organer fra rein (lever, talg, marg og muskel) basert på datainnsamling fra ulike reinbeitedistrikt i Norge. Konklusjonen fra dette arbeidet er at POPs-nivået i rein er svært lavt og ikke vil kunne utgjøre noen målbar helserisiko hos konsumentene, selv hos de som har et høyt inntak.

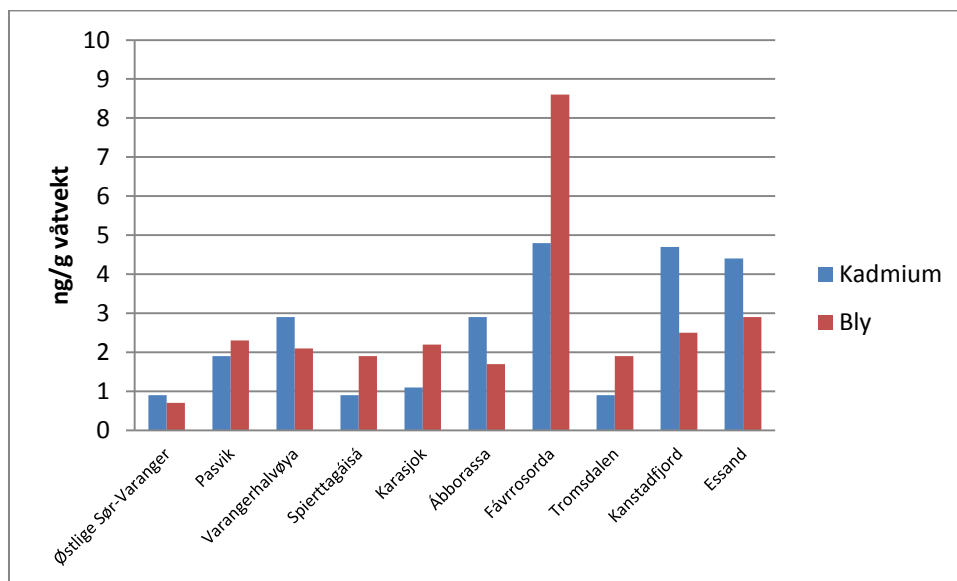
Reinkjøtt og tungmetaller

I dyr som går ute på beite størstedelen av eller hele året, kan tungmetaller være et større problem enn POPs. Det er funnet til dels høye nivåer av kadmium og bly i nyre og lever fra rein i Norge (Mattilsynet, 2003). Det har også vært påvist en markert nord-sør-gradient, hvor de laveste nivåene er påvist i nordlige deler av Norge. I nevnte avlagte doktorgradsarbeid fra prosjektet «Rein som næringsmiddel» ble denne nord-sør-forskjellen bekreftet for kadmium, men de geografiske forskjellene var likevel ikke entydige. Figur 4 viser geografiske forskjeller i nivå av kadmium og bly i reinkjøtt fra ulike reinbeitedistrikt i Norge. En mulig forklaring til på det relativt høye nivået i Fávrosorda kan være at tungmetaller fra gruvedriften i nabolikdistriktet Ábborassa fraktes med vinden til dette distriktet og akkumuleres i større grad her enn i kildedistriktet. Dette er et fenomen som også er observert i andre nordiske land, at området nærmest gruvedriftsanlegget har lavere konsentrasjoner av tungmetaller enn nabolikdistriktene. Det konkluderes i doktorgradsarbeidet med at reinkjøtt, uavhengig av opprinnelsesdistrikt, er trygt å spise for konsumentene fordi de

nivåene av tungmetaller som er påvist, er betydelig lavere enn grenseverdier som er satt for potensielt helsefarlig effekt for mennesker.

I doktorgradsarbeidet ble det påvist til dels høye nivåer av kadmium i reinlever. Men det konkluderes likevel med at dette ikke representerer en helserisiko fordi det kreves et urealistisk høyt inntak av reinlever for å komme over anbefalt grenseverdi som er fastsatt som helseskadelig for kadmium. Vi snakker da om et inntak av reinlever tilsvarende 2,7 kg per måned i løpet av ett år.

Figur 6.4 Geografiske variasjoner i innhold av kadmium og bly fra ulike reinbeitedistrikt

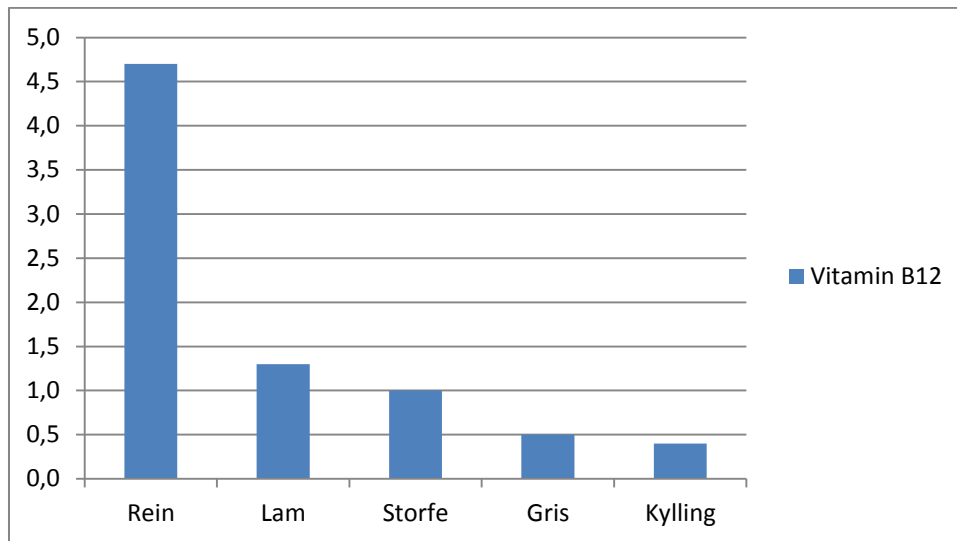

Kilde: Hassan A, 2012

Næringsstoffer i reinkjøtt

Den norske matvaretabellen har hatt til dels manglede opplysninger om næringsinnhold i reinkjøtt. Gjennom doktorgradsprosjektet «Reinkjøtt som næringsmiddel» har solid dokumentasjon på reinkjøttets innhold av ulike næringsstoffer blitt fremskaffet. I dette arbeidet er prøver fra 100 dyr fra ulike beitedistrikt inkludert i analysen.

Figur 6.5 Innhold av vitamin B12 ($\mu\text{g}/100\text{ g}$ våtvekt) i kjøtt fra ulike dyr

Kilde: Hassan A, 2012

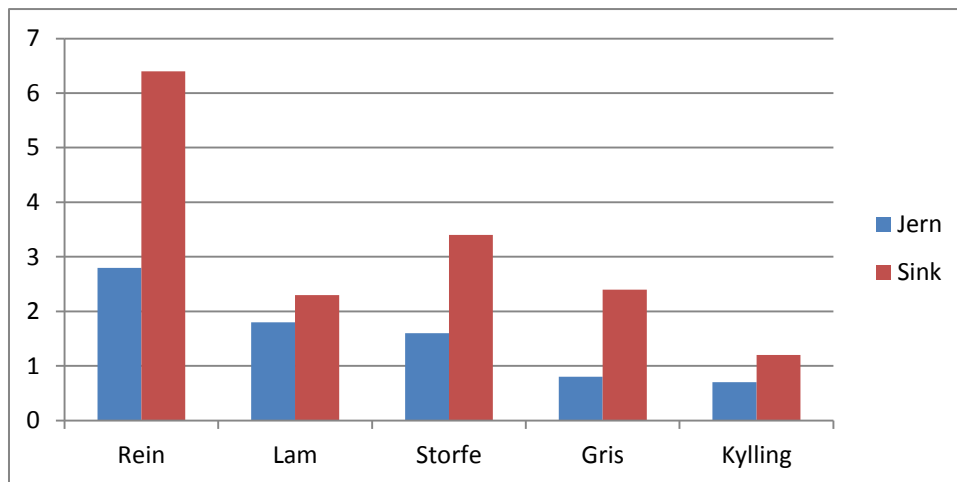
Figurene 6.5–6.7 viser innholdet av de essensielle næringsstoffene³¹ B12, jern, sink og selen i reinkjøtt i forhold til andre kjøtt-typer. Ut fra disse figurene framkommer det at næringsinnhold i reinkjøtt er betydelig høyere for alle de nevnte næringsstoffene, sammenliknet med andre dyrearter som ofte inngår i kostholdet i Norge.

Generelt har det vært kjent at viltprodukter slik som rein- og elgkjøtt har høyere næringsstofftetthet enn kjøtt fra husdyr. Dokumentasjonen på dette er fortsatt mangelfull for elgkjøtt.

Den største kontrasten mellom reinkjøtt og andre kjøtt-typer ble funnet for vitamin B12, med en firedobling, eller mer i forskjell (fig. 6.5).

³¹ Med essensielle næringsstoffer menes næringsstoffer som mennesket er avhengig av å få tilført via kosten fordi kroppen ikke er i stand til å produsere disse stoffene i tilstrekkelig grad selv. Mangel på essensielle næringsstoffer over tid gir mangelsykdommer med ulik grad av alvorlighet, avhengig av hvor lenge mangelen har pågått og hvor lave nivåene av disse næringsstoffene er i kroppen. De fleste mangelsykdommer vil helbredes ved økt inntak av næringsstoffer, mens for noen mangelsykdommer vil langvarig mangel gi varig sykdom eller skade.

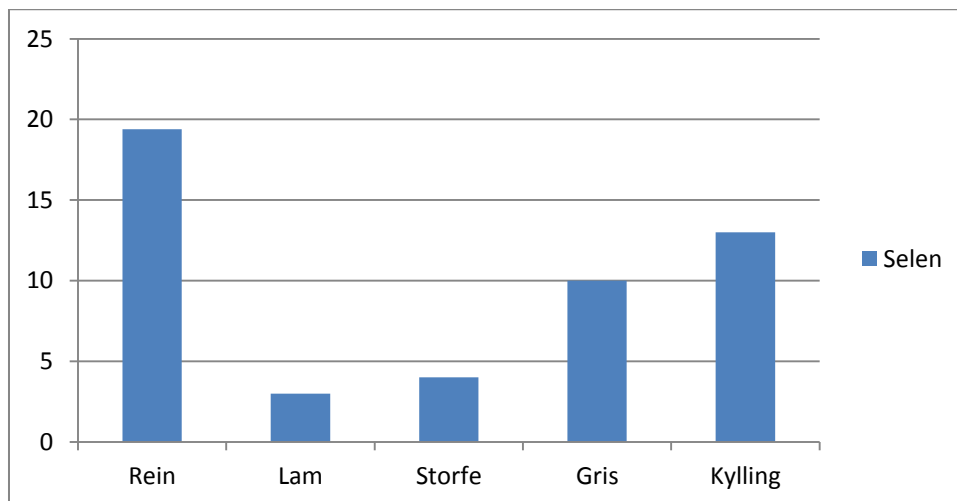
Figur 6.6 Innhold av jern og sink (mg/100 g våtvekt) i kjøtt fra ulike dyr

Kilde: Hassan A, 2012

Jernnivåene i reinkjøtt var noe høyere enn de andre kjøtt-produktene, men ikke så markant forskjellige som de andre nevnte næringsstoffene. Det er kun gjort en studie på nivåer av næringsstoffer og reinkjøttspising der man fant at høyt inntak av reinkjøtt blitt assosiert med lavere risiko for jernmangel. Tilsvarende studier er ikke gjort for andre næringsstoffer.

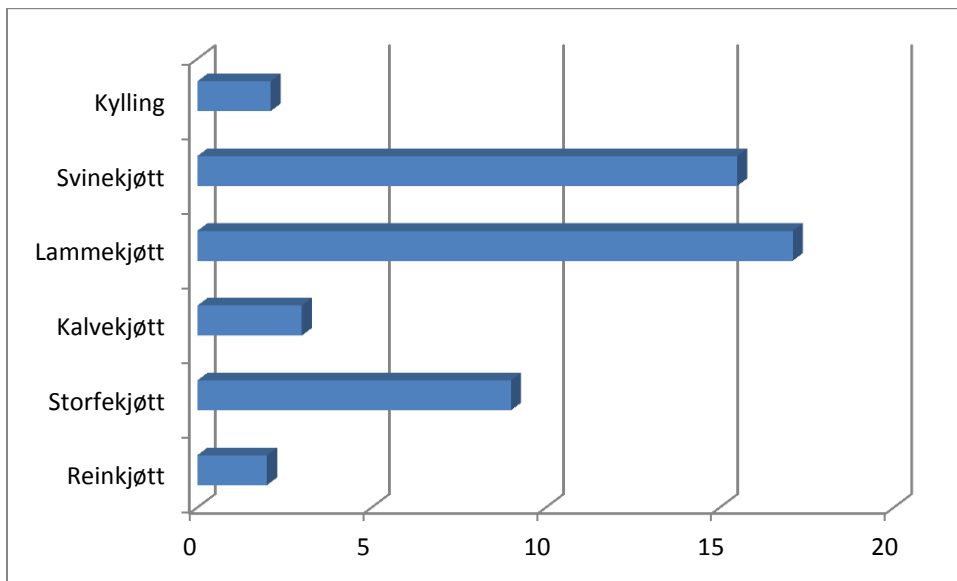
Figur 6.7 Innhold av selen ($\mu\text{g}/100\text{ g}$ våtvekt) i kjøtt fra ulike dyr

Kilde: Hassan A, 2012

Reinkjøtt er et magert kjøtt. Figur 8 viser at fettprosenten i reinkjøtt er tilsvarende det som er i kyllingkjøtt. Norske ernæringsmyndigheter har anbefalt redusert inntak av animalsk fett i befolkningen for å forebygge sykdom. Reinkjøtt fremstår derfor som et sunt valg, og bruk av rein som kjøttalternativ kan være fordelaktig for å tilstrebe et kosthold i tråd med offisielle kostråd.

Figur 6.8 Fettinnhold i rein i forhold til kjøtt fra andre dyr

Radioaktivitet i rein

Etter Tsjernobyl-ulykken i 1986 ble reinbeitedistriktene i sørlige del av Nordland fylke og Trøndelag hardest rammet av radioaktivt nedfall. Radioaktivt cesium (^{137}Cs) har vært det mest alvorlige problemet grunnet den lange halveringstiden på om lag 30 år. Mattilsynet gjør regelmessige målinger av radioaktivt innhold i reinkjøtt. Måleresultatene viser at det radioaktive innholdet i rein har gått kraftig ned og er betydelig lavere enn det som ble målt de første årene etter Tsjernobyl-ulykken. Rein fra utsatte geografiske områder kan imidlertid fortsatt ha høye verdier. Det er derfor aktuelt med videre overvåking og tiltak som målinger av levende dyr, nedfôring før slakting og stikkprøvekontroll av slaktet for å hindre for høy eksponering.

Mattilsynet har gitt ut kostholdsrad for inntak av reinkjøtt. Tabell 1 viser hvor mye reinkjøtt du kan spise, avhengig av hvor forurenset maten er. Grenseverdien for mennesker er satt til maksimum 80 000 becquerel i året.

Tabell 6.1 Grenseverdier for radioaktivitet i mat (kilde: matportalen.no)*

Radioaktivitet i matvaren	Forbruk av reinkjøtt	
600 Bq/kg (becquerel pr. kg)	100 kg per år	10 måltider i uka
1 000 Bq/kg	60 kg per år	6 måltider i uka
2 000 Bq/kg	30 kg per år	3 måltider i uka
3 000 Bq/kg	20 kg per år	2 måltider i uka
4 000 Bq/kg	15 kg per år	3 måltider hver 14. dag

*I beregningene er det tatt hensyn til at vi også får noe radioaktive stoffer fra andre matvarer.

6.4.2 Mølja- tradisjonskost fra nord

Fiskeretten skrei-mølja bestående av fersk torsk, lever og rogn har sterke tradisjoner i Nord-Norge. Mølja spises primært fra januar til mars når skreien kommer inn i fjordene for å gyte. Historiske beskrivelser fra Finnmark forteller om et høyt inntak av denne retten, og at leveren sammen med leverfettet til dels utgjorde hovedkilden til fettinntaket for befolkningen langs kysten. Mølja fra sei, oftest spist om sommeren, var også en sentral kilde til fett og en rekke essensielle næringsstoffer. Følgende beskrivelse er hentet fra medisinalberetninger fra 1866 fra legen i Loppa kommune

... En, især af Finner, meget yndet Ret bestaar av Lever af Seien, der knuses i Gryden sammen med Krøkebær og nydes omtrent som Grød; dette utgjør paa sine Steder til dels Hovedretten om Sommeren...”

Nyere kostholdsforskning fra Nord-Norge har vist at mølja fortsatt kan betraktes som en viktig bestanddel i kosten hos befolkningen spesielt i kystnære strøk. I en rekke av kystkommunene svarer opp mot 70 prosent av befolkningen at de spiser mølja sju ganger eller oftere per sesong.

Møljas næringsinnhold

Næringsinnholdet i torskelever etter at den er kokt, har blitt målt for de fettløselige vitaminene A, D og E i tillegg til fettsyrer. Resultatene fra disse undersøkelsene viste at et gjennomsnittlig møljemåltid inneholder *tolv* anbefalte dagsdoser av vitamin D, *elleve* anbefalte dagsdoser av vitamin A og én anbefalt dagsdose av vitamin E i tillegg til 14 g langkjedede omega-3-fettsyrer. Til

sammenlikning inneholder en barneskje medisintran 1,2 gram omega-3 og én dagsdose av de andre vitaminene.

Spesielt for vitamin D-statusen i befolkningen har mjølja-tradisjonen vist seg å være av stor betydning, både historisk, men også inn i vår tid. Vitamin D produseres i hovedsak i huden ved soleksponering. I vinterhalvåret med ingen eller begrenset sollys har vitamin D fra mjøljespising vist seg å kunne kompensere for manglende sollys og dermed hindre vitamin D-mangel i befolkningen. Vitamin D er viktig for å opprettholde god beinshelse, men det er antatt at dette vitaminet også kan ha en rekke andre positive effekter på helsa. Mye tyder på at tradisjonskosten mjølja med fersk torsk, lever og rogn med sin høye næringsstetthet fortsatt i dag er aktuell og av betydning for vitamin D-statusen til mennesker som bor i nord.

Mjølja og POPs

Undersøkelser der nivåer av POPs er målt, har vist at en gjennomsnittlig mjøljeporsjon gir i tillegg til en rekke essensielle næringsstoffer også totalt 24 µg PCB. Nivåene er målt i lever og leverfettet. Videre undersøkelser har vist at personer som har et høyt inntak av fiskelever og leverfett, ikke har forhøyede nivåer i blod av POPs sammenliknet med personer som har lavt eller ikke noe inntak.

Det har vært diskutert hvorvidt mjøljespising bør frarådes grunnet dets innhold av miljøgifter. Vitenskapskomiteen for mattrygghet (VKM) behandlet dette spørsmålet i forbindelse med utarbeidelsen av en rapport kalt «Et helhetssyn på fisk og annen sjømat i norsk kosthold» fra 2006. Her nevnes blant annet at fiskelever i hovedsak spises i Nord-Norge, og at målinger fra fiskelever i fisk fra Barentshavet viser betraktelig lavere nivåer av miljøgifter enn fisk lenger sørfra. I VKMs risikoanalysen ble det valgt ikke å ta med bidrag fra fiskelever, fordi det allmenne konsumet er lavt, og fordi høykonsumentene bor i områder der lokal fisk har lavere nivå av disse miljøgiftene. Det bør nevnes at Mattilsynet fraråder den generelle befolkningen å spise fiskelever av torsk fra selvfiske, bortsett fra torsk som befinner seg på åpent hav. Advarselen gis på bakgrunn av en ny undersøkelse av torskelever fra 15 havner og fjorder, og at det er fastsatt grenseverdi for summen av dioksiner og dioksinliknede PCB i fiskelever.

Studiene fra Nord-Norge derimot viste at nivåer av miljøgifter hos mennesker er lite påvirket av fiskeleverinntak.

Matbåren miljøgifteksponering i samisk befolkning

Det er ikke gjort befolkningsbaserte studier blant den samiske befolkningen som etnisk gruppe på nivåer av miljøgifter (organiske og tungmetaller). Ut fra

kunnskap om nivåer av miljøgifter i naturen i Sápmi vil man forvente lave nivåer av flere av disse forbindelsene i menneskene. Sett i lys av kunnskapen om lave nivåer av miljøgifter i rein ville det derfor være svært interessant å se om høykonsumenter av reinkjøtt har lavere nivå av miljøgifter sammenliknet med resten av befolkningen, og om det er lokale variasjoner. I debatten rundt matvaresikkerhet og forurensing av nordområdene er en mer detaljert kartlegging av nivåer i reinen og menneskene som spiser den, svært viktig, og særlig sett i sammenheng med den høye næringsverdien i de samme organene og delene av dyret.

Risikoperspektiv og risikokommunikasjon

En utfordring i de tilfeller der det har vært aktuelt for myndigheter å gå inn og advare mot enkelte mattyper grunnet for høyt innhold av miljøgifter, er at alternativ mat ikke nødvendigvis er positiv for helsa. For noen urfolksgrupper i arktiske områder med begrenset mattilgang vil kostråd som for eksempel fraråder inntak av ulike marine pattedyr, kunne få negative konsekvenser i befolkninger der dette utgjør til dels hovedkosten, fordi god alternativ kost i liten grad er tilgjengelig. Selv i befolkninger med rik tilgang på variert mat, slik situasjonen er i Norge, vil man også kunne se for seg at kostråd som advarer mot lokal mat eller oppfordrer til begrenset inntak, kan medføre høyere inntak av andre mer usunne matvarer, med de helsekonsekvenser det kan gi. En bevegelse i kostvaner for eksempel bort fra mat fra havet og over på mer prosessert mat eller feite kjøttprodukter vil ikke gagne folkehelsen.

I vitenskapelig litteratur rundt dette temaet har det vært fremholdt som ønskelig at man tilstreber informasjon til befolkningen som er balansert i forhold til risikoforståelse. Fagtradisjoner knyttet til miljøgiftsgrenser og toksikologi har tradisjonelt relatert til såkalt «null-toleranse» og «føre-var-prinsipp». Dette kan ses i sammenheng med at mye forskning og utredning på dette feltet har vært relatert til forebyggende arbeid knyttet til yrkeseksponering av miljøgifter. De nivåer av miljøgifter som finnes i maten, er ofte i så lave konsentrasjoner at mulige helseeffekter ikke er målbare. Derimot er det mye dokumentasjon som viser at å bevege kostholdsvanene bort fra magre produkter og over til mer fete, gjerne prosesserte matvarer, kan gi tydelig målbare negative helseeffekter. Dersom man i frykt for miljøgifter bytter ut tradisjonskost fra nord, slik som reinkjøtt eller skreimølja, med andre matvarer med lavere næringsrettet og mer mettett fett, vil den totale helseeffekten kunne være mer ufordelaktig enn det den mulige helsetrusselen miljøgiftene representerer.

6.5 Behov for videre forskning

Det er ikke publisert tall på nivåer av miljøgifter målt i blodprøver fra den samiske befolkningen i Norge. Den pågående Helse- og livsstilsundersøkelsen i regi av Senter for samisk helseforskning har miljøgifteksponering i befolkningen som et av temaene i studien. Det er å anta at denne undersøkelsen vil kunne bidra med kunnskap om nivåer av miljøgifter i samisk befolkning.

Radioaktiv forurensning som følge av Tsjernobyl-ulykken rammet sørsamisk befolkning i Midt-Norge spesielt. Kunnskaper om helseeffekter av denne ulykken i Norge er svært mangelfull. Radioaktiv eksponering var i stor grad matbåren; spesielt saue- og reinkjøttproduksjonen i noen kommuner ble hardt rammet. Det har aldri vært gjort befolkningsbaserte undersøkelser på kreftforekomst i forhold til stråleeksponering i etterkant av denne ulykken i sørsamisk område i Norge. Forskning på andre helseutfall som psykososiale tilstander og egenvurdert helse hos befolkningen bosatt i sørsamisk område, og personer knyttet til reindriften spesielt, er ønskelig for å kunne få mer kunnskap om i hvilken grad denne gruppen ble rammet og fortsatt er preget av denne hendelsen.

Undersøkelser fra urfolksgrupper blant annet fra arktisk Canada har problematisert miljøgiftsrelaterte kostråd og dets effekt på tradisjonelle kostvaner og endringer av disse. I hvilken grad usikkerhet knyttet til mattrygghetsspørsmål i relasjon til tradisjonskost har påvirket den samiske befolkningens valg av mat og matvaner er ikke kjent.

Referanser

AMAP. AMAP Assessment (2009). *Human Health in the Arctic*. Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP). Oslo, Norway.

Bjerregaard, P., T.K. Young, E. Dewailly, S.O. Ebbesson (2004). Indigenous health in the Arctic: an overview of the circumpolar Inuit population. *Scand J Public Health* 2004;32(5):390–395.

Broderstad, A.R., M. Melhus, M. Brustad, E. Lund (2011). Iron stores in relation to dietary patterns in a multiethnic population. The SAMINOR study. *Public Health Nutr* 2011 Jun;14(6):1039–1046.

Brustad, M., C.L. Parr, M. Melhus, E. Lund. Dietary patterns in the population living in the Sami core areas of Norway. The SAMINOR study. *Int J Circumpolar Health* 2008 Feb;67(1):82–96.

Brustad, M. (2004). *Vitamin D security in Northern Norway in relation to marine food traditions*.

Hassan, A.A. (2012). *Nutrients and toxic elements in semidomesticated reindeer in Norway – Nutritional and food safety aspects*. University of Tromsø.

Ammar, Ali Hassan, Charlotta Rylander, Magritt Brustad og Torkjel M. Sandanger. Persistent organic pollutants in meat, liver, tallow and bone marrow from semi-domesticated reindeer (*Rangifer tarandus tarandus L.*) in Northern Norway. *Acta Veterinaria Scandinavica*. In press.

Kuhnlein, H.V., O. Receveur, R. Soueida, G.M. Egeland (2004). Arctic indigenous peoples experience the nutrition transition with changing dietary patterns and obesity. *J Nutr* 2004 Jun;134(6):1447–1453.

Mattilsynet. Fraråder fiskelever fra selvfangst. http://www.matportalen.no/matvaregrupper/tema/fisk_og_skalldyr/ikke_spis_fiskelever_fra_selvfangst-2 2011 [cited 2013 May 8];

Nilsson A., og H. Huntington (2002). *Arctic Pollution 2002*. Oslo: Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), 2002. Oslo, Norway: AMAP; 2002.

7 Samiske tall

Statistisk sentralbyrå

7.1 Innledning

I dette kapitlet presenteres en del sentrale tabeller som gir et bilde av situasjonen på viktige områder av den samiske virkeligheten. Dette vil være faste tabeller som går igjen i hver utgave av publikasjonen, og som dermed også vil gi innsikt i hvordan ting utvikler seg over tid.

Tabellene vil i hovedsak stå ukommentert. Dette skal være et sted hvor leserne henter fakta direkte fra enkle og oversiktlige tabeller. Kapitlet inneholder i denne utgaven 16 tabeller fordelt på 7 områder som alle belyser viktige temaer innenfor det samiske samfunnet. Det første temaet er befolkning, hvor det er lagt vekt på å vise hvordan folkemengden utvikler seg, og hvilke forhold som påvirker befolkningsutviklingen (fødte/døde/innflytting/utflytting). Sammensetningen etter alder og kjønn vises, og situasjonen belyses på ulike geografiske nivåer.

Utdanning gir tall for utdanningsnivå hvor STN-området sammenliknes med øvrige områder nord for Saltfjellet og Norge. Her vises en tabell som belyser frafall i videregående skole, og det er tre tabeller som gir informasjon om hvordan samisk språk utvikler seg, henholdsvis i barnehagen, grunnskolen og videregående skole.

Inntekt og sysselsetting er belyst gjennom to tabeller, gjennomsnittlig inntekt og skatt for personer, og sysselsatte personer etter kjønn og næring. Det er videre to næringstabeller hvor en tabell viser bedrifter etter næringshovedområde og en ser spesielt på reindriftsnæringa.

Til slutt er det to valgtabeller som viser godkjente stemmer etter parti/valgliste og innvalgte representanter på Sametinget. Tallene fra valget i 2013 var ikke tilgjengelige da denne publikasjonen gikk i trykken, så dataene her er fra Sametingsvalget i 2009.

7.2 Befolkning

Tabell 7.2.1 Folkemengde per 1. januar, fødte, døde og flyttinger. STN området* i alt

	Folkemengde per. 1. januar			Levende- fødte**	Døde	Fødsels- over- skudd	Innflyttinger***	Utflyttinger***	Netto innflytting	Folketilvekst****	
	I alt	Menn	Kvinner							I alt	I Prosent
1990	65 147	33 955	31 192								
1995	63 850	33 160	30 690								
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

** Som levendefødte regnes foster som viser livstegn ved fødselen.

*** Gjelder flyttinger til/fra andre steder i Norge og utlandet.

**** Folketilveksten regnes som differansen mellom 1. januar i det aktuelle året og 1. januar det påfølgende året. På grunn av registreringsrutinene og avvik i kvaliteten på flyttedata for grunnkretser i enkelte kommuner vil fødte – døde + innflytting – utflytting vise andre tall. På kommunenivå vil disse forskjellene være små, men de kan være betydelige for deler av enkelte kommuner, som i statistikk for STN-områdene.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.2.2 Folkemengde i STN-området*, etter kjønn og alder per 1. januar

Kjønn Alder	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2013 i prosent
I alt	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 635	55 631	55 652	100,0
0-9 år	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 602	5 583	5 496	9,9
10-19 år	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	7 507	7 334	7 180	12,9
20-29 år	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	5 929	6 092	6 187	11,1
30-39 år	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	6 034	5 786	5 693	10,2
40-49 år	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 723	7 803	7 828	14,1
50-59 år	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 694	7 651	7 659	13,8
60-69 år	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	7 706	7 884	7 915	14,2
70-79 år	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	4 645	4 657	4 850	8,7
80-89 år	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 351	2 379	2 384	4,3
90 år og eldre	256	289	335	388	428	444	462	460	0,8
0-5 år	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 285	3 248	3 166	5,7
6-15 år	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 697	6 519	6 388	11,5
16-66 år	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 312	36 318	36 305	65,2
67 år og eldre	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	9 341	9 546	9 793	17,6

Menn	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 858	28 862	28 921	100,0
0-9 år	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 812	2 806	2 765	9,6
10-19 år	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 973	3 866	3 748	13,0
20-29 år	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 146	3 260	3 344	11,6
30-39 år	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	3 178	3 036	2 986	10,3
40-49 år	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 093	4 163	4 180	14,5
50-59 år	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 134	4 098	4 110	14,2
60-69 år	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 117	4 200	4 202	14,5
70-79 år	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 324	2 330	2 447	8,5
80-89 år	822	820	828	838	932	964	989	1 011	3,5
90 år og eldre	91	110	84	104	111	117	114	128	0,4
0-5 år	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 651	1 640	1 578	5,5
6-15 år	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 430	3 330	3 275	11,3
16-66 år	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 356	19 376	19 386	67,0
67 år og eldre	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	4 421	4 516	4 682	16,2
Kvinner	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 777	26 769	26 731	100,0
0-9 år	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 790	2 777	2 731	10,2
10-19 år	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 534	3 468	3 432	12,8
20-29 år	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 783	2 832	2 843	10,6
30-39 år	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 856	2 750	2 707	10,1
40-49 år	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 630	3 640	3 648	13,6
50-59 år	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 560	3 553	3 549	13,3
60-69 år	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 589	3 684	3 713	13,9
70-79 år	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 321	2 327	2 403	9,0
80-89 år	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 387	1 390	1 373	5,1
90 år og eldre	165	179	251	284	317	327	348	332	1,2
0-5 år	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 634	1 608	1 588	5,9
6-15 år	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	3 267	3 189	3 113	11,6
16-66 år	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 956	16 942	16 919	63,3
67 år og eldre	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	4 920	5 030	5 111	19,1

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.2.3 Folkemengde 1. januar, etter kommuner som helt eller delvis er definert som STN-området*

Kommune	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	Folketilvekst 1990–2013, prosent
STN-området i alt	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 631	55 652	-14,6
2030 Sør-Varanger, STN	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 543	1 506	-19,4
2030 Sør-Varanger, øvrige områder	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 317	8 462	8,9
2027 Nesseby	1 037	1 048	965	901	884	901	882	-14,9
2025 Tana	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 896	2 900	-9,2
2023 Gamvik	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 008	1 063	-25,4
2022 Lebesby, STN	501	438	390	379	341	339	338	-32,5
2022 Lebesby, øvrige områder	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 017	1 001	-20,1
2021 Karasjok	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 763	2 721	2,6
2020 Porsanger	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 946	3 968	-11,3
2019 Nordkapp, STN	757	737	667	629	595	595	579	-23,5
2019 Nordkapp, øvrige områder	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 633	2 626	-18,4
2018 Måsøy, STN	399	334	248	194	170	165	183	-54,1
2018 Måsøy, øvrige områder	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 078	1 057	-26,6
2017 Kvalsund	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 010	1 036	-25,7
2014 Loppa	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	1 087	1 070	-36,6
2012 Alta, STN	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	997	975	-40,0
2012 Alta, øvrige områder	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 285	18 671	41,1
2011 Kautokeino	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 927	2 923	-1,0
1943 Kvænangen	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 284	1 245	-22,9
1942 Nordreisa	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 807	4 850	3,3
1941 Skjervøy	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 880	2 905	-5,7
1940 Kåfjord	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 210	2 208	-21,7
1939 Storfjord	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 909	1 942	5,8
1938 Lyngen	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	3 028	3 013	-16,2
1936 Karlsøy	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 355	2 317	-16,5
1933 Balsfjord	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 502	5 562	-12,8
1925 Sørreisa, STN	711	655	626	614	609	609	606	-14,8
1925 Sørreisa, øvrige områder	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 772	2 801	2,7
1923 Salangen	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 214	2 220	-14,2
1920 Lavangen	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 016	1 012	-11,9
1919 Gratangen	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 136	1 119	-24,5
1913 Skånland	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 972	2 940	-13,8
1902 Tromsø, STN	1 416	1 209	1 039	920	845	791	811	-42,7
1902 Tromsø, øvrige områder	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	68 325	69 547	41,6
1853 Evenes, STN	236	328	295	274	256	256	254	7,6
1853 Evenes, øvrige områder	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 101	1 122	-24,9
1850 Tysfjord	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	1 956	1 978	-24,6
1849 Hamarøy, STN	317	296	277	230	219	221	226	-28,7
1849 Hamarøy, øvrige områder	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 562	1 565	-21,6
1805 Narvik, STN	454	423	334	324	315	306	300	-33,9
1805 Narvik, øvrige områder	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 167	18 209	-0,4

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.2.4 Folkemengde 1. januar 2013 og endringene i 2012, Norge nord for Saltfjellet

Regional inndeling, Norge nord for Saltfjellet	Folkemengde 1.1. 2012	Endringer i 2012										Folkemengde 1.1. 2013	
		Levende - fødte*	Døde	Fødsels overskudd	Innflyttinger**		Utflyttinger**		Netto-innflytting		Folketilvekst***		
					I alt	Av dette fra utlandet	I alt	Av dette til utlandet	I alt	Prosent			
Norge nord for Saltfjellet i alt	393 016	4 221	3 477	744	21 567	6 108	18 808	1 287	2 759	3 516	0,9	396 532	
STN-området**** i alt	55 631	444	620	-176	2 969	755	2 698	144	271	21	0,0	55 652	
Øvrige områder**** i alt	337 385	3 777	2 857	920	18 598	5 353	16 110	1 143	2 488	3 491	1,0	340 880	
Øst-Finnmark	24 476	238	225	13	1 655	653	1 420	122	235	254	1,0	24 730	
↳STN	3 791	36	43	-7	270	108	231	27	39	-2	-0,1	3 789	
↳Øvrige områder	20 685	202	182	20	1 385	545	1 189	95	196	256	1,2	20 941	
Indre Finnmark	12 532	92	122	-30	597	119	589	33	8	-20	-0,2	12 512	
↳STN	12 532	92	122	-30	597	119	589	33	8	-20	-0,2	12 512	
Vest-Finnmark	36 779	453	278	175	2 290	664	1 959	132	331	513	1,4	37 292	
↳STN	3 854	28	47	-19	289	78	235	3	54	-11	-0,3	3 843	
↳Øvrige områder	32 925	425	231	194	2 001	586	1 724	129	277	524	1,6	33 449	
Nord-Troms	18 473	160	181	-21	913	225	886	36	27	7	0,0	18 480	
↳STN	18 473	160	181	-21	913	225	886	36	27	7	0,0	18 480	
Sør-/Midt-Troms	140 177	1 624	1 071	553	8 078	2 094	6 863	573	1 215	1 761	1,3	141 938	
↳STN	14 240	111	186	-75	748	186	652	36	96	30	0,2	14 270	
↳Øvrige områder	125 937	1 513	885	628	7 330	1 908	6 211	537	1 119	1 731	1,4	127 668	
Nordre Nordland	160 579	1 654	1 600	54	8 034	2 353	7 091	391	943	1 001	0,6	161 580	
↳STN	2 741	17	41	-24	152	39	105	9	47	17	0,6	2 758	
↳Øvrige områder	157 838	1 637	1 559	78	7 882	2 314	6 986	382	896	984	0,6	158 822	

* Som levendefødte regnes foster som viser livstegn ved fødselen.

** Gjelder flyttinger til/fra andre steder i Norge og utlandet og flyttinger innen området.

*** Folketilveksten regnes som differansen mellom 1. januar i det aktuelle året og 1. januar det påfølgende år. På grunn av registreringsrutinene og avvik i kvaliteten på flyttedata for grunnkretser i enkelte kommuner vil fødte – døde + innflytting – utflytting vise andre tall. På kommunenivå vil disse forskjellene være små.

**** Virkeområdet for sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

***** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.2.5 Innflytting og utflytting til/fra STN-området*, etter kjønn og alder i 2012

Alder	Flytting til/fra											
	Norge i alt			Øvrige områder nord for Saltfjellet**			Resten av Norge			Utlandet		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
Innflytting i alt	1 807	958	849	1 154	593	561	653	365	288	755	421	334
0–5 år	194	95	99	136	65	71	58	30	28	61	32	29
6–15 år	196	104	92	131	67	64	65	37	28	56	33	23
16–19 år	112	51	61	68	23	45	44	28	16	52	39	13
20–44 år	935	501	434	575	305	270	360	196	164	478	257	221
45–69 år	338	192	146	222	125	97	116	67	49	107	59	48
70– år	32	15	17	22	8	14	10	7	3	1	1	-
Utflytting i alt	2 147	1 130	1 017	1 374	730	644	773	400	373	144	66	78
0–5 år	175	88	87	129	68	61	46	20	26	15	10	5
6–15 år	208	119	89	147	84	63	61	35	26	6	2	4
16–19 år	192	92	100	124	61	63	68	31	37	14	8	6
20–44 år	1 239	643	596	770	400	370	469	243	226	82	33	49
45–69 år	293	163	130	176	102	74	117	61	56	26	13	13
70– år	40	25	15	28	15	13	12	10	2	1	-	1
Nettoinnflytting i alt	-340	-172	-168	-220	-137	-83	-120	-35	-85	611	355	256
0–5 år	19	7	12	7	-3	10	12	10	2	46	22	24
6–15 år	-12	-15	3	-16	-17	1	4	2	2	50	31	19
16–19 år	-80	-41	-39	-56	-38	-18	-24	-3	-21	38	31	7
20–44 år	-304	-142	-162	-195	-95	-100	-109	-47	-62	396	224	172
45–69 år	45	29	16	46	23	23	-1	6	-7	81	46	35
70– år	-8	-10	2	-6	-7	1	-2	-3	1	-	1	-1

* Virkeområdet for sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

7.3 Utdanning

**Tabell 7.3.1 Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning.
Kommuner som er helt eller delvis definert som STN-området*.
1. oktober 2012. Prosent**

Kommune	I alt	Grunnskole- nivå	Videregående skole-nivå**	Universitets- og høgskolenivå, kort***	Universitets- og høgskolenivå, lang****
\$STN-området i alt	100,0	41,3	39,7	16,3	2,7
\$Øvrige områder***** i alt	100,0	32,1	40,9	20,821.0	6,1
2030 Sør-Varanger,STN	100,0	41,4	39,5	15,3	3,8
2030 Sør-Varanger, øvrige områder	100,0	31,4	41,0	22,4	5,2
2027 Nesseby	100,0	39,7	40,1	16,1	4,1
2025 Tana	100,0	40,9	38,4	17,4	3,3
2023 Gamvik	100,0	47,3	37,1	13,9	1,7
2022 Lebesby, STN	100,0	38,7	49,1	11,1	1,1
2022 Lebesby, øvrige områder	100,0	45,6	34,7	16,9	2,7
2021 Karasjok	100,0	39,5	31,9	24,1	4,5
2020 Porsanger	100,0	35,2	42,7	19,0	3,1
2019 Nordkapp, STN	100,0	57,6	29,7	10,8	2,0
2019 Nordkapp, øvrige områder	100,0	39,7	41,1	16,1	3,0
2018 Måsøy, STN	100,0	58,3	30,5	7,3	4,0
2018 Måsøy, øvrige områder	100,0	45,7	38,7	13,4	2,2
2017 Kvalsund	100,0	52,7	33,0	13,1	1,2
2014 Loppa	100,0	43,7	38,1	15,0	3,3
2012 Alta, STN	100,0	44,6	38,8	14,5	2,0
2012 Alta, øvrige områder	100,0	32,7	38,4	23,8	5,0
2011 Kautokeino	100,0	43,7	29,8	22,1	4,4
1943 Kvænangen	100,0	41,6	41,8	15,2	1,4
1942 Nordreisa	100,0	37,6	41,4	17,8	3,1
1941 Skjervøy	100,0	44,1	39,3	14,9	1,7
1940 Kåfjord	100,0	45,8	37,3	14,8	2,1
1939 Storfjord	100,0	39,4	40,5	17,8	2,4
1938 Lyngen	100,0	43,2	39,4	15,0	2,4
1936 Karlsøy	100,0	50,6	36,3	11,1	2,0
1933 Balsfjord	100,0	43,0	43,1	12,2	1,6
1925 Sørreisa, STN	100,0	37,9	44,7	16,6	0,8
1925 Sørreisa, øvrige områder	100,0	31,6	45,4	20,4	2,7
1923 Salangen	100,0	30,7	45,1	19,9	4,4
1920 Lavangen	100,0	40,3	39,2	18,1	2,3
1919 Gratangen	100,0	39,0	42,2	16,6	2,3
1913 Skånland	100,0	34,2	43,9	19,3	2,7
1902 Tromsø, STN	100,0	52,2	37,5	9,5	0,8
1902 Tromsø, øvrige områder	100,0	26,2	36,6	24,7	12,5
1853 Evenes, STN	100,0	35,3	49,1	13,3	2,3
1853 Evenes, øvrige områder	100,0	31,2	50,1	15,4	3,3
1850 Tysfjord	100,0	41,0	42,2	14,4	2,4
1849 Hamarøy, STN	100,0	42,2	43,2	14,1	0,5

1849 Hamarøy, øvrige områder	100,0	32,2	44,0	19,3	4,5
1805 Narvik, STN	100,0	33,2	50,0	12,9	3,9
1805 Narvik, øvrige områder	100,0	27,9	45,8	21,1	5,2
	100,0	34,0	41,9	19,6	4,5

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

** Inkludert nivået «Påbygging til videregående utdanning», som omfatter utdanning som bygger på videregående skole, men som ikke er godkjent som høyere utdanning.

*** Omfatter høyere utdanning t.o.m. fire år.

**** Omfatter høyere utdanning på mer enn fire år, samt forskerutdanning.

***** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.3.2 Elever* som startet på videregående trinn1 første gang høsten 2007, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år, studentretning og kjønn. Prosent

Utdanningsprogram i videregående trinn 1 og kjønn	Elever i alt	Fullført med studie- eller yrkeskompetanse**		Ikke oppnådd studie- eller yrkeskompetanse		
		Fullført på normert tid	Fullført på mer enn normert tid	Fortsatt i videregående opplæring 2010	Gjennomført VKII eller gått opp til fagprøve, ikke bestått	Sluttet underveis
STN-området*** i alt	759	39,7	13,2	10,9	8,0	28,2
Studieforberedende utdanningsprogram	286	63,6	10,5	5,2	8,4	12,2
¬Menn	110	59,1	11,8	5,5	11,8	11,8
¬Kvinner	176	66,5	9,7	5,1	6,3	12,5
Studiespesialisering	247	64,4	9,7	5,3	8,5	12,1
Idrettsfag	24	66,7	16,7	4,2	4,2	8,3
Musikk, dans og drama	15	46,7	13,3	6,7	13,3	20,0
Yrkesfaglige studieretninger	473	25,2	14,8	14,4	7,8	37,8
¬Menn	290	22,8	13,1	14,8	7,2	42,1
¬Kvinner	183	29,0	17,5	13,7	8,7	31,1
Helse- og sosialfag	74	37,8	9,5	13,5	9,5	29,7
Naturbruk	33	21,2	36,4	12,1	3,0	27,3
Design og håndverk	36	13,9	19,4	13,9	11,1	41,7
Elektrofag	59	20,3	13,6	18,6	15,3	32,2
Restaurant- og matfag	43	11,6	7,0	18,6	-	62,8
Service og samferdsel	33	30,3	21,2	12,1	15,2	21,2
Teknikk og industriell produksjon	124	28,2	12,9	12,1	4,0	42,7
Medier og kommunikasjon	23	34,8	8,7	4,3	21,7	30,4

Øvrige områder nord for Saltfjellet**** i alt	4 674	45,8	15,3	7,6	8,0	23,3
\$Studieforberedende utdanningsprogram	2 126	65,6	12,6	3,0	9,3	9,5
¬Menn	943	61,0	12,4	3,5	13,0	10,1
¬Kvinner	1 183	69,3	12,8	2,5	6,3	9,1
Studiespesialisering	1 676	64,1	12,8	3,3	9,1	10,6
Idrettsfag	278	73,7	12,6	0,7	9,7	3,2
Musikk, dans og drama	172	66,9	10,5	2,9	9,9	9,9
Yrkesfaglige studieretninger	2 548	29,2	17,5	11,5	7,0	34,8
¬Menn	1 492	26,1	18,0	12,1	6,6	37,3
¬Kvinner	1 056	33,7	16,8	10,6	7,6	31,3
Helse- og sosialfag	475	33,3	16,8	11,6	9,1	29,3
Naturbruk	103	28,2	13,6	9,7	1,0	47,6
Bygg- og anleggsteknikk	303	27,4	15,8	8,9	8,6	39,3
Design og handverk	223	25,6	17,5	9,0	10,3	37,7
Elektrofag	383	17,8	31,1	18,5	6,5	26,1
Restaurant- og matfag	233	24,9	15,0	12,0	4,3	43,8
Service og samferdsel	177	32,2	14,1	9,6	4,5	39,5
Teknikk og industriell produksjon	461	25,4	15,4	11,7	5,6	41,9
Medier og kommunikasjon	190	62,1	7,9	5,3	8,4	16,3

* Elever i alternativ opplæring er inkludert.

** Fullført opplæring betyr at eleven/lærlingen har bestått alle årstrinn i videregående opplæring som fører til vitnemål eller fag-/svennebrev.

*** Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

**** Området nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

7.4 Samisk språk

Tabell 7.4.1 Barnehagar med samisk språktilbod og talet på born som tok imot samisk tilbod i barnehagen 2005–2012

År	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Barnehagar med samisktilbod i alt	64	67	56	60	71	67	61	63
Tal på born:	925	975	956	940	883	817	823	826
Samiske barnehagar og samiske barnehageavdelingar i norske barnehagar	46	47	40	41	37	37	33	30
Tal på born:	882	929	925	905	789	758	728	660
Norske barnehagar med anna samisk tilbod	18	20	16	19	34	30	28	33
Tal på born:	43	46	31	35	94	59	95	166

Sametinget

Tabell 7.4.2 Antall elever med samisk som 1. og 2. språk. Grunnskolen per 1. oktober. Hele landet. 2006–2012

	2006*	2007*	2008*	2009*	2010*	2011*	2012*
Elever i alt***	619 038	616 388	614 033	613 928	614 020	614 413	614 894
Elever med samisk som opplæringsmålform** i alt	991	938	940	924	893	855	873
Elever med nordsamisk som førstespråk	971	984	997	964	928	895	879
Elever med nordsamisk som andrespråk*	1 508	1 370	1 342	1 194	1 145	1 092	1 054
Elever med lulesamisk som førstespråk	31	25	27	26	29	25	30
Elever med lulesamisk som andrespråk*	46	54	50	55	68	47	68
Elever med sørsamisk som førstespråk	18	16	19	20	18	20	21
Elever med sørsamisk som andrespråk*	98	89	82	77	72	74	74

* Samisk som andrespråk omfatter elever som gjennomfører nivå 1–4 og nivå 1–7 etter samisk læreplan.

** Elever som har samisk som opplæringsmålform, får all undervisning på samisk. Dette gjelder elever i de kommunene som kommer inn under det samiske forvaltningsområdet.

*** Fra og med skoleåret 2011/2012 er spesialskoler og ordinære skoler slått saman i grunnskolestatistikken.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.4.3 Talet på elevar med samisk i fagkrinsen i den vidaregåande skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar. 2009–2012

	Skuleåret 2009/2010			Skuleåret 2010/2011			Skuleåret 2011/2012			Skuleåret 2012/2013		
	Første-språk	Andre-språk	Totalt	Første-språk	Andre-språk	Totalt	Første-språk	Andre-språk	Totalt	Første-språk	Andre-språk	Totalt
Heile landet	215	154	369	248	185	433	267	206	473	236	180	416
Finnmark	180	103	283	216	125	341	249	135	384	212	120	332
Troms	10	30	40	12	37	49	11	43	54	18	35	53
Nordland	21	7	28	18	9	27		16	16		15	18
Nord-Tr.lag		8	8		9	9		7	7			6
Resten	4**	6	10	2	5	7**	7*	5	12	6***	10**	10

*Resten av landet inkluderer òg fylka Nordland og Nord-Trøndelag.

** Resten av landet inkluderer òg Nord-Trøndelag.

***Resten av landet inkluderer òg Nordland.

Kilde: Utdanningsdirektoratet

7.5 Inntekt

Tabell 7.5.1 Gjennomsnittlig inntekt og skatt fra ligninger for bosatte personer 17 år og eldre. Hele landet og Norge nord for Saltfjellet, 2011

	Hele landet	STN-området*	Øvrige områder**
Bruttoinntekt	376 300	323 100	354 900
Personinntekt lønn	270 000	205 600	256 100
Næringsinntekt	20 200	18 500	17 800
Pensjoner og trygd	64 600	76 700	67 200
Renter bankinnskudd	5 700	4 200	4 500
Mottatt aksjeutbytte***	8 100	4 100	4 500
Inntektsfradrag	101 200	92 600	100 500
Minstefradrag	60 100	58 600	61 200
Renter av gjeld	23 900	21 700	22 900
Underskudd i næring, inkl. tidligere år	4 400	3 200	2 800
Toppkattegrunnlag	352 300	301 500	339 300
Alminnelig inntekt etter særfradrag	276 100	227 900	253 000
Inntektsskatt i alt	71 000	61 700	61 300
Skatt kommune og fylke	32 700	29 000	28 800
Toppskatt	5 400	2 100	3 600
Felleskatt	32 900	26 100	29 600
Medlemsavgift til folketrygden	25 800	23 600	24 100
Antall personer 17 år og eldre	3 932 300	45 100	266 500

* Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndelingen av STN-området per 1.1.2012 er lagt til grunn.

** Områder nord for Saltfjellet utenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet.

*** Både skattepliktig og skattefritt aksjeutbytte.

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå

7.6 Sysselsetting

Tabell 7.6.1 Sysselsatte personer 15–74 år*, etter kjønn og næring. Norge nord for Saltfjellet, 4. kvartal

Næringsområde	Antall				Prosent			
	2010	2012			2010	2012		
		I alt	Menn	Kvinner		I alt	Menn	Kvinner
STN-området i alt	26 751	26 980	14 643	12 337	100	100	100	100
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	2 666	2 575	2 156	419	10,0	9,5	14,7	3,4
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	386	444	406	38	1,4	1,6	2,8	0,3
10-33 Industri	1 451	1 862	1 437	425	5,4	6,9	9,8	3,4
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	419	413	356	57	1,6	1,5	2,4	0,5
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	2 305	2 387	2 245	142	8,6	8,8	15,3	1,2
45-56 Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	5 267	5 130	3 158	1 972	19,7	19,0	21,6	16,0
58-63 Informasjon og kommunikasjon	340	335	200	135	1,3	1,2	1,4	1,1
64-66 Finansiering og forsikring	129	118	63	55	0,5	0,4	0,4	0,4
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	1 510	1 531	905	626	5,6	5,7	6,2	5,1
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	2 074	2 157	1 189	968	7,8	8,0	8,1	7,8
85 Undervisning	2 698	2 612	849	1 763	10,1	9,7	5,8	14,3
86-88 Helse- og sosialtjenester	6 437	6 372	1 188	5 184	24,1	23,6	8,1	42,0
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	832	855	365	490	3,1	3,2	2,5	4,0
Uoppgitt	237	189	126	63	0,9	0,7	0,9	0,5
Øvrige områder i alt	171 828	174 543	92 153	82 390	100	100	100	100
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	7 119	6 581	5 630	951	4,1	3,8	6,1	1,2
05-09 Bergvergsdrift og utvinning	2 225	2 828	2 434	394	1,3	1,6	2,6	0,5
10-33 Industri	10 285	10 378	7 906	2 472	6,0	5,9	8,6	3,0
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	2 392	2 460	2 003	457	1,4	1,4	2,2	0,6
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	12 949	13 590	12 559	1 031	7,5	7,8	13,6	1,3
45-56 Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	40 088	40 302	23 931	16 371	23,3	23,1	26,0	19,9
58-63 Informasjon og kommunikasjon	3 311	3 368	2 398	970	1,9	1,9	2,6	1,2
64-66 Finansiering og forsikring	2 090	1 985	1 005	980	1,2	1,1	1,1	1,2
68-82 Forretningsmessig tjenesteyting, eiendomsdrift	13 349	13 877	8 218	5 659	7,8	8,0	8,9	6,9
84 Offentlig administrasjon, forsvar og sosialforsikring	14 528	15 294	8 822	6 472	8,5	8,8	9,6	7,9
85 Undervisning	17 006	17 014	6 272	10 742	9,9	9,7	6,8	13,0
86-88 Helse- og sosialtjenester	40 359	40 819	8 329	32 490	23,5	23,4	9,0	39,4
90-99 Andre sosiale og personlige tjenester	5 352	5 333	2 183	3 150	3,1	3,1	2,4	3,8
Uoppgitt	775	714	463	251	0,5	0,4	0,5	0,3

* Fra 2005 ble nedre aldersgrense for å bli regnet som sysselsatt senket fra 16 til 15 år, i tråd med internasjonale anbefalinger. Samtidig ble aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder ved utgangen av referansetidspunktet.

Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

7.7 Næring

Tabell 7.7.1 Bedrifter, etter næringshovedområde* og størrelsesgrupper. STN-området i alt. 1. januar 2013.

Næring	Bedrifter i alt	Ansatte i alt	Uten ansatte	1-4 an- satte	5-9 an- satte	10-19 ansatte	20- 49 an- satte	50- 99 an- satte	100- 249 an- satte
STN-området i alt	6 595	18 818	3 946	1 636	515	277	167	47	7
A - Jordbruk, skogbruk og fiske	2 098	656	1 797	274	20	4	3	-	-
B - Bergverksdrift og utvinning	21	257	4	10	2	2	1	1	1
C - Industri	269	1 442	140	63	26	17	17	4	2
D - Elektrisitets-, gass-, damp- og varmtvannsforsyning	23	154	4	9	7	1	2	-	-
E - Vannforsyning, avløps- og renovasjonsvirksomhet	46	191	21	11	6	6	2	-	-
F - Bygge- og anleggsvirksomhet	632	1 423	337	198	62	26	8	1	-
G - Varehandel, reparasjon av motorvogner	573	1 869	202	223	100	44	4	-	-
H - Transport og lagring	338	938	156	132	26	10	14	-	-
I - Overnattings- og serveringsvirksomhet	197	450	107	62	18	6	4	-	-
J - Informasjon og kommunikasjon	100	253	64	27	5	2	1	-	1
K - Finansierings- og forsikringsvirksomhet	23	83	3	14	5	1	-	-	-
L - Omsetning og drift av fast eiendom	331	135	272	55	3	-	1	-	-
M - Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	275	310	173	82	16	3	1	-	-
N - Forretningsmessig tjenesteyting	214	604	134	54	9	8	8	1	-
O - Offentlig administrasjon og forsvar, og trykdeordninger underordnet offentlig forvaltning	179	1 353	10	75	44	37	11	2	-
P - Undervisning	196	2 376	46	47	35	23	33	11	1
Q - Helse- og sosialtjenester	653	5 779	207	176	104	83	54	27	2
R - Kulturell virksomhet, underholdning og fritidsaktiviteter	236	239	168	55	8	3	2	-	-
S - Annen tjenesteyting	187	303	99	67	19	1	1	-	-
Uoppgitt	4	3	2	2	-	-	-	-	-

* Næringsfordelingen bygger på den nye standarden SN2007.

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret, Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.7.2 Personer tilknyttet reindrift per 31. mars 2011, etter kjønn og tilhørighet til siidaandelen. Utvalgte geografiske områder

Geografisk område	I alt	Kjønn		Status i siidaandelen			Andre
		Menn	Kvinner	Innehaver/ Kontaktperson	Ektefelle/ samboer	Barn av innehaver/ kontaktperson	
\$Hele landet	3 018	1 557	1 461	540	254	219	2 005
Finnmark	2 205	1 147	1 058	379	169	126	1 531
↳STN	2 015	1 048	967	365	160	115	1 375
↳Øvrige områder	190	99	91	14	9	11	156
Troms	207	106	101	43	13	6	145
↳STN	77	44	33	20	8	2	47
↳Øvrige områder	130	62	68	23	5	4	98
Nordland i alt	191	102	89	44	22	15	110
↳STN	8	5	3	2	1	2	3
↳Øvrige områder	98	53	45	24	11	6	57
↳Områder sør for Saltfjellet	85	44	41	18	10	7	50
Resten av landet	415	202	213	74	50	72	219
Prosent av hele landet	100,0	51,6	48,4	17,9	8,4	7,3	66,4

Kilde: Reindrifftsforvaltningen

7.8 Valg

Tabell 7.8.1 Sametingsvalget 2009. Godkjente stemmer, etter parti/valgliste og valgkrets

Parti/liste	Hele landet	Valgkrets						
		1. Østre	2. Ávjovári	3. Nordre	4. Gáisi	5. Vesthavet	6. Sør-samisk	7. Sør-Norge
\$I alt	9 448	1 686	2 647	1 357	1 344	917	549	948
NSR Norske Samers Riksforbund	1 986	-	475	169	462	437	177	266
Senterpartiet	466	78	96	84	101	71	36	-
Samefolkets parti	221	-	149	-	-	-	-	72
Det norske Arbeiderpartiet	2 534	604	465	343	452	226	168	276
Árja	949	123	545	132	86	-	-	63
Fremskrittspartiet	737	161	125	242	141	68	-	-
Høyre	439	96	164	76	40	-	-	63
Norske Samers Riksforbund og Samefolkets Partis fellesliste	366	366	-	-	-	-	-	-
Sosialistisk Venstreparti	64	-	-	64	-	-	-	-
Samenes Folkeforbund (tidl. Samenes Valgforbund)	297	73	-	63	62	60	22	17
Fastboendes Liste	124	-	124	-	-	-	-	-
Fellesslista	110	110	-	-	-	-	-	-
Johttisápmelaccáid listu	411	-	411	-	-	-	-	-
Kristelig Folkeparti	48	-	48	-	-	-	-	-
Nordkalottfolket	184	-	-	184	-	-	-	-
Ofelas	75	75	-	-	-	-	-	-
Samer bosatt i Sør-Norge	191	-	-	-	-	-	-	191
Sjaddo	55	-	-	-	-	55	-	-
Aarjel-Saemiej Gielh (AaSG)	146	-	-	-	-	-	146	-
Venstre	45	-	45	-	-	-	-	-

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.8.2 Sametingsvalget 2009. Valgte representanter, etter parti/valgliste*, kjønn og valgkrets

Valgkrets	I alt		Parti/valgliste				FrP		H			
	I alt	Kvinner	Ap	NSR	ÁRJA	FrP	H	I alt	Kvinner			
			I alt	Kvinne	I alt	Kvinne	I alt	Kvinne	I alt	Kvinner		
			r	r	r	r	r	r	r	r		
\$Hele landet	39	19	14	7	11	6	3	1	3	1	1	-
1. Østre	6	3	3	2	-	-	-	-	1	-	-	-
2. Ávjovári	9	3	2	1	2	1	2	1	-	-	1	-
3. Nordre	6	3	2	1	1	1	1	-	1	-	-	-
4. Gáisi	6	3	2	1	3	1	-	-	1	1	-	-
5. Vesthavet	5	3	2	1	3	2	-	-	-	-	-	-
6. Sørsamisk	3	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
7. Sør-Norge	4	3	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-
			NSR/SPF	JOHT	NORDK	SBS	ÅSG					
			I alt	Kvinne	I alt	Kvinner	I alt	Kvinne	I alt	Kvinner	I alt	Kvinner
			r	r	r	r	r	r	r	r	r	r
\$Hele landet			2	1	2	-	1	1	1	1	1	1
1. Østre			2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Ávjovári			-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
3. Nordre			-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
4. Gáisi			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Vesthavet			-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Sørsamisk			-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
7. Sør-Norge			-	-	-	-	-	-	1	1	-	-

* Ap (Arbeiderpartiet), NSR (Norske samers riksforbund), FrP (Fremskrittspartiet), H (Høyre), NSR/SPF (Norske Samers Riksforbund og Samefolkets Partis fellesliste), JOHT (Johhtisápmelaccáid listu), NORDK (Nordkalottfolket), SBS (Samer bosatt i Sør-Norge) og ÅSG (Áarjel-Saemiej Gielh (AaSG))

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå